T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHMED HAMDİ BEY'İN MEDHAL-İ İNŞÂ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
PROF. DR. SÜLEYMAN ÇALDAK **UMUT CANBERK**

MALATYA-2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

AHMED HAMDİ BEY'İN MEDHAL-İ İNŞÂ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
UMUT CANBERK

DANIŞMAN
PROF. DR. SÜLEYMAN ÇALDAK

MALATYA-2023

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Süleyman Çaldak danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Ahmed Hamdi Bey'in Medhal-i İnşâ Adlı Eseri (İnceleme-Metin)" isimli çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve istifade ettiğim bütün kaynakları kaynakçada usulüne uygun biçimde gösterdiğimi belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Umut Canberk

ÖN SÖZ

İlk örnekleri Arap edebiyatında görülen inşâ, geniş anlamıyla her türlü düzyazıyı ifade etmesinin yanı sıra özel ve resmi yazışmaları konu alan bu disiplin Fars edebiyatında gelişimini sürdürerek kuram ve uygulamalarıyla daha sistematik bir hâle gelmiştir. Türk edebiyatında inşâya dair bilinen en eski metin on beşinci yüzyılda Ahmedî Dâî'nin "Teressül" isimli eseridir. O günden bu yana büyük bir değişim ve gelişim gösteren inşâ, Osmanlı coğrafyasında kompozisyon tekniği veya güzel yazı yazma sanatı olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra kaide ve kapsamı değişen inşâ sanatı, husûsî yazışmaların yanında hukuk, siyaset, diplomasi, askeriye vb. resmî ve gayriresmî tüm yazışmaları kapsayan bir disipline dönüşmüştür.

Tanzimat ile birlikte her türlü yazılı anlatımı ifade eden inşâ ilmi daha da önem kazanmış ve Osmanlı ortaöğretim kurumlarında inşâ ile ilgili dersler konularak bu alanda kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, değişen inşâ sanatının bu dönemde Osmanlı âlimleri tarafından nasıl ele alındığını göstermek, Ahmed Hamdi Şirvânî'yi, özellikle Medhal-i İnşâ adlı eserini bilim dünyasına tanıtmak ve eseri ilgililerin istifadesine sunmaktır.

Çalışmanın konusu, Tanzimat'tan sonra resmi okullarda okutulan inşâ ilminin ders kitabı olarak hazırlanan eserlerden biri olan "Medhal-i İnşâ"dır. Çalışmada Şirvânlı Ahmed Hamdi Bey tarafından kaleme alınan eserin çeviri yazısı yapılmış, eser şekil ve içerik bakımından incelenmiştir. Ayrıca çalışmada yazar ve eserleri hakkında bilgilere de yer verilmiştir.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç toplamda iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde inşâ kelimesinin kökü ve anlamı hakkında bilgi verildikten sonra inşâ sanatının Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki tarihsel seyrinden ve Ahmed Hamdi Şirvânî'nin hayatı ve eserlerinden söz edilmiştir. Ahmed Hamdi Şirvânî'nin hayatına dair bölüm hazırlanırken Osmanlı arşivlerinde yer alan sicil kaydından da yararlanılmıştır. Birinci bölümde Medhal-i İnşâ şekil ve içerik açısından tanıtılmıştır. Hamdi Bey'in "inşâ, münşî, münşeat ve imla" hakkında ve her yazı türünün nasıl yazılacağına dair verdiği bilgiler de ayrıca tanıtılmıştır. İkinci bölümde eserin çeviri yazısına, sonuç bölümünde ise

elde edilen bilgi ve bulgulara yer verilmiştir. Ek'te ise Hamdi Bey'in sicil kaydı ve Medhal-i İnşâ'nın tıpkıbasımı verilmiştir. Eser transkribe edilirken Batı edebiyatından verilen örneklerde geçen özel isimler telaffuz edildikleri şekliyle yazıldığından dolayı bu isimlerin tespit ve tanıtılmasında birtakım güçlükler yaşanmıştır. Bu zorluklar çeşitli kaynakların, özellikle *Kamusu'l-alâm*'ın yardımıyla, çözülmeye çalışılmıştır.

Eserde geçen ayetler Arap harfleriyle metin içerisinde; ayetlerin çeviri yazısı, anlam ve atıfları ise dipnotta verilmiştir. Ayetlerin anlamları verilirken Diyânet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerîm Meâli'nden yararlanılmıştır.

Metinde yer alan özel isimler hakkında kısa tanıtıcı bilgiler dipnotta verilmiştir. Yine eserde örnek metinlerin alıntılandığı kaynak eserin ve yazarının ismi italik olarak verilmiştir.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının DH SAID 00004 00059 numaralı defterinin 116. sayfasından alınan Hamdi Bey'in sicil kaydının sureti ve eserin tıpkıbasımı çalışmanın Ek bölümünde verilmiştir.

Çalışmada gösterdiğimiz büyük ihtimam ve titizliğe rağmen gözden kaçan hatalarımızın affını diliyor, çalışmamıza yöneltilen eleştirilerin ise yapıcı ve geliştirici olmasını umuyoruz.

Çalışmamın her aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyen saygıdeğer hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Çaldak'a ve bu sıkıntılı süreçte her zaman yanımda olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Ahmed Hamdi Şirvânî'nin *Medhal-i İnşâ* isimli eserinin inceleme ve çeviri yazısından ibarettir. Çalışmada inşâ sanatının tanıtılması ve *Medhal-i İnşâ* adlı bu eserin tam bir çeviri yazısının yapılması amaçlanmıştır.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde inşâ hakkında bilgiler verilerek onun Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki seyri ortaya konulmuş, Ahmed Hamdi Şirvânî'nin hayatından bahsedilmiş ve eserleri kısaca tanıtılmıştır. Birinci bölümde *Medhal-i İnşâ* isimli eser şekil ve muhteva açısından incelenmiş, eserin içeriği günümüz Türkçesiyle özet olarak verilmiştir. Ahmed Hamdi Bey'in inşâ sanatıyla ilgili verdiği bilgiler ile mektup türlerinden bahsettiği paragraflar özellikle açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde transkripsiyon alfabesi ve eserin çeviri yazılı metni yer almaktadır. Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen bilgi ve bulgular ortaya konmuştur. Kaynakça'da çalışmada yararlanılan ve atıfta bulunulan eserler tam künyeleri ile verilmiştir. Ek'te ise Hamdi Bey'in hayatı hakkında malumat edindiğimiz sicil kaydı ile Medhal-i İnşâ'nın tıpkıbasımı verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ahmed Hamdi Şirvânî, Medhal-i İnşâ, inşâ, resmi ve özel yazışma.

ABSTRACT

This study is about the analysis and transcription of *Ahmet Hamdi Şirvani's Medhal-i İnşa* work. In this work, introducing the art of construction and *Medhal-i Inşa's* full transcription are aimed.

This work is consist of two chapters, except introduction part and conclusion part. In the introduction part, information about the construction is given and its importance in Arabic, Persian and Turkish literature has been specified. Ahmet Hamdi Şirvani's life and works are included and each of his works is mentioned briefly. In the first part, the work named Medhal-i İnşa has been examined in terms of form and content and the content of this work is summarized in today's turkish language. Especially, the information Ahmet Hamdi's revealed about the art of construction and the paragraphs in which he talked about the types of letters were tried to be explained. And the second part of the study, the transcription alphabet and the transcription text of the work are given. The information and findings obtained are presented in conclusion part.

The works used and cited in the study are given with their full name tags in the bibliography and the registry information about Ahmet Hamdi's life and Medhal-i Inşa's copy work were put at the end of the this work.

Keywords: Ahmet Hamdi Şirvani, Medhal-i Inşa, Construction, Formal and Private Correspondence.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ ..... **i**
ÖN SÖZ ..... **ii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLO LİSTESİ ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **viii**
Giriş 1
1- İnşâ 1
2- Arap Edebiyatında İnşâ 2
3- Fars Edebiyatında İnşâ 5
4- Türk Edebiyatında İnşâ 8
5- Ahmed Hamdi Şirvânî 12
a. Hayatı 12
b. Eserleri 14
1. BÖLÜM **19**
1.1. Eserin Şekil Açısından Tanıtımı 19
1.2. Eserin Muhteva Açısından Tanıtımı 20
1.3. Medhal-i İnşâ'nın Yazıldığı Dönemdeki Yeri 42
2. BÖLÜM **49**
2.1. Tablo 1 (Transkripsiyon Alfabesi) 49
2.2. Eserin Çeviri Yazısı 51
Sonuç 129
Kaynakça 131
Ek (Sicil Kaydı ve Eserin Tıpkıbasımı) 135
Sicil Kaydı 135
Tıpkıbasım 136

TABLO LİSTESİ

Tablo 1……60

KISALTMALAR

C. : Cilt

h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

m. : Miladî

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

ss. : Sayfa Sayısı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri

vs. : ve saire

Giriş

1- İnşâ

Resmi ve özel yazışmaların yanı sıra devletlerarası diplomatik yazışmalara dair kural ve uygulamalar her ulusta daima olagelmiştir. İslam dünyasında bu tür yazışmalara ilişkin kuramlar "ilmü'l-inşâ" adı altında ilk olarak Arap edebiyatında bir disipline dönüşür. Daha sonra her türlü düz yazı için de kullanılan "inşâ" terimi kapsam ve yöntem bakımından çeşitlilik kazanarak Fars ve Türk edebiyatlarında gelişimini sürdürür. Selçuklular döneminde yazışmalarda daha çok Arap ve Fars dilleri tercih edilirken Anadolu beylikleri döneminde bu diller yerini Türkçeye bırakır. Osmanlıların ilk zamanlarında "teressül" adıyla da anılan "inşa" daha sonraları resmî ve gayriresmî yazışmalar yanında hukuki, askerî, siyasi, ticari vb. yazışmaları da kapsayan bir muhteva kazanır.

İnşâ terimi Arapça "neşe'e" kökünden türetilmiştir. Sözlüklerde "neşe'e" kelimesine "yükselmek, dirilmek, serpilip büyümek, çocuk yetişip delikanlı olmak, yeniden vücut bulmak anlamları verilir. Kelimenin "if'âl" babındaki formu olan inşâ ise "ilk yaratılış, yaratma, üretme, terkip etme, yazma, yazmada üslup inceliği, koyma, bırakma, ilerletme, çıkma, yönelme, bulutun ortaya çıkması, gecenin başlaması, şiir okuma ve nutuk atma" anlamlarını ifade eder (Haksever 1995: 1-2).

Kelime olarak inşânın resmî yazışma kurallarının bilgisi anlamından uzaklaşarak nesir yazmadaki kudreti ve mahareti ifade etmesi, nesir yazanların "nâsir" yerine "münşî" olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur. Resmî yazışmalarda görevli kişilerin, belirli kurallara uymak dışında, yazışmalarda sanatlı nesirle yazma zorunluluğu bulunmadığı, sanat yapma ve hüner gösterme kaygıları olmadığı için zamanla kâtip adıyla anılmaya başlanmışlardır (Gültekin, 2007: 1).

İnşâ sanatını konu edinen disipline "ilmü'l-inşâ", bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere "münşeat" adı verilmiş, resmî yazışmalar ve mektuplardan örnek alınmaya değer görülenler çeşitli mecmualarda derlenerek nakledilmiştir (Durmuş, 2000: 334).

Durmuş, (2000: 334) edebiyatta belli kurallara, belâgat ve fesâhat ölçülerine göre söylenmiş veya yazılmış edebî güzellik taşıyan her çeşit söz veya düz yazının inşâ terimiyle ifade edildiğini söyler.

İnşâ eserleri resmî yazışmalarla doğrudan alâkalı olarak ortaya çıkmıştır. İnşâ, önce Arap edebiyatında Arapça, daha sonra Fars edebiyatında Farsça ve Osmanlı Dönemi'nde de Türkçe olarak geniş bir kaynak oluşturmuştur. İnşâ ilminde ve mektuplarda bu üç edebiyatın bazı ortak hususları vardır. Bu hususların en önemlisi Hz. Peygamber'in mektuplarında bulunan ve İslâmi görüşü yansıtan unsurların muhafaza edildiğidir (Durmuş, 2000: 334).

2- Arap Edebiyatında İnşâ[1]

Arap edebiyatında inşâ kelimesinin edebî bir türü ifade eden terim olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemektedir. Kudâme b. Ca'fer, 288 (901) yılı civarında kaleme aldığı *Kitâbü'l-harâc ve sınâati'l-kitâbe* adlı eserinin çeşitli yerlerinde inşâ kelimesini bir terim olarak "inşâü'l-kitâb" (belirli bir usule göre mektup yazımı), "kitâb münşe" (kuralına uygun yazılmış mektup) ve "meclisü'l-inşâ" (dîvân-ı inşâ) şeklinde kullanmış, kelime daha sonra sekreterlik görevinde bulunan kişinin yaptığı işten başka "az veya çok düzenli mektup yazan bir kimsenin yaptığı iş" şeklinde geniş bir anlam da kazanmıştır.

İslam'ın ortaya çıkışından sonraki üç asırlık olgunlaşma döneminde önce resmî yazışmalar için kullanılan inşâ kavramı, zamanla sanatlı nesirle yazılmış her türlü yazıyı da içine almış ve ortaya çıkışından itibaren sürekli değişme ve gelişme göstermiştir.

Arap edebiyatında inşâ ile ilgili eserler iki grup altında toplanabilir. Birincisi divan kâtipleri için resmî ve özel yazışmalarda örnek alınmak üzere bir araya getirilen yazı ve mektuplardan oluşan münşeat mecmuaları, ikincisi ise divan kâtiplerinin görevlerini yaparken üslup ve konu bakımından kendilerine yardımcı olmak amacıyla inşâ kuramına dair yazılan eserlerdir.

[1] Bu bölüm Haksever (1996: 1-2), Durmuş (2000: 335) ve Gültekin (2007: 2-13)'den özetlenerek hazırlanmıştır.

İnşânın ilk örnekleri Hz. Peygamber'in mektuplarında bulunmaktadır. Daha sonra ise hemen hemen bütün resmî mektuplarda kullanılan ve **tesniye** diye adlandırılan **besmele**, **hamdele** ve **ba'diye**; mektupların temel unsurları olarak belirlenmiştir.

Hicret sonrası Medine'de kurulan İslâm devletinin başkanı ve ordunun komutanı olan Hz. Muhammed'in komşu devlet başkanlarıyla temasa geçmesi, kurulan devletin bazı kurallarla yönetilmesi zaruretini ve resmî yazışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmış olup Hz. Muhammed bu yazışmaları bizzat kâtipleri vasıtasıyla yapmıştır.

Hz.Muhammed tarafından gönderilen ilk mektuplarda estetik kaygıdan ziyade tebliğ amacına bağlı olarak anlaşılırlık ön plândadır ve kinaye dışında hiçbir sanata yer verilmemiştir. Hz.Muhammed'in son zamanlarında yazılmış mektupların üslubunda ise bazı değişiklikler olmuştur. Genel olarak cümlelerin süslenmeye başlandığı, secîli ifadelerin tercih edildiği, kelimeler arasında seçimlerin yapıldığı ve ölçülü kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Dört Halife Dönemi'inde inşâ ilminde bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Hz. Ebubekir, mektup ve hutbelerinde Hz. Peygamber'in üslubunu örnek almış, Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler iktibas etmiş ve hadisler kullanmıştır.

Hz. Ömer'in mektup ve hutbelerinde hikmetli ve süslü sözlerle güçlü ifadelere rastlanılır. Hz. Ömer, mektuplarında hukuka ait kavramları da kullanmış ve mektuplarında hukuk konularına da yer vermiştir.

Hz. Osman, mektuplarında Hz. Peygamber'in üslubunu örnek almış ve mektuplarında şiir kullanan ilk halife olarak karşımıza çıkmıştır.

Hz. Ali'nin mektuplarında ise seci ve süslü sözlere çokça rastlanır. Hz. Ali, mektup ve hutbelerinde ayet, hadis ve şiirlere de yer vermiştir.

Dört Halife Dönemi'nde inşâ ilminde büyük gelişmeler olmuştur. Bu dönemdeki mektuplar, Hz. Peygamber'in mektuplarındaki gibi besmele ile başlar, mektubu gönderenin adı yazılır ve daha sonra Allah'a hamd ve Peygamber'e salat ile devam eder. Bu dönem mektuplarına hâkim olan genel üslup, mektuplarda ayet ve hadislerin çokça

kullanılması, şiirlere yer verilmesi, hikmetli ve süslü sözlerin yanında seci sanatına başvurulmasıdır.

Emeviler Dönemi'nin ilk zamanlarında kitâbet ve inşâ üslubu, Dört Halife Dönemi'nin üslubuna yakındır. Bu dönemde devlet sınırlarının fetihler sonucu genişlemesi, yabancıların Müslüman olması, tercümelerin yaygınlaşması, ilimlerin değer görmesi, felsefeye bağlı olarak kelâm gibi alanların ortaya çıkması gibi etkenler neticesinde inşâ ve kitâbet bir sanat hâlini almıştır.

İnşâ, genel olarak resmî yazışmaların nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin unsurları konu edindiği için bu görevi üstlenen bir makamın oluşturulması, bahsi geçen ihtiyaçları karşılamaya uygun olarak gelişme göstermiştir. Emeviler Dönemi'nde Muaviye tarafından divan kâtipliği Dîvânü'r-resâil adı altında kurumlaştırılmış ve yazışmaların nasıl gerçekleştirileceğini gösteren eserler ortaya koyulmaya başlanmıştır.

Mektup yazma, Emeviler Dönemi ilk zamanlarında edebî bir sanat olarak ayırt edilebilecek niteliklere sahip değildi. Daha sonraları ise sade üsluplu kitâbet sanatı, Arap olmayan diğer Müslüman halkların da katkısıyla edebî değer kazanmıştır.

Bu dönemde devlet sınırlarının genişlemesi sebebiyle bu sınırların korunması ve yeni yerlerin fethi için uzak yerlere giden askerler, aileleri ile haberleşmek için mektup yazma gereği duymuşlardır. Bu durum da resmî yazışmaların yanında husûsi mektupların ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Abbasilerin ilk iki asrı için yazılan inşâ eserleri hakkında fazla bilgi yoktur fakat Abbasilerin diğer milletlerle temas etmeleri sonucunda kültürel ve edebî gelişim meydana gelmiş ve bu millet inşâ sanatında farklı bir üslup ortaya koymuştur.

Abbasiler Dönemi'nde yabancı kültürlerin etkisiyle ve İranlılardan yapılan tercümeler sebebiyle kitâbet üslubu ağırlaşmış; mektuplarda şiir, vecize ve süslü ifadelere yer verilmiştir. Mektuplarda daha çok secili cümleler kullanılmış, mektupların girişlerinde muhataba uygun lakaplara yer verilmiş, giriş ve hatime bölümlerinde ise kalıplaşmış ifade ve cümleler ön plana çıkmıştır. Bu dönem mektuplarında dua cümleleri genişlemiş, ayet ve hadislere fazlasıyla yer verilmiş, cümleler uzatılmış, mektuplarda tazmîn ve istiâre gibi sanatlar sıkça kullanılmıştır.

Abbasilerin son döneminde ise resmî kitâbet farklı yollara evrilmiştir. Anlam tamamen ikinci planda bırakılmış; cümleler seci, cinas ve istiâre gibi sanatlarla kurulmuş ve kitâbet anlaşılmaz bir hâle getirilmiştir.

Fatımiler ve Eyyubiler Dönemi'ne bakıldığında bu dönemlerde zengin münşeat mecmuaları ortaya koyulmuştur. Bu eserlerin müellifleri arasında yazdığı mektupları Yâkūt el-Hamevî dört, İbn Saîd yirmi cilt olarak telif etmiştir. Bu dönemlerde divan kâtipliği yapan müelliflerin kaleme aldığı mektuplar da mecmua şeklinde derlenmiştir.

Yukarıda verilen bilgilerin nihâyetinde inşâ sanatı, Hz. Peygamber'in mektuplarında kullandığı üslup örnek alınarak başlamış, devletlerin ihtiyaçlarına göre şekillenerek gelişmiştir. Mektuplardaki sade üslubun yerini zamanla ağır ve süslü üslup almıştır. Bunun sebebi de mektuplarda secili ve kafiyeli kullanımlara gösterilen rağbet olmuştur.

3- Fars Edebiyatında İnşâ[2]

Arapça inşâ kelimesinin karşılığı Fars dilinde mektup yazma manasına gelen *münşeâtnevîsî* veya *nâmenigârî*dir. Bu terimler, İranlıların İslamiyetle tanışmasından sonra Fars edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Arap dilinde inşâ sanatıyla uğraşanlara münşî denilirken eski İran'da bu sanatla uğraşanlara debîr denilmiştir.

Muhammed b. Abdülhâlik el-Meyhenî, İslam diplomatiğinin ilk Farsça eserlerinden sayılan meşhur eseri Destûr-i Debîrî'de mektupları "sultâniyat, ihvâniyat ve mezâhir" (Yazıcı, 1994: 211) olmak üzere üç başlığa ayırır. Resmî yazışmalar, fermanlar, menşurlar, tevkiler, fetihnameler, şikestnameler, sevgendnamelerle idari ve divani mektuplar sultâniyat başlığı altında toplanır. İhvâniyat mektuplarını özel yazışmalar, kutlama, taziye, teşekkür, şikâyet konulu mektuplarla mutasavvıfların didaktik amaçlı kaleme aldıkları mektuplar oluşturur. Mezâhir mektupları ise taahhütname, şehadetname, akidname ve vasiyetname gibi mektuplardan müteşekkildir. Zikredilen her üç kategorideki mektuplar Arapça örnekler ve kadim İran kültürünün etkisi altında zamanla gelişme göstermiştir.

[2] Bu bölüm Kanar ve Kurtuluş (2000: 337), Haydarî (h.1396: 3-10) ve Gültekin (2007: 20-24)'den özetlenerek hazırlanmıştır.

Bazı İranlı âlimler de mektupları "sultâniyat ve ihvâniyat" olarak iki gruba ayırır. Sultâniyat mektupları, padişahlar tarafından gönderilen mektuplar veya sultan ve emirlerin birbirlerine ve alt kademede bulunanlara yazdıkları mektuplardır. Bu tarz mektupların dili sanatlı ve ağırdır.

İhvâniyat mektupları ise halkın kendi arasındaki özel yazışmalarıdır ve bu tür mektuplara husûsî ve gayriresmî mektuplar da denir. Bu mektuplarda gayriresmî bir dil ile samimi bir üslup kullanılır. İhvâniyat mektuplarının hem nesir hem de şâirâne bir üslupla kaleme alınmış manzum şekilleri de vardır.

Fars edebiyatında mektup, hicrî beşinci yüzyıla kadar nesir şeklinde yazılmıştır. Bu zamana kadar mektup başlıkları hep kısa tutulmuş, edebî sanatlar ile süslü ifadelerden az bir şekilde istifade edilmiştir. Arap dilinin ve Arapça terkiplerin Fars diline etki etmeye başlamasıyla beraber altıncı yüzyıldan itibaren mektuplarda ayet ve hadisler, Arapça ve Farsça şiirler, telmihler, seci ve diğer edebî sanatlar görülmeye başlanmıştır.

Fars edebiyatında inşâ sanatının ortaya çıkışı Abbasi hilafetinin zayıfladığı dönem olan dokuzuncu yüzyıla denk gelmektedir. Bu dönemde inşâ sanatı ile ilgili yazılan eserlerde Arap edebiyatının etkisi görülür. Fars edebiyatındaki inşâ sanatı Arap edebiyatı ve Arap kültürünün etkisiyle taklidî olarak başlar. İnşâ sanatında kaleme alınan eserlerin Arapça olması Fars edebiyatında inşânın ortaya çıkmasını geciktirmiş fakat zamanla İranlı âlimler kendi kültür ve geleneklerine sahip çıkarak Farsça inşâ eserleri ortaya koymuştur. Abbasiler Dönemi'nde İranlı debîrlerin hükûmetteki sayısı artmış ve zamanla bu debîrler vezirlik görevlerine de getirilmişlerdir.

Samaniler Dönemi'nde Fars nesrinin temelleri atılmıştır. Samani Hanedanı, İran kültür ve geleneklerine bağlı olduğundan Fars edebiyatının Arap edebiyatı karşısında değer kazanması için gayret göstermiştir. Bu dönemde çokça Farsça eser de kaleme alınmıştır.

İslamiyet sonrası Fars edebiyatında inşâ sanatındaki ilk yazılar Gazneliler tarafından kaleme alınmıştır. Bu dönem inşâ sanatının ilk örnekleri Gaznelilerin divan kâtibi olan Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin mektuplarında görülür. Gaznelilerin son dönemlerinde bazı divan kâtipleri ile vezir Nasrullah Münşî'nin etkisi

sonucu Arapça kelime ve terimlerin Farsçaya girdiği bu sebeple de cümlelerin uzadığı, sanatlı nesir üslubunun ortaya çıktığı görülür. Mektuplarda sade nesrin yerini zamanla bu sanatlı üslup almış, Arapça kelimelerin çoğunluğuyla birlikte mektuplarda anlam tamamen kaybolmuş ve söyleyiş güzelliği ön plana çıkmıştır.

Selçukluların resmî dili Farsça olduğundan inşâ sanatı ile ilgili kaleme alınan eserler de Farsça olmuştur. Selçuklu Dönemi'nde Farsça, dinî ilimlerin öğretilmesinde bir araç olarak kullanıldığından Arapça kelime ve dinî terimler dilde çoğalmış ve Farsça, anlaşılmaz bir hâle getirilmiştir. Bunun yanında kâtip ve müderrislerin dili kullanmadaki maharet yarışları neticesinde Farsçaya giren Arapça kelime ve tamlamalar da sade üslubun terk edilmesinde önemli rol oynamıştır.

Safevî Devleti Dönemi'nde edebî eserler çoğunlukla Şia mezhebinin yayılması için araç olarak kullanıldığından bu dönemde edebî faaliyetler duraklamaya girmiştir. Safevîler Dönemi'nde devletin resmî mektupları, fermanları ve edebî eserlerinde kullanılan dili edebî sanatlarla süslü olduğundan anlam tamamen ikinci plana atılmıştır.

Timurlular Dönemi'nde Farsça nesir üslubu daha da ağırlaşmış; süslü ifadeler, kinâye ve istiâre gibi edebî sanatlarla secili uzun cümleler kurulmuş ve şiir tarzı nesre yaklaştırılmıştır. Selçuklular Dönemi ile birlikte sade Horasan üslubu zamanla süslü ifadelerle dolu Irak üslubuna dönüşmüş ve bu üslup Timurlular Dönemi'nde daha da zirvelere tırmanmıştır.

Sonuç olarak bakıldığında inşâ sanatı, Fars Dönemi'nde estetik açıdan en üst seviyelere ulaşmış ve bu dönemde inşâ sanatına ait kurallar tam olarak yerleşmiştir. Arap dili ile başlayan inşâ eserleri ve mektuplar zamanla İranlı âlimlerin kendi kültürlerine sahip çıkmaya başlamasıyla birlikte Farsça olarak da yazılmaya başlanmıştır. Resmî yazışmalarda geçerli olan kuralların özel mektuplara da sıçraması sonucunda inşâ sanatı diğer edebî eserlere de yayılmış ve insanların elinde hüner gösterme sanatı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fars Dönemi'nde inşâ ilmiyle ilgili birçok eser ve münşeat mecmuası da kaleme alınmıştır.

4- Türk Edebiyatında İnşâ[3]

Türk edebiyatında inşâ, Arap ve Fars edebiyatlarında bir dil bilimi terimi ve resmî yazışmaları konu edinen bir disiplin olarak kazandığı anlamı yanında bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı olarak da anlaşılmıştır. İnşâ, doğrudan doğruya nesir yerine de kullanılmıştır. Aynı zamanda bu sanat, kelimelerin cümle içerisindeki söz dizimi kurallarına göre sıralanmasını da ifade etmiştir.

İslamiyet'ten önce altıncı yüzyılın sonlarında Eski Türk hakanlarının kullandığı bazı unvanlar resmî yazışmaların tarihini Kök Türk Dönemi'ne kadar götürmektedir. İşbara Kağan'ın 584 yılında yazdığı mektupta, Kök Türk komutanlarından İstami'nin Bizans İmparatoru II. Justinos'a gönderdiği mektupta ve Çin yıllıklarında Türk hakanlarına ait unvanlar bulunmaktadır.

Kök Türk kağanları yazıtlarına besmele yerine geçen *"gökte kut bolmış Türk Bilge Kağan"* ibaresiyle başlar ve sonra da *sabım* diyerek devam ederlerdi. Bilge Kagan Yazıtı, İslami Dönem fermanlarının *besmele* veya Allah lafzı yerine geçen *hüve* kelimesi ile başlaması gibi "Tengri teg tengri yaratmış Türk Bilge Kagan" girişi ile başlar ve "sabımın tüketi esitgil, katıgtı tingle!" cümlesi ile devam eder. Bu yapı bize İslami Dönem resmî yazışmalarında kullanılan giriş cümlesi formüllerini hatırlatmaktadır.

Uygurlar Dönemi'nde *bitigçi* ve *ılımga* unvanlı kâtipler dış işleri dairesinde görev yapmaktaydı. Uygurcada *esenlik mektubu* manasına gelen *esengü bitig* tamlaması hususi mektuplar için kullanılırdı. Bu tür mektupların çogunda alıcının ve gönderenin adı yazılır, adlardan sonra da mektuplar *esengü bitigim* ibaresi ile başlardı. Bu girşten sonra muhatabın hali ve hatırı sorulur sağlık durumu hakkında bilgi istenir daha sonra da gönderen kendi halini ve saglık durumunu bildirirdi. Hasbihalden sonra mektubun yazılış amacı ve mektup yazılan kişiye ulaştırılması istenirdi.

Harzemşahlar Dönemi'nde Moğol istilaları soncu inşâ divanı, kâtiplik mesleği ve Farsça ile yazışma eski önemini yitirmiştir. Moğollar, Uygur Devleti'ne son vermelerine

[3] Bu bölüm Haksever (1995: 74-79), Uzun (2000: 338) ve Gültekin (2007: 39-40)'den özetlenerek hazırlanmıştır.

rağmen onları kültürlerinden etkilenmiş, bu kültüre tâbi olmuşlar ve yazışmalarında da Uygurcayı kullanmışlardır.

Selçukluların kuruluşundan on üçüncü yüzyıla kadar devlet dili olarak Farsça kullanıldığından bu dönemdeki eserler Türkçe yazılmamıştır. Türkmen Beylerinin Selçuklu yönetimine tepki göstermeleriyle birlikte Türkçenin kullanımı yaygınlaşmış ve özellikle Osmanlı Devleti'nin kurulması ile birlikte bütün yazışmalarda Türkçenin kullanılması yaygınlık kazanmış ve Farsça önemini yitirmiştir.

İslamiyet'ten sonra inşâ sanatı Ahmedî Dâî ile başlar. Nitekim onun Türkçe olarak kaleme aldığı "Teressül" isimli eseri Türk edebiyatındaki ilk inşâ eseridir. Bu alanda yazılan ikinci eser ise Yahya b. Muhammed el-Kâtib'in "Menâhicü'l-İnşâ" isimli eseridir. Yahya b. Muhammed'in kaleme aldığı bu eser Destûr-i Debîrî ile takriben aynı içeriğe sahiptir. Hüsamzâde Mustafa Efendi'nin "Mecmua-yı İnşâ," Mehmed b. Edhem'in "Gülşen-i İnşâ" ve Mesîhî'nin "Gül-i Sad-berg" eserleri inşâ kitaplarının en eski örneklerindendir.

İslâmiyet'ten sonra Türk edebiyatının inşâ ile ilgili ilk eserlerine bakıldığında Fars inşâ geleneğinin etkisi görülmektedir. On beşinci yüzyılda kâtipler ve meraklıları için yazılan bazı temsili mektup örneklerinin yerini zamanla resmî ve hususî mektupların bir araya getirildiği münşeat mecmuaları almıştır. On beşinci yüzyılda yazılan inşâ eserlerinin isimleri müstakil bir şekilde verilmiş, daha sonraki asırlarda ise inşâ eserleri ve mektuplar münşeat mecmuası gibi genel anlam ifade eden eser isimleri altında toplanmıştır.

On beşinci yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in "Kanûnnâme-i Âl-i Osmân" ismiyle hayata geçirmiş olduğu devlet idaresiyle ilgili kuralların içerisinde yazışmaların nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğiyle alakalı bir bölüm bulunur. Bu bölümde memurların, yazışmalarda kimlere nasıl ve ne şekilde hitap edeceği ile ilgili bazı ipuçları vardır. Bu tarihten sonra kaleme alınan bütün inşâ eserlerinde neredeyse yukarıda adı geçen kanunda belirlenen kurallara uyulduğu görülür. Bu devirde müstakil inşâ eserleri azalmış, tarih açısından kıymet taşıyan vesikalar da bu derleme münşeat mecmualarında yer almıştır.

Siyasi veya resmî mektupların yanında şâir ve yazarların dostlarına ve devlet adamlarına yazdığı hususi mektuplar da farklı bir türde münşeat mecmuası ortaya çıkarmıştır.

İnşâ kelimesi dar anlamda, daha çok münşeat adıyla anılan her türlü resmî yazışma ile bunların bir parçası sayılabilecek mektup gibi metinlerin kaleme alınmasını ve ilgili kuralların bilgisini ifade ettiğinden Selçuklular'da Dîvân-ı İnşâ, Osmanlılarda Dîvân-ı Hümâyun denilen devletin resmî yazışmalarının yürütüldüğü dairede sultanlar adına kaleme alınan hatt-ı hümâyun, irâde-i seniyye, menşur, emirnâme gibi resmî yazıların tamamı inşânın bu türü içinde yer alır.

Tanzimattan sonra ortaöğretim kurumlarına "usul-i kitâbet ve inşâ" adıyla bir ders konulmuş ve zamanla bu ders için kitaplar hazırlanmıştır. Bu kitapların da, çalışmamızın konusunu oluşturan, Medhal-i İnşâ, Mehmed Tevfîk'in Usul-i İnşâ ve Kitâbet, İlâveli Hazîne-i Mekâtîb yahut Mükemmel Münşeat gibi isimler taşıdığı görülmektedir. Bu eser isimleri bize nesir ve mektup ilişkisinin Osmanlının son zamanlarına kadar sürdüğünü göstermektedir.

Batılılaşmanın etkisiyle birlikte kitâbet dâiresinde yeniliklere gidilmiş, eski inşâ usullerinden farklı olarak yeni yazışma kaideleri getirilmiş; yazı stilleri, kullanılan lakaplar değiştirilmiş ve mektupların dua ve bitiş bölümlerinde kısaltmalarla değişikliklere gidilmiştir.

Tanzimat ile birlikte kitâbet ile ilgili eserler iki kısma ayrılmıştır. Bunlar "resmî" ve "husûsî" kitâbettir. Bu iki başlık inceleme konusu edildiğinde genellikle ayrı ayrı incelenmemiş, aynı eser içerisinde birlikte ele alınmıştır. Resmî kitâbetin husûsî kitâbete nazaran daha zor olduğu belirtilmiştir. Resmî mektuplarda ifadelerin kısa, anlaşılır ve amaca uygun bir şekilde yazılması vurgulanmış ve bu tür eserlerin ders kitabı olarak okutulması için de kaleme alındıkları dikkat çekmiştir.

Tanzimat'a kadar bu tarz eserlere münşeat veya inşâ, bu tür eserlerin yazarlarına da münşî denmiş fakat Tanzimat ile birlikte bu terimlerde değişiklik görülmüştür. Bu dönem ile birlikte inşâ alanında yazılan eserlere "kitâbet-i resmiye ve gayr-i resmiye el kitabı;" yazışmalara "kitâbet" ve bu işi yapanlara da "kâtip" denilmeye başlanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda kitâbet sanatında büyük gelişmeler görülmüş, resmî ve husûsî kitâbet

dışında adlî ve hukûkî işler için "kitâbet-i adliye," askerî yazışmalar için "kitâbet-i askeriye," diplomatik işler için "kitâbet-i hariciye" terimleri kullanılmaya başlanmıştır.

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Dönemi'nde görülen yazışma ve inşâ kuralları tamamen değiştirilmiş, Divan-ı Hümayun ve diğer devlet kurumlarında nişancı, münşî, küttab denilen kâtiplerin yazdıkları ile Tanzimat'tan sonra gelişen nezaret kalemlerinde yazılan yazılar nesir dili ve üslubu bakımından farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar özetle şu şekildedir:

1- Uzun ve karmaşık ibarelerden kaçınılmalı, meram kısa cümlelerle anlatılmalıdır.
2- Hesapla ilgili verilerde rakamlara dikkat edilmelidir.
3- Yazıların sonundaki *ol bâbta* ifadesi yerine *tavsiye olunur, tebliğ olunur* ifadeleri kullanılmalıdır.
4- Kağıdın sol üst köşesine mektubun nereden yazıldığı yazılmalı ve altına da tarih atılmalıdır.
5- Daha kısa sürede işleme konulması gereken acele yazılarda tarihin yanına saat de eklenmelidir.

Tanzimat ile birlikte Osmanlı devlet adamlarının ve devlet dâirelerinin değişen kitâbet kuralları hakkında talimat çıkardıkları ve okullarda ders olarak okutulmak için bu alanda birçok eserin yazıldığı görülmüştür. Bu eserlerden biri olan ve Şirvânlı Ahmed Hamdi Bey tarafından kaleme alınan "Medhal-i İnşâ" isimli eser de çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

5- Ahmed Hamdi Şirvânî

a. Hayatı[4]

Ahmed Hamdi Efendi; h.1247/m.1831 yılında Şirvân[5] eyaletinin merkez idaresi olan Şemâhi'de dünyaya gelmiştir. Şemâhi mektep ve medreselerinde eğitimini tamamlamış ve matematik ilminden icazet almıştır.

Hamdi Bey; Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinden her birini konuşup yazabilecek derecede öğrenmiş, Harîrî'nin *Makâmât* adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Bunun yanında aruz ilmi, sanâyi-i bedia, (edebî sanatlar) ve belâgât ilminden birer; coğrafya alanında üç, gök cisimleri ve yıldızlardan bahseden bir, kelâm ilminden bahseden iki; fıkıh, mantık, ilm-i menâzır (optik ilmi), ilm-i cedel (münazara ilmi) ve ilm-i ferâize (İslam miras hukuku) dair yedi eser neşretmiştir.

1277/1861 yılında 600 kuruş maaş ile Doğu Karahisar Rüştiye Mektebine başmuallim olan Hamdi Bey, 1279/1863 yılında İstanbul'a gelmiş ve 750 kuruş maaş ile İzmir rüştiye mektebinin başmuallimliğine naklolmuştur. 1281/1865 yılında devriye müderrisliğine nail olan Ahmed Hamdi Bey, 1283/1867 senesinde bu görevinden istifa ederek emlak memurluğuna dahil olmuştur.

1284/1868 senesinde 2000 kuruş maaş ile Erzincan sancağı emlak muharrirliğine getirilen Hamdi Bey, 1285/1869 senesinde 2250 kuruş maaş ile tahrir-i emlak komisyon azalığına tayin olunmuştur. 1288/1872 senesinde adı geçen komisyonun bir hükmünün kalmaması sebebiyle kendisine 1000 kuruş mazuliyet maaşı[6] tahsis edilmiştir.

1289/1873 senesinde 2000 kuruş aylık ile tahrir-i emlak riyaseti muavinliğine tayin olunan Hamdi Bey, daha sonra bu görevinde terfi ederek ilk cildinin tercümesini tamamladığı Makamat-ı Hariri ve diğer eserleri sebebiyle[7] kendisine devriye mevleviyeti[8] verilmiştir. 1291/1875 senesinde tahrir-i emlak işinin bitmesinden dolayı

---

[4] Bu bölüm, Ahmed Hamdi Şirvânî'nin Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı DH SAID 00004 00059 numaralı defterinin 116. sayfasında bulunan sicil kaydından istifade edilerek hazırlanmış, farklı kaynaklar ayrıca gösterilmiştir.

[5] Azerbaycan'da tarihî bir bölge ve günümüzde mevcut olmayan bir şehir (Aydın, 2004:204).

[6] Memuriyyetinden çıkarılan, yahut memuriyyetinin iptali yüzünden açıkta kalan memurlara açıkta bulundukları müddetçe verilen maaş (Pakalın, 1993: 424).

[7] Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının A.}MKT.MHM isimli defterinden bu bilgiye ulaşılmıştır.

[8] Mevleviyet, Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim olup Mevleviyetlerin itibar bakımından derecelenmesi ise kadıların terfi sırasına göre devriye mevleviyetleri,

yine kendisine 1000 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiş ve 1294/1878 senesinde mahrec mevleviyeti payesi kendisine verilmiştir. Aynı yıl maaşına 1000 kuruşluk zam ile özel memuriyetle Hindistan'a gönderilen müellif, daha sonra Afganistan Svat[9] kıtası hükümdarı Ahund'a[10] bazı hediyeler götürmek üzere görevlendirilmiştir. Sekiz ay sonra çağırılarak 1296/1880 senesinde telif ve tercüme dairesi müdürlüğü kendisine verilmiş ve bir ay içerisinde maaşı 1500 kuruşa çıkartılmıştır.

Şimdiye kadar memur olduğu hizmetlerden nakil, istifa ve iptal sebepleriyle ayrılan Hamdi Bey, memuriyetine ait herhangi bir şeyle suçlanmamıştır. Dönemin maarif nazırı Münif Paşa tarafından rapor edilen mütalaada da Hamdi Bey'in herhangi bir sicil kaydının bulunmadığı dile getirilmiştir.

1297/1881 senesinin temmuzunda 2000 kuruş maaş ile matbaalar idaresi müdürlüğüne getirilen Hamdi Bey'e 1299/1883 yılında haremeyn-i muhteremeyn payesi üçüncü rütbeden mecidî Nişan-ı zişanı[11] verilmiş ve 1300/1884 senesinde Mecidî Nişan-ı zişan rütbesinden nişan-ı âl-i Osmaniye'ye nail olmuştur.

Ahmed Hamdi Bey, daha sonraları meclis-i maarif azalığına tayin edilmiş ve 13 Cemaziyelevvel 1307/5 Ocak 1890 yılında vefat etmiştir.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri isimli eserinde (Tarihsiz:1/246) Ahmed Hamdi Bey'in İstanbul'a gelip çeşitli memuriyetlerde bulunduğundan ve Mülga Teftiş ve Muayene Heyeti Reisliğine tayin olunduğundan bahsederken kabrinin de Eyüp'te olduğunu söyler.

---

mahreç mevleviyetleri, bilâd-ı hamse mevleviyetleri, Haremeyn mevleviyetleri şeklindedir. Devriye mevleviyetine dâhil ve hâriç medreselerinin müderrisleri tayin edilirdi. Devriye mevleviyetinin üzerinde yer alan kadılıklara ise mahreç mevleviyeti denilmiştir. Bunlar yüksek rütbeli medreselerden ilk olarak kadılığa çıkılan yerlerdir. Bilâd-ı hamse mevleviyeti statüsündeki kadılıklar başlangıçta Mekke, Edirne ve Bursa olmak üzere üç şehirden (bilâd-ı selâse) ibâretti. Ardından bunlara Mısır (Kahire) kadılığı ilâve edildi ve sayı dörde (bilâd-ı erbaa) çıkarıldı. 1135'te (1723) Mekke kadılığı Haremeyn mevleviyetine dahil edilince bu kategorideki kadılıkların sayısı yine üçe indi, ancak Şam'ın derecesinin yükseltilip buraya dahil edilmesiyle tekrar eski sayıya ulaşıldı. Filibe'nin statüsünün yükseltilmesiyle de statü bakımından birbirine eşit bilâd-ı hamse mevleviyeti son haliyle teşekkül etmiş oldu. Bu şehirlerden birinin kadısı terfi edeceği zaman Haremeyn kadılıklarına yükseliyordu. Haremeyn mevleviyetine dahil kadılıklar statü bakımından en yüksek kadılıklardı. Bu grupta yer alan şehirler İstanbul, Mekke ve Medine'dir (Unan, 2004: 467-468).

[9] Svat, günümüzde Pakistan sınırları içerisinde bulunan bir ilçedir

[10] Ahund (آخوند), Farsça bir kelime olup molla, şeyh, âlim gibi anlamlara gelmektedir.

[11] (Osmanlı nişanlarından birinin adıdır. Sultan Mecid'e nisbetle bu adı alnuştır. Mecidi nişanı iyi hizmet edenlere verilirdi. Nişanın üçüncü rütbesi için yedi yüz elli kuruş beraat harcı alınırdı (Pakalın, 1993: 428).

b. Eserleri

Döneminde sağlam bir eğitim alan Hamdi Bey; Arapça, Farsça, Fransızca dillerine konuşma ve yazma derecesinde hâkim olduğundan tercüme eserler ortaya koymuştur. Ahmed Hamdi Efendi; aruz, edebî sanatlar, belâgat, inşâ, coğrafya, astronomi, kelâm, fıkıh, münazara ilmi, optik ilmi ve İslam hukuku gibi birçok bilim dalına vâkıftır ve bu alanlarda toplamda on dokuz eser kaleme almıştır.

1. Medhal-i İnşâ

Tezimizin konusunu oluşturan eserdir. Bir mukaddime ve sekiz babtan oluşmaktadır. Eser, İstanbul'da Mahmud Bey Matbaasında (h.1302/m.1884) basılmıştır. Eserin içerisinde fihrist bulunmaktadır. Birinci babtan önce bir dibace ve mukaddime vardır.

2. Levâmi'ü'd-dekâ'ik fî tercemeti mecâmi'i'l-hakâ'ik

Hâdimî'nin medreselerde ders kitabı olarak okutulan meşhur eseri "Mecâmi'ü'l-Hakâ'ik"in tercümesidir. Arapçayı bilmeyen talebelere usul-i fıkıh öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Eserin sonunda "Mukaddime" başlığı altında "İlm-i Cedel", "İlm-i Mantık" ve "İlm-i Münazara" adlı Türkçe risaleler eklenmiştir. Eser, (1293/1876-77) İstanbul'da Mustafa Efendi Matbaası'nda basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 33-34).

3. Türkçe Muhtasar Usûl-i Fıkıh

Usûl-i fıkhın temel konularını öğretmek amacıyla kaleme alınan eser, (h.1302/m.1884) İstanbul Mihran Matbaasında basılmıştır (Çaldak, 2022 :5).

4. Hulâsatü'l-ferâ'iz fî-halli'l-gavâmız

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sayılar, dört işlem, küsurat, feraiz hesapları ve hesap ilminin kurallarından; ikinci bölümde ise ferâiz meselelerinden bahsedilmiştir. Eserin sonunda miras taksimi ile ilgili geniş bir şema vardır. İstanbul'da Şeyh Yahya Efendi Matbaasında (h.1294/m.1874) basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018:34).

5 Teshîlü'l-arûz ve'l-kavâfî ve'l-bedâyi'

Eserde aruz ilmi, kafiye, söz sanatları ve şiirin tarihi gelişimi hakkında bilgiler mevcuttur. Eser aslında üç ayrı kitap gibi tasnif edilmiş, her bölümün sayfaları kendi içerisinde numaralandırılmış tek bir kitaptır. Eser, (h.1289/m.1872) İstanbul'da Terakki Matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 34). Eser, Yusuf Kenan Çaldak tarafından çalışılmıştır (2022).

6. Kavâ'id-i Selîmiyye

Maârif Nâzırlığı Ahmed Hamdi'den gençlerin kolay bir şekilde Farsça öğrenebilecekleri bir eser yazmasını istemiştir. Ahmed Hamdi de Farsçanın sarf ve nahiv kurallarını içeren uygulamalı bir eser kaleme alarak Kavâid-i Fârisiyye-i Selîmiye ismini vermiştir (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 35).

7. Telhîs-i Sarf ve Nahv-i Arabî

Medreselerde Belâğat-i Lisân-ı Osmânî dersinin Arapça ile alakalı kısımlarını pratik bir şekilde öğretecek eserlere ihtiyaç duyulmuştur. Birçok kişi bu alanda eserler telif etmiş ancak bu eserler bekleneni karşılayamamıştır. Daha sonra Maârif Nâzırlığı Ahmed Hamdi'ye talebelerin kısa sürede sarf ve nahiv öğrenebileceği, Arapça konuşma ve yazmada maharet kazanabileceği metni Türkçe lakin misalleri Arapça bir kitap yazma vazifesi vermiştir. Bu vesile ile Ahmed Hamdi, Telhîs-i Sarf ve Nahv-i Arabî'yi kaleme almıştır. Eser, Mahmud Bey Matbaasında (h.1297/m.1879) basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 35).

8. Tercüme-i Makâmât-ı Harîrî

Harîrî'nin "Makâmât" adlı eserinin tercümesidir. Eser iki cilt olup İstanbul'da Yahya Efendi Matbaasında (h.1290/m.1873) basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 35).

9. Belâgat-i Lisân-ı Osmânî

Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî Cevdet Paşa'nın önemli katkılarıyla örnekleri Türkçe olmak kaydı ve dikte usûlüyle kaleme alınmış ve 20 Ramazan 1293/10 Ekim 1876'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır (Kılıç, 2007 :9-10). Eser, Atabey Kılıç tarafından yayımlanmıştır (2007).

10. Muhtasar Mantık

Dönemin en yaygın mantık eserlerindendir. Türkçe yazılmıştır. 1883'te İstanbul Babıâli Caddesindeki 10 numaralı matbaada basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 35).

11. Makâletü'l-'urefâ fî mesâ'ili'l-hükemâ

Felsefi konuları ele alan 83 sayfalık bir eserdir. h.1285/m.1868'de İstanbul Tasvîr-i Efkâr Matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 36).

12. Usûl-i Coğrafya

Cortambert ve François Eugene'in yazdığı coğrafya kitabının tercümesidir. Ders kitabı olarak okutulan eser, h.1283/m.1866-67'de Tasvîr-i Efkâr Matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 36).

13. Usûl-i Coğrafyâ-yı Sağîr

Ahmed Hamdi, kitabın sonuna yazdığı Arapça tanıtımda daha önce Cortambert'ten geniş bir şekilde tercüme ettiği coğrafya kitabının Harbiye ve Bahriye mekteplerinde okutulduğunu, bu eseri ise rüşdiyelerde okutulması amacıyla kaleme aldığını ifade etmiştir. Kitapta bahisler 55 madde şeklinde sıralanmıştır. Her maddenin sonunda konu ile alakalı sorular sorulmuştur (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 36).

14. Usûl-i Coğrafyâ-yı Kebîr

Ahmed Hamdi, ön sözünde eserin diğer adının *Nuzhâtü'l-büldân li-tenşîti'l-ezhân* olduğunu, *Mir'âtü'l vaz'iyye* adlı kitabı geliştirip örneklendirmek suretiyle tercüme ettiğini söyler. İslâm âlimlerinin coğrafya üzerine yazdıkları kitaplardan bahsettikten sonra Avrupalıların coğrafyayı bu kitaplardan öğrendiğini vurgular. Konuları altı kısımda inceledikten sonra Kıtalar Coğrafyası ile ilgili konulara değinir. Eser h.1292/m.1875'de İstanbul Şeyh Yahya Efendi Matbaasında basılmış olup 6+664 sayfadır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 36).

15. İlm-i Münâzara ve İlm-i Cedel

İlm-i Münâzara, h.1293/m.1876-77'de İstanbul el-Hâc Mustafa Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Eser 25 sayfadır. *İlm-i Cedel* ise h.1293/m.1876-77'de İstanbul

el-Hac Mustafa Efendi Matbaası'nda basılmıtır ve eser 42 sayfadır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 37).

Mustafa Erdoğan ve Ramazan Çöklü (2018: 37) yaptıkları tetkîkler nihâyetinde bu iki eserin müstakil birer kitap olduklarını fakat bu eserlere ulaşamadıklarını ifade ederler. Daha sonra ise bu eserlerin müstakil olmayıp müellifin *Levâmiü'd-dekâik fî tercemeti Mecâmiü'l-hakâik* eserinin sonuna ilâve edildiğini dile getirirler.

16. Hindistan, Svat ve Afganistan Seyahatnamesi

Ahmed Hamdi, 1877'de Hindistan'a konsolos olarak gönderilmiştir. Görevi süresince karşılaştığı kişileri, olayları, şehirleri, halkın dini yaşantısını, geleneklerini ve etkinliklerini not etmiş, İstanbul'a döndüğünde ise bu notları bir kitap haline getirmiştir. Eser (h.1300/m.1883) İstanbul Mahmud Bey Matbaasında basılmış olup 293 sayfadır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 37).

17. Suverü'l Kevâkib ve Harîtatü's-Semâ

Yıldızların sayı, şekil ve özelliklerinden bahseden bir kitap olup (h.1284/m.1867) İstanbul Tasvîr-i Efkâr Matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 37).

18. Târîh-i Tabîî Kısm-ı Evvel Kuşlar

Hamdi Bey'in Hukuk Mektebinde usul-i fıkıh hocası iken kaleme aldığı bu eser, (h.1297/m.1879) İstanbul Mekteb-i Sanâyi Matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 37).

19. Nesâyihü'ş-Şübbân

Hamdi Bey'in edep, fazilet ve ahlak gibi konularda gençlere nasihat ettiği bu eser h.1298/m.1881'de İstanbul Mehmed Esad Efendi matbaasında basılmıştır (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 38).

Bu eserlerin yanında Ahmed Hamdi Bey'in *Bülbül, Kastor, Tarih-i Tabîî, Tarih-i Tabîî-Kuşlar* ve *Ucuz ve Çabuk Resim Çıkarmak* isimleriyle beş makalesi ve *Risâletü'l-bâhire fî Makâleti'z-zâhire* adında bir risâlesi vardır. (Erdoğan ve Çöklü, 2018: 38).

1. BÖLÜM

1.1. Eserin Şekil Açısından Tanıtımı

Ahmed Hamdi Şirvânî tarafından h..1302/m.1884 yılında kaleme alınan bu eser 148 sayfadan oluşmaktadır. Eser, İstanbul'da Mahmud Bey matbaasında basılmıştır. Medhal-i İnşâ, toplamda bir mukaddime ve sekiz babtan oluşmaktadır. Eserin içerisinde fihrist bulunmaktadır. Birinci babtan önce bir dibace ve mukaddime vardır.

Eserin sonunda ise "Zeyl ü Hâtıme Edebiyat" başlığıyla müellifin edep, edip ve edebiyat kelimeleri hakkında bilgi verdiği ve bu bilgilerin devamında edebiyat hakkında kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koyduğu ilave bir yazı bulunmaktadır.

Birinci bab; "Fenn-i İnşāya Daʾir Maʿlūmāt-ı Tārīḫiye" başlıklı bilgilendirme yazısını ihtiva eder.

İkinci bab toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri ise "Ḫaṭṭa Dāʾir Maʿlūmāt-ı Tārīḫiye, İnşā ile Ḫaṭṭ Tevʾem ve Eḥadühümā Āḫere Müstelzim Olduġu ve İmlā yaʿnī Yazılan Lüġatlerin Ḫaṭādan Ṣalim Olması" başlıklı yazılar oluşturur.

Üçüncü bab, "Terkīb-i Kelāmıñ Şerāʾiṭi" başlıklı yazıyla başlar ve bu bölüm toplamda "Telfīḳ-i Kelām, Taṣvīr-i Merām, Vużūh-ı Kelām, Selāset-i Kelām, Ciyādet-i Kelām ve Metānet-i Kelām" başlıklarıyla 6 bölümden oluşur ve bu bölümlerin yanında "Terkīb-i Kelāmıñ Nükte-i Maʿneviyyeleri, Sebk-i Mefṣūl, Sebk-i Mürekkeb, İcāz-ı Kelām, Iṭnāb-ı Kelām ve Müsāvāt" başlıklı bölümler bulunmaktadır.

Dördüncü bab; "Ṭuruḳ-ı İfāde-i Merām" başlıklı yazıyla başlar ve bu bölüm toplamda "İfāde-i Merām ya Ḥaḳīḳat ya Mecāz ya İstiʿāre Ṭarīḳiyle Olur, İfāde-i Merām ya Taʿriż veya Kināye Ṭariḳiyle Olur ve İfāde ya Tevriye veya Īhām Ṭarīḳiyle Olur" başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır.

Beşinci bab; Muḥarrerāt başlıklı yazıyla başlar ve bu bölüm toplamda "Terākīb-i Menşūreniñ Nevʿ-i Evveli, Ādāb u Ḳavāʿid-i Mekātibe, Erkān-ı Muḥarrerāt, Resmī ve Ġayr-i Resmī Muharrerāt, ʿArż-ı Ḥāl ü İstidʿā vü Mażbaṭa vü Maḥżar u Meẕkūreniñ Taʿrīfleri, Āvām-ı ʿĀliye, Büyük Ẕātdan Emṣāline Yazılan Nāmeler ve Muḫāṭabı Ġayr-i Muʿayyen Olan Muḥarrerāt" başlıklarıyla 8 bölümden oluşmaktadır ve "Büyük Ẕata Yazılan ʿArż-ı Ḫulūṣ, Rütbe Tebrīki, Eyyām Tebrīki, Vilādet Tebrīki, Tesliyet Mektūbu,

Taʿziye Mektūbu, Hediye Taḳdīmi ile ʿArż-ı Ḫulūṣ, Teşekkür Mektūbu, Tavṣīye Mektūbu, ʿArż-ı Ḫulūṣa Cevāb, Tebrīk Cevābı, Tesliyet Cevābı, Ḫuṣūṣ Teẕkiresi, Ḫāriciye Neẓāretine ʿAż-ı Ḥāl, İstidʿā, Mażbaṭa, Meclis Mażbaṭası, Müẕekkere, Taḳrīr, Protesto-nāme, Protesto Reddi, Beyān-nāme, Ultimatom, Muḳāvele-nāme, Sened, Rapor, Poliçe Mektūbu, İcāz Senedi" başlıklarıyla örnek metinler verilmiştir.

Altıncı bab; "Tanẓīm-i Ḥikāyāt u Rivāyāt başlıklı yazıyla başlar ve bu bölüm, Fenn-i İnşānıñ Ḳısm-ı Aʿlā vü Ecmeli Ḥikāyātdır, Ḥikāyāt-ı Tārīḫiye, Tārīḫ-i ʿumūmī ile Tārīḫ-i Ḫuṣūṣī ve Rivāyet-i Ḳıṣaṣ" başlıklarıyla toplamda 4 bölümden oluşur.

Yedinci bab; "Mevāʿiẓ yaʿnī Ḫuṭbe" ve Nuṭuḳ başlıklı bir yazıyla başlar ve bu bölüm "Ḫutbeniñ Taʿrīfi ve Nuṭuḳ" başlıklarıyla toplamda iki bölümden oluşur. Yedinci babın devamı nutuk örnekleri ile devam eder. Müellif nutuk için toplamda 5 örnek metin ortaya koymuştur.

Sekizinci bab; müellifin "Tavṣīfāt yaʿnī Tavṣīf-i Eşyāyı Tecessüm Ettirir Ṣūrette Taṣvīr Eylemektir" başlıklı yazısıyla başlar ve bu bab; "Tavṣīf-i Feżāʾil, Tavṣīf-i Rezāʾil, Tevcīh Ṣanʿatıyla Tavṣīf, Tekrīr Ṣanʿatıyla Tavṣīf, Ṣanʿat-ı ʿakis Ṭarīḳiyle Tavṣīf, Siyāḳatü'l-aʿdād Ṣanʿatıyla Tavṣīf, Tecnīs Ṣanʿatıyla Tavṣīf" gibi tavsif örnekleriyle devam eder.

1.2. Eserin Muhteva Açısından Tanıtımı

Eserin kapak sayfasının akabinde Hamdi Bey tarafından yazılan bir bilgilendirme yazısı bulunmaktadır. Hamdi Bey bu yazısında çalışmamızın konusunu oluşturan *Medhal-i İnşâ* isimli eserinin lisede (mekteb-i idadiye) yazılı anlatım ve dilbilim (inşâ ve belâgât) derslerini verdiği sırada öğrencilerine okuttuğu derslerin dikte usulü ile kayda geçirildiğini ifade etmektedir.

Aynı bölümün devamında Hamdi Bey, okuttuğu bu derslerin belâgât kısmının 1291/1874 yılında, inşâ kısmının yayımlanmasının ise bugüne yani 1299/1881 yılına bırakıldığını ifade etmektedir.

Hamdi Bey aynı bölümde bu eserin dönemin sadrazamlarından olan Said Paşa'nın teşvikiyle hazırlandığını dile getirir.

Dibâce bölümünde on üçüncü asrın hüner ve fazilet devri olduğunu dile getiren Hamdi Bey, maarifi bir gül bahçesine benzetmiş ve bu gül bahçesinde de birçok eser kaleme alındığını söylemiştir.

Hamdi Bey, bu bölümde edebiyat sahasında inşâ eserlerinin eksikliği nedeniyle bu işin heveslileri için konuya giriş mahiyetinde bu risaleyi özetle tertip ettiğini ve eserinin bir mukaddime sekiz babtan oluştuğunu söylemektedir.

Mukaddime bölümünün ilk cümlelerinde müellif, "fenn-i inşâ"nın tanımını yapar. Ona göre inşâ ilmi, kişinin gönül sayfasında görünen manalara işaret eden ibârelerdir ve her türlü dağınık söz öbeklerini bir kalıba dökmeye yarayan ve onları düzenlemeyi bildiren bir ilimdir.

Ahmed Hamdi Bey'e göre inşâ ilmini oluşturan dört unsur vardır. Bunlar: muharrerat, hikâyât, mevaiz ve tavsifâttır.

Mukaddime bölümünde Hamdi Bey, inşâ ilminin faydalarından bahseder. Müellife göre inşâ ilminin faydalarından biri insanların birbirleriyle yazma yoluyla haberleşmesi, arzu ve ihtiyaçlarını yine yazma yoluyla ifade etmesidir. Yazar, inşâ olmasaydı dünyanın bir ucundan diğer ucunda bulunan insanların birbirleriyle haberleşemeyeceklerini söylemektedir.

Hamdi Bey, inşâ ilminin ikinci faydasını da insanın düşünce ve hayal ürünlerinin korunup bir sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan bir ilim olarak açıklar.

İnşâ ilminin, devlet yönetimi ve benzeri işlere dair fikir alışverişindeki fonksiyonunun önemine işaret eden Hamdi Bey, inşâ olmadan bunun gerçekleşmeyeceğini dile getirirken inşâ ilminin, geçmişte yaşanan olaylardan gelecekteki kuşakların haberdar olmasını sağlayan bir işlevi olduğunu da söyler.

Müellif için inşâ; devletin dilidir. Her toplum ve milletin düşüncesinin tercümanıdır. İnşâ, insanın kültür ve sanatının meşalesi ve manevi gelişiminin anahtarıdır.

Mukaddime bölümünün devamında münşînin tanımını yapan Ahmed Hamdi Bey, münşîyi söylenmek istenen anlamları güzel kelimeler ile ifade edebilen ve her türlü mensur metni ortaya koymaya muktedir kişi şeklinde tanımlar.

Müellif, bu bölümde münşîyi ya gerçek ve doğal ya da taklitçi ve gerçek olmayan şeklinde iki gruba ayırırken gerçek münşîlerin nadir, taklitçilerin ise çok fazla olduğunu söyler.

Yazar, inşâ ilminin bir dereceye kadar taklit edilerek ve ders alınarak öğrenilebileceğini ifade ederken aslında özel bir yetenek ve saf bir zihnin günden güne gelişerek neticede münşîde kendisine özgü bir üslup, maharet ve meleke oluşmadıkça yazılarının da güzel olmayacağını söyler. Çünkü güzel bir üslubu olmayan münşînin sözü soğuk, güzellikten ve özgünlükten uzak olur, der.

Mukaddimeden sonra birinci babın ilk başlığı *Fenn-i İnşāya Dāʾir Maʿlūmāt-ı Tarīḫiye*'dir. Bu başlık altında Ahmed Hamdi Bey, inşâ ilmi ve inşâ sanatının târîhçesi hakkında bilgiler verir. Müellif, inşâ ilminin hangi kavim ve kabileden ortaya çıktığının ve bu sanatın kim tarafından icat edildiğinin bilinmediğini söylerken dünyada insanın arzu ve maksadını bildirmek için kaleme aldığı ilk yazıların nazım ile başladığını ifade eder ve bunun sebebini de insan tabiatının nesirden ziyade nazma meyilli olmasına bağlar.

Hamdi Bey, Hz.İbrahim zamanına yakın bir asırda kadim Arapların, MÖ on ve dokuzuncu yüzyılarlda gelen Antik Yunan şairlerinden Homeros ve Heliodoros'un yine eski Romalılardan Vergiliüs vb. şairlerin eserlerinin hep şiir yoluyla oluşturulduğunu açıklar.

Haçlı Seferleri'nden sonra Avrupalıların diğer edebî ilimlerden ve felsefeden vazgeçerek yalnızca şiirle uğraştıklarını ifade eden müellif, Avrupalıların konuşma ve yazma yeteneklerinin iyi olmasından ve onların belagat ve fesahatle gerçekleştirdikleri doğa tasvirlerinde ustalaştıklarından dolayı şiirlerinin güçlü ve övgüye değer olduğunu dile getirir.

Yazar; Arap coğrafyasında edebiyatın, kuzey memleketlerde şiir ve hikâyenin, şu zamanda Almanya'da fen ve teknolojinin diğer yer ve memleketlere nispetle daha çok geliştiğini birinci babın ilk bölümünde ifade eder.

Birinci babın ilk bölümünde inşâ ilmi ve onun târîhiyle ilgili malumat vermeye devam eden müellif, öteden beri Hicaz'da Ukaz ve Irak'ta Mirbedü'l-Basra gibi panayırlarda düzenlenen edebî toplantılarda en belîğ ve fasîh kişilerin hutbeler okuyup nutuklar attığını ve karşılıklı şiirler söylediğini dile getirir.

Aynı paragrafın devamında İspanya'nın Katalonya ve Fransa'nın Provence şehirlerinin bazı bölgelerinde bulunan ediplerin toplantı yerlerinde bulunarak münazara edip karşılıklı şiir söylediklerini dile getiren Hamdi Bey; -bir önceki paragrafta bahsettiğimiz Ukaz ve Basra mahallerinde Arapların şiir okumasına istinâden- Avrupalıların, bu faaliyetleri Araplardan öykünerek gerçekleştirdiğini iddia eder.

İspanyalıların, insanların uzun süre istiade edeceği kasideler yazdığını söyleyen yazar; İspanyalıların Arapları taklit ederek insanın gelişim süreci, eski çağların târîhi, Orta Çağ cadı avcılığı olayları ve yüzyıl savaşları ile ilgili birçok olayı ve bunların yanında mukaddes kitapları şiir yoluyla dile getirdiklerini söylerken bu milletin dili akıcı ve ifadeleri düzgün olmadığından dolayı on altıncı yüzyılda Pedro Calderon de la Barca gibi bazı ediplerin yeni bir üslup geliştirdikleri ve Avrupalıların "ahlakı güzelleştirme ekolü" dedikleri tiyatro mecmularını kaleme aldıklarını söyler.

Aynı yüzyılda İspanya'nın yanında İtalya'da Torquato Tasso ve Ludovico Ariosto'nun dilin gelişimine büyük katkı sağladıkları gibi on beşinci yüzyılda İngiltere'de yetişen Shakespeare'in de İngiliz dilinin bütün imkân ve güzelliklerini şiir ile ortaya koyduğu müellif tarafından ifade edilir.

Fransız dilinin gramerinin Arap dili kaidelerine göre oluşturulduğunu iddia eden Hamdi Bey, on yedinci yüzyılda dilcilerin imla ve yazıyı düzeltmeleri sayesinde de bütün devletlerin Fransızcayı umumi bir dil olarak kabul ettiklerini söyler.

İran, Hindistan ve Çin ahalilerinin şiirde becerikli olduğunu dile getiren yazar, Acem diyarının ilim ve fende dünyaya ışık saçtığını belirtirken Firdevsi, Sadi ve Hafız gibi şairlerin şiirlerinin Avrupa dillerine tercüme olunduğunu ve bu şiirlere Avrupalı ediplerin hayran olduklarını da dile getirir.

Çeşitli milletlerin dilleri hakkında bilgiler verdikten sonra yazar, birinci babın son paragrafında Türkçe hakkında malumat verir. Arapçanın gerek söz varlığının

zenginliğinden, gramerinin sağlamlığından ve gerekse ifade biçiminin fevkalade bir yeteneği olduğundan bahsederken Avrupa dillerinde bulunmayan söz güzelliği ve diğer meziyetlerin de Arap lisanında bulunduğunu iddiâ eder. Aynı şekilde Fars dilini de söz güzelliği ve edebî sanatlara olan yatkınlığı bakımından Arapçadan sonra ikinci sıraya koyar. Arap ve Fars dillerinin bu meziyetlerini sıraladıktan sonra yazar, Türkçenin bu iki dilin etkisinde olduğundan dolayı eski ediplerimizin eserlerinde letafet bulunduğunu söyler. Yazar, ayrıca bir müddetten beri yeni edebiyatçılarımızın Fransız ediplerinden eserler çevirdiğini ve bu eserlerin de yeni edebiyatımızı biçim ve içerik bakımından güzelleştirdiğini ve zenginleştirdiğini dile getirir.

İkinci babın ilk bölümü *Hatta Dair Malumat-ı Târîhiye* başlığıyla başlar ve bu başlık altında Hamdi Bey, önce yazının tanımını yapar ve yazının iki gruba ayrıldığını söyler. Daha sonra ise yazının târîhi hakkında bilgiler verir.

Hamdi Bey ikinci babın ilk cümlelerinde yazıyı iki gruba ayırır. Birincisinin her biri bir nesneyi karşılayan sembollerden oluşan şekil (hiyeroglif) yazısı, ikincisinin ise her biri bir sesi karşılayan harflerden oluşan ses yazısı olduğunu söyler.

Müellif, yazıyı iki gruba tasnif ettikten sonra şekil yazısının târîhi hakkında bilgiler vermeye başlar. Bu yazının ilk olarak millattan önce Asurlular ve Keldanilerin kullandıkları çizgili şekillerden ibâret olduğunu söyler. Daha sonra bu çizgilere çeşitli şekillerin eklendiğini ve sonraları da köşeli (çivi) yazı denilen çizgili şekillerin ortaya çıkarıldığını ifade eder.

Müellif bu bölümde, Fenikelilerin; Mısırlıların kullandıkları işaretlerden birtakımını sesli, bir takımını ise sessiz harf şeklinde alarak yirmi iki harfli bir alfabe oluşturduklarını dile getirir.

Fenikelilerin diğer memleketlerle ilişkilerinin fazla olması münasebetiyle önce İbraniler sonra İspanyollar, Rumlar, İtalyanlar ve Slavlar yukarıda bahsi geçen bu 22 harflik alfabeyi geliştirerek kullandıkları da ifade edilir.

Ahmed Hamdi Şirvânî, şekil yazısının târîhi hakkında malumat verdikten sonra ses yazısının târîhi hakkında bilgiler vermeye başlar.

Bazı rivayetlere göre Arapçanın yazıların anası olarak nitelendirildiğini söyleyen müellif, kufi hattının ilk önce Himyer bin Sebe tarafından icat edildiğini ve daha sonra bu yazıya nokta ve harekelerin, bir görüşe göre Haccac, diğer bir görüşe göre ise Hz.Ali'nin telkiniyle, Ebu'l-esved Düeli tarafından eklendiğini ifade eder. Aynı zamanda kufi hattının icadını Tayy kabilesine dayandırılanların bulunduğundan da söz eder.

Yazar, on dördüncü sayfanın ilk paragrafında diğer İslam hatlarının kufi yazısından doğduğunu ifade eder. Nitekim Ebu Ali bin Mukle'nin kufi hattından sülüs ve nesih yazılarını elde ettikten sonra rika, talik ve divani hatlarının da bunlardan türediğini söyler.

İkinci babın üçüncü bölümü *İmlâ* başlıklı bir yazıyla başlar. Bu bölümde Hamdi Bey'in ilk cümlesi imlanın tanımı üzerinedir. Ona göre imla, yazılan sözlerin hatasız olmasıdır.

Hamdi Bey, yazmadan sonra imlanın da öğrenilmesi gerektiğini söyler. Bu gerekliliği de sözcükler doğru olmazsa yazılan ibârelerden bir anlam çıkmaz şeklinde açıklar.

Hamdi Bey, "İmla" başlığı altında, dilimizde yüz binden fazla kelime bulunmaktadır; bunlardan her birinin imlasının ayrı ayrı öğrenilmesi nasıl mümkün olur, sorusuna şöyle cevap verir: Bizim dilimizde imlayı öğrenmenin kuralları vardır. Şekil bilgisi (sarf/morfoloji) ve cümle bilgisi (nahiv/sentaks) kurallarına göre fiil köklerinden isim ve sıfatların nasıl türetildiği öğrenildikten sonra onlar model alınarak bütün kelimelerin imlası bilinebilir.

Hamdi Bey, yazım kurallarını öğrenmek için yapılması gerekenleri şöyle ifade eder: Söz varlığı zenginleşinceye ve düşünce kusursuz hale gelinceye kadar edip ve şairlerin eserleri okunmalı. Yalnızca sözlük kitabı okuyup kelime öğrenmenin bir faydası olmaz. Ayrıca edebî metinleri barındıran kitap, dergi, gazete vb. yayınların da sözcüklerin şekil ve yapıları dikkate alınarak, cümle ve paragrafların anlamına nüfuz edilerek okunması gerekmektedir. Böylece görülen her kelimenin yapısı, imlası, anlamı, cümle içindeki kullanımı, cümlelerin birbirine bağlanması gibi hususlar zihinde yer eder ve yazım kuralları, dilin kullanımı ve kompozisyon konusunda bir meleke elde edilmiş olur.

Kitabet ve imla öğrenmenin yollarını açıkladıktan sonra yazar, inşâ ilminin çalışmadan olmayacağını söyler. Aynı paragrafın devamında Türkçenin Arapça ve Farsça ile iç içe olmasından dolayı inşâ ilmine ilgi duyan kişinin Arapça ve Farsçanın gramerlerini öğrenmesi ve ayrıca birtakım faydalı eserleri de okuyup incelemesi gerektiğini ifade eder.

Ahmed Hamdi Bey, eserin üçüncü babına günümüz dil bilgisinde "söz dizimi" diye nitelendirilen "terkib-i kelam" konusuyla başlar. Müellif, ilk olarak terkib-i kelamın bir türü günlük konuşma dili şekilde olur ki insanların gündelik iletişim esnasında rastgele kullandıkları söz ve ibâreler olduğunu ve bu tür yapıların konumuzun dışında olduğunu söyler.

Müellif, terkib-i kelamın ikinci türünün belirli bir üslup çerçevesinde metin yazarlığı şeklinde olduğunu ifade eder. Yazar, münşînin zihnindekileri güzel bir şekilde ortaya koyarak sözcük ve söz öbeklerinin bir metin halinde düzenlenmesinde bağlam göz önünde bulundurulması, yani metni oluşturan öğelerin yerli yerince kullanılması, cümlelerin fikir akışına uygun bir şekilde birbirine bağlanması ve bütün bunlar yapılırken üslubun da gözetilmesi gerektiğini söyler. Bu tarzda oluşturulan söz ve metinlerin mektup, haber, nutuk, hitap ve resmî yazılarda kullanıldığını dile getirir.

Yazar, "terkib-i kelam"ın üçüncü türünün yüce ve hayal ile örülü olduğunu söyler. Yüce anlam ve hakikatlerin ince ve güzel kelimelerle ifade edilirken yukarıda sözü edilen kurallara uyulduktan sonra ayrıca teşbih, istiare, mecaz, tevriye ve kinaye gibi edebî sanatlardan istifade edilmesi gerektiğini ifade eder. Terkib-i kelamın hayali olan üçüncü türünün kullanıldığı yerlerin de şiir, hikâye gibi kurmaca metinler, övgüler ve betimlemeler olduğunu söyler.

Üçüncü babın birinci bölümü cümle kurma şeklinde nitelendirdiğimiz *Telfik-i Kelam* başlıklı bir yazıyla başlar. Bu bölümde yazar, telfik-i kelamı kelimelerin kullanım yerlerinin ve cümlelerin birbiriyle olan uygunluğunun bilinerek bu cümlelerin uygun bir şekilde birleştirilip yazılma işine dendiğini söyler.

Üçüncü babın ikinci bölümü *Tasvir-i Meram* başlığını taşır. Tasvir-i meram, münşînin yazacağı konuyu önce zihninde tasarlayarak giriş ile sonuç arasındaki ilişkinin

doğru olup olmadığını anlaması ve metnin başında ileri sürülen fikir her ne ise sonunda da aynı değerlendirme ile bitirmesi ve asıl amacının dışına sapmamasıdır.

Aynı paragrafın devamında münşînin, yazacağı şeyi öncesinden güzelce düşünüp daha sonra yazmaya başlamasıyla tasvir-i meramın meydana geleceği de dile getirilir.

Üçüncü babın üçüncü bölümü *Vuzuh-ı Kelam* ile başlar. Müellif, vuzuh-ı kelamı ifade ve sözün açık ve anlaşılır, yani kapalı ve anlaşılmaz olmaktan uzak olması şeklinde açıklar.

Aynı babın dördüncü bölümü ise *Selaset-i Kelam'*dır. Bu başlık altında "selaset-i kelam"ı kelime ve sözün biçim ve diziminde doğal ve akıcı olmasını gerektirecek bir şekilde söylenmesi olduğunu ifade eden Hamdi Bey, söz ister manzum ister mensur olsun ahenkli ve akıcı (selis) olması şarttır, der.

Üçüncü babın beşinci bölümü *Ciyadet-i Kelam* başlığını taşır. Hamdi Bey, "ciyadet-i kelam"ı metnin yeni bir tarz ve renkli bir üslupla yazılması, diye tanımlarken bu tür sözlerin oldukça etkili olacağını ve bundan dolayı münşinin yazarken özgünlüğü tercih etmesi gerektiğini söyler. Çünkü söz yeni bir tarzda ve özgün bir üslup ile söylendiğinde okuyan ve dinleyenler okuma esnasında ondan zevk alacağından dolayı kendilerinde güzel bir etki bırakacağını dile getirir.

Üçüncü babın beşinci bölümüne ilave olarak *Terkib-i Kelâmın Nükte-i Maneviyyeleri* başlığı altında *Fıkârât-ı Kelâmiye, Sebk-i Mefsûl, Sebk-i Mürekkeb, İcâz-ı Kelâm, Itnâb-ı Kelâm ve Müsâvât* başlıklarına yer verilir.

Fıkârât-ı Kelâmiye başlığı altında fıkrayı, cümleleri birbirinden ayırt edilecek şekilde söylenmesi şeklinde açıklayan Hamdi Bey; mensur bir ibâredeki fıkranın manzumda mısraya karşılık geldiğini söyler.

Hamdi Bey, *Sebk-i Mefsul'*ü kelamda ortaya konulan metnin içerdiği cümlelerin birbirinden bağımsız bir şekilde yazılması şeklinde açıklar.

Sebk-i Mürekkeb metnin kuruluşunda ortaya konulan ibârenin içerdiği cümlelerin ve cümlenin tamamlayıcı öğelerinin birbirlerine yan cümle veya sıralı ve bağlı cümle şeklinde bağlanarak söylenmesi şeklinde îzâh edilir.

Yazar, *İcâz-ı Kelâm* başlığını muhatabın anlayabileceğine itimaden ifadenin bazı cümlelerini keserek söyleme şeklinde açıklar. Bu başlık kısaca, az sözle çok şey anlatmak şeklinde açıklanabilir.

Îcâz-ı Kelâm başlığı altında îcâz-ı makbûl ve îcâz-ı muhill de açıklanır. Hamdi Bey, îcâz-ı makbûlü inşânın yapmacık olmadan zihinden doğan birtakım tatlı sözleri ve gönle hoş gelen kelimeleri ibârede kullanmak şeklinde açıklarken îcâz-ı muhilli de sözün asıl anlamını veren kısmını keserek kelamı anlaşılmayacak duruma getirmek şeklinde izah eder.

Yazar, *Itnâb-ı Kelâm* başlığı altında ıtnâb ve ıtnâb-ı mumill kavramlarını açıklar. Itnâb-ı kelâm, sözün birtakım kurallar çerçevesinde uzatılması, sadet harici ve gereksiz sözlere yer verilmeksizin açıklanıp detaylandırılması, ıtnâb-ı mumill ise sözün muhataba sıkıntı verecek kadar uzatılmasıdır.

Üçüncü babın son başlığı olan *Müsâvât,* metin içerisinde ne fazla ne de eksik söz bulunması şeklinde açıklanır.

Dördüncü bab, *Turûk-ı İfâde-i Merâm* başlığını taşır. Bu babın ilk bölümünde müellif, arzu ve maksadını anlatmak manasına gelen ifade-i merâmın yolları hakkında bilgi verir. Yazar; ifade-i merâmın hakîkat, mecâz veya istiâre yoluyla gerçekleştirildiğini söyler. Hakîkat yoluyla gerçekleştirilen ifade-i merâm, metin içerisindeki kelimelerin belirttiği anlamların gerçek olmasına denir ki buna aynı zamanda hakîkat-i lugaviyye ismi de verilir. Bu yolla îrad olunan ifade-i merâma müellif, "kudrete kudret, yağmura yağmur denmesi gibi" diyerek de örnek verir. Mecâz yoluyla ortaya konan ifade-i merâm ise kelimelerin gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır. Buna da müellif; "kudrete el, yağmura rahmet denmesi gibi" diyerek örnek verir.

İfâde-i merâmın diğer bir yolu da istiâredir. Müellif, istiâre ve onun türleri hakkında bilgi verir. Yazar, istiârenin esâsı teşbih olduğundan bunun dört rüknü olduğunu ve bu rükünlerin de benzetme edatı, benzetme yönü, benzetilen ve kendisine benzetilen olduğunu söyler. Hamdi Bey; bir şey, bir şeye benzetildiği zaman bu rükünlerin hepsi söylenirse o kelâmda mecâz ve istiâre olmayıp aksine gerçek anlam vardır, der ve aynı cümlenin devâmında da teşbih-i beliği ve istiâre-i musarrahayı (açık istiâre) açıklar.

Yazar, teşbih-i belîğ için benzetme yönü ve benzetme edatının düşürülerek yapıldığı teşbihtir, der. İstiâre-i musarrahayı ise benzetme yönü, benzetme edâtı ve benzetilen unsurlarının düşürülerek yapıldığı istiare şeklinde açıklar. İstiârenin diğer bir türü olan istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) ise sadece benzetilen söylenip kendisine benzetilenin söylenmediği istiâre şeklinde îzâh edilir. Bir cümle tamamıyla istîareden müteşekkil ise buna istiâre-i temsiliye (temsilî istiâre) ve mecâz-ı mürekkeb dendiği de müellifçe ifade edilir.

Dördüncü babın ikinci bölümü ifade-i merâmın kinâye ve tariz yollarıyla da yapıldığı cümlesiyle başlar. Müellif, bu paragrafta önce kinâyeyi açıklar. Kinâye için yazar, lâzımı zikredip melzûmu kastetmektir, der ve kinâye ile mecâz-ı mürsel arasındaki farkı îzâh eder. Bu îzâh, kinâye hem mecaz ve hem de gerçek anlama gelebilecek şekilde kullanıldığından mecâz-ı mürselden ayrılır şeklindedir.

Hamdi Bey, tarizi de gerçek veya mecaz olan ifadelerden farklı olarak bir sözün işaret ettiği anlamın zıttını veya farklı bir anlamını göstermesi şeklinde açıklar.

Dördüncü babın üçüncü bölümü, ifade-i merâmın tevriye ve îhâm yoluyla yapıldığını bildiren bir cümle ile başlar. Müellif, tevriye ve îhâmı konuşmacının ortaya koyduğu lafzın uzak anlamını yakın anlamında gizlemesi şeklinde açıklarken îhâma aynı zamanda şümullu kelâm veya parçalı söz de dendiğini dile getirir:

İfâde-i merâmın diğer bir yolu da telmihtir. Telmih; sözde, âlim ve bilge insanlara ait özlü sözlere, kıssa, hadis veya âyet gibi tanınan ve bilinen bir şeye işaret etmektir, şeklinde açıklanır. Buna örnek olarak da meşhûr bir hadise telmihi barındıran bir söz verilir.

Yazar, tefsîr bade'l-îhâm kavramının da ifade yollarından biri olduğunu söyler. Bu kavram, konuşmacının muhatapta sözün etkisini arttırmak için önce belirsiz olan kelâmı söylemesi ve daha sonra ise bunu izah etmesi şeklinde açıklanır.

Üçüncü bölümün son paragrafında Hamdi Bey, ifade-i merâmın diğer yolları olan leff ü neşr, iktibas ve tecâhül-i ârifi de îzâh eder. Yazar, leff ü neşr bir kelâmda birden fazla kelimeyi zikrederek daha sonra onlarla ilgili şeyleri mürettep ve gayr-ı mürettep surette söylemektir, der. İktibas yoluyla ifade-i merâmı ibârenin âyet-i kerîme, hadis veya

meşhûr bir kelâmı içermesi şeklinde açıklar. Tecâhül-i ârif için ise mütekellimin, sözünü hayretler içerisinde ortaya koymasıdır, der. Tecâhül-i ârife de Akif Paşa'dan bir mısra ile örnek verir.

Beşinci bab *Muharrerât* başlığıyla başlar. Birinci bölümün ilk cümlesi de mukaddimede açıklanan mensûr terkiplerin dört türünden birincisi muharrerât ve mektubât olup bu da resmî ve gayr-i resmî olarak iki kısma ayrılır şeklindedir.

Beşinci babın ikinci bölümünde Hamdi Bey, *Âdâb u Kavâid-i Mekâtîbe* başlığı altında mektup yazmanın kurallarından bahseder. Eğer mektup gönderilecek kişi kâtipten rütbe ve itibarca yukarıda ise "ben" demek yerine "bendeleri" veya "çâkerleri", ulemâdan ise "dâîleri" veya "abd-ı dâîleri", "sen" demek yerine "zât-ı vâlâları" veya "zât-ı kerîmâneleri", vezir ise "zât-ı hadîvâneleri" veya "müşîr-i ekremîleri" vs. demek gerektiğini söyler.

Mektup gönderilecek kişi eğer rütbe ve itibarca kâtibin aşağısında bulunursa "ben" demek yerine "senâverîleri" veya "hulûsverîleri", "sen" demek yerine "zât-ı âlîleri"; ulemâdan ise "zât-ı fâzılâneleri" demek gerekiği söylenirken eğer muhatap denk bir rütbede ise yine mütevâzı kelime ve tabirler kullanmak da terbiye ve nezâkettendir denir.

Beşinci babın üçüncü bölümü *Erkân-ı Muharrerât* başlığıyla başlar. Hamdi Bey, muharrerât ve mekâtîbin dört esası olduğunu söyler. Bu esaslar; ibtidâ, tahallüs, îrâd-ı matlab ve intihâdır. İbtidâ, kelamın birinci cümlesidir ve buna aynı zamanda matla da denir. Hamdi Bey; münşî, matlaı her ne kadar güzel ve süslü ortaya koyarsa yazdığı metindeki cümleleri okuyanların gözleri sadece oraya odaklanır, der.

Hamdi Bey, tahallüsü ise matla bölümünden maksat bölümüne geçiş şeklinde açıklar. Ayrıca müellif, matla ile maksat bölümü arasında gizli bir alaka ve güzel bir bağlantı olması gibi çeşitli şartları da ortaya koyar.

Ahmed Hamdi Bey, muharrerât ve mekâtîbin üçüncü esâsı olan îrâd-ı matlabı mütekellimin sözü açmasındaki amacı bildiren cümle şeklinde açıklar.

Müellif, muharrerât ve mekâtîbin son rüknü olan intihâyı da kelamın sonunda bulunan cümleye denir, şeklinde îzâh eder. Hamdi Bey, kelamın bu son cümlesi eğer güzel bir tabir bildirirse bu cümlenin hüsn-i intihâ sanatını da içerdiğini söyler. Yazar, intihâ bölümüne münşînin ayrıca dikkat etmesi gerektiğini ifade eder. Bu dikkat için de metnin sonunda söylenen cümleler güzel ve süslü olursa bu cümlelerin metnin öncesindeki kusurları gizlediği, cümleler kusurlu olursa da bu kusurların metnin ilk bölümündeki güzellikleri bertaraf ettiğini dile getirir.

Beşinci babın dördüncü bölümünde resmî veya gayr-i resmî muharrerâtta muhatabın belirli veya belirsiz olabileceği müellifçe açıklanırken muhatabı belirli olan mektupların küçükten büyüğe, büyükten küçüğe veya akrandan akrana yazılabileceği müellif tarafından söylenir. Muhatabı belirli olan mektup türlerinin de arz-ı hulus, tebrik, tesliyet, taziye, hediye, teşekkür ve tavsiye gibi mektuplar olduğu dile getirilir

Hamdi Bey, dördüncü bölümün devâmında yukarıda adı geçen mektup türlerinin nasıl yazılması gerektiği hakkında malûmat verir.

Yazar, *Arz-ı Hulûs'*un toplamda dört şartının/bölümünün olduğunu söyler:

1- *Medh ü Sitâyiş:* Metnin, muhataba övgü ve saygı sözlerininin yukarıda bahsi geçen hüsn-i ibtidâ sanatını içerecek şekilde süslenmesidir.

2- *Tezkâr-ı Meveddet:* Kelâmın, yine yukarıda bahsettiğimiz tahallüs rüknünü içerecek şekilde, kâtip ve muhatabın geçmişten beri aralarında bulunan muhabbet ve samimiyetten bahseden ifadeler içermesidir.

3- *Ediye-i Hayriye:* Asıl bölümdür. Mütekellimin muhataba, hüsn-i taleb sanatını içerecek şekilde, hayır duasını bildirdiği ve bu duaların da müdâvim olduğu anlamını ihtivâ eden bölümdür.

4- *Ricâ-yı Teveccüh:* Mektubun son bölümüdür. mütekellimin, hüsn-i intihâ sanatını içerecek şekilde, muhataptan dostluk ve muhabbetin devam etmesi emelinde bulunduğu bölümdür:

Hamdi Bey, tebrik ve tehniyet mektuplarının yazılma sebeplerini bir kimseye rütbe ve mevki verilmesi, mübarek günlerden birinin yaklaşması veya doğum münasebeti

şeklinde sıralarken kelâmda *mübârek olsun, çeşminiz rûşen olsun* sözlerinin bulunmasını da bu tarz mektupların asıl rüknü olarak açıklar.

Ahmed Hamdi Bey, Hediye mektubunun şartlarını beş başlık altında toplar:

1- Beyân-ı husûsiyet (Özel açıklama)
2- Beyân-ı vesîle-i takdîm (Takdîm vesilesi)
3- Beyân-ı hediye-i mürsele (Gönderilen hediyenin beyânı)
4- Ricâ-yı kabûl (Kabul ricâsı)
5- Ricâ-yı teveccühât (İyi dileklerde bulunma)

Müellif, tesliyet ve taziye için yazılan mektubun şartlarını altı başlık altında toplar:

1- Evvelinde tesliyete münâsib bir fıkra îrâdı (Teselli için uygun bir metin)
2- Sebeb-i taziyeyi beyân (Taziye beyân etme)
3- İzhâr-ı teessüf (Keder ve üzüntünün beyânı)
4- Sabrın lüzûmunu beyân (Sabırlı olunmasının beyânı)
5- Ediye-i hayriye (Hayır dualarında bulunma)
6- Ricâ-yı teveccühât (İyi dileklerde bulunma)

Teşekkür için yazılan mektubun şartlarını müellif altı başlık altında zikreder:

1- Teşekküre münâsib bir fıkra ile bede-i kelâm (Teşekküre uygun bir pasaj ile söze başlamak)
2- Sebeb-i teşekkürü beyân (Teşekkür beyânı)
3- Teşekkürle izhâr-ı memnûniyet (Teşekkür içerisinde memnuniyet bildirme)
4- Muhâtabı senâ (Muhâtabı övme)
5- Duâ
6- Ricâ-yı teveccühât veya istidâme-i muhabbet (İyi dileklerde bulunma)

Hamdi Bey, tavsiye için yazılan mektubun şartlarını dört başlığa ayırır:

1- Tavsiye olunacak zâtı tarîf ile işi neden ibâret olduğunu beyân
2- Muhâtabı sitâyiş u senâ (Muhâtabı övme)

3- İltimâs-ı husûl-i matlab (İsteğin gerçekleşmesi için talepte bulunmak)

4- Ricâ-yı teveccüh veya istidâme-i muhabbet (İyi dileklerde bulunma)

Yazar, husûs mektuplarının şartlarını dört başlık altında ortaya koyar:

1- Fıkra-i münâsebe ile bed' etmek (Uygun bir paragraf ile başlamak)
2- Esbâb-ı mûcibe ile beyân etmek (Gerekçe ile beyân etmek)
3- Beyân-ı matlab (İstenilen şeyin beyânı)
4- Emr ü irâdeyi muhâtaba tefvîz etmek (İşi muhâtaba bırakmak)

Yazar, beşinci babın beşinci bölümde muharrerâtın küçükten büyüğe hitâben yazıldığını da ifade eder. Bu mektupları da *arz-ı hâl, istidâ, mazbata, mahzâr, müzekkire, takrîr ve ilm ü haber* şeklinde sıralar. Hamdi Bey, adı geçen bu mektupları sırasıyla açıklar ve kâğıda nasıl ve ne şekilde yazılması gerektiği hakkında da bilgiler verir. Müellif, arz-ı hâl için damgalı ve damgasız kâğıt üzerine yazıldığını ve kâğıdın dörtte birinden veya yarısından başlanarak yazılması gerektiğini ifade eder.

Müellif, istidâ mektubu için hangi makama takdim edilecekse sayfanın yukarısına besmele işâretinden sonra başlık yazılmayıp sadece o makamda bulunan kişinin resmî lakapları yazılmalıdır, der. Yazar, eğer istidâ mektubu büyük bir makama sunulacak ise marûz unvanıyla söze başlanmalı, arzu edilen şey her ne ise güzelce îzâh edilmeli ve intihâ esasına uygun bir şekilde de söz bitirilmelidir, der. İntihâ için de bir örnek ibâre verir.

Hamdi Bey, diğer bir mektup türü olan mazbatayı iki kısma ayırır. Birincisi devlet dâirelerinde müzâkereye konulan işler hakkında verilen kararın yazılarak heyet tarafından onaylandığı mazbatadır, der.

Mazbatanın ikinci türü ise herhangi bir şeyin ricası, bir durumdan şikâyet gibi konuları içeren mazbatadır. Bu tarz mazbata mektupları bir belde ahâlisi tarafından yazılır ve mektubun altı da birkaç kişice mühürlenerek takdim edilir. Bu tür mazbata mektuplarına *arz-ı mazhar* da denir.

Yazar, müzekkere mektuplarının iki tür olduğunu söyler. Birincisini meclislerden birine gönderilen evrakın mütalaa edilerek verilen karar üzerine yazıldığı mektuplar şeklinde açıklar.

Müzekkere mektuplarının ikincisi ise bazı memurların ilgili merciye durumunu bildirmek amacıyla yazdığı mektuplardır.

Takrîr mektupları, astın üste bir işin yapılması veya planlanan bir işin gerçekleşmesi için talepte bulunduğu mektuplardır.

İlm ü haber mektuplarını yazar ikiye ayırır. Birincisini resmî dâirelerden yazılıp gönderilen mektuplar şeklinde açıklarken ikincisini de bazı hususu bildirmek veya tasdîk etmek sûretiyle bir kesimin önde gelen kişileri tarafından düzenlenip resmî mühürler ile mühürlenerek resmî dâirlerde işleri takip eden memurlara verilen varaka şeklinde îzâh eder.

Ahmed Hamdi Bey, küçükten büyüğe yazılan mektuplara *sekvestr, hacznâme, protestonâme, rapor, (lâyıha, beyânnâme) ve şukka* gibi mektupları da ekler.

Sekvestr için Fransızca bir kelime olup alacaklının; borçludan alacağını alıncaya kadar elinde tuttuğu varakadır diyen müellif, hacznâmeyi de borçlunun mal varlığını satmasına engel olmak için yetkili merciye verilen arz-ı hâl şeklinde açıklar.

Protestonâme, hak sahibinin hakkını aramak için karşı tarafa gönderdiği varaka şeklinde açıklanır.

Yazar; rapor, lâyıha (tutanak) ve beyânnâmeyi (görüş bildirme yazısı) bir kimse veya görevli tarafından gerçekleştirilen araştırmayı ilgili merciye bildirmek için yazılan yazı şeklinde açıklar.

Şukka mektuplarını da Hamdi Bey, çoğunlukla bir kimse veya bir memur tarafından yazılıp akranına veya daha aşağı rütbede bulunan birine gönderilen varaka şeklinde îzâh eder.

Beşinci babın altıncı bölümü muharrerâtın büyükten küçüğe şeklinde yazıldığını da bildiren bir cümle ile başlar. Büyükten küçüğe yazılan mektuplara ilk olarak müellif

*hatt-ı hümâyûn*u örnek gösterir ve bunu da padişah tarafından sadrazamlara gönderilen mektup şeklinde açıklar.

Büyükten küçüğe yazılan mektupların ikincisi ise *fermân-ı âlî*dir. Yazar, bu mektup türünü padişah tarafından vezirlere vezirlik rütbesinin verildiğini bildiren ve birtakım övgü sözlerini içeren mektup şeklinde açıklar. Bu mektuba aynı zamanda *menşûr-ı âlî* de dendiğini söyler.

Büyükten küçüğe yazılan mektupların üçüncüsü *berât-ı hümâyûn*dur. Müellif, berât-ı hümâyun için rütbe tevcîhi veya bir kimseye maaş, nişan, imtiyâz vs. verilmek için hükûmet, mâliye veya nezâret vakıflarından yazılıp sahibine verilen imtiyâz senedidir, der.

Bu tarz mektupların dördüncüsü *emr-i âlî*dir. Emri-i âlî ise padişah tarafından ilgililere belirli konular hakkında yazılan mektuplardır.

Fermân-ı âlî, berât-ı hümâyûn ve emr-i âlî mektuplarının divânî hatt ile yazılması, mektup yazılan varakanın yukarısı tuğralı olması ve târîhlerinin Arapça olması gerektiği de ayrıca vurgulanır.

Rüûs mektupları büyükten küçüğe yazılan mektup türlerinin beşincisidir. Hamdi Bey, bu mektup türünü rüûs kaleminden yazılan, müderrisler ve diğer rütbedekilere rütbe tevcihini içeren varaka şeklinde ifade eder.

Dîvan tezkiresi ise bu tarz mektupların altıncısıdır ve bu mektup türü bazı nasihat ve tenbih sözlerini içeren, vekâlet makamından diğer devlet dâirelerine yazılan varaka şeklinde tanımlanır.

Büyükten küçüğe yazılan mektupların sonuncusu da *ilannâme*dir. İlannâme ise bir iş hakkında bilgi vermek için yazılan varakadır.

Beşinci babın yedinci faslı muharrerâtın büyük bir zâttan diğer büyük bir zâta yazıldığını da bildiren bir cümle ile başlar ve yazar, bu mektup türlerinin ilki olan *nâme-i hümâyûn*u tanımlar. Nâme-i hümâyûn padişahlar tarafından başka bir hükümdâra yazılan varaka şeklinde açıklanır.

Bu tür mektupların ikincisi notadır. *Nota* ise siyasi bir konuda devletlerin birbirlerine yazdıkları teblîğnâme şeklinde îzâh edilir.

Bu tarz mektupların üçüncüsü *Ultimatom*dur. Hamdi Bey, ultimatomu iki devlet arasında siyasi bir meselede anlaşmazlık olduğu zaman son teklifi veya son cevâbı vermek için bir devletin diğerine gönderdiği bildiri yazısı olarak açıklar.

Bu üç mektup türüne ilâveten *İtimâdname, Bono, Kontrat* ve *Ciro* da bu bölümde ayrıca îzâh edilir.

İtimâdnâme, devleti tarafından sefîrlere verilen güven mektubu; bono, belirli bir vadenin sonunda veya vadesiz olarak bir borcun ödeneceğini bildiren senet; kontrat, iki veya daha fazla kişinin sorumluluklarını üstlendikleri mallar için aralarında yaptıkları mukâvelenâme; ciro ise poliçenin başkasının adına naklediliği yazı şeklinde ifade edilir.

Aynı bölümün devamında yazar, *İstitrâd* başlığı altında "Tahşiye" ve "Zeyl" kavramlarını da açıklar. Tahşiye, bir senet veya mektup metninde açıklanan madde üzerine veya başka bir husus için mektubun aşağı tarafına orta yerden başlanarak sağdan sola doğru çapraz bir şekilde yazılan ve altına da târîh ile imza atılan yazı şeklinde tanımlanır.

Hamdi Bey, zeyli ise çoğunlukla haberleşme mektuplarının aşağı tarafına yazılan cevâplar şeklinde îzâh eder.

Müellif, beşinci bâbın sekizinci faslında yukarıda bahsettiğimiz mektup türlerinin örneklerine *Numûne Misalleri* başlığı altında yer verir. Bu örnekler "Büyük Zâta Yazılır Arz-ı Hulûs, Rütbe Tebrîki, Eyyâm Tebrîki, Vilâdet-i Tebrîk Mukaddimesi, Tesliyet Mektubu" gibi başlıklar altında yazılmıştır.

Altıncı babın ilk faslı *Tanzîm-i Hikâyât u Rivâyât'*tır. Müellif, inşâ ilminin en büyük ve en güzel kısmının bu başlık olduğunu söyler.

Tanzîm-i hikâyât u rivâyât, bir konu ile ilgili bilgileri maksadın ifade edilme şartlarıyla doğal üslup ve bağlamına uydurulması şeklinde açıklanır.

Mektup yazmaya muktedir olan her münşînin kendisini anlatı metni (rivâyet) yazmak için yeterli bulduğunu fakat işin aslının öyle olmadığını söyleyen Hamdi Bey, anlatı metni yazmak için gerekli olan şartları şu şekilde sıralar:

1- Esas hikâyeyi zihinde tertîb etmek.
2- Hikâye edilen ifadeyi anlaşılır bir şekilde ortaya koymak.
3- Anlatılan kişi ve olayları birbirine uygun bir şekilde bağlamak.
4- İfâde tarzını bozacak ayrıntılara girmemek.
5- Okuyucuyu ön bilgilerle hazırlıklı hâle getirmek.
6- Anlatıyı mümkün olduğunca güzel ve nükteli sözlerle süslemek:

Hamdi Bey, aynı bölümün devmında *Seyâhatnâme* ve *Tercüme-i Ahvâl* yazıları hakkında bilgi verdikten sonra *Tercüme-i Ahvâl* ile *Sergüzeşt* arasındaki farkı îzâh eder. Yazar, seyâhatnâme yazmak için kişinin bir hayli bilgiye ihtiyacı olduğunu söyler. Münşînin, her ne kadar kaleme aldığı yazıyı göz alıcı bir şekilde ortaya dökerse döksün seyâhatname için yazma kudretinden ziyâde coğrafya, hendese, mimârî, nebâtât, kıyâfet ve resim gibi ilmî konulara olan vukufu ile ön plana çıktığını dile getirir. Yazar, coğrafya bilmeyen seyyâh gittiği memleketin enlem ve boylamı hakkında ve hangi iklimden olduğu konusunda bilgi veremez. Mimârî bilmez ise gördüğü garip ve acayip binâlar hakkında bilgi veremez. Bitki bilimine vâkıf değil ise gördüğü bitkiler hakkında malûmat veremez, der.

Ahmed Hamdi Bey, tercüme-i ahvâli bir insanın durumundan bahseden hikâye şeklinde açıklar ve eğer birinin hâl tercümesi yazılacak ise kişinin genel durumundan bahsedilmesi gerektiğini söyler.

Tercüme-i hâl ile sergüzeştin farkını müellif, tercüme-i hâlde bir kişi toplumu ilgilendiren olay ve davranışları kişisel olay ve alışkanlıklarından daha çok nazarıdikkate alır; sergüzeştte ise kişi, toplumu ve şahsını ilgilendiren her hususu anlatır, şeklinde açıklar.

Altıncı babın ikinci faslı *Hikâyât-ı Târihiye* başlığıyla başlar ve bu bölümün ilk cümlesinde müellif, târîhin geçmişteki olayları gelecek nesillere aktarma görevini üstlendiğini söyler.

Aynı bölümün devamında Ahmed Hamdi Bey, târihnüvîs olan kimsenin evvelâ yazacağı olayların doğru ve gerçek olduğunu araştırarak yazması gerektiğini söyler.

Târîhin taraflı ifadeler ve akıl dışı hâdiselerle yazılmasının kesinlikle uygun olmadığı dile getirir.

Müellif, târîhçi yalnızca hakikati açıklamakla kalmayıp aynı zamanda anlattığı olayların sebeplerini de açıklamalı ve vakayı bugün gerçekleşiyormuş gibi tasvir etmelidir, der.

Yazar; târîhi, gerçek olayların hikâyesi şeklinde tanımlarken müverrih için de tarafsız olması gerektiğini de söyler.

Târîhe fazilet ve irfan ışığı anlamına gelen *ziyâ-yı fazl u irfân* ve zihinlerin cilâsı manasına gelen *cilâ-yı ezhân* da dense yeridir diyen müellif, bu cümlesinin sebebini de dünyâdaki millet ve kavimler için vuku bulmuş iyi ve kötü olayları hep târîhin ortaya koyduğunu söyleyerek îzâh eder.

Yazar, hikâyât-ı târihiye hakkında malûmat verdiği ikinci faslı İbn-i Haldun'dan örnek bir târîh metniyle sonlandırır.

Hamdi Bey, altıncı babın üçüncü bölümünde târîhin ikiye ayrıldığını söyler. Biri genel târîh manasına gelen *târîh-i ûmûmî* diğeri de husûsî târîh anlamına gelen *târîh-i husûsî*dir. Müellif, târîh-i umûmî için İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ târîhidir, der.

İlk Çağ, bilinmeyen dönemlerde başlayıp Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasına kadar meydana gelen olaylardan ve Yahudilerin eski mukaddes kitapları ile diğer eski eserlerden çıkarılan ve toplanan şeylerden bahseder.

Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğunun ortaya çıkışından yıkılışına kadar geçen asırlardaki olaylardan bahseder.

Yeni Çağ ise İstanbul'un fethinden bu ana kadar geçen yüzyıllardaki olaylardan bahseder.

Târîh-i husûsî ise yalnızca bir kavim veya bir devlet zamânında meydana gelen olaylardan bahseder, şeklide açıklanır.

Müellif, bu bölümü târîh-i umûmî için Nâîmâ'dan *Ezcümle Naîmâ Târîhi,* târîh-i husûsî için de Cevdet Paşa'dan *Târîh-i Cevdet* başlıklı alıntı örneklerle bitirir.

Altıncı babın dördüncü faslı *Rivâyet-i Kısas* başlığını taşır. Rivâyet-i Kısas, ya eğlendirmek için ya da insanın ibret alması için târîhi bir olayı ibret verme esâsına uygun olarak okuyucuya sunmak veya kurmaca ve hayâli bir hikâyeyi gerçekmiş gibi şekillendirerek dinleyiciye sunmak şeklinde îzâh edilir.

Yedinci babın ilk başlığı *Mevâiz yani Hutbe ve Nutuk*'tur. Hamdi Bey, yedinci babın ilk faslını bu başlık ile başlatır ve ilk olarak hutbenin tanımını yapar. Yazar, hutbe için hamdele ve salvele ile başlayıp dinleyiciyi bir şeye yönlendirme veya bir şeyden sakındırma için yazılan kelâmdır, der.

Müellif, hatîp için de söyleyeceği kelâmda doğruluk, edep, tedbir ve hayır bulunmalı, hatîbin ilim ve fazîlet ile güzel ahlakı olmalı, kelâmını ifade etme tarzında ise mahâretli olmalıdır, der.

Hamdi Bey, ayrıca hatîb için nefsî infiâllere malik olmalı, dinleyicisini ağlatmak istediği zaman önce kendisi ağlamalıdır, der.

Yazar, bu bölümü iki hutbe örneğiyle bitirir. İkinci hutbe örneği İyâz bin Ganm'ın *Fütûhu'ş-Şam* hutbesidir.

Yedinci babın ikinci bölümü *Nutuk'tur.* Nutuk ise dinleyicinin millî benliğini uyandırmak, dinleyiciyi herhangi bir şeye yönlendirmek veya onu bir şeyden korkutmak ve nefret ettirmek için fasîh ve belîğ bir kişi tarafından söylenilen kelâm şeklinde îzâh edilir.

Hamdi Bey, bu bölümde *Şiddet-i Kelâm* ve *Hiddet-i Kelâm* başlıklarını da açıklar. Şiddet-i kelâm, güçlü düşünce ve imgeler ile etkileyici nüktelerin sözde uyum içerisinde bulunmasıdır.

Hiddet-i kelâm da ani bir duygu patlamasının hayal gücü ile sözde buluşması sonucunda konuşmacı/yazarın heyecanlı bir şekilde sözü ifade etmesidir.

Yazar, nutku dinleyicisine kolaylık ve bütünlük içerisinde işittirmek isteyen hatip için üç şart vardır, der:

1- Sesin istenilen derecede kuvvetli olması
2- Kelimelerin birbirinden ayırt edilebilmesi için yavaş konuşmak
3- Kelâmın durak yerlerine riâyet etmek:

Yazar, bu faslı altı nutuk örneğiyle bitirir. Bu örnekler de *Dırar bin el-Evzer, Louis Adolphe Thiers, Lord Bikonsfild* ve *Birinci Napolyon*'dan alıntılardır.

Yedinci babın sekizinci faslı *Tavsîfât* ile başlar. Ahmed Hamdi Bey, tavsîfatı eşyayı zihinde canlandıracak derecede betimlemektir şeklinde tanımladıktan sonra betimlenecek yer ve unsurları da altı başlığa ayırır:

1- İnsan veya herhangi bir canlının tasviri
2- Bir yer, saray veya bir şehrin tasviri
3- Zamanın tasviri
4- Bir kişinin fazilet ve noksanlıklarının tasviri
5- Bir durum veya hadisenin tasviri
6- Bir olayın göz önünde oluyormuş gibi tasviri

Hamdi Bey, bu başlıkların her biri için de örnek metin vermiştir. Bu metinler ise *Namık Kemâl ve Ahmet Mithat Efendi'den; Ziver Paşazâde Memdûh'un Külbe-i Hindî eseri* ve *Recâizâde Mahmut Ekrem'in Talîm-i Edebiyât isimli eserinden* alınmıştır.

Bu fasıl için yazar, yukarıda bahsettiğimiz örneklere ilâveten *Naîmâ, Ebuzziya Tevfik* ve *Voltaire* gibi isimlerden *Envâr-ı Zekâ dergisinden, Mütercim Kemâlpaşazâde'nin Jean-Jacques Rousseau'dan çevirdiği Fezâil-i Ahlâkiyye ve Kemâlât-ı İlmiyye eserinden* ve *Constantin François de Chasseboeuf'ten Münif Paşa'nın çevirdiği Harâbat-ı Tedmür metninden* örnek metinler ortaya koymuştur.

Yukarıda bahsi geçen altı tasvîr türüne ek olarak yazar, tasvîrin *Tevcîh, Tedric, Tecrîd, Sanat-ı Aks, Tensîk-i Sıfat, Siyakâtü'l-adâd* ve *Tecnîs* yollarıyla da yapıldığını dile getirir.

Müellif tevcîhi, ibâreyi iki farklı manaya gelecek şekilde kullanmak şeklinde îzâh ederken bu yolla yapılan tavsîfe *muhtemelü'z-ziddeyn* de denildiğini söyler.

Hamdi Bey, tedrîc için müellifin onunla hayâlden hayâle, fikirden fikire derece derece çıkarak veya inerek istediği noktaya kavuştuğu söz nüktesidir, der.

Tecrîd; bir şeyden yine o nitelikte olup ona benzeyen başka bir şeyin çekilip alınarak soyutlanmasına denir.

Tensîk sanatıyla tavsîf, bir durumu birçok sıfatla tasvîr etmektir.

Siyâkatü'l-adâd, birtakım isimleri sayıp söyledikten sonra bu isimlerden hepsini veya bazısını tasvîr etmektir.

Tecnîs ise ibârede anlamları farklı, okunuşları aynı olan iki kelimenin kullanılmasıdır.

Ahmed Hamdi Bey, eserinin sonunda *Zeyl ü Hâtıme* başlığı altında *Edebiyat* hakkında birtakım bilgilere ve edebiyat hakkındaki görüşlerine yer verir. Bu başlık altında müellifin ilk cümleleri *edep* ve *edîp* kelimeleri hakkındadır. Edep için tahrîr husûsunda zarâfet ve inceliğe riâyet göstermek ve ayıp görülen şeylerden nefsi korumak diyen Hamdi Bey, bu vasıflara sahip olan kişiye de edîp dendiğini dile getirir.

Terkîb-i kelâmın tarz ve usüllerine vâkıf olan kimselerin zarâfet ve fazîlet sahibi olduğu görüldüğünden şiir ve inşâya edep, şâir ve münşîye de edîp dendiği müellif tarafından aktarılır.

Hamdi Bey, bir milletin ilim ve kültürünün gelişmesine paralel olarak dilinin ve edebiyatının da gelişeceğini söyler.

Müellif, Arapların İslam'dan önce şiir ve hitâbet ile uğraşarak anlaşılır ve güzel şiirler ortaya koyduklarını fakat dil bilgisi kurallarını sistematik hale getirmediklerinden düzenli bir edebiyatlarının olmadığını söyler.

Kur'ân-ı Kerîm'in fesâhat ve belâgatla yüklü olmasından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in Arapçanın esâsî hükmüne geçtiğini ve bundan sonra da Arapçaya çevirilen bazı eserler vasıtasıyla Arap dilinin gelişerek edebiyâtta iyi bir duruma geldiğini söyleyen yazar, müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatini anlamak için gramer, maânî, beyân ve bedi gibi kaideleri kullanarak bir çok eser ortaya koyduklarını dile getirir.

Yazar, Türkçede ilim ve fennin Arapçadan alındığını ve bu sebepten de Arapçadaki fennî terimlerin dilimize girdiğini söyler. Hamdi Bey, yaşadığı asırda yabancı dillerden fen ve edebiyâta dair birçok kitap tercüme edilmesinden dolayı dilimize farklı terimlerin de girdiğini ifade eder. Müellif, yabancı dillerden dilimize giren bu terimlere ya eşdeğer Arapça ve Farsça kelimeler ya da salt Türkçe onların yerini tutacak uygun kelimeler bulmamız gerekir ki dilimiz ve edebiyatımız gelişsin, der.

1.3. Medhal-i İnşâ'nın Yazıldığı Dönemdeki Yeri

h.1302/m.1884 yılında kaleme alınan Medhal-i İnşâ, Tanzimat Dönemi ile beraber değişen, açıklık ve anlaşılırlığın ön planda tutulduğu inşâ üslubunun bir örneğidir. Tanzimat'tan sonra rüşdiye ve idadilerin ülke sathına yayılması ve standart tahsilin yaygınlaşması ile birlikte bu okulların müfredatında yer alan dil bilgisi ve inşâ konularının işlenip öğretilebilmesi için "usûl-i kitâbet ve inşâ" dersleri konmuştu. Bu derslerde okutulmak üzere derslerin malzemesini, uygulama yol, usul ve örneklerini ihtiva eden kitaplar yazılmaya başlanmıştı. Bu kitaplara umumi olarak inşâ, kitâbet veya münşeat kitabı adı verilmiştir. Bu kitaplardan bazıları edebî türleri ihtiva ederken bazıları da doğrudan doğruya bu okullardaki inşâ derslerinde öğretilen "mektup, tebrik, taziye, dilekçe vb. nesir türleri örneklerini" ve bu türlerin yazılış yollarını ihtiva etmekteydi (Ayverdi 2005: 1418).

İnşâ ilminin okullarda okutulması amacıyla birçok eser kaleme alınmıştır:[12]

1- Ahmed Âsım, (h.1297/m.1880) *Numûne-i İnşâ*, Mihran Matbaası.
2- Ahmed Râmî, (h.1304/m.1887), *Tatbik-i Kavâid-i Fenn-i Kitâbet ve Nümune-i Muharrerât-ı Devâir-i Hükümet*.
3- Ahmed Râmi, (h.1308/m.1891), *İnşâ'-i Edebî ve Fennî yâhud Tetebbu'ât yahut Makalât-ı Râmi*.
4- Alaybeyizâde Naci, (h.1307/m.1890), *Lisân-i Kitâbet, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.*
5- Ali Seydî, *Kitâbet Dersleri*, (h.1321/m.1904), A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

[12] Bu liste hazırlanırken Özarslan (2007: 66-78)'dan yararlanılmıştır.

6- Âsımzâde Ali Haydar, (h.1313/m.1896) *Çocuklara Münşeat. İkinci Kısım Nazarî ve Amelî Usûl-î Kitâbet*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
7- Bedros Zeki, (h.1312/m.I895), *Nevdeste yâhud Münşeât-ı Cedîde. Kitâbet-i Resmiye ve Gayr-ı Resmiye*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
8- El-Hac Hasan Vasfî. (h.1286/m.1870), *Muarrif-i İnşâ ve Kitâbet*, Ali Rıza Efendi Matbaası, İstanbul.
9- El-Hacc İbrahim Fevzî, *İnşâ'-i Cedîd ve Lügat-ı Müfid Nev Elkab Üzere.*
10- Es-Seyyid Hüseyin Hâlet-Ziyâ Kemâleddîn, h.1296/m.1879), *Kıdvetü'l-Münşeat fî Ta'lîmi'l-Kitâbet ve'l-Lûgat*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul.
11- Fâik Reşâd İhyâ Efendi Hafîdi, *Amelî ve Nazarî Ta'lîm-i Kitâbet yâhud Mükemmel İnşâ*, (h.1307/m.1890), Kasbar Matbaası, İstanbul.
12- Fâik Reşâd, (h.1301/m.1884), *Numûne-i Şi'r u İnşâ*, Darü't-Tıbaatü'l-Âmire.
13- Faik Reşâd, (h.1308/m.1892), *Amelî ve Nazarî Ta'lîm-i Kitâbet yâhud Mükemmel İnşâ*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
14- Faik Reşâd, (h.1315/m.1898), *İlâveli Nümune-î Kitâbet Umum mekâtib-i idadiye-i askeriyede tedris olunmak üzere*, Asır Matbaası, İstanbul.
15- Fâik Reşâd, (h.1315/m.1898), *İmlâ ve Galatât - Ta'lîm-i Kitâbet*, Asır Matbaası, İstanbul.
16- Fâik Reşâd, Fenn-i İnşâ, (h.1310/m.1894), Karabet Matbaası, İstanbul.
17- Hâfız Türkzâde Mehmed Ziyaeddîn, (h.1314/m.1897), *Münşeat ve Muamelat-ı Umumiye yahud Mükemmelve Mufassal İnşâ'-i Mülkî ve Askerî*, Bâbıâlî Caddesi 25 Numaralı Matbaa, İstanbul.
18- Hüseyin Agâh, (h.1308/m.1891), *Diplomasi Usûl-i Kitâbeti (Style Diplomatique)*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul.
19- Hüseyin Râcî, [Zağra Müftüsü], (h.1313/m.1896), *Telhisü'l-İnşâ*, Âlem Matbaası, İstanbul.
20- İsmail Hakkı, (h.1314/m.1897), *Mebde-i Kitâbet*, Reşîd Efendi Hanı'nda 38 Numaralı Matbaa, İstanbul.
21- İsmail Sıdkî, (1329H/1913), *Müntehâb İnşâ-i Cedîd,* Hikmet Matbaası, İstanbul.

22- Manastırlı Mehmed Rif'at, (h.1308/m.1891), *Kavâ'id-i İlm-i İnşâ' Usûl-i İnşâ*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
23- Mehmed Emin, (h.1312/m.1895), *Kavâid-i İbtidaiye-i Kitâbet*, İstepan Matbaası, İstanbul.
24- Mehmed Fâik, Düstûrü'l İnşâ, (h.1294/m.1877), Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul.
25- Mehmed Fuad, (h.1321/m.1903), *12 Yaşından 16 Yaşına Kadar Çocuklara Osmanlı Kitâbeti*, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
26- Mehmed Nüzhet, (h.1289/m.1872), *Muhtasar İnşâ*, Matbaa-i Amire.
27- Mehmed Rifat, (h.1308/m.1892), *Usûl-i Kitâbet ve Hitabet*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
28- Mehmed Sâdık Rifat Paşa, *Gülbin-i İnşâ*, (h.1275/m.1859), Takvimhane-i Amire Matbaası, İstanbul.
29- Mehmed Tevfik, (h.1307/m.1890), *Usûl-i İnşâ' ve Kitâbet*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
30- Mehmed Sadık Rifat Paşa, (h.1275/m.1859), *İnşâ*, Takvimhane-i Amire Matbaası.
31- Mustafa Reşîd, (h.1306/m.1889), *Bedâyi'ü'l-İnşâ*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
32- Nazif, Kâtibzâde, (h.1319/m.1902), *Usûl-î Kitâbet-i Türkiye,* Kasbar Matbaası, İstanbul.

Medhal-i İnşâ'nın yazıldığı dönemdeki yerini daha iyi açıklamak amacıyla bu eser, Medhal-i İnşâ ile aynı dönemde ve okullarda okutulmak maksadıyla Fâik Reşad tarafından kaleme alınan "Fenn-i İnşâ" ve Hüseyin Râcî'nin "Telhisü'l-İnşâ" isimli eseri ile mukayese edilmiştir.

Fenn-i İnşâ Mekteb-i İdâdî'de okutulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Eserin mukkadime bölümünde inşâ ve kâtip kavramları açıklanır. Daha sonra "Şerâit-i Tahrîr" başlığı altında "tasavvur ve tasvîr, tashîh, zabt-ı ifade, vuzûh, muktezâ-yı hâl, sadelik" gibi alt başlıklarla yazı yazmanın şartları izah edilmiştir.

Eserinin birinci bölümünün "Muherrerât" başlığı altında mektuplar, husûsî ve resmî mektuplar şeklinde ikiye ayrılmış; mektupların içeriğinde "besmele, başlık, lakaplar, hâtıme, târîh, imzâ" unsurlarının kesinlikle bulunması gerektiği söylenmiş ve bu hususlardan birinin dahi kullanılmaması büyük bir kusur olarak görülmüştür. Husûsî mektupların her türlü kâğıda yazılabileceği de ayrıca ifade edilmiştir. Fenn-i İnşâ'da "elkab" başlığı ayrı bir başlık olarak ele alınmış ve bu başlık da kendi içerisinde "resmî" ve "husûsî" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yazar, husûsî mektuplara geçmeden evvel muharrerat hakkında bazı tenbihlerde bulunduğu bir başlık açmış ve bu başlık altında münşînin mektup yazarken dikkat etmesi gerektiği unsurları izah etmiştir.

Eserde husûsî mektuplar "âile mektupları, ihvâniyât (arkadaş, eş-dost mektupları), mesâlih (iş mektupları) olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Âile mektupları başlığı altında "bir çocuk tarafından babasına mektup, oğlundan babaya mektup, büyük birâderden küçüğüne mektup" gibi örnek metinler verilmiştir. İhvâniyât mektuplarına "Efendim!, Mîrim!, Birâderim Efendim!, Ma'arif-perver Efendim!" hitaplarıyla başlayan örnek metinler ortaya konmuştur. Mesâlih başlığı arz-ı hal ve istidânâme ile başlayıp yine bu başlıklar için örnek mektuplar verilmiştir. Bölümün devamında sened mektupları başlığı altında "sulh senedi, din senedi, icbar senedi" gibi mektup örnekleri; ticari evrak başlığı altında "iştirâ, iştirâ ve taleb-i emtia emirleri, bir fatura parasının irsâline dâir" gibi mektup örnekleri de vardır.

Husûsî mektupların ardından "Muharrerât-ı Resmîye" başlığıyla resmî mektuplar bölümü gelir. Bu bölümün ilk başlığı ise "Elkab"tır ve bu başlığın içeriği resmî mektuplarda kullanılan lakaplardır. Bölümün devamında "Muharrerât-ı Resmîyeden Bazıları Hakkında Ta'rifât-ı Mücmele" bölümü altında "irâde-i seniyye, emr-i âli, 'itimâd-nâme, emir-nâme, irâde-i 'aliyye, imtiyâz-nâme" gibi birçok başlığın tanımı yapılmış, "Tebrik-nâme" bölümünde "rütbe tebriki, nişân tebriki, sâl tebriki, Ramazan tebriki" gibi birçok mektup türü örnek metinlerle ortaya konmuştur.

Eserin ikinci bölümü "Fenn-i İnşâca Mer'î Olan Ba'zı Kavâ'idi Mutazammın Makâlât-ı Muhtasıra" başlığını taşır ve bu başlık altında "Kelâmın Haşvden Sâlim Olması (Gereksiz sözcük kullanımında kaçınılması.), Îcâz (Az sözle çok şey anlatmak.), Itnâb (Gereksiz sözcük kullanmak.), Şîveye Muğâyeret (Dili kuralları dışında kullanmak.) gibi

inşâ ilmine dâir bazı makaleler verilir. Eserin son bölümünü ise nutuk mektupları oluşturur.

"Medhal-i İnşâ" ile "Fenn-i İnşâ" arasında benzerlik ve farklılıklar vardır. Her iki eser de Mekteb-i İdâdî'de okutulmak amacıyla kaleme alınmıştır ve "inşâ ilmi, münşî (kâtip)" kavramları ayrıntılı bir şekilde açıklanarak ortaya konmuştur. Her iki eserde de "Resmi ve Gayr-ı Resmî (Husûsî)" mektuplar vardır. İyi bir münşîde bulunması gereken özelliklere dair yazılar benzerlik göstermektedir. "İrâde-i seniyye, emr-i âli, 'itimâd-nâme, emir-nâme, irâde-i 'aliyye, imtiyâz-nâme" gibi başlıkların tanımı ile tebrik mektupları her iki eserde de mevcuttur. "Itnâb, Îcâz" başlıkları her iki eserde de ortak başlıklardır. Medhal-i İnşâ'da geçen "Erkân-ı Muharrerât" ile Fenn-i İnşâ'da geçen "Fenn-i İnşâca Mer'î Olan Ba'zı Kavâ'idi Mutazammın Makâlât-ı Muhtasıra" başlıkları inşâ ilminin kurallarını anlatması bakımından benzerlik gösterir. Nutuk ve Hutbe başlıkları da her iki eserde benzerlik göstermektedir.

Medhal-i İnşâ'nın "Fenn-i İnşâ'ya Da'ir Malûmât-ı Târihîye" başlığında inşâ ilminin tarihi Hazret-i İbrahim, Antik Yunan ile Antik Roma Dönemlerinden başlanarak açıklanır. Fenn-i İnşâ'da ise inşâ tarihi hakkında bilgi verilmemiştir. Medha-i İnşâ'da yazının tarihi "Hatta Dâ'ir Malûmât Târîhîye" başlığı altında açıklanırken Fenn-i İnşâ'da böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Medhal-i İnşâ'da "Hikâyât-ı Târîhîye" başlığı altında tarih yazarlığı hakkında bilgiler bulunur ve Naima Tarihi ile Tarih-i Cevdet'ten örnekler verilir ve ayrı bir başlık olarak "İmlâ" konusu işlenir. Fâik Reşad'ın eserinde bu başlıklara yer verilmemiştir.

Medhal-i İnşâ, Hüseyin Râcî Efendi'nin h.1313/m.1895 yılında kaleme aldığı "Telhîsü'l-İnşâ" ile de mukayese edilmiştir. Telhîsü'l-İnşâ, rüştiye mektebinde (ortaokul) okutulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Eserde "ilm-i inşâ, usûl-i inşâ, kelime, lafz, vaz', kelâm, isnâd, kelâm-ı ihbârî, kelâm-ı inşâ, nidâ, temenni, istifham, vuzuh-ı kelam…" kavramları maddeler halinde açıklanmıştır.

Eserin diğer bölümünde ise üsluplardan söz edilir. Üslup, "sade, mutedil (orta) ve âlî (süslü) olmak üzere üçe ayrılmış ve bunların tanımı yapılmıştır. Daha sonra ise

“Şerâiti Kelâmiye” başlığı altında kâtiplerin izlemesi gereken yolların birinin elfaza diğerinin manaya bağlı olduğunu söylenmiştir.

Üçüncü bölümde kelimelerin anlamlarına ve bazı söz sanatlarına yer verilmiştir. Hakikat, mecaz ve kinaye açıklanarak örneklendirilmiştir. Mecâz-ı mürsel, istiare ve teşbihin tanımı yapılmış, hangi biçimlerde yapıldığı ele alınıp örneklerle açıklanmıştır.

Makâle-i Sâniye bölümünde fenn-i inşâ’nın tanımı yapılmış ve üç kısımdan oluştuğu ifade edilmiştir: Birinci kısım, fesâhat ve belâgat; ikinci kısım, hitâbet; üçüncü kısım kitâbet. Bölümün devamında Fesâhat ve belâġatın tanımları yapılmıştır. Fesâhat, fesâhat-ı müfred ve tenâfür-i hurūf olarak iki kısma ayrılmış. Bunların da tanımları yapılmıştır.

“Usûl-i Havâss-ı Mükâtebe” bölümünde mektupta bulunması gereken özellikler açıklanmıştır. Mektuplar ehliyye, mütedâvile ve ilmiye olarak üçe ayrılmış; bunlar hakkında bilgi ve örnekler vermiştir. Daha sonra talep, teşekkür, itâb ü melâmet, ihbâr, şefâat, ecvibe gibi birçok türden mektuplar hakkında bilgilerle her birine bu türden bir mektup örneği verilmiştir. “Âdâb-ı mükâtebe” başlığı altında mektubun yazılma usüllerinden bahsedilmiş, devlet büyüklerinin unvânları, mülki ve askeri lakaplar ve avam halka hitap şekilleri örneklerle açıklanmış, mektuplarda tarihin ve imzanın ne şekilde atılması gerektiği, mektubun konulduğu zarfın üzerine nasıl yazı yazılması gerektiği izah edilerek eser sonlandırılmıştır.

Yukarıda muhtevâsı verilen “Telhîsü’l-İnşâ” ile Medhal-i İnşâ arasındaki benzerlik ve farklılıklar şu şekildedir: “İki eserde de inşâ ilminin tanımı yapılarak ‘kelâm, isnâd, vuzûh-ı kelâm’ gibi başlıklar açıklanmıştır. Münşîlerin izlemesi gereken yollar ve iyi bir münşîde bulunması gereken esaslar her iki eserde de mevcuttur. İfâde-i Merâm yollarından olan ‘hakîkat, mecaz, istiâre, teşbih, kinâye’ gibi başlıklar her iki eserin de ortak başlıklarıdır. Hangi mektubun ne şekilde yazılacağına dair malumât da her iki eserde bulunmaktadır.”

İki eser arasındaki farklılıklar ise şu şekildedir: “Medhal-i İnşâ mekteb-i idâdî’de, Telhisü’l-İnşâ ise rüşdiye mektebinde okutulmak için kaleme alınmıştır. Medhal-i İnşâ’da inşâ ve yazı tarihinden bahseden bilgiler bulunurken Hüseyin Râcî Efendi, kendi eserinde

bu bilgilere yer vermemiştir. Telhisü'l-İnşâ'da üslup türlerinden bahsedilirken Hamdi Bey, eserinde bu bilgilere bu bilgilere yer vermemiştir. Medhal-i İnşâ'da 'belâgat, fesâhat ve tenâfür-i hurûf' başlıkları da karşımıza çıkmamıştır."

Tanzimat Dönemi'nde yazılan inşâ eserleri eğitim öğretime yönelik kompozisyon kitabı gibi yazılır. Bu dönem inşâ eserlerine bakıldığında genellikle mektup yazma kaideleri, mektup türleri, münşînin tanımı, imla gibi başlıklara ağırlık verildiği saptanırken bu alanda yazılan eserlerin büyük bir bölümünü de mektup örneklerinin oluşturduğu görülmektedir. Sonuç olarak "Medhal-i İnşâ" isimli eserle Fâik Reşad'ın "Fenn-i İnşâ" ve Hüseyin Râcî Efendi'nin "Telhisü'l-İnşâ" isimli eserleri mukayese edildiğinde birçok başlığın ortak olduğu görülmüştür. Hamdi Bey'in Hz.İbrahim Dönemi'nden başlayarak kendi yaşadığı yüzyıla kadar İngiliz, İspanyol ve İtalyan yazarlardan örnekler vererek açıkladığı inşâ ile hatt tarihi yazısı târihçe bakımından önemli bilgiler içerir. Medhal-i İnşâ'nın dili her iki esere nazaran daha ağırdır. Fenn-i İnşâ'daki mektuplar ve lakaplar Medhal-i İnşâ'ya göre daha detaylıdır. Resmî ve Gayr-i Resmî mektuplar üç eserde de önemli yer tutar ve bu eserlerin en hacimli bölümleri mektup örnekleridir.

2. BÖLÜM

2.1. Tablo 1 (Transkripsiyon Alfabesi)

آ	Ā, ā, A, a
ا ، أ	A, a, Ā, ā, E, e / ʾ
ء	-i, -yı ve -yi (izafet kesresi) / ʾ
ب	B, b, P, p
پ	P, p
ت	T, t
ث	S̲, s̲
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	Ḥ, ḥ
خ	Ḫ, ḫ
خوا	Ḫᵛā, ḫᵛā
د	D, d
ذ	Ẕ, ẕ
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ṣ, ṣ
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ż, ż, Ḍ, ḍ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Ḳ, ḳ
ك	K, k, G, g, ñ
گ	G, g
ڭ	ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	O, o, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ü, ü, V, v
ه	a-e/ H, h
ى , ي	ā/ I, ı, İ, i, Ī, ī, Y, y / -ı, -i, -yı, -yi

2.2. Eserin Çeviri Yazısı

[1]

Muḳaddemce maʿārif neẕāret-i celīlesiniñ neẕāret-i ʿulyāları altında açılıb idāre bulunan mekteb-i iʿdādiyyede inşā ve belāġat muʿallimlikleri vaẓīfeleri ʿuhde-i ʿācizāneme iḥāle vü tevdīʿ olunduġundan meẕkūr dersleri dikte uṣūlü üzre şākirdāna taʿlīm ederek rūz-merre oḳunan dersler şākirdān efendiler ṭarafından żabṭ u ḳayd olunmuş idi.

Geçen biñ iki yüz doḳsan bir senesinde neẕāret-i müşārun ileyhānıñ tensībiyle belāġata dāʾir olan ḳısmı **Belāġat-i Lisān-i ʿOṯmānī** nāmı altında ṭabʿ u neşr olunaraḳ yalñız inşā ḳısmınıñ intişārı vaḳt-i merhūnuna bıraġılmış idi.

Bu defʿa şeref-pīrā-yı mesned-i ṣadāret-i ʿuẓmā ve revnaḳ-efzā-yı maḳām-ı vekālet-i kübrā vezīr-i Arisṭo-sīret ve müşīr-i Felāṭūn-menzilet devletli feḫāmetli Saʿīd Paşa Ḥażretleri'niñ bi'l-cümle müʾellifīn ḥaḳḳında ve bil'-ḫāṣṣa ḥaḳḳ-ı dāʿiyānemde sezāvār buyurulmaḳda olan elṭāf u ʿināyāt-ı vekālet-penāhīlerīnden ḥāṣıl olan şevḳ u ġayret ṣāyıḳasıyla işbu inşā ḳısmı daḫi nihāde-i mevżiʿ-i intişār ḳılındı.

Aḥmed Ḥamdī

Ṣaḥīfe

Dībāce 2
Muḳaddime taʿrīf-i inşā ile fevāʾidi ve münşeʾātıñ muḥarrerāt u ḥikāyāt u mevāʿiẓ u tavşīfātından ʿibāret olduġu 4
Taʿrīf-i münşī vü aḳsāmı 5
Bāb-ı evvel fenn-i inşāya daʾir maʿlūmāt-ı tārīḫiyye 7
Bāb-ı s̱ānī ve faṣl-ı evvel ḫaṭṭa dāʾir maʿlūmāt-ı tārīḫiyye 12
Faṣl-ı s̱ānī inşā ile ḫaṭṭ tevʾem ü eḥadühümā āḫire müstelzim olduġu 14
Faṣl-ı s̱āliṣ imlā yaʿnī yazılan lüġatlerin ḫaṭādan s̱alim olması 16
Bāb-ı s̱āliṣ terkīb-i kelāmıñ şerāʾiṭi 17
Faṣl-ı evvel telfīḳ-i kelām 20
Faṣl-ı s̱ānī taṣvīr-i merām 21
Faṣl-ı s̱āliṣ vużūḥ-ı kelām 22
Faṣl-ı rābiʿ selāset-i kelām 23
Faṣl-ı ḫāmis ciyādet-i kelām 25
Faṣl-ı sādis metānet-i kelām 26
Terkīb-i kelāmıñ nükte-i maʿneviyyeleri 27
Sebk-i mefṣūl 27

[3]

Ṣaḥīfe

Sebk-i mürekkeb 28
Îcāz-ı kelām 28
Iṭnāb-ı kelām 29
Müsāvāt 30
Bāb-ı rābiʿ ṭuruḳ-ı ifāde-i merām 31
Faṣl-ı evvel ifāde-i merām ya ḥaḳīḳat ya mecāz ya istiʿāre ṭarīḳiyle olur 32
Faṣl-ı s̱ānī ifāde-i merām ya taʿriż veya kināye ṭarīḳiyle olur 34
Faṣl-ı s̱āliṣ ifāde ya tevriye veya îhām ṭarīḳiyle olur 37
Bāb-ı ḫāmis muḥarrerāt 40
Faṣl-ı evvel terākīb-i mens̱ūreniñ nevʿ-i evveli 40
Faṣl-ı s̱ānī ādāb u ḳavāʿid-i mükātebe 41

Faṣl-ı ṣāliṣ erkān-ı muḥarrerāt 44
Faṣl-ı rābiʿ resmī ve ġayr-i resmī muharrerāt 46
Faṣl-ı ḫāmis arż-ı ḥāl ü istidʿā vü mażbaṭa vü maḥżar u meẕkūreniñ taʿrīfleri 49
Faṣl-ı sādis evāmir-i ʿāliyye 53
Faṣl-ı sābiʿ büyük ẕātdan emṣaline yazılan nāmeler 55

[4]

Ṣaḥīfe

Faṣl-ı ṣāmin muḫāṭabı ġayr-i muʿayyen olan muḥarrerāt 57
Büyük ẕāta yazılan ʿarż-ı ḫulūṣ 62
Rütbe tebrīki 63
Eyyām tebrīki 64
Vilādet tebrīki 64
Tesliyet mektūbu 65
Taʿziye mektūbu 66
Hediye taḳdīmi ile ʿarż-ı ḫulūṣ 66
Teşekkür mektūbu 67
Tavṣīye mektūbu 67
ʿArż-ı ḫulūṣa cevāb 69
Tebrīk cevābı 69
Tesliyet cevābı 70
Ḫuṣūṣ teẕkiresi 71
Hāriciye neẕāretine ʿarż-ı ḥāl 72
İstidʿā 72
Mażbaṭa 73
Meclis mażbaṭası 73
Müẕekkere 75

[5]

Ṣaḥīfe

Taḳrīr 76
Protesto-nāme 77

Protesto reddi 78
Beyān-nāme 79
Ultimatom 80
Muḳāvele-nāme 80
Sened 81
Rapor 81
Poliçe Mektūbu 82
İcāz Senedi 82
Bāb-ı sādis tanẓīm-i ḥikāyāt u rivāyāt 83
Faṣl-ı evvel fenn-i inşānıñ ḳısm-ı aʿlā vü ecmeli ḥikāyātdır 83
Faṣl-ı s̱ānī ḥikāyāt-ı tārīḫiyye 87
Faṣl-ı s̱āliṣ tārīḫ-i ʿumūmī ile tārīḫ-i ḫuṣūṣī 91
Faṣl-ı rābiʿ rivāyet-i ḳıṣaṣ 94
Bāb-ı sābiʿ mevāʿiẓ yaʿnī ḫuṭbe ve nuṭuḳ 97
Faṣl-ı evvel ḫutbeniñ taʿrīfi 97
Faṣl-ı s̱ānī nuṭuḳ 102
Nuṭuḳ için mis̱āller 107

[6]

Ṣaḥīfe

Misāl-i diger 109
Nuṭḳ-ı diger 110
Miṣāl-i diger 111
Miṣāl-i diger 112
Bāb-ı s̱āmin tavṣīfāt yaʿnī tavṣīf-i eşyāyı tecessüm etdirir ṣūretde taṣvīr eylemekdir .. 113
Miṣāl 113
Miṣāl-i tavṣīf-i maḥall 114
Misāl-i diger 116
Misāl-i diger 117
Tavṣīf-i feżāʾil 118
Tavṣīf-i rezāʾil 119
Miṣāl 119

Misāl-i diger 120
Miṣāl-i tavṣīf-i emr 120
Miṣāl 121
Kezā miṣāl 123
Misāl-i diger 124
Misāl-i diger 125

[7]

Ṣaḥīfe

Miṣāl-i tavṣīf-i vakṭ u maḥall-i ḫarābāt-ı Tedmür 126
Miṣāl-i tavṣīf-i ḥāl 129
Mürāʿātü'n-naẓīr ṣanʿatıyla tavṣīf 130
Teżād ṣanʿatıyla tavṣīf 131
Îhām-ı tenāsüb ṣanʿatıyla tavṣīf 132
Müşākele vü müzāvece ṣanʿatıyla tavṣīf 133
Tevcīh ṣanʿatıyla tavṣīf 134
Tekrīr ṣanʿatıyla tavṣīf 135
Ḳaṭʿ nükte-i bedīʿası 136
Tedrīc ṣanʿatı 137
Tedrīc-i hābıṭa miṣal 138
Tedrīc ṭarīkiyle tavṣīf 139
Ṣanʿat-ı ʿakis ṭarīḳiyle tavṣīf 140
Tensīḳ-i ṣıfāt ṣanʿatıyla tavṣīf 141
Siyāḳatü'l-aʿdād ṣanʿatıyla tavṣīf 142
Tecnīs ṣanʿatıyla tavṣīf 143
İştiḳāḳ ve şibh-i iştiḳāḳ ṣanʿatlarıyla tavṣīf 144
Ẕeyl ü ḫatıme edebiyāt 145

[2]

Medẖal-i İnşā

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

ʿAṣr-ı ṣaliṣ-i ʿaşr ki zamān-ı neşv ü nemā-yı reyāḥīn-i faẓl u hüner ve eyyām-ı neżāret ve ṭarāvet-i her nevʿ şukūfe-i eṣerdir gülistān-ı vasīʿu'l-bünyān-ı maʿārifde pek çoḳ ezhār-ı āṣār ekilmiş ve āfitāb-ı faẓl u ʿirfān her dürlü nev-nihāl-i edeb yetişdirmişdir. Çemen-ṣoffa-i pehnā-yı edebiyātıñ her ṭarafı maḥṣūlāt-ı edebiyyet ile meşḥūn ve her cānibinde ḥāṣılāt-ı āṣār-ı reng-ā-reng-i nāfiʿa rū-nümūndur.

ʿAle'l-ẖuṣūṣ işbu āvān-ı saʿd-iḳtirān-ı ʿaṣr-ı Ḥamīdī ki zamān-ı rebīʿ-i hüner ü maʿrifet ve eyyām-ı revnaḳ ve bahā-yı ʿilm u faẓīletdir. Çünkü nesāʾim-i teveccühāt-ı cihan-derecāt-ı tācdārīleri ṭarāvet-efzā-yı gülzār-ı maʿārif ve şemāʾim-i taʿaṭṭufāt-ı ḳudsiyetü'n-nefeḥāt-ı mülkdārīleri feyż-baẖşā-yı kişṭzār-ı ʿavārifdir.

[3]

Lā-cerem işbu devḥa-i vasīatü'l-enḥāʾ-i edebiyyede bāġbān-ı istiʿdād-ı ehl-i kemāl bunca āsār ġars u iẖżilāl bıraḳmış velākin gül-çīnān-ı gülbün-i münşeʾāt u edebiyāt olan ṭullāb-ı feyż-intisāb için bir medẖal-i ṣaḥīh ve mesraḥ-ı ṣarīḥ yapmamış olduġundan emr-i mesnūn فادخلوا البيوت من ابوابها [13]'ya imtiṣal u iḳtidā olunmaḳ ümniyyesiyle o gülistān-ı bedīʿü'l-bünyān ve ḥadīḳa-i mülteffetü'l-aġṣānıñ ezhār u eṣmārından istişmām u istifādeye müheyyā ve ilṭiḳāt-ı ḥāṣılāt-ı edebiyyesi için dāmen-keşā[n] olan heveskār[ā]n-ı maʿārife reh-nümā olmaḳ maḳṣad-ı hayr-mirṣadı ile *Medẖal-i İnşā* nāmıyla bir risāle-i muẖtaṣara-i edebiyye tertīb ve bir muḳaddime ve sekiz bāb üzre tebvīb olundu.

ve bi'lllahi't-tevfīḳ **[4]**

Muḳaddime

Fenn-i inşā ṣaḥīfe-i ẖāṭırda mürtesem olan makāṣıd u maʿānīye delālet eden ʿibārāt ve her türlü terākīb-i menṣūreniñ sebk ü tertībini bildirir ʿilmdir.

---

[13]" *Fe'dẖulu'l-buyūte min-ebvābihā.*" (Evlere kapılarından girin.) ayette "*Fe'tu'l-buyūte min-ebvābihā.*" (Bakara 2/189) şeklindedir.

Terākīb-i meẕkūre **muḥarrerāt** ve **ḥikāyāt** ve **mevāʿiẓ** ve **tavṣīfāt**ından ʿibāretdir.

Fenn-i meẕkūruñ fevāʾid u menāfiʿinden biri insanıñ ebnā-yı cinsiyle taḥrīren muḫābere ve fāʾide-i merāma olan iḫtiyācātını īfāya vāsıṭa olmasıdır. Fi'l-vākiʿ inşā olmayaydı dünyānıñ bir başından o bir başında bulunan insānlar birbirlerine ifāde-i merām ve istifāde-i kelām edebilirler miydi? **[5]**

İkinci nuṭḳ-ı insāniyyede mevdūʿ āṯar-ı fikriyye ve netāyic-i ḫayāliyyeniñ beḳāsına vesīle olmasıdır. Fi'l-ḥaḳīḳa inşā olmayaydı umūr-ı siyāsiyye ve sā'ireye dāʾir teʿāṭ-i efkār müteʿaẕẕir olur idi. Eger inşā olmayaydı eslāfıñ vuḳuʿāt-ı tārīḫiyyesinden aḫlāf için istifāde mümkün olur muydu? İnşā lisān-ı devlet ve tercümān-ı efkār-ı her ḳavm ü milletdir. İnşā miṣbāḥ-ı maʿārif-i insāniyye ve miftāḥ-ı ebvāb-ı kemālāt-ı rūḥāniyyedir.

Taʿrīf-i Münşī

Münşī kelimāt-ı laṭīfe ile edā-yı maʿānī-i maḳṣūdaya ḳādir ve her türlü terākīb-i neṯriyyeniñ īcād ü iḫtirāʿına muḳtedir ẕāta deniyor. Münşī ya ḥaḳīḳī ve ṭabīʿī olur veya muḳallid u ġayr-i ḥaḳīḳi olur. Münşī-i ḥaḳīḳī nādir ve muḳallidiñ envāʿı mütekāṯirdir.

Havʿce-i Cihān menāẓır-ı inşāsında inşāyı şiʿre tercīhle müddeʿāsın birḳaç delīl ile iṯbāt u taṣḥīh etdiği sırada der ki nevādir u bedāyiʿ inşādına ḳādir şāʿir-i māhir her yerde vāfir olub ancaḳ münşī ki nihādında selīḳī ve ḳarīḥasında ṭabīʿī ola her yerde ve belki her ʿaṣırda nādir bulunur. **[6]**

Münşī-i muḳallid ṭabīʿī olarak ḳuvve-i inşāya mālik ve ḳarīḥa-i ṣaḥīḥa ṣāḥibi olmayarak ancaḳ ḳuvve-i ʿilmiyye veya zekāveti iʿānesiyle ʿibārāt-ı büleġāyı kendi kelāmına rabṭa muḳtedir veya bā-vücūd-ı rabṭ ʿibārede selāset ü metāneti gözetmekde daḫi mahāreti ẓāhir olandır. Bu maḳūleden olanlara münşī-i ḥaḳīḳi denilemez ise de yine ẓāhir ḥālde münşīlikden behresiz daḫi denilemez.

Fe-emmā ʿibārāt-ı fuṣaḥā ve taʿbīrāt-ı bülegāyı kendi kelāmına rabṭa ḳādir ve lakin ʿibāreye selāset u metānet iʿtāsından eli ḳāṣır olunur. Münşīlik vaẓīfesi ne idüginden ġāfil ve kitābet ne demek olduġundan zāhil olanlardır.

Vāḳıʿān inşā denilen fenn-i celīl bir dereceye ḳadar taḳlīd ve taʿallümle taḥṣīl olunabiliyor ise de ḥaḳīkat-i ḥālde ṭabīʿat-ı maḫṣuṣa ve ḳariḥa-i ḫāliṣe sevḳiyle ān-be-ān teraḳḳī ederek

ʿāḳıbet münşīde bir hüsn-i selīḳa vü rüsūḫ u meleke ḥāṣıl olmayınca inşāsı güzel olamaz çünkü ḥüsn-i selīḳası olmayan münşīniñ kelāmı bārid ve muḥarrerātı ḥilye-i revnaḳ u ṭarāvetden ʿāri olur. **[7]**

Bāb-ı Evvel

Fenn-i İnşāya Dāʾir Maʿlūmāt-ı Tārīḫiyye

Faṣl-ı Evvel

Fenn-i celīl-i inşānıñ eñ evvel ḳanġı ḳavim ve ḳabīleden ẓuhūr ve fenn-i meẕkūru ibtidā kim iḫtirā etdiği tārīḫce maʿlūm degil ise de dünyāda ifāde-i merām żımnında terkīb-i kelāmıñ ẓuhūru en evvel naẓm ile bedʾ etmiş olduġu muḥaḳḳaḳdır. Çünkü ṭabīʿat-ı beşeriyyeniñ neşirden ziyāde naẓma meyl u raġbeti ve naẓmıñ ḥıfẓında sühūlet u eẕhān-ı ʿavāmda rüsūḫ u mekāneti cihetiyle müteḳaddimīn milel u aḳvām vuḳūʿāt-ı tārīḫiyye ve āṯār-ı fenniyye vü edebiyyelerin telef ü żiyaʿdan vikāye için ṭarīḳ-i naẓmı iḫtiyār eylemişlerdir.

Ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selām zamānına yaḳın bir ʿaṣırda ʿArab-ı Bā'ide'niñ eşʿārı ve ḳudemāʾ-ı Yunānīden ḳable'l-mīlād ḳarn-ı ʿāşir u tāsiʿde ẓuhūr eden Heliyodor (*Emesalı Heliodorus*)[14] ve Omirus (*Homeros*)[15]'uñ keẕā **[8]** ḳadīm Romalılardan Vircil (*Publius Vergilius Maro*)[16] ve emṯāli şāirleriñ āṯārı hep bu yolda bulunmuşdur. Ḳable'l-milād Avrupa diyārında pek çok belīġ u faṣīḥ şuʿarā vü ḥükemā yetişmiş ise de baʿde'l-milād Romalılar Berberiye ṭāʾifesiniñ hücūm u istilāsıyla mużmaḥil u perīşān olduḳlarından ʿulūm u fünūn diyār-ı meẕkūrdan yevmen fe-yevmen maḥv u ser-nigūn olmuştur.

[14] *Emesalı Heliodorus*, MS üçüncü yüzyılda yaşamış bir sofist. Etiyopya Prensesi Harikleia ile Teselyalı Theagenis'in aşkını konu alan Aethiopica isimli romanın yazarı (Şişmanoğlu, 2017: 154). Bu isim, eserde هيودور şeklinde yazılmıştır.

[15] *Homeros*, MÖ sekizinci yüzyıl dolaylarında yaşadığı tahmin edilen bir antik yunan şairidir. Kendisinden yaklaşık bir asır sonra geldiği düşünülen Hesiodos ile birlikte antik yunan şiiri ve mitolojisinin kurucularındandır. Sözlü kültürün ürünü olarak verdiği eserler İlyada ve Odysseia adıyla bilinir (Karadağ, 2017: 225). Bu isim, eserde اوميروس şeklinde yazılmıştır.

[16] *Publius Vergilius Maro*, ünlü bir Romalı şairdir. Roma İmparatorluğu'nun destanı olarak kabul edilen Aeneis'in de yazarıdır. Bu isim eserde ورجيل şeklinde geçmektedir.

Ancaḳ baʿde'l-milād Ḳayṣer Cüstinyanus (*I. Justinianus*)[17] zamānında şiʿr u edeble ziyāde istīnās eden müverriḫ Aġasyas (*Agathias*)[18] olup mumā ileyhiñ Saykıl (*cycle*)[19] ʿunvānıyla muʿanven aḳsām-ı sebʿa üzere tertīb etmiş olduġu inşāʾāt u mürāselāt ve evṣāf-ı eşyā vü mevāʿiẓ ve ḫamriye vü luʿbiyāta dāʾir mecmūʿa-i edebiyyesi Al[m]an ve Fransız lisānı üzre mevcūd u mütedāvildir.

Dörd yüz doḳsan beş senesi ibtidāsından altı yüz doḳsan altı sene-i hicriyyesine müntehī olan muhārebe-i ṣalībiyyeden ṣoñra Avrupalılar sāʾir ʿulūm-ı edebiyye ve felsefeden ferāġat ve yalñız şiʿr ile iştiġāle raġbet edib selīḳa-i ṭabīʿiyyeleri muḳteżāsından olaraḳ eşyānıñ belāġat u feṣāḥatle tavṣīfinde iẓhār-ı mahāret etdiklerinden şiʿrleri ḳavī ve memdūh oldu.

Ḫulefā-yı İslāmiyye ʿindinde şāirlere ḥürmet ü riʿāyet oldunduġu **[9]** gibi ümerā-yı Efrenciyye ʿindlerinde muʿāṣırları olan şuʿarā muʿazzez ü mükerrem idiler.

Faṣl-ı Ṯānī

Her ḳavm ü milletiñ taṣvīr-i merām ve ifāde-i maʿānīde kendilerine maḫṣūṣ birer ḳuvve-i taṣarrufiyyeleri var ise de her lisānıñ seciʿ vü ḳāfiyeye müsāʿadesi ve her bir iḳlīmde nāsıñ ḳuvve-i ʿāḳilesi müsteviye olmayıb ẕihniñ vādī-i maʿānīde cevelān u ḥamāseti ve aḳālīm-i ḥārre vü bāridede iştidād u izdiyād eylediği diyār-ı ʿArab'da edebiyātıñ ve bilād-ı şimāliyyede öteden beri eşʿār u ḥikāyātıñ ve el-ān Almanya'da fünūn u maʿārifiñ sāʾir maḥallerden evfer ü ekṯer olmasıyla istidlāl olunur.

[17] *I. Justinianus*, 527 ile 565 yılları arasında Bizans imparatorudur. Eserde جوستينيانوس şeklinde geçmektedir.
[18] *Agathias*, altıncı yüzyıl Bizans tarih yazarlarının en önemlilerinden biridir. Asıl mesleği avukatlık olan ve daha çok şiir sanatına ilgi duyan yazar daha sonraları çevresindekilerin teşviki ile tarih yazmaya karar vermiştir. Beş kitap halinde elimize ulaşan Tarih adlı eseri 552-559 yılları arasındaki yedi yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu yılların olayları içerisinde Justinianos'un hükümdarlığının son yıllarında yapılan İtalya ve Lazika savaşları anlatılmaktadır (Tolan, 2018: 141). Eserde bu isim اغسياس şeklinde yazılmıştır.
[19] "*Cycle*" Agathias'ın düzyazı, yazışma, tabiat, öğüt, içki ve eğlence konularına ayrılmış yedi bölümden oluşan eseri.

Meşelā mā-naḥnu fīhimiz olan inşā vü inşād sanʿatına bilād-ı ʿArab'da öteden beri ahāli bi'ṭ-ṭabʿ rāġıb olduḳlarından Hicāz'da *ʿUkaẓ*[20] ve ʿIrāḳ'da *Mirbedü'l-Baṣra*[21]-nām mevkiʿlerde ahāli cemʿiyet-i edebiyyeler teşkīl ederek eñ belīġ ve faṣīḥleri ṭarafından ḫuṭbe vü nuṭuḳlar ḳırāʾat u şuʿarāsı beyninde müşāʿare vü mübāḥeşeye mübāşeret eyledikleri gibi bunlara taḳlīden İspanya'da Katalonya[22] **[10]** ve Fransa'da Provense[23] şehirlerinde bir ṭaḳım mecmaʿlar olub üdebā-yı belde cemʿiyyetgāhlara ṭoplanaraḳ münāẓara vü müşāʿarā eylerler idi.

İspanyalılar nāsıñ müddet-i medīde istifādesine medār olabilecek ḳaṣaʾid ve ʿArablara taḳlīden aḥvāl-i insān ve tārīḫ-i ḳudemā ve ʿacāʾib-i siḥr ve ḥarbe müteʿalliḳ olan vaḳāʾi -i keşīre ve keẕā kütüb-i muḳaddeseyi naẓm u inşād eylediler ise de ifādelerinde selāset ve ʿibārelerinde ṭalāḳat olmadıġından mīlādıñ on altıncı ḳarnında Luis Refifa*[24]* ve Kaldero (*Pedro Calderon de la Barca*)[25]-nām edībler terākīb-i şiʿiriyyede bir ṭarīḳ-i müstaḥsen buldular ve Avrupalılarıñ mekteb-i teẕhīb-i aḫlāḳ dedikleri tiyatro mecmuʿalarını teʾlīf eylediler.

Ḳarn-ı meẕkūrda İtalya diyārında Taso (*Torquato Tasso*)[26] ve Aryosto (*Ariosto*)[27] nāmında iki edīb-i meşhūr ẓuhūr ederek el-ān diyār-ı meẕkūrda müstaʿmel olan lisānıñ beyne'n-nās iştihārına bāʿiṣ olduḳları gibi on beşinci ḳarnda İngiltere'de ẓuhūr eden Şekspir (*William Shakespeare*)[28] İngiliz lisānınıñ mezāyāsını şiʿri ile ʿāleme bildirdi.

---

[20] Câhiliye döneminin en meşhur panayırı. İslâm'dan önce Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde kurulan, Araplar'ın sosyal ve ekonomik hayatında önemli rol oynayan panayırların en tanınmışı Mekke'nin güneydoğusunda Tâif ile Nahle arasındaki Ukâz'da kurulurdu. Ukâz taşlık alanlarla su kaynaklarının bulunduğu geniş bir vadidir. İnsanların burada toplanıp alışveriş yapmaları, başta şiir olmak üzere yarışmalar düzenlemeleri, kendileri ve kabilelerinin şerefi uğrunda birbirleriyle mücadele etmelerinden dolayı bu adı alan Ukâz Mekke'ye 30, Tâif'e 15 mil uzaklıktadır (Elnure Azizova, 2012: 61).

[21] Basra'da bulunan bir panayır. Bu panayırda şâirler; şiirler inşâd ederler, şiirleri dinleyen tenkitçiler ve diğer edebî zevke sahip kimseler bunlar hakkında hükümde bulunurdu (Özdoğan, 2015:14).

[22] İspanya'ya bağlı özerk bir bölge.

[23] Eski Fransa'nın bir vilayeti.

[24] Bu şahsiyetin asıl ismi ve kimliği hakkında bilgi bulunamamıştır.

[25] Pedro Calderon de la Barca. İspanyol şair, oyun yazarı, asker, din adamı. İspanyol Altın Çağı'na barok tiyatroyu getiren şahsiyet olarak bilinir. Bu isim eserde كالدرو şeklinde geçmektedir.

[26] Torquato Tasso," verdiği yapıtlarla İtalyan edebiyatında ön plana çıkan öne çıkan "Kurtarılmış Kudüs" adlı eserin yazarı ve destan şâiridir (Yücesan ve Koran, 2019: 459). Eserde تاسو bu şekilde yazılmıştır.

[27] Ludovico Ariosto, İtalya'nın en meşhûr şâirlerinden olup "Çılgın Orlando" isimli manzumenin yazarıdır (Sâmi, 1889: 173). Eserde اربوسيو bu şekilde yazılmıştır.

[28] William Shakespeare. İngiliz şair, oyun yazarı ve oyuncu. Eserde شكسپير şeklinde yazılmıştır.

Fransa lisānınıñ kavāʿidi ʿArab lisānı ḳavāʿidine taṭbīḳen yapılmış olmasıyla berāber on yedinci ʿaṣır üdebāsınıñ imlā **[11]** ve resim ḫaṭṭını daḫi işlāḥ etmeleri sāyesinde bi'l-cümle devletler ṭarafından ʿumūmī lisān olmaḳ için ḳabūl olundu.

Fars ve Hind ve Çin ahālisi cemīʿan naẓm-ı eşʿāra muḳtedir olub ez-cümle birḳaç ḳarn bundan muḳaddem ʿulūm u fünūn bilād-ı ʿAcemden eṭrāf-ı ʿāleme żiyā-pāş-ı behcet ü revnaḳ idi. Firdevsi ve Saʿdi ve Ḥāfıẓ ve bunlarıñ emṡāli fużalā-yı Farsīyyeniñ ḳaṣāʾidi lüġāt-i Efrenciyyeye tercüme olunub ḳaṣā'id-i meẕkūreniñ müştemil olduġu taḥayyülāt u mezāyā ḫayret-baḫş-ı udebā-yı Avrupa olduġu meşhūrdur.

Bizim Türkçe Lisānımıza Gelince

ʿArab lisānı gerek lüġatiniñ zenginligi ile ḳavāʿidiniñ raṣānet u metāneti ve gerek belāġat ü feṣāḥate olan şīvesiniñ istiʿdād-ı fevḳa'l-ādesinden māʿadā Avrupa lisānlarında bulunamayan muḥassināt-ı lafẓiyye terṣīʿāt-ı bedīʿiyye liyāḳat ü ḳābiliyet ve sāʾir mezāyāsı ve Farsī lüġatiniñ daḫi ʿArabiyyeden ṣoñra melāḥat u selāset-i elfāẓıyla berāber ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye olan istiʿdādı ġayr-ı münker olduġu ḥālde işbu iki lüġat lisānımızıñ mütemmimesinden bulunduḳları için üdebā-yı ḳadīmemiziñ āṡārlarında olan melāḥat ü leṭāfet ḳābil-i **[12]** inkār degil ise de bir müddetden beri nev-resīdegān-ı maʿārifiñ Fransa üdebā-yı meşhūresiniñ āṡār-ı bergüzīdelerinden şīvesini bozmayaraḳ Türkcemize tercüme etmekde olduḳlarından edebiyāt-ı cedīdemiz Avrupa üdebāsı selīḳasını daḫi muḫtevā bulunmuştur.

Bāb-ı Ṡānī

Ḫaṭṭa Dāʾir Maʿlūmāt-ı Tārīḫiyye

Ḫaṭṭ sünūḥāt-ı fikriyye ve ṭuluʿāt-ı ẕihniyyeyi eşkāl ve işārāt-ı maḫṣūṣa vü mürettebe veya ḥurūfāt-ı ṣavtiyye-i muʿayyene vāsıṭasıyla irāʾe etmege deniyor.

Ḫaṭṭ iki nevʿdir. Biri *ḫuṭūṭ-ı şekliyye* ve digeri *ḫuṭūṭ-ı ṣavtiyye*dir: Ḫuṭūṭ-ı şekliyye mīlāddan doḳsan ʿasır muḳaddem *Aṡūrī* ve *Keldanīleriñ* ḳullandıḳları eşkāl-i müressemeden ʿibāret olduġu gibi ṣoñra eşkāl-i meẕkūre yerine dürlü dürlü çizgiler ve daha ṣoñraları köşeli ḫaṭṭ denilen çizgili şekiller iḫtirāʿ olunub bu ḫaṭlardan Mıṣrīleriñki

maṭlūb olan şeyʾi irāʾe veya ifāde eder *ʿuḳūd-ı ʿaşere* gibi birer işāretden ve Îrānîleriñ bir heceyi işʿār eder bir ʿalāmetden ʿibāret idi. **[13]**

Fenikeliler Mışrîleriñ istiʿmāl etdikleri işāretden bir ṭaḳımını ḥurūf-ı ṣavtiyye ve diger ṭaḳımını ḥurūf-ı ġayr-i ṣavtiyye iʿtibār ile yirmi iki ḥarfli bir elifba tertîb eylediler. Fenikelileriñ eṭrāf-ı memālik ile muʿameleleri ziyāde olduġundan şu uṣūl-i mevżuʿaları her ṭarafa münteşir olmaġa sebeb olub eñ evvel ʿİbrānîler ṣoñra İspanyalılar ile Rumlar ve İtalyanlar ve İslavlar alıb ḫaṭlarını taʿdîl u işlāh eylediler.

Ve ḫuṭūṭ-ı ṣavtiyye ṣadāyı birbirinden tefrîḳ için işbu görülen ḥurūf-ı hece tertîb ü terkîbinden ḥāṣıl ve bir ḫaylice taḥavvülāt u ışlāḥāt gördükden ṣoñra bu dereceye vāṣıl olmuşdur. Ḥatta āṯār-ı ʿatîḳada görülen ḫuṭūt-ı ḳadîmeden bir ṭaḳımınıñ meʾāl ü maʿnāsı henüz istiḫrāc olunamamaḳdadır.

Baʿżı rivāyete naẓaran ümmü'l-ḫuṭūṭ olan ḫaṭṭ-ı ʿArabîyi yaʿnî kūfî ḫaṭṭı ibtidā *Ḥimyer bin Sebeʾ*[29] vażʿ edib noḳṭa ve ḥareke vażʿına kimi Ḥażret-i ʿAli Kerremu'llāh vechehu telḳîniyle *Ebu'l-esved Düʾeli*[30]'ye ve kimi *Haccāc*[31]'a isnād eder ve bunuñ gibi ḫaṭṭ-ı meẕkūruñ vażʿı ḫuṣūṣu *Ṭayy*[32] ḳabîlesine de isnād ederler. **[14]**

Sāʾir ḫuṭūṭ-ı İslāmiyye dahi işbu ʿArabîden inşiʿāb ederek türlü ḳalıplara girdi yaʿnî *Ebu ʿAli bin Muḳle*[33] ḫaṭṭ-ı kūfiyi sülüs ve nesiḫ ḳalıbına ifrāġ eyledikden ṣoñra riḳʿa ve taʿlîk ve divānî hāṭları daḫi bunlardan taşaʿʿub eyledi.

Ve'l-ḥāṣıl ṣoñradan gelenler taṣvîr-i efkārları için birṭaḳım ḫaṭlar iḫtirāʿ eyleyerek aḫlāf daḫi maṣnūʿāt-ı fikriyyelerini destgāh-ı kitābete bu ḫaṭlar vasıṭasıyla ṭarz-ı gün-ā-gün ve nakş-ı reng-ā-reng ile nesîc ü iʿmāl etmekdedirler. İnşā ile ḫaṭṭ tevʾem ü eḥadühümā āḫere müstelzim bulundunġundan her münşî için ḫaṭṭ sermaye-i saʿādet ve dest-māye-i mefḫaret olub taḥṣîl-i ʿilm ü edeb her ne ḳadar fāʾide-i ḥasene ve netîce-i müstaḥseneyi

[29] Milâttan önce 115 milâttan sonra 525 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Arap hânedânı (Algül, 1998: 62).
[30] Kur'ân-ı Kerîm'e hareke sistemini getiren ve Arap nahvinin ilk esaslarını tesbit eden âlim, şair (Topuzoğlu 1994: 311).
[31] Hacâc b. Yûsuf es-Sekafî. Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi. Ziyâd b. Ebîh'in Irak valiliği döneminde başlatılan Kur'an'ın harekelenmesi ve noktalanması işini sürdürmüştür (Aycan, 1996: 427).
[32] Kahtânîler'e mensup bir Arap kabilesi (Apak, 2011: 187).
[33] Hattatlığıyla ünlü Abbâsî veziri (Özaydın, 1999: 211).

müstevcib ise o nisbetde ḥüsn-i ḫaṭṭıñ taḥṣīli daḫi kātibe mendūb u müsteḥab *ve* الكتابة نصف العلم [34] daḫi müsellem-i erbāb-ı faẓl u irebdir.

Vāḳıʿan selīḳa-i inşā ile ḥüsn-i ḫaṭṭıñ bir yerde cemʿiyeti bir cemīle-i raʿnānıñ ḫilʿat-ı fāḫire ve câme-i girān-bahā ile tezyīn ve iktisāsı nisbetindedir. Bir insān zāde-i ṭabʿını ḥüsn-i ḫaṭ ile tezyīn etmek evlād-ı ḥaḳīḳīsini elbise-i fāḫire ile mülebbes eylemek gibidir. Evlādıñ pejmürde bir ḥāl ve ḳıyāfetde görülmesi naṣıl **[15]** insānıñ neşʾesin ḳaçırır ise sünuḥāt-ı fikriyye daḫi perīşān ḫuṭūṭ ile müşāhede olunduḳda neşʾe-i ṭabʿiat zāʾil olur amā netīce-i efkār ḥüsn-i ḫaṭṭ kisvesiyle muktesā olunca münşīniñ efkārı müzeyyen ve ḳarīḥası münkeşif olur.

Burası da ḫafī olmaya ki herkes başḳasınıñ ḫaṭṭ u inşāsına taʿallümle taḳlīd etmek ḳudretine mālik olmaġla ibtidā-yı emrde mübtedīleriñ bu ikisiniñ taḥṣīli için ṭarīḳ-i meşḳ ü taʿallüme sālik olmaları lāzımeden ise de şīve-i ḫaṭṭ ve kitābet ṭabiʿat ve ḳābiliyyete tābiʿ bir meslek-i maḫṣūṣ olduġundan herkes istiʿdād-ı fıṭrīsi iʿānesiyle kendisine maḫṣūṣ bir şīve ve selīka ittiḫaẕ ederek ribḳa-i taḳlīdden raḳabesini taḫlīṣ etmelidir.

Çünkü insānıñ şekl ü şemāyilince birbirine müşābehet-i tāmmesi olmadığı gibi iʿmālāt-ı ḳalemiyye ve netāyic-i fikriyyesi daḫi o nisbetde muḫtelif olub herkesiñ ḳalem ve ḳarīḥası ṭabīʿat u ḫilḳatine göre müteḥarrik ü müntic olduġundan ḫaṭṭ u kitābeti daḫi kendisine maḫṣūṣ bir meslek olmuş olur. **[16]**

Faṣl-ı S̱āliṣ̱

İmlā

İmlā yazılan lüġatlerin ḫaṭādan sālim olmasına denilir ki resm-i ḫaṭṭdan ṣoñra imlā ögrenmek daḫi mübtedīlere elzemdir çünkü lüġatler doġru olmaz ise yazılan ʿibārelerden meʾāl çıḳmaz. Vāḳıʿan lisānımızda yüz biñden ziyāde lüġat bulunduġundan bunlarıñ ṣūret-i imlāsını bellemek ve her birini ayrı ayrı taʿallüm etmek naṣıl olur suʾāli vārid-i ḫāṭır olur ise deriz ki bizim lisānımızda imlā bilmeniñ ḳavāʿid-i maḫṣūṣası vardır ki ṣarf u naḥv vāsıṭasıyla ögrenilir bu da fenn-i meẕkūrda fiʿl u ṣıfat gibi kelimāt-ı müştaḳkalarıñ

[34] *"el-kitabetü nısfü'l-ʿilm."* "Yazma, ilmin yarısıdır." manasında Arapça bir ibâre.

uṣūl-i taṣrīfiyyesi[35] ve ṣüret-i imlāsı bilindikden ṣoñra bir miḳyās ḥükmünde olarak sā'ir efʿāl u evṣāfıñ oña göre imlāya ḳonulması mümkündür ve ke̲zā uṣūl-i kitābetiñ ṭarīḳini ögrenmek için ḳarīḥasına vüsʿat ve efkārına cevdet gelinceye degin üdebā vü bülegānıñ āṯārını müṭālaʿadan ḫālī olmamalıdır. Çünkü imlā ögrenmek için yalñız lüġat kitābetini açıb mütālaʿa etmek **[17]** pek de fāʾide vermeyeceginden elbette edebiyāta dāʾir ḫaylice kitāblar ve evrāḳ-ı ḥavādiṯler oḳunub müṭālaʿa olunmalıdır ve müṭālaʿa vü ḳırāʾat daḫi kemāl-i diḳḳatle meʾāl ü maʿnā añlaşılmaḳ şartıyla olmalıdır ki görünen şey ẕihinde taḳarrür etmekle ḥīn-i kitābetde her lüġātiñ mevkiʿ-i istiʿmālini ve ʿibāreleriñ birbirine olan rabṭını ve cümleleriñ ṭarīḳ-i terkīb ü sebkini bilib tā ki bu vāsıṭa ile imlāda kesb-i rüsūḫ u meleke ḥāṣıl olsun. Ve'l-ḥāṣıl inşā ʿamelsiz olmayacaġından ve ʿale'l-ḫuṣūṣ lisān-ı Türkī, ʿArabī ve Fārsī ile muḫteliṭ bulunduġundan her bir mübtedīniñ bu iki lisānıñ ḳavāʿid-i maḫṣūṣasını taʿallüm etdikden ṣoñra daha birṭakım āṯār-ı nāfiʿa görmesi lāzımdır.

Baʿżı kimseleriñ ḳuvve-i ṭabīʿiyyeleri iʿānesiyle taḥṣīl-i ʿilm etmeden meslek-i kitābetde maṭlūb olan dereceye vāṣıl olmaḳda olduḳları görülmekdedir denilirse bu şāẕ ḳabīlinden olub ke̲sret üzre bulunsa bile yine erbābı ʿindinde noḳṣān olduġu ẓāhirdir.

Bāb-ı Ṯāliṯ

Terkīb-i Kelām

İfāde-i merām için terkīb-i kelām yaʿādi ṣüretde olur ki o da ʿavām-ı nāsıñ birbiri ile muḥāvere etdikleri zamān keyfe me’t-tefaḳ ḳullandıḳları elfāz u ʿibārātdır ki bu da bizim buradaki ṣadedimiziñ hāricindedir.

Veya sebkī ve taḥrīrī ṣurētde olur ki o da münṣī ve kitābet olan ẕātıñ maʿāni-i müstaḥżarayı ḳālib-i elfāẕ-ı müstaḥseneye ifrāġ birle kelimāt u ʿibārātıñ ṣüret-i tertīb u terkībinde siyāḳ u sibāḳ kavāʿidi gözetilerek yaʿnī bunlardan ḳanġısı taḳdīm ve ḳanġısı teʾhīr olunacaġı ve cümlelerden biri digeriñ mülāʾim ü münāsibi olduġunu ḥüsn ü idrāk ile şivē-i ifādeye riʿāyet eyledigi ḥālde tesvīd ü taḥrīr olunan ʿibārelerdir ki bunuñ maḥall-i istiʿmāli muḥarrerāt u mektūbat ve ḥavādiṯ u vuḳuʿāt ve nuṭḳ u ḫiṭāb gibi şeylerdir.

[35]Bu terkip metinde *uṣūl-i taʿrīfiyye* şeklinde yazılmıştır. Metnin bağlamına göre kelime türetim yöntemleri anlamındaki *uṣūl-i taṣrīfiyye* şeklinde olmalıdır.

Veyāḫūd ʿālī vü muḫayyel bir ṣuretde olur ki o da ḫaḳāyıḳ u maʿāni-i ʿāliyye ḳavālib-i elfāẕ-ı laṭifeye vü raḳīḳaya ifrāġ **[19]** edilerek ve sebk ü rabṭında sālifü'ẕ-ẕikr ḳavāʿide riʿāyetden ṣoñra fażla olaraḳ teşbīhāt-ı ḫasene ve istiʿārāt-ı müstaḥsene ve mecāz u tevriye vü kināyāt ile teşḫīn ve tarṣīʿāt-ı bedīʿiyye ile tezyīn u taḥsīn edilen ʿibārelerdir ki bunuñ da ekṣeriyā maḥall-i istiʿmāli muhāyyelāt u nuʿūt u tavṣīfātdır.

İmdi işbu ẕikr etdiğimiz taḳsīmātdan terkīb-i kelām ve ifāde-i merām için üç nevʿ hāṣṣa olduġu ẓāhir olur. Biri nefs-i terkībiñ ifādesi cihetiyle olan ḫāṣṣasıdır ki bu ḫaṣṣa kelāmıñ mukteża-yı ḥāl u iʿtibār-ı münāsibe riʿāyetiyle ḥāṣıl olur.

Ve digeri terkībiñ maʿnāya delāleti cihetinden olan ḫaṣṣasıdır ki o da münşī veya mütekellim murād etdiği maʿnāyı o maʿnāya delāletde vāżih ve belki evżaḥ terkīb ile īrād etmege muḳtedir olmaġla ḥāṣıl olur.

Üçüncü insicām u intisāḳ-ı kelāmda semʿe mülāyim ve ḫoş gelecek ve ḥüsn-i tertībe letāfet verecek tenāsüb-i kelimāt ve tecāvüb-i fıḳarāt ḫāṣṣasıdır ki o da ṣanāyiʿ-i bedīʿiyye ile ḥāṣıl olur. Ḳaldı ki terkīb-i kelāmıñ birṭaḳım şerāʾiṭi olub işte fuṣūl-i ātiyyede beyān olunur. **[20]**

Faṣl-ı Evvel

Telfīḳ-i Kelām

Telfīk-i kelām elfāẕ u lüġātiñ mevkiʿ-i istiʿmāli ve cümleleriñ yekdigerine olan münāsebet ü mülāyimātı bilindigi ḥālde birbirine rabṭ ile taḥrīr veya taḳrīr-i kelāma denir.

Genç bir ẕātıñ ibtidā-yı emrde ḳaleme alacaġı şey ḫüdāyī nābit aġaç gibi muḥtāc-ı ıṣlāh u terbiye olduġundan her bir mübtedī netāyic-i ḳarīḥası iʿānesiyle ḥāṣıl olan nev-bāve-i bıḍāʿasını ṣafḥa-i suṭūra naḳş eyledikce bir üstād-ı kāmiliñ naẕar-ı ışlāh u terbiyesine ʿarż ile taṣḥīḥ u teẕhīb etmeyince telfīḳ-i kelām iktidārına mālik olamaz. İşbu telfīk-i kelām muṭlaḳ terkīb-i kelāmdan eḫaṣṣ olub şöyle ki terkīb-i kelāmda *tevfīf* nükte-i bedīʿasına riʿāyet olmayınca telfīk-i kelām ḥuṣūl-peẕīr olamaz. *Tevfīf* lüġatte ince ve ẓarīf ve pürüzsüz doḳunmuş çubuḳlu ve parlaḳ elvān renkli ḳumaşa denir. İṣṭilāḥda ṭuruḳ-ı gün-ā-gün üzre elfāẕ-ı ʿaẕbe ve ʿibārāt-ı laṭīfeyi terkīb-i ḥüsn ve tertīb-i **[21]** müstaḥsene vażʿ etmege derler. Nükte-i meẕkūre terkībātıñ ḥāvī olduġu kelām u ʿibārede mütekellim veya

münşī taḳrīb-i ifhām ve istifāde-i ṭıbāʿ u esmāʿ żımnında ẓāhirü'l-maʿnā ve sehlü'l-ḥuṣūl elfāẓ ḳullanaraḳ yaʿnī ġarābet-i kelimāt u mechūrāt-ı elfāẓdan ʿārī ve muḥāverāt-ı üdebā ve münşeʾāt-ı bülegāda mütedāvil ve cārī elfāẓ u kelimātı tekellüfsüzce ẓuhūr eden seciʿler üzerine binā ve teşebbühāt-ı bāride ve istiʿārāt-ı ġayr-ı meşhūre ve mecāzāt-ı bī-fāʾide ve taʿbīrāt-ı mükerrere vü ḫayīde ḳullanmaġa iʿtinā ve keẕā taḳdīm ü teʾḫīr-i ġayr-i münāsibeden muʿarrā olmasına ve ʿibāre gāh selīs ve gāh rekīk ve terkīb gāh müṭṭarrid ve gāh mużṭarib olmasına diḳḳat ederek her cümleniñ maʿnāsı kendi terkībiyle ḳāʾim ve her fıḳra birbirine münāsib ve mülāʾim olduġu ḥālde ḥüsn-i tertīb ve insicāmı şāmil olmaġla ḥāṣıl olur.

Faṣl-ı Ṯānī

Taṣvīr-i Merām

Taṣvīr-i merām münşī yazacaġı maddeyi ibtidā ẕihninde tertīb **[22]** u tanẓīm ile muḳaddime ve netīce ne olduġunu añlayıb beynlerinde istilzāmıñ ṣaḥīḥ olup olmadığını fehm etmek ve ʿibāreniñ evvelinde basṭ olunan müṭālaʿa her ne ise āḫirinde daḫi ol müṭālaʿaya ḥüsn-i ḫitām vermek ve ṣadedden ḫāric bir şeyʾe taṣaddī etmemege derler ki bu da ibtidādan münşī olan ẕātıñ yazacaġı şeyʾi güzelce düşünüb baʿdehu yazmaġa şurūʿ etmesiyle ḥuṣūl-peẕīr olur. Eger ḳuvve-i müteṣavvireniñ netīce verdigi ṣūretle merām ve maḳṣad ṣaḥīfe-i evrāḳa ḳonulmayıb evvel-be-evvel ḫāṭıra gelen şeyʾle kitābete bedʾ ü mübāşeret olunur ise eṣnā-yı taḥrīrde efkārıñ ḥüsn-i cereyānına ḫalel īrāṣ ederek lāḥiḳi mā-sebaḳına rabṭ u taṭbīḳde müşkilāta teṣādüf olunur. Şöyle ki muḥarrer silsile-i efkārınıñ ucunu ġāʾib etdikden ṣoñra rabṭa medār olmaḳ zuʿmiyle birṭaḳım ḥaṣviyyātla uġraşıp o münāsebetle taṣvīr-i merāma ḫalel īrās edecegi cihetle meʾāl ü maʿnānıñ ḥüsn-i cereyānıyla bir netīce-i ḥaseneniñ ʿadem-i intācını müstelzim olur.

Faṣl-ı Ṣāliṣ

Vużūḥ-ı Kelām

Vużūḥ-ı kelām ʿibāre ve kelāmın açıḳ ṣūretde, yaʿnī taʿḳīd **[23]** u taṣʿībden berī olaraḳ īrādına denir ki bu da kelām tenāfür-i ḥurūf u kelimāt ve elfāẓ-ı ġarībe veya ġayr-i meʾnūse istiʿmālinden, yaʿnī bir kimseniñ ḳullanmadığı veya pāyitaḫt ahālisiniñ ġayrı bir belde ahālīsi ʿindinde müteʿāref olub bilād-ı sāʾire ahālīsi ʿindinde ġayr-ı müteʿāref olan

kelime ve lüġat istiʿmālinden ve tetābuʿ-ı iżāfāt u sāʾire gibi taʿbirāt u muṣṭalaḥāt-ı rekīke īrādından tevaḳḳī vü mücānebet ve şīve-i lisān-ı müsāʿid olduġu mecāz u istiʿāre ḳullanma veʿibārede kāʾin fāʿil u mefʿūl ve mużāf u mużafun ileyh ve ṣıfat u mevṣūf gibi şeyleri farḳ ederek her birini maḥallinde getirmekle vużūḥ-ı kelām ḥuṣūl-peẕīr olur. İşbu vużūḥ-ı kelām daḫi feṣāḥat-i kelāmı müstelzimdir.

Faṣl-ı Rābiʿ

Selāset-i Kelām

Selāset-i kelām kelime ve kelāmıñ ṣūret-i tertīb u terkībine reviş-i ṭabīʿī ve lisānda ḥüsn-i cereyānını müstelzim olacaḳ ṣūretde īrād olunmasına denir ki bu da ḫīn-i inşāda silsile-i efkār birbirini teʿāḳub edercesine ātī mā-sebaḳıñ mülāyimi bulunması ve her cümle kendi maʿnāsında müstaḳil olub ne cümle-i vāḥide iki ḥükmü ve ne iki cümle bir hükmü şāmil olmalıdır. **[24]**

Vaḳıʿan her ḳavmiñ üdebāsı beyninde merġūb u maṭlūb olan inşā vü kitābetde ʿibāre tekellüfsüzce olarak ḳarīḥadan ne ṣudūr eder ise o yolda yazılıb tekellüf ü taṣallüf ile bir şey yazılmaması ve muʿaḳḳad taʿbīrāt ḳullanmamasıdır.

Çünkü şīve-i kitābet ṭabīʿat-ı beşeriyyeye tābiʿ bir meslek-i maḫṣūṣ olduġundan bunuñ selīsi istiʿdād-ı fıṭriyyeniñ maḥṣūlü ve ḳarīḥa-i ṣaḥīḥanıñ iʿānesinden münbaʿiṣ olanlarıdır.

Münşī olan ẕātıñ tertīb etdiği ʿibāre öyle selīs ve revnaḳlı olmalıdır ki eger cümleleriniñ āḫiri muḳaffa ḳılınacaḳ olsa bir şāʿir-i māhiriñ şiʿrinden hīç farḳı olmamalıdır.

İşte bu yolda inşā vü tanẓīm olunan kelāmıñ istimāʿ u ḳırāʾatinden ḳuvve-i sāmiʿa müteleẕẕiz ve ḳalb münşeriḥ olur.

Yubal b. Lamek[36] ḳadīm mūsīḳī āletini īcād u iḫtirāʿ eyledigi zamān naġamāt-ı mūsīḳīyye ile āheng-i selāsetden ḥāṣıl olan elḥān-ı ṣavtiyyeniñ tevʾemān olduġunu ḥissederek demişdir ki ḳuvā-yı ẓāhireden her biri mülāʾim ve münāsibi olan şeylerden müstefīd

[36] Yubal b. Lamek. İncil'de lir ve ney çalanların atası olarak geçer. Eserde توبال بن لام bu şekilde yazılmıştır.

olduġu gibi ḳuvve-i sāmiʿanıñ da mülāʾimi şiddet **[25]** ü reḫāvetde mütenāsib ve mütekāfī ve tenāfür ü ḫuşūnetden ḫālī vü ṣāfī olan ṣavtdır.

Lakin ṣavt-ı meẕkūruñ ḥüsn ü leṭāfeti daḫi bir maʿnā-yı laṭīfi ifāde żımnında ḥurūfunuñ ḫarekāt u sekenātı tenāsüb üzre tertīb ve eczā-yı mütesāviyye ve cümel-i müteʿādileden muḳaffā ve ġayr-i muḳaffā terkīb olunan kelām vāsıṭasıyla ẓāhir olur.

Demek oldu ki kelām manẓūm olsun veya menṯūr olsun selāset bulunması şarṭından imiş.

Faṣl-ı Ḫāmis

Ciyādet-i Kelām

Ciyādet-i kelāmıñ ṭarz-ı nevīn ve ṣīve-i rengīn üzere keşīde-i silk-i suṭūr olmasıdır. Bu miṯillü kelāmıñ teʾṯīri ġāyet ziyāde olacaġından münşī olan ẕāt merāmını īfāda ciyādeti iltizām etmelidir. Çünkü kelāmıñ ṭarz-ı nevīn üzere īrād olunmasında oḳuyan veya diñleyen kimseler eṯnā-yı ḳırāʾat veya müṭālaʿada müteleẕẕiẕ olmaḳla ḳalbinde bir ḥüsn-i teʾṯīr ḥuṣūle gelir. **[26]** Teʾṯīr denilen şey ʿibāreniñ ṣīve vü üslūbu ḥasen ve terkīb ü insicāmı müttesiḳ ve müstaḥsen olmaḳla berāber kelāmıñ ṣūret-i ẕihniyyesi ṣūret-i ḫariciyyesine tamām müṭābeḳatı ile ḥāṣıl olacaġından münşī olan ẕāt bu ḫuṣūṣa diḳḳat ve iʿtinā etmelidir.

Faṣl-ı Sādis

Metānet-i Kelām

Metānet-i kelām kelāmıñ esbāb-ı mūcibe ve teferruʿāt-ı sāʾiresiyle beraber ber-ceste ibārāt ve dil-beste fıḳarātı muḥtevī olmasıdır. Çünkü ʿibāreyi terkīb eden elfāẓ u kelimāt vücūd-ı insāniyyede bulunan aʿżānıñ ḥüsn-i intiẓāmı gibi intiẓām-ı ṭabīʿīsi üzere yapılmış bir heyʾette bulunsa metāneti müstelzim olur. Eger ḥüsn-i intiẓām bulunmayıb da elfāẓ perākende vü perīşān olur ise metāneti ġāyib olur. **[27]**

Lāḥiḳa

Terkīb-i Kelāmıñ Nükte-i Maʿneviyyeleri

Fıḳarāt-ı Kelāmiyye

Fıḳra cümleleri ber-ceste ve birbirinden temeyyüz edecek derecede īrād etmege derler ʿibāre-i menşūrede fıḳra manẓūmda mışraʿ maḳāmındadır.

Sebk-i Kelām elfāẓ u kelimātı cümel ü fıḳarāt ḳalıbına ifrāġ birle tertīb ü tanẓīm etmekdir. Bu da ya mevṣūl veya mefṣūl veya bu ikisinden mürekkeb olur.

Sebk-i Mevṣūl, maḳām-ı ifādede terkīb olunan ʿibāreniñ ḥāvī olduġu cümle vü mütemmimātlarınıñ yekdigere maʿṭūf olunmasıdır ki bunda cümel-i meẕkūre iḫbāriyyet ü inşāʾiyyetde mütteḥid olmaḳ ve maʿṭūf ile maʿṭūfun ʿaleyh beyninde fi'l-cümle münāsebet bulunmaḳ lāzımadandır.

Sebk-i Mefṣūl, terkīb-i kelāmda basṭ olunan ʿibāreniñ ḥāvī olduġu cümle ve mütemmimāt-ı cümleleri faṣl ṭarīkiyle īrād u ityān **[28]** etmege derler ki ṣūret-i meẕkūrede cümleler iḫbāriyyet ü inşāʾiyyetde muḫtelif olduġu ve mütemmimāt-ı cümle beyninde aṣlā münāsebet bulunmadıġı cihetle yekdigere vaṣl u ʿaṭfları cāʾiz olamaz.

Sebk-i Mürekkeb

Sebk-i Mürekkeb terkīb-i kelāmda basṭ olunan ʿibāreniñ müştemil olduġu cümle ve mütemmimāt-ı cümleden baʿżılarını vaṣl ve baʿżılarını daḫi faṣl ṭarīkiyle īrād etmege derler.

İnsicām-ı Kelām kelāmıñ selāset ü metanetiyle berāber terkībiniñ gāh mużṭarib ve gāh muṭarrid ve eczā-yı cümle gāh ziyāde ve gāhī noḳṣān olmayaraḳ nesaḳ-ı vāḥid üzre müṭṭarriden tertīb olunan kelāma denir.

İcāz-ı Kelām

İcāz-ı Kelām kelāmıñ baʿżı eczāsını veya mütemmimāt-ı cümleden baʿżılarınıñ muḥāṭabıñ merāmı añlayabilecegine iʿtimāden lüzūm görüldügü ḥālde terk ile iḫtiṣār ve bi'l-cümle ḥaşviyyātdan berī ḳılınmaḳla terkīb olunmasıdır. Bu cihetle kelāmda īcāzı iltizām eden ẕāt bir maʿnā için muḫtelif ve müterādif lüġatler **[29]** ḳullanmaḳdan ictināb ederek mümkün mertebe maʿnā-yı müʾeddāyı ifāde için müfīd u muḫtaṣar cümleler īrād etmelidir.

Bu yolda inşā tekellüfsüzce ḳarīḥadan ṭulūʿ vü sünūḥ eden birṭaḳım elfāẕ-ı şirīn ve kelimāt-ı dil-nişīn istiʿmāliyle ḥuṣūle gelir ki buña **īcāz-ı maḳbūl** denir. Bir de **īcāz-ı muḫill** vardır ki o da kelāmıñ maḥall-i fāʾide olan cüzʾü ḥaẕf u terk edilmesinden ḥāṣıl olur. Bu miṣillü īcāz-ı kelām maʿnā-yı müʾeddānıñ fehm ü idrākını iḫlāl eder.

İḥtibāk nükte-i bedīʿası daḫi īcāz bi'l-ḥaẕf vetīresinde bir ṣanʿat-ı laṭīfedir bu da iki cümle ẕikr olunaraḳ her birinde āḫerde ẕikr olunanıñ naẓīrini veya żıddını ḥaẕf etmekden ʿibāretdir.

Iṭnāb-ı Kelām

Iṭnāb-ı Kelām kelāmı kavāʿid-i maḫṣūṣasına riʿāyetle taṭvīl ve ṣadedden ḫāric söz ve ḥaşviyyāt ṣoḳmasızın merāmı tavżīḥ u tafṣīl etmege derler ki buña ıṭnāb-ı maḳbūl denir. Bir de **Iṭnāb-ı mümill** vardır ki muḫāṭaba melāl u fütūr verecek ṣūretde kelāmı taṭvīlden ḥāṣıl olur. Bu vech ile tertīb u īrād olunan ʿibāre bilā-fāʾide birṭaḳım ḥaşviyyātı müştemil olduġundan maḳbūl degildir. **[30]**

Müsāvāt

Maʿāni-i maḳṣūdeyi ḥāvī olan ʿibāreniñ erkān u eczāsı tamāmıyla ẕikr u īrād olunaraḳ ne maḳṣaddan fażla ve ne de nāḳıṣ söz bulunmaḳla ḥuṣūl-peẕīr olur.

Tesciʿ-i Kelām iki veya fıḳarāt-ı kesīreniñ āḫirlerinde bulunan ḥarfleriniñ ḥarekāt u sekenātda müttefiḳ ve müttaḥid ḳılınmasına denir. Bu da üç ḳısımdır. Biri **Secʿ-i Muraṣṣaʿ**dır ki fıḳra-i ūlānıñ ḥāvī olduġu kelimelerden her biriniñ fıḳra-i lāḥiḳada mukābili bulunan lafẓlar ile vezn u seciʿde tevāfuḳ eylemeleridir.

İkinci **Secʿ-i Mütevāzī'**dir ki fıḳra-i ūlā ile fıḳra-i lāḥiḳanıñ yalñız aḫir lafẓlarınıñ vezn u seciʿde birbirine tevāfuḳundan ʿibāretdir.

Üçüncü **Secʿ-i Muṭarraf**'dir ki fıḳra-i ūlā ve ṯānīniñ āḫir lafıẓlarınıñ yalñız ḥarf-i revīde tevāfuḳundan ʿibāretdir.

İrsāl-ı Kelām yaʿnī **Kelām-ı Mürsel** kelāmıñ parçalarınıñ seciʿden ʿārī ṣūretde īrād olunmasıdır.

Ḳaldı ki nefs-i terkīb-i kelāmın dāḫilinde olmayan ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeden maʿnevī ve lafẓī birṭaḳım mezāyā-yı kelāmiyye ayrıca ātīde ẕikr olunacaḳdır. **[31]**

Bāb-ı Rābiʿ

Ṭuruḳ-ı İfāde-i Merām

Faṣl-ı Evvel

İfāde-i merām ya ḥaḳīḳat veya mecāz veya istiʿāre ṭarīkiyle olur. Ḥaḳīḳat ifāde-i merām içün īrād olunan ʿibāreniñ ḥāvī bulunduġu kelimeleriñ vażʿ olunduġu maʿnālarında istiʿmāl olunmasıdır ki buña **ḥaḳīḳat-i luġavīyye** ıṭlāk olunur. Meṣelā "*ḳudret*"e "*ḳudret*" ve "*yaġmur*"a "*yaġmur*" ve "*lisan*"a "*lisan*" demek gibi ve bir de **ḥaḳīḳat-i** ʿ**aḳliyye** vardır ki ʿibārede gelen cümle-i fiʿliyyeniñ fāʿil-i ḥaḳīḳisi ile istiʿmāli gibi. Meṣela "*Cenāb-ı ḫallāk-ı ʿālem muḳallib-i aḥvāl-i aḳvām ü ümem ve muḥyī vü mümīt-i benī ādemdir.*" ʿibāresinde taḳlīb ü iḥyā vü imāte fiʿlleriniñ fāʿil-i ḥaḳīḳīleri olan Allahu Teʿālā'ya isnād olunmaları ḥaḳīḳat-i ʿaḳliyyedir.

Mecāz kelimāt-ı meẕkūreniñ vażʿ olunduġu maʿnāniñ ġayrısında ḳullanılmasıdır.

Meṣelā "*ḳudret*"e "*el*" ve "*yaġmur*"a "*raḥmet*" ve "*lügat*"e "*lisan*" denilmek **[32]** gibi ki evvelkinde sebebi müsebbebiñ, ikincide müsebbebi sebebin, üçüncüde şeyʾi āletiniñ ismiyle tesmiye etmekle mecāza gidilmişdir.

Kelāmda maʿnā-yı ḥaḳīḳīyi murād etmekde bir ḳarīne-i ṣārifeniñ vücūdu ile berāber iki şeyʾiñ arasında sebebiyyet ve müsebbebiyyet ve ḥālliyyet u maḥalliyyet, külliyyet ü cüzʾiyyet ve'l-ḥāṣıl bir nevʿ-i lāzımiyyet ü melzūmiyyet ʿalāḳaları bulunur ise lisānıñ müsāʿade etdiği ṣūretde mecāzen biriniñ ismi ile digerini ẕikretmek cāʾiz olur. İşbu ʿalākalarıñ maḥall-i tafṣīli ʿilm-i belāġatdir.

İki şeyiñ arasında ʿalāḳa müşābehetiñ ġayrı olur ise ʿāriyeten istiʿmāl olunan lafẓa mecāz-ı mürsel denildigi gibi ʿalāḳa müşābehet olunca istiʿāre denir.

Mecāzıñ bir ḳısmı da ḥaḳīḳat-i ʿaḳliyye muḳābili olan **mecāz-ı** ʿ**aḳlīdir** ki o da cümle-i fiʿliyyeniñ fāʿil-i ḥaḳīḳīsiniñ ġayrısına yaʿnī sebeb ü zamān u mekānına ve sāʾir müteʿalliḳātına isnādıdır.

Meşelā, "*Faṣl-ı bahār inbāt-ı ezhār ve cereyān-ı enhār ḳalbime ilkā-yı ẕevḳ ü mesārr eyledi.*" denildikde evvelki fiḳrada fiʿl sebebiyle zamāna ve ikincide mekāna isnād olunmuşdur.

İstiʿāreniñ medār u esāsı maʿnā-yı ḥaḳīḳī olan teşbīh **[33]** olub buñda **edāt-ı teşbīh** ve **vech-i şebeh** ve **müşebbeh** ve **müşebbehün-bih** denilen dört rüknü vardır. Eger bir şeyʾ şeyʾ-i āḫere teşbīh edildikde erkān-ı meẕkūre bi-tamāmihā getirilir ise o şeyde mecāz u istiʿāre olmayıb belki ḥaḳīḳati üzere īrād olunmuş olur ve kezā bir şeyʾi bir şeyʾe teşbīhde eger vech-i şebeh ile edāt-ı teşbīh ẕikr olunmaz ise **teşbīh-i belīġ** olur. Lakin bunlarıñ ʿademiyle berāber müşebbeh[37] de ẕikr olunmaz ise **istiʿāre-i muṣarraḥa** olur. Meydān-ı muḥārebede şecāʿat-i iẓhār eden ʿaskerlere "*arslan yavruları*" demek gibi.

Ve eger müşebbeh ẕikr olunaraḳ müşebbehün-bih ẕikr olunmaz ise **istiʿāre-i mekniyye** olur. "*Falan ẕāta devlet teveccüh etdi.*" gibi ki burada "*devlet*" müşebbeh, şāhid-i müşebbehün-bih ve "*teveccüh*" mülāyimi olmaġla taḫyīliyyesi olmuş olur.

Muṣarraḥa ile mekniyye esās-ı istiʿāre olub bunlardan māʿadā istiʿāre-i muṣarraḥada müsteʿārün-minh ile müsteʿārün-leh mülāyimlerinden bir şey bulunmaz ise **istiʿāre-i muṣarraḥa-i muṭlaḳa** denir. Miṣāli, "*Bu muḥārebe arslan muḥārebesidir.*" gibi ve eger yalñız müsteʿārün-minhiñ mülāʾimi bulunur ise **istiʿāre-i muṣarraḥa-i [34] müreşşaḥa** denir. "*Muḥārebede keskin ṭırnaḳlı arslan olmalıdır.*" gibi. Ve eger yalñız müsteʿārün-lehiñ mülāʾimi bulunur ise istiʿāre-i muṣarraḥa-i mücerrede olur. "*Bu muḥārebede müsellaḥ nice arslan vardır.*" gibi. İstiʿāre-i mekniyyede müreşşaḥa-i taḫyīl[iy]e nāmıyla istiʿāre-i meẕkūreniñ cüzʾü meṣabesinde ḳullanılır. Bir cümle bi-tamāmihā istiʿāreden ʿibāret olur ise istiʿāre-i temṣiliyye ve mecāz-ı mürekkeb taʿbīr olunur. Meşelā, "*Falan ādem ṣaman altında ṣu yürütür.*" gibi ki burada ṣaman altından ṣu yürütme ḥālinden alınan heyʾet gizlice iş yapma heyʾetine teşbīh ile istiʿāre yapılmış mecāz-ı mürekkebiñ istiʿmāli şāyiʿ olunca **ḍurūb-ı emṣal** hükmünü alır.

Faṣl-ı Ṣānī

[37] Bu ifade metinde "müşebbehün-bih" şeklinde sehven yazılmıştır. Olması gereken ise "müşebbeh"tir.

İfāde-i merām ya kināye veya taʿriż ṭarīḳiyle olur. Kināye ıṣṭılāḥ-ı ehl-i beyānda lāzımı ẕikredib melzūmu irade etmege derler. Bu da nevʿumman mecāz-ı mürsel demek ise de kināyeniñ maʿnā-yı mecāzīsi ile berāber maʿnāy-ı ḥaḳīḳīsi de murād olunabilmesi beynlerinde farḳ ḥāṣıl olur. Çünkü mecāz-ı mürseliñ maʿnā-yı mecāzīsini ifāde etmesi maʿnā-yı ḥaḳīḳīsini irāde **[35]** etmekden ḳarīne-i ṣārifeniñ vücūduyla meşrūṭdur. Meşelā kināye ile bir köse ādeme "*ḫafīfü'l-liḥye*" ve müsrif kimseye "*saḫī*" ve sārīḳe "*eli uzun*" ve ḫānedān kimseye "*ḳapısı açıḳ*" denildigi zamān maʿnā-yı mecāzī maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile berāber irāde olunmadan bir mānīʿ yoktur. Lakin mecāz ṭarīḳiyle "*lügat*"e "*lisān*" dendigi zamān hem dil hem lüġat murād olunur.

Veya taʿriż ṭarīḳiyle olur. Taʿrīż ḥaḳīḳat veya mecāz ṭarīḳiyle olan ifādeleriñ ġayrı olaraḳ bir kelām olub maʿnā-yı manṭūḳdan māʿadā mefhūm-ı muḫālifiyle veya maʿnā-yı işāreti ile bir diger maʿnāyı ifāde etmesidir. Meşelā, "*Efendi ben cāhil degilim"* ve faḳīr bir kimse, "*Bu ḳonaġıñ eski ṣāḥibi merḥūm beg efendi fuḳarā-perver bir ẕāt idi.*" ve "*Ḳış geldi evde odun kömür de yoḳ.*" diyerek evvelkinde muḫāṭabıñ cehlini, ikincide ve üçüncüde ḳonaḳ ṣāḥibiniñ kendisine para vermesini murād etmesi gibi.

İşbu taʿrīż ṭarīḳiyle olan kelāmıñ işāret maʿnāsı dāʾimā sevk-i kelāmdan bi'ẕ-ẕāt maḳṣūd olduġundan uṣūl-i fehmde beyān olunan ʿibāreniñ işāret maʿnāsı ile beynlerinde farḳ kelāmıñ mesūkün lehi olmasıyla ḥāṣıl olur. **[36]**

Kināye ve taʿrīż kelām-ı ṣarīḥiñ żıddı olaraḳ ḥīn-i īcābīde inkāra mecāl olsun deyü kelāmıñ mestūrāne söylenmesinden ʿibāretdir. Çünkü ekşeriyā kināye vü taʿrīż u tevriye vü īhām maḳām-ı istihzā vü taḳbīḥde veya utanılacaḳ yerde istiʿmāl olunur.

Ṭuruḳ-ı ifādeden ṣarāḥat-i kelām ise gerek maʿnā-yı ḥaḳīḳī ve gerek ḳarīnesi vāżıḥ ve müştehir olan manaʿ-yı mecāzī olsun herkesiñ ʿindinde maʿlūm olan maʿnāda ḳullanılan elfāẕ u taʿbīrata denir.

Kelām-ı ṣarīḥ ile kināye beyninde vużūh u ḫafā cihetiyle **nisbet** bi'ẕ-ẕāt maʿnā-yı maḳṣūdu ifāde eden kelām ile ʿibāreniñ **işāret** ve **iḳtiżā** ve **delālet** maʿnālarına nisbeti gibidir.

İşbu iḳtiża vü delālet maʿnālarınıñ da belāġat-ı kelāmda pek çoḳ medḫalleri olub kendilerinden başḳa başḳa aḥkām çıḳdıġından bunlarda ṭuruḳ-ı ifāde silkine idhāl olunabilir.

Baʿżı kere ifāde-i merām **ḫafī** ve **müşkil** ve **mücmel** ṭarīḳlerinden bir ṭarīḳle de olur. Meşelā, "*ṭarrār*" ve "*nebbāş*"e "*sāriḳ*" denilmesi **[37] ḫafī** ve bir maʿnāyı bir lafẓ ile ifādeye **müşkil** ve ifāde-i merām icmāl ṭarīḳiyle olunmasına **mücmel** denir. Ṣoñra ḫafī ve müşkil bir kelāmıñ maʿnāsını tamāmiyle idrāk için muḫāṭabıñ diḳḳat ü taḥarrīsi kifāyet eder ise de mücmel bir kelām mütekellim ṭarafından tafṣīl olunmayınca añlaşılamaz.

Faṣl-ı Ṣāliṣ

İfāde-i merām ya **tevriye** vü **īhām** veya emṣāli ṭuruḳ-ı ḫafīyyeden bir ṭarīḳ ile olur. Tevriye vü īhām mütekellim murād etdiği lafẓıñ maʿnā-yı baʿīdini maʿnā-yı ḳarībinde setretmege derler. Meşelā şaḳalı uzun bir ādeme uzun söyler iken aḥbābından biri ṭarafından, "*Uzun ṭutma ḳışa kes!"* denilmesi gibi ki bu kelām muhāṭabıñ şakalınıñ uzun olmasına tevriye ṭarīḳiyle istihzā demek olur.

Īhām daḫi tevriye demek ise de lakin īhāmıñ baʿżı kere maʿnā-yı baʿīdi maʿnā-yı ḳarībinden evvelce ḫāṭıra tevārüd eylediginden kelām söylenir iken muḫāṭab mütekellimden daha evvel īhāma ẕāhib olaraḳ "*Vay baña īhām söylüyorsun.*" der.

[38]

Meşelā baʿżı kere birisi "*Bu efendi ṣāf-dildir.*" dedikde efendi bu kelāmı belāhete ḥaml ile mütekellime dil-gīr olur. Īhāma Türkçe **şümüllu kelām** ve **parçalı söz** daḫi denir.

Ṭuruḳ-i ifādeden biri de **telmīḥ** ṭarīḳidir. O da ẕikri sebḳat etmezsizin kelāmda kelam-ı ḥükemā veya kibār veya ḳıṣṣa veya ḥadīṯ veya āyet-i kerīme gibi meşhūr ve müteʿāref bir şeye īmā vü işārāt olunmaḳdır. Meşelā "*Besmelesiz başlanılan bir kitābıñ ʿinde'l-İslām ebter ü aḥḳar olacaġı ṯābit ve muḳarrer bir keyfiyyetdir.*" kelāmıyla كلُّ أمر ذي بالٍ [38] ilḫ ḥadīṯ-i şerīfine telmīḥ olunduġu gibi.

[38] *Küllü emrin ẕi-bālin lem yubdeʾ fīhi bi-bismi'llahi fe-huve aḳṭeʿu* (Meşrû işlerin hangisi olursa olsun besmele-i şerîfe ile başlanmazsa hayrına ve tamamına nâil olunmaz, bereketsiz kalır) (Hatipoğlu, 1983: 309).

Tefsīr baʿde'l-īḫām daḫi ṭuruḳ-i ifādeden olub bu da mütekellim muḫāṭaba kelāmınıñ teʾsīri ziyāde olmaḳ içün ibtidā mübhem ṣūrette īrād ve baʿdehu īhāmı tefsīr ile defʿ ü izāle etmekden ʿibāretdir. Meṣelā, "*Cenāb-ı tensīḳ-fermā-yı kār-ı cihān -tenezehhet ẕātühü ʿani'n-noḳṣān- ʿilm ü maʿrifeti isteyene ve māl ve ṣerveti istedigine iḥsān buyurur, yaʿnī ʿilm ü maʿrifeti aʿlā vü ednā kim saʿy eder ise taḥṣīl eder saʿy etmez ise cāhil ḳalır. Lakin māl u ṣervet saʿysiz mīrāṯ ve sāʾire gibi bir vasıṭa-i ḫafīfe ile de ele geçebilir.*" ʿibāresi maḥallinde tefsīr baʿde'l-ibhām ṭarīḳiyle īrād olunuştur. **[39]** Kelāmı **iltifāt** ṭarīḳiyle īrād etmek daḫi ṭuruḳ-i meẕkūreden olubb bu da kelāmda sāmīʿi īḳāẓ etmek içün bir üslūbdan diger üslūba intiḳāl olunmasına denir. Şöyle ki mütekellim kelāmı bir muḫāṭaba ḫiṭāb edercesine sevḳ eder iken birdenbire ḫiṭābdan ġāʾib ṭarīḳine veya ġāʾib ṭarīḳiyle sevḳ eder iken ḫiṭāb ṭarīḳine sülūk eder. Miṯāli, "*Tevfīḳ-i Bārī mürevvic-i kārıñ olsun padişahımız! Zihī ol ümerāya ki böyle pādişāha ḫıdmet ederler ve ne şeref ol āhālīye ki böyle metbūʿa tebeʿiyyet ederler. Çoḳ yaşa pādişāmız!"* gibi.

Leff ü neşr ki mütekellim eşyāʾ-i müteʿaddideyi ẕikrederek baʿdehu bunlarıñ āḥādından her birine taʿlluḳ eder nesneyi sāmiʿiñ maḥalline ircāʿ etmesine iʿtimāden müretteb ve ġayr-i müretteb ṣūrette ʿaḳabinde ẕikr etmege derler, bu da ṭarīḳ-i ifādeden bir ṭarīḳ olduġu gibi.

İḳtibās ṭarīḳiyle ifāde-i kelām ki ʿibāreniñ āyāt-ı kerīme veya aḥādīṯ-i şerīfeyi veya bir meşhūr kelāmı iştimālidir bu daḫi ṭuruḳ-i meẕkūreden bir ṭarīkdir. Ṭuruḳ-ı ifādeden biri de ifāde-i merāmda **tecāhülü'l-i ʿārif** ṭarīḳidir, bu daḫi mütekellim kelāmını taḥayyür u tedellüh vādīsinde īrād etmege derler. Meṣelā ʿĀkīf **[40]** Paşa merḥūmuñ "*Bu gece midir yoḳsa gizli çekdigim āhımıñ ẓulmeti midir?*" maʿnāsındaki şarḳınıñ maṭlaʿı gibi ve keẕa **mübālaġa** envāʿından **teblīġ** ü **iġrāḳ** ve **ġulüv** ṭarīḳleridir ki **teblīġ** beyne'l-üdebā maḳbūl ve **iġrāḳ** baʿżen ḳabīḥ ve **ġulüv** ekṯeriyā meẕmūmdur. Ṭuruḳ-ı meẕkūreniñ misālleri biraz mülāḥaẓa ile añlaşılacaġından īrādından ṣarf-ı naẓar olundu. Ḳaldı ki ifādede mütekellim ya **ifrāṭ** veya **tefrīṭ** veya **iḳtiṣād** ṭarīḳine sülūk eder. İfrāṭ mütekellimiñ biriniñ ḥaḳḳında mużmerinden zīyade sitāyiş u kelām söylemesinden ve tefrīṭ mużmerinden dūn ve muḫāṭabıñ ḳadrini tenzīl edecek bir kelām ile teveffüh etmesinden, **iḳtiṣād** tekemmülde mużmeri ile maʿabber ʿanhı ḥāl-i iʿtidāl üzre bulunaraḳ tekellüm etmesinden ʿibāretdir.

Bāb-ı Ḫāmis

Muḥarrerāt

Faṣl-ı Evvel

Muḳaddimede beyān olunan terākīb-i menşūreniñ dört nevʿinden nevʿ-i evvel muḥarrerāt u mektūbāt olub bu da resmī ve ġayr-i resmī iki ḳısma münḳasımdır. **[41]** Resmī ḳısmı her dāʾireniñ kendi idāresine maḫṣūṣ ittiḫaẕ eyledigi ḳāʿide ve uṣūl ḥudūdunda deverān edib aṣlā o ḥudūddan ḫurūc u tecāvüz mümkün olamayacaġından ḳaleme alınacaḳ teẕākir u muḥarrerāt uṣūl-i mütteḫaẕa üzere ḳaleme alınmaḳ lāzım gelir ki bu da muṭlaḳā istiḫdāma mütevaḳḳıf olmaġla bu miṣillü muḥarrerātıñ uṣūl ü ḳavāʿidini ḫāricden taʿlīm u taʿallüm mümkün olamaz. Ġayr-ı resmī ḳısmı her mübtedī için bilinmesi lüzūm taḥtında olduġundan bu ḳısım üzere yazılacaḳ ʿarż-ı ḫulūṣ ve sāʾireye müteʿalliḳ mekātīb u ʿarāʾiż u teẕākiriñ erkān u şerāʾiṭ u ḳavāʿid u uṣūlü ile berāber muḥarrerāt-ı resmiyyeniñ de aḳsāmını ẕikr ü beyān edelim.

Faṣl-ı Sānī

Ādāb u Ḳavāʿid-i Mükātebe

Baʿżı taḥrīrātıñ bālāsında öteden beri besmele işāretiyle ve bir müddetden beri mektūb gönderilecek ẕātıñ manṣıb u maḳāmı yazılmaḳ ve keẕā her rütbeye maḫṣūṣ elḳābla ibtidā-yı mektūbda muḫāṭaba ḫiṭāb etmek uṣūl-i müttehaẕadan olduġu gibi derūn-ı mektūbda mümā ileyhiñ rütbe vü ḥayṣiyyetine göre birṭaḳım taʿbīrāt **[42]** istiʿmāli daḫi ādāb-ı mükātebedendir. Meṣelā mektūb gönderilecek kātibden rütbe vü ḥayṣiyyetce yuḳarı bulunur ise “*ben*” diyecek yerde “*bendeleri*” veya “*çakerleri*” ve ʿulemādan ise “*dāʿīleri*” veya “*ʿabd-ı dāʿīleri*” ve “*sen*” diyecek yerde “*ẕāt-ı vālāları*” veya “*ẕāt-ı kerīmāneleri*” ve vüzerādan ise “*ẕāt-ı ḫıdīvaneleri*” veya “*müşīr-i ekremīleri*” ve emṣāli taʿbīrat-ı mütevāżıʿāne ve kelimāt-ı ḫulūṣ-kārāne yazılmalıdır. Ve'l-ḥāṣıl muḫāṭaba ṣiġa-i ḫiṭāb ve kendisine ṣiġa-i tekellüm nisbet olunmayıb dāʾimā ṣiġa-i ġāib ile ẕikr olunmalıdır ve maḳām-ı ṭalebde emr-i ḥāżır ve lafẓ-ı müfred ḳullanılmaḳdan başḳa “*rica*” vü “*niyaz*” ve cemʿ ṣiġası īrād ve irsāl ü tesyīr maḳamında “*ʿarż*” u “*taḳdīm*” ve emṣāli kelimāt-ı laṭīfe istiʿmāl olunmalıdır.

Eger rütbe ve ḥayṣiyyetce mā-dūnunda bulunur ise “*ben*” diyecek maḥallde “*ṣenāverleri*” veya “*ḫulūṣ-verāları*” ve “*sen*” diyecek maḥallde “*ẕāt-ı ʿālīleri*” ve ʿulemādan ise “*ẕāt-ı*

fāżılāneleri” deyü yazılmalıdır. Eger müsāvi rütbede bulunur ise de yine mütevāżıʿāne kelimāt u taʿbīrāt ḳullanılmaḳ terbiye vü nezāketdendir.

Bu mektūblardan ḳanġısına olur ise olsun cevāb yazıldıġı zamān istiʿmāl olunan taʿbīrāt: cevāb yazılacak **[43]** ādem mektūb yazan ẕātıñ rütbece mā-dūnunda ise “*mektūbuñuz vāṣıl oldu*” denilecek maḥallde “*şuḳḳa-i şerīfeleri*” veya “*muḥabbet-nāme vü nemīḳa-i behiyyeleri*” veya müsāvi veya biraz büyücek rütbede bulunur ise “*taḥrīrāt-ı ʿaliyye*” veya “*seniyye*” veya “*vālāları*” ve eger kendisinden bālā-ter bir rütbede ise “*taḥrīrāt-ı ʿaliyye-i münʿimāneleri*” veya “*emr-nāme-i sāmīleri*” veya “*kerīmāneleri*” veya “*veliyü'n-niʿamīleri*” ve vüzerādan ise “*fermān-nāme-i raḥīmāneleri*” veya “*müşīrāneleri*” veya “*ḫıdīvaneleri*” rüteb-i ʿilmiyye ricālinden ise “*taḥrīrāt-ı ʿaliyye-i fāżılāneleri*” ve ṣudūrdan ise “*taḥrīrāt-ı ʿaliyye-i semūḥīleri*” ve emṯāli taʿbīrat ḳullanmaḳ ve “*mektūbuñuz geldi denilecek maḥallde*” küçük ādem ise “*şuḳḳa-i behiyyeleri bi'l-vuṣūl*” veya “*resīde-i dest-i ʿācizi olaraḳ*” meʾali maʿlūm oldu ve mütevassiṭ ḥālli veya kendisiyle mütesāvi derece bulunur ādeme ise “*bir ḳıṭʿa taḥrīrāt-ı ʿaliyyeleri enmile-zīb-i tekrīm*” veya “*rāḥe-pīrā-yı iʿzāz u iḥtirām*” veya “*resīde-i mevḳiʿ-i ibcāl olub mefhūm u meʾāl-i vālāsı rehīn iẕʿān-ı ʿācizī oldu*” **[44]** ve kendisinden bālā-ter bir rütbe ve ḥayṯiyyette ise “*bir ḳıṭʿa fermān-nāme-i sāmīleri*” veya “*münʿimāneleri hame-pirā-yı taʿẓīm u ibcāl*” veya “*enmile-zīb-i tevḳīr u iḥtirām*” veya “*pīrāyiş-i dest-i tekrīm u taʿẓīm olaraḳ*” veya “*ḥāme-ārā-yı tebcīl ü iḥtirām olan bir ḳıṭʿa emr-nāme-i sāmī-i āṣafāneleri meʾal-i mekārim-iştimāli ḳarīn-i izʿān-ı kemteri oldu*” yazılmaḳ ādāb-ı kitābetdendir.

Faṣl-ı Ṯaliṯ

Erkān-ı Muḥarrerāt

Ekṯeriyā muḥarrerāt u mekātībde dört rükn taṣavvur olunduġu gibi birṭaḳım şarṭlar daḫi bulunur. Rükünlerden biri **ibtidā**, 2- **taḫallüṣ**, 3- **īrād-ı maṭlab**, 4- **intiha**dır. İbtidā kelāmın birinci cümlesidir ki buña **maṭla**ʿ dāhi denir münşī olan ẕāt maṭlaʿı her ne ḳadar ḥüsnlü ve revnaḳlı īrād edebilir ise o nisbetde maḳṣadıñ ḥāvī olduġu cümlelere ḳırāʾat u müṭālaʿa edenleriñ ḥaṣr-ı naẓarın mūcib olur. Maṭlaʿ kelāmda maʿnā-yı maḳṣūdu īmā vü işāret edecek ifāde-i belīġāne ile baʿżı taʿbīrat-ı ḥasene īrād olunur ise oña **berāʿat-i istihlāl** denir ki bu da **ḥüsn-i maṭla**ʿ ṣanʿatını ḥāvī olur. Kelāmdan eñ evvel semʿe vāṣıl

olacaḳ şey maṭlaʿ **[45]** olduġu için onda ʿuẕūbet-i lafẓ ve ḥüsn-i sebk ve vużūḥ-ı maʿnā bulunmalıdır. **Taḫallüṣ** ki maṭlaʿdan maḳṣada intiḳāl etmege derler. Bunda maṭlaʿ ile maḳṣad beyninde münāsebet-i ḫafiyye ve ḥüsn-i iltiyām u irtibāṭıñ vücūdu ve cümleleriñ nesaḳ-ı vāḥid üzere müfraġ olması şarṭdır. Baʿżı kimseler maḳṣada intiḳāl edecek yerde mevkiʿ-i taḫallüṣde birṭaḳım fāʾidesiz ḥaşviyyāt ile imlā-yı ṣaḥāyif ederek kelāmıñ intiẓāmını gāʾib eylediklerinden ḳārīʾ ve sāmiʿi varṭā-i ḥayrete düçār ederler. Ama bunuñ ʿaksi taḳdīrinde yaʿnī ḳāriʾ ve sāmiʿ maṭlabından maḳṣada intiḳāl edecek vaḳitde mülāʾemet-i kelāmı ḥiss eder ise neşāṭı teheyyüc ederek mā-baʿdini ışġāya iḥāle-i semʿ-i diḳḳat eyler. **İ̇rād-ı maṭlab** kātib ve münşī veya mütekellimiñ basṭ-ı kelāmdan maḳṣadı bi'ẕ-ẕāt ḳanġı cümle ise oña denir. İfāde-i maḳṣadda daḫi beyān-ı ḥāl veʿarż-ı keyfiyyet muḫāṭabıñ añlayacaġı ṣūretde bulunmalıdır. Ve illā kelāmdan ġaraż-ı aṣlī fevt olur, yaʿnī rükn-i meẕkūr ḳaleme alınan māddeniñ rūḥı oldıġı cihetle elfāẓ-ı mübheme īrādından ve maʿnā-yı murāda intikāli taṣʿīb u taʿḳīd eder taʿbīrātdan ve merātib-i kelāmiyyeyi taḳdīm u teʾḫīrden ve cümleleri taṭvīl-i mümill ve iḫtiṣār-ı muḫillden mücānebet olunmalıdır ki **[46]** bu ṣūretde kelām ḥüsn-i ṭaleb ṣanʿatını muḥtevī bulunsun. **İntiha** kelāmıñ nihāyetinde bulunan cümleye denir ki onuñla kelāma ḫitām verilir. Bu cümle taʿbīrat-ı ḥasene ile olursa **ḥüsn-i intiha** ṣanʿatını ḥāvī olur. Bu rükne daḫi ziyādesiyle iʿtinā ve diḳḳat olunmaḳ iktiżā eder. Çünkü ḫitām-ı kelāmda gelen cümleler revnaḳlı ve ḥüsnlü olur ise mā-ḳabliniñ ḳuṣūrlarını da ḫāṭıra getirmez, amma bi'l-ʿakis maʿyūb olur ise mā-ḳabliniñ meḥāsinin daḫi setreder.

Faṣl-ı Rābiʿ

Resmī veya ġayr-ı resmī ʿumūmen muḥarrerātda ya muḫāṭab muʿayyen veya ġayr-ı muʿayyen olur. Muḫāṭabı muʿayyen olan mektūblardan bir ḳısmı küçükden büyüge veya büyükden küçüge veya aḳrāndan aḳrāna yazılabilenlerdir ki onlara "ʿarż-ı ḫulūṣ" u " *tebrīk"* u "*tesliyet"* u "taʿzīye" vü "*hediye"* vü *"teşekkür"* u "*tavṣiye"* ve emṡāli ḫuṣūṣāta dāʾir olan mektūblardır. İmdi bunlardan her biriniñ ber-vech-i āti erkān u şerāʾit ve uṣūl ü ḳavāʿidi beyān olunur. Meṡelā "*ʿarż-ı ḫulūṣa"* dāʾir yazılan mektūblarıñ erkān-ı erbaʿası ṣūret-i ḥasenede īrād edilmek şerīṭā-i kitābetindendir. Meṡelā "*ḥüsn-i ibtidā*" ṣanʿat-ı bedīʿasını şāmil **[47]** olmaḳ üzere maṭlaʿ-ı kelāmı muḫāṭabıñ medḥ u ṡenā veya tevfīr u taʿẓīmiyle tezyīn etmek ve "*ḥüsn-i taḫallüṣ*" nükte-i cemīlesini muḥtevī olmak

üzere beynlerinde öteden beri cārī olan muḥabbetden veya münāsebetden baḥs etmek ve "*īrād-ı maṭlab"* rükn-i ḥaḳīḳīsi ki kitābıñ devam-ı ḫulūṣunu muḫāṭaba bildirmekden iʿbāretdir. "Ḥüsn-i ṭaleb" ṣanʿatı-ı cemīlesini ḥāvī olmaḳ için ḫulūṣ u muḥabbetiñ mülāyiminden olan edʿiye-i ḫayriyyelerinde müdāvim olduġu ṣūretinde beyān eylemek ve "*ḥüsn-i intihā"* ṣanʿat-ı laṭīfesini cāmiʿ olmak üzere ḫitām-ı mektūbu muḫāṭabdan ricā-yı teveccühāt veya istidāme-i müʾālefet ile tevşīḥ etmek gibi.

İmdi bundan añlaşıldı ki ʿarż-ı ḫulūṣ mektūblarında ekṣeriyā bu dört şerīṭaya riʿāyet olunur. Yaʿnī 1-medḥ ü sitayiş, 2-teẕkār-ı meveddet, 3-edʿiye-i ḫayriye, 4-ricā-yı teveccüh.

Tebrīk ü tehniyet mektūbları bir kimseye rütbe vü manṣıb ḥuṣūlünde veya eyyām-ı mübārekeden biriniñ taḳarrüb ü ḥulūlunda veya vilādet vuḳūʿunda yazılır. Bunlarıñ rükn-i aṣlīsi mübārek olsun veya çeşmiñiz rūşen olsun demekden **[48]** ʿibāret olub bunu taḥrīren īfā etmek için sāʾir üç rükünler daḫi ʿilāve olunacaġından erkān-ı meẕkūreyi ḥüsn-i ṣūretle īrād etmek işbu dört şarṭa riʿāyetle olur. Meṣelā maṭlaʿ-ı şuḳḳayı taḥsīn için rütbe veya manṣıb tebrīkinde muḫāṭabıñ liyāḳat u ehliyetini beyāna medār olmaḳ üzere bu meserrete nāʾiliyetine müntaẓır olduġuna dāʾir bir fıḳra-i laṭīfe ile söze girişmek veya fıḳrasızca liyākat ü ehliyetden bedʾ etmek gibi ki ol zamān maṭlaʿ ile taḫallüṣ birleşmiş olur. 2- istimāʿ keyfiyyeti iẓhār-ı meserret ile taʿḳīb, 3-tebrīkī duʿā ile taʿḳīb, 4-ricā-yı teveccüh. Lakin eyyām-ı mübāreke tebrīkiyle vilādet tehniyyesinde taḫallüṣ vesīle-i ḥasene aranılması ile emṣāli münāsebet alır sözlerle olur.

Hediye irsāline dāʾir yazılan mektūbuñ şurūṭu beşdir: 1-beyān-ı ḫuṣūṣiyyet, 2-beyān-ı vesīle-i taḳdīm, 3-beyān-ı hediye-i mürsele, 4-ricā-yı ḳabūl, 5-ricā-yı teveccühāt.

Tesliyet u taʿziyeye dāʾir yazılan mektūbuñ şurūṭu altıdır: 1-evvelinde tesliyete münāsib bir fıḳra īrādı, 2-sebeb-i taʿziyeyi beyan, 3-iẓhār-ı teʾessüf, 4-ṣabrıñ lüzūmunu beyan, 5-edʿiye-i ḫayriyye, 6-ricā-yı teveccühāat.

Teşekküre dāʾir yazılan mektūbuñ şerāʾiṭi altıdır: **[49]** 1-teşekküre münāsib bir fıḳra ile bedʾ-i kelam, 2-sebeb-i teşekkürü beyan, 3-teşekkürle iẓhār-ı memnūniyyet, 4-muḫāṭabı ṣenā, 5-duʿā, 6-ricā-yı teveccüh veya istidāme-i muḥabbetdir.

Tavṣiyeye dāʾir yazılan mektūbuñ şerāʾiṭi dörttür: 1-tavṣiye olunacaḳ ẕātı taʿrīf ile işi neden ʿibāret olduġunu beyan, 2-muḫāṭabı sitāyiş u şenā, 3-iltimās-ı ḥuṣūl-i maṭlab, 4-ricā-yı teveccüh veya istidāme-i muḥabbetdir.

Ḫuṣūṣ mektūblarınıñ şarṭı dörttür: 1-fıḳra-i münāsebe ile bedʾ etmek, 2-esbāb-ı mūcibe beyān etmek, 3-beyān-ı maṭlab, 4-emr ü irādeyi muḫāṭaba tefvīż etmekdir.

Bunlarıñ cevābına gelinceʿumūmen cevāb da mektūb-ı mürseliñ vuṣūlünden baḥṣ etmek birinci şarṭ olub ikinci şarṭ beyān-ı memnuniyyet, üç teşekkür ve duʿā, dört ricā-yı teveccüh veya istidāme-i muḥabbetdir.

Faṣl-ı Ḫāmis

Muḥarrerāt ya küçükden büyüge ḫiṭāben yazılır. Bunlar da *"ʿarż-ı ḥāl"* ve *"istidʿā"* vü "*mażbaṭa"* vü *"maḥżar"* u "*müẕekkire"* ve "*taḳrir"* u "*ʿilm u ḫaber"* ve emṣāli mektūbatdır. ʿArż-ı ḥāl damġalı ve damġasız kāġıd üzerine yazılır faḳaṭ ʿarż-ı ḥāl **[50]** kāġıdıñ birinci rubʿundan veya nıṣfından bedʾ olunaraḳ bir maṣlaḥata dāʾir yazılıb maḳāmāt-ı ʿāliyyeden birine taḳdīm olunan varaḳadır.

Bunuñ şerāʾiti ḳanġı maḳāma taḳdīm ḳılınacaḳ ise varaḳanıñ bālāsına besmele işāretinden ṣoñra ser-levḥa yazılmayıb yalñız o maḳāmda bulunan ẕātıñ elḳāb-ı resmiyyesiyle ve büyük maḳāma ise **maʿrūż** ʿunvānıyla bedʿ ile ṭaleb olunan madde ne ise güzelce īżāḥ ederek erkān-ı erbaʿadan **intihā** rüknünüñ müstaḥsen olmasına riʿāyet için "*taḳdīm ḳılındıġı muḫāṭ-ı ʿilm-i sāmīleri buyurulduḳda ol bābda emr ü fermān ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir.*" kelāmıyla söze ḫitām verilir.

Mażbaṭa iki ḳısım olub biri devāʾir-i ʿāliyye dāḫilinde bulunan mecālisde mevḳi-i müẕākereye ḳonulan meṣāliḥ ḥaḳḳında verilen ḳarāra dāʾir olmak üzere taḥrīr ü tanẓīm ḳılınaraḳ heyʾet ṭarafından mühürlenen reʾy ü ḳarār mażbaṭasıdır. Bu miṣillü mażbaṭalara ser-levḥa ve elḳāb yazılmayıb yalñız nihāyetinde "*emr ü fermān ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir*." kelāmı ve ṭaşralardan der-saʿādete gönderilenlere yalñız ser-levḥa yazılır.

Ve digeri bir şey ricā vü istirḥāmına veya ʿarż-ı şükrāniyyete veya tebrīke veya iḫbār u işhāda veya teẕallüm-i ḥāl ü şikāyete dāʾir **[51]** bir belde ahālisi ṭarafından bi'l-vekāle

birḳaç şaḫṣ zīrīni mühürleriyle bi't-tāhtīm tanẓīm u taḳdīm ediliyor ki buña ʿ**arż-ı maḥżar** daḫi derler.

Müẕekkere iki nevʿ olub biri mecālisden birine ḥavāle buyurulan evrāḳıñ müṭālaʿa vü teẕekkürü ile verilen reʾy ü ḳarār üzerine yalnız elḳāb yazılaraḳ meclisiñ mühr-i maḫṣūṣu ile mühürlenib evrāḳ-ı mütereffiʿası maṭviyyen nüẓẓār veya rüʾesāya baʿde't-taḳdīm ʿāid olduġu ḳaleme ḥavāle olunan varaḳadır. Digeri baʿżı meʾmūrīn ṭarafından żābıṭ u merciʿine ifāde-i ḥāl żımnında ser-levḥasız olaraḳ elḳāb yazıldıġı ḥālde zīri imżalanaraḳ verilen varaḳadır.

Taḳrīr bir meʾmūruñ bir ḫuṣūṣuñ icrāsını veya taṣavvurda olan bir şeyʾiñ ẓāhire iḫrācını iltimās u iltiẓām ile üst ṭarafındaki meʾmūra verdigi varaḳadır.

Bu miṣillü varaḳaların bālāsına muḥarrerāt-ı sāʾire gibi teberrüken besmele işāreti vażʿ olunmaḳ ḳāʿideden ise de ser-levḥa vü elḳāb yazılmaḳ uṣūl ve ḳāideden olmayıb ancaḳ ibtidā-yı kelāmı īrād-ı maṭlab rüknünden bedʾ ile maṭlūbu tervīce medār olur delāʾil ü meḥāsin-i ḥaḳīḳisi serd ü ityān edilmelidir. **[52]**

ʿ**İlm ü ḫaber** daḫi iki nevʿ olub biri devāʾir-i resmiyyeden taḥrīr u iʿtā ḳılınanlardır ki meṣāliḥ-i mütenevviʿa vü resmiyye üzerine cereyān eden muʿāmelāt-ı ḳalemiyyeden ḥāṣıl olacaḳ netāyiciñ ṣebt-ı defter edilmesi ile keyfiyyetiñ maʿlūm olması için ḳanġı ḳalem odasından tanẓīm ü iʿtā olunur ise ser-levḥa ve elḳābsızca yazılacak mühr-i maḫṣūṣıyla mühürlenmek ve tārīh vażʿ olunmaḳ şerāʾiṭindendir.

Nev-i digeri baʿżı ḫuṣūsu iḫbār veya taṣdīḳ veya işhād ṣūretle eʾimme vü muḫtārān ṭaraflarından tanẓīm olunub mühr-i resmīleri ile mühürlenerek aṣḥāb-ı meṣāliḥe veya ḳapıya iʿṭā olunan varaḳadır. Bu maḳūle ʿilm u ḫaberlerde elḳāb maḥallinde "*bādī-i terḳīm-i ʿilm u ḫaber*" veya "*vech-i taḥrīr-i ḥurūf*" oldur ki sözleri yazılmaḳ ve nihayetinde, "*emr ü fermān ḥażret-i men lehü'l-emriñdir*." diyerek ṣoñra tārīḫ vażʿ olunmak uṣūl ü ḳavāʿiddendir.

Sekvestro Fransızca bir kelime olub medyūnuñ emvāl ü emlākını dāʾin alacaġını, alıncaya degin taḥt-ı tevḳīfe aldırılması için ve **ḥacz-nāme** daḫi emvāl u emlākını medyūn ṣatmaġa muḳtedir olmamaḳ için merciʿine verilen ʿarż-ı ḥāle denir. **[53]**

Protesto-nāme bir ḥuḳūka müdāḫele olunduḳda ḥukūk ṣāḥibiniñ ḥuḳūḳunu viḳāye żımnında ḫaṣmına gönderdigi iddiʿā varaḳasıdır. Gerek bu ve gerek iki evvelkiler üç nüsḫa olmaḳ ve evvelkilerde dāʾiniñ medyūndan maṭlūbu ne cihetden dolayı bulunduġu ve ṣoñrakinde ne maḳūle ḥuḳūḳuna doḳunulmuş olduġu eṭrāflıca yazılmaḳ şerāʾiṭindendir.

Rapor u **lāyıḥa** vü **beyān-nāme** bir kimse veya bir meʾmūr ṭarafından taḥḳīḳāt-ı vāḳıʿasını merciʿine maʿlūmāt vermek için yazılan varaḳadır.

Şuḳḳa daḫi ekṣeriyā büyük bir kimse veya bir meʾmūr ṭarafından aḳrānına veya mādūnunda bulunanlara yazılan varaḳ-pāreye denir. Bunuñ şerāʾiṭi bālāsına besmele işāreti ile muḫāṭabıñ rütbe vü ḥayṣiyetine göre başında elḳāb-ı taʿẓīmiye ve intihāsında şuḳḳa-i muḥibbī veya sitāyişverī ve emṣāli kelimāt-ı mütevāżıʿāne terḳīm olunur.

Faṣl-ı Sādis

Muharrerāt ya büyükden küçüge yazılır ki bu da birḳaç ḳısımdır. Biri **ḫaṭṭ-ı hümāyūndur** ki ṭaraf-ı ẕī-şeref-i hażret-i pādişāhīden ṣadr-ı āʿẓamlara ḫiṭāben yazılıb bāb-ı ʿāliyye gönderilir. **[54]** İkincisi **fermān-ı ʿālī**dir ki vüzerāya rütbe-i vezāret tevcīhine dāʾir ṭaraf-ı ḥażret-i şehinşāhīden tevcīh olunan ẕāt muḫāṭab buyurularaḳ birṭaḳım sitāyişleri müştemil altın ṣuyu ile yazılan varaḳadır ki buña **menşūr-ı ʿālī** de denir. Lakin meşīḫat-i İslāmiyye cānib-i ʿāliyyesinden müftīleriñ taʿyīne dāʾir onlara ḫiṭāben yazılan varaḳaya da **menşūr** denir.

Üçüncü **berāt-ı hümāyūndur** ki rütbe tevcīhi için veya bir kimseye maʿāş veya bir cihet veya bir nişān veya imtiyāz verilmek için ṭaraf-ı eşref-i mülūkāneden olaraḳ bāb-ı ʿālīden ve māliye vü evḳāf-ı neẓāretlerinden yazılıb aṣḥābı yedine verilen imtiyāz senedidir.

Dördüncü **emr-i ʿālīdir** ki baʿżı ḫuṣūṣa dāʾir bāb-ı ʿālide ṭaraf-ı padişāhīden olaraḳ īcāb edenlere ḫiṭāben tasṭīr buyurulur. Gerek fermān-ı ʿālī ve gerek berāt-ı hümāyun ve emr-i ʿāli olsun bunlarıñ ḫaṭṭ-ı divānī ile yazılması ve bālāsı ṭuġralı ve tārīḫleri ʿArabī olması uṣūl-i mütteḥaẓa ve şerāʾiṭ-i vāḳıʿasındandır ve bunlardan mā-ʿadā baʿżı makām-ı ʿālīden mā-dūnunda bulunan maḳāmlara yazılanlardan biri **emir-nāme**dir ki maḳām-ı vekālet-i kübrā cānibinden vülāt u **[55]** mutaṣarrıfına ḫiṭāben yazılır ve digeri **buyuruldı ʿālīdir** ki bu daḫi maḳām-ı vekālet-i kübrādan ʿarż-ı ḥāliñ ẓahrına veya ẕeyline yazılan işāretdir ve

keẕa vālīler veya rüʾesā-yı sāʾire ṭaraflarından maḳāma maḫṣūṣ mühürle memhūr bir madde żımnında yazılan varaḳadır.

Beşinci **rüʾūs**dur ki müderrisīn ve rüteb-i sāʾire aṣḥābına rütbeleriniñ tevcīhini ḥāvī rüʾūs ḳaleminden yazılıb yedlerine verilen varaḳadır.

Altıncı **dīvān teẕkiresidir** ki baʿżı veṣāyā vü tenbīhātı ḥāvī maḳām-ı vekāletden ʿumūm devāʾir ü mecālis ü aḳlāma ḫiṭāben tasṭīr olunur ve bir de yolculara ve evcilere verilen varaḳaya da teẕkire denir.

İʿlān-nāme bir işe maʿlūmāt olmaḳ için büyükden küçüge yazılan varaḳadır.

Faṣl-ı Sābiʿ

Muḥarrerāt ya büyük ẕātdan diger bir büyük ẕāta yazılır ki onlardan biri **nāme-i hümāyūn** denilen varaḳadır ki maḳām-ı ḫilāfet-i kübrādan ḥükümdārlardan birine ḫiṭāben tasṭīr olunur. **[56]**

2-**noṭa** denilen varaḳadır ki bir mādde-i siyāsiyyeye dāʾir devletlerden biri digerine yazdıḳları teblīġ-nāmedir. 3-**Ultimatom** denilen varaḳadır ki iki devlet meyānında politiḳa mesʾelesinde uyuşulamadıġı zamān ṣoñ teklīfātı etmek veya ṣoñ cevābını vermek üzere bir devletiñ digerine gönderdigi beyān-nāmedir.

İʿtimād-nāme ki bir devlet nezdinde iḳāmet edecek süferāya devleti ṭarafından verilen varaḳadır. Gerek bu ve gerek iki devlet beyninde yazılan ʿ**ahd-nāme** ve **ṣulḥ-nāme** ve **ḳarār-nāme** dāhi bu nevʿdendir. Bunlarıñ şerāʾiṭi daḫi her ḥükümdāra maḫṣūṣ ʿunvānla yazılmaḳ ve īżāh-ı mādde edilmekden ʿibāretdir.

Ve bir de baʿżı muḥarrerāt vardır ki ekṣeriyā aḳrandan aḳrana yazılır. Meṣelā baʿżı ḫuṣūṣāta dāʾir yazılan mektūblardır ve keẕa ḥücec ü senedāt nevʿinden olaraḳ poliçe denilen varaḳa gibi ki bu da ekṣeriyā tüccārdan biri bir maḥallde almış veya vermiş olduġu parayı şerīkine bulunduġu maḥallde vermek veya teslīm etmek üzere yazdıġı mektūba denir. Bunuñ da şartı vaʿdeli olduġundan poliçeyi getiren ẕāt **[57]** der-ḥāl şerīk-i meẕkūra irāʾe ile parayı verecegina dāʾir üzerine "*ḳabūlümdür*" veya "*görülmüşdür*" deyü yazdırmalıdır.

Bono denilen varaḳa ki kimiñ elinde ẓuhūr eder ise derūnunda mesṭūr olan aḳçe vaʿde ḫitāmında veya bilā-vaʿde teʾdiye eyleyecegini mübeyyin verilen seneddir.

Ḳonṭurato daḫi iki kimse veya birḳaç kimseniñ eczāsını der-ʿuhde eyledikleri şeyler için yapılan muḳāvele-nāmeye denir. Ve keẕā muḳāvele-nāme daḫi ācir u müsteʾcir ve aṣḥāb-ı şirket ṭaraflarından yekdigere verilen senede derler ve bunlarıñ şurūṭu terāżi vü ḳabūl-i ṭarafeyn derūnunda s̱abt olunmakdır.

Ciro ḥavāle senedi maḳāmında olub poliçe her kimiñ nāmına ise ol kimse başḳasınıñ nāmına naḳl ü taḥvīl eylemekden ʿibāretdir ki kenārı veya arḳası taḥşiye edilerek imżā vü taḫtīm olunur.

İstiṭrād

Taḥşiye bir sened veya bir mektūbuñ metninde beyān olunan mādde üzerine veya diger bir ḫuṣūṣ için mektūbuñ aşaġı ṭarafında orta yerden ṣaġdan ṣola doġru çapraz olaraḳ taḥrīr ve zīrine tārīḫ u imża vażʿ olunan ḫaṭṭa denir. **[58]**

Ẕeyl ekṣeriyā muḫābereli teẕakiriñ aşaġı ṭarafına doġruca yazılan cevāblara denir ki bunlar da elḳāb yazılıb nihāyetinde daḫi imżā vażʿ olunur. Der-kenār ḥavāleli ʿarż-ı ḫāliñ üzerine bir dāʾire veya ḳalem ve ḳayd odasından īcābına göre yazılan şeyʾe denilir.

Faṣl-ı S̱āmin

Muḫāṭabı ġayr-ı muʿayyen olan muḥarrerāt **ḥücec-i şerʿiyye**ler ve sabıḳda zīkr olunanlarıñ mā-ʿadāsı bulunan **ḥücec-i niẓāmiyye**ler ve **ruḫṣat-nāme** vü **şehādet-nāme** vü **iẕin-nāme**lerdir ki bunlarıñ da envāʿı vardır. Biri aḫẕ u ʿiṭāda medyūnuñ dāyine verdigi hüccet kāġıdıdır. Buña deyn taḥvīli denir. 2- Maʿāş alındıġı zamān ṣandıġa verilen maḳbūż senedidir buña maḳbūż-i ʿilm u ḫaberī daḫi denir. Bunlarıñ şerāʾiṭi miḳdār-ı aḳçe ile tārīḫi maʿlūm olmaḳ ve derūnu silintisiz olmaḳdır. 3- Ṭapu senedidir ki bu da arāżi -i mīriyye mutaṣarrıflarına meʾmūrī vāsıṭasıyla verilmek için maṭbūʿ olaraḳ vergi emānetinden ṭaşraya gönderilen cedvelli varaḳadır. **[59]**

Ṭapu lafẓı Rūm lisānında yer maʿnāsına olan **ṭopos** kelimesinden alınmışdır.

Ḳānūn-nāme devlet bir mādde ḫuṣūṣunda dāʾimi olmaḳ üzre yapılan ḳānūn ṣaḥāyifidir.

Niẕām-nāme kānūnuñ tefsīrine dāʾir şerḥ ṣūretinde yazılan ḳarār ṣaḥāyifidir ki baʿżen bu niẕām-nāme tebeddül daḫi eder.

Ruḫṣat-nāme kitāb ṭabʿı ḥaḳḳında ve sāʾir baʿżı ruḫṣatı ḥāvī şeylerde dāʾire-i maḫṣūṣasından aṣḥāb-ı meṣāliḥ yedine verilen seneddir.

İẕin-nāme iki ḳısımdır biri tekmīl-i merātib-i ʿilmiyye eden ṭalebe-i ʿulūmun yedlerine ḫᵛāceleri ṭarafından ʿArabīyü'l-ʿibāre olaraḳ cemʿiyet-i maḫṣūṣadan baʿde'l-ḳırāt yedlerine verilen varaḳadır. Digeri emr-i nikāhıñ icrāsı żımnında ḥākimü'ş-şerʿ ṭarafından ruḫṣatı ḥāvī verilen varaḳadır.

İʿlān-nāme iki ḳısma münḳasımdır. Birisi şerʿī olaraḳ maḥkeme-i şerʿiyyelerden veya niẕāmī olaraḳ maḥkeme-i niẕāmiyyelerden bir ḥükmü beyān żımnında verilen varaḳa olduġu gibi ikincisi de bir maṣlaḥatıñ ṣūret-i cereyānı ile ḳarār-ı vāḳiʿi ve ḥükm-i niẕāmı **[60]** tefhīm için baʿżı meclislerden yazılıb zīri mühr-i maḫṣūṣuyla taḫtīm olunan varaḳadır.

Diploma Fransızcadır, bir cemʿiyet veya heyʿet taʿlīmiyle mekātibe tekmīl-i ders eden şākirdān yedlerine verilen taṣdīḳli varaḳadır.

Şehādet-nāme Şākirdānı baʿde'l-imtiḥān mümeyyizler ṭarafından ḳonulan numaralar mūcibince şākirdān-ı müma ileyhiñ derece-i liyāḳatlerini mübeyyin yedlerine verilen varaḳadır ki zīri meclis mühr-i maḫṣūṣuyla taṣdīḳ edilir.

Ehliyet-nāme İmtiḥān veren bir ẕātıñ ḫᵛācelik ve muʿallimlik etmege muḳtedir olduġunu mübeyyin merciʿi ṭarafından yedine verilen varaḳadır.

Kaldı ki gerek muḥarrerāt-ı resmiyye ve gerek meṣāliḥe dāʾir olan evrāḳda tezyīn-i elfāẕ ve taḥsīn-i ʿibārāt edilmege uġraşılıb yalñız şerāʾiṭ-i terkīb-i kelāmdan olan taʿbīratıñ vużūḥ u selāset ve metānet ü ciyādeti ile meʿānīniñ ḥükm ü ḳuvveti iltizām olunmalı ve kātib muḫāṭab[ı] kendüye maʿārıż farż ederek bir muḫāṭab ṭarafından īrād olunabilecek esʾile-i muḳaddereniñ cevāb-ı lāzımīleri īrād ve müddeʿā vü merāmıñ esbāb-ı mūcibeleri **[61]** beyān olunub ifādenin tamāmiyetiyle berāber fıḳarāt-ı kelāmiyye olduḳca mūciz u müfīd olmasına diḳḳat ve taṭvīl-i maḳāl etmekden tevaḳḳī vü mücānebet ve elfāẕ ile meʿānīniñ ḳuvvetçe muvāzin u müsāvī bulunmasına saʿy u ġayret olunmalıdır.

Numūne Miṣālleri

Ẕāt-ı ʿālīleri ile beynimizde cereyān etmekde olan āb-ı zülāl-i meveddetle neşv ü nemā bulmuş olan ezhār-ı ḥuḳūḳ u muvālātıñ reng ü ṣafāsı mürūr-ı eyyam u āvān ve tevārüd-i fuṣūl-i zamān ile taġyīr olmayacaġı şehādet-i żamīr-i münīr-i ʿālīleri ile bilinir mevāddan olduġundan ol vādīde serd-i delāʾile ḥācet göremedigim gibi birṭaḳım elfāẓ u ʿibārāt-ı resmiyye ile tezyīn-i saḥīfe-i ḫulūṣ etmekden daḫi ṣarf-ı naẓar ederek muḳteża-yı ḥuḳūḳ-ı uḫuvvetden olduġu üzre duʿā-yı tezāyüd-i ʿömr ü ʿāfiyyet-i dāverāneleri[39] refʿ-i bārgāh-ı cenāb-ı ẕü'l-celāl ḳılındıġı beyān u ifāde ile berāber heman kāʿide-i vefākāriye riʿāyetle teveccühāt-ı fuʾādiye-i mürüvvetleriniñ devām u beḳāsını ricā vü temennī ḫuṣūṣunda tesvīd-i muḥabbet-nāmeye ibtidār olundu efendim.

İmdi burada işāret-i **besmele** ve **elḳāb** şarṭlarını īfādan ṣoñra "*ẕāt-ı ʿālīleri*" taʿbīri muḫāṭabı muḫtaṣarca tevḳīrden ibāret olduġu gibi "*beynimizde cereyān etmekde olan āb-ı zülāl-i meveddetle* **[62]** *neşv ü nemā bulmuş olan ezhār-ı ḥuḳūḳ u muvālātıñ reng ü ṣafāsı mürūr-ı eyyamla taġyīr olmayacaġı*" kelāmı **beyān-ı muḥabbet** şarṭından ve "*duʿā-yı tezayüd-i ʿömr ü ʿāfiyet*" kelāmı "*refʿ-i bār-gāh-ı cenāb-ı ẕu'l-*celāl"e degin **duʿā** şarṭından ve "*teveccühāt-ı fuʾādiyye-i mürüvvetleriniñ devām u beḳāsını ricā vü temennī ederim*" kelāmı daḫi **ricā-yı teveccühāt** şarṭından ʿibāretdir.

Büyük Ẕāta Yazılır Diger ʿArż-ı Ḫulūṣ

Telsīm-i dāmen-i ʿulyā-yı münʿimīleri emrinde iştiyāḳ-ı bāhirü'l-viṣāḳ-ı bendegānemiñ ne derecelere vāṣıl olduġunuñ ṭavṭiʾa vü temdīḥi żımnında ḫāme-i muḫāleṣet-ʿalāme-i çākerī ḳuṣūrdan ve belki de taṣdīʿden ḫālī olamayacaġını derk ü iẕʿān eyledigimce ṭayy-i ṭūmār-i cerā-mā-cerā ederek hemān duʿā-yı temādī-i ʿömr ü iḳbāl ve temenniyāt-ı tevāfür-i ʿizz ü iclāl-i münʿimānelerini ʿan-ṣamīmi'l-bāl evrād edinerek elṭāf-ı bī-nihāye-i kerīmānelerinden meʾlūf olduġum teveccühāt-ı bende-perverī-i dāverāneleriniñ ḥaḳḳ-ı bendegānemde devāmını istirḥām eylerim. Ol bābda ve her ḥālde emr ü fermān ḥażret-i men-lehü'l-emriñdir. **[63]**

Rütbe Tebrīki

[39] Metinde "دادرانەلری" şeklindedir.

Ẕāt-ı vālā-yı kerīmānelerine olan şiddet-i ḫulūṣ u ḫuṣūṣiyyetim iḳtiżāsınca rūz u leyāl temenniyāt-ı şeref-iḳbāl-i dāverānelerine çār çeşm-i intiẓār ile nigerān iken (**muḳaddime-i tebrīk**) kemāl-i liyāḳāt ve istīhāl-i ʿālīlerinden nāşī **(beyān-ı istīhāl)** bu kere ʿuhde-i ʿaliyye-i kerīmānelerine rütbe-i ūlā ṣınf-ı ūlā tevcīh ü ifḍāl buyurulduġu nüvīd-i meserret-efzāsı sāmiʿe-nevāz-ı çākerānem olduḳda Ḫüdā ʿālimdir ki bu cihetden ḥāṣıl olan sürūr u ḥubūr-ı bendegānemi bir vechle taʿrīf ü ifhām edemem. Hemān cenāb-ı müfīżu'l-ḫayr ve'l-cūd ḥażretleri işbu rütbe-i ʿaliyyelerin ḥaḳḳ-ı eḥaḳḳ-ı ekremānelerinde mübārek buyurması duʿā-yı maḫṣūṣasını īfā eyledigimi ʿarż u ifāde maʿrażında taḳdīm-i ʿariża-i ḫuṣūṣiyyete ibtidār eyledim. **(Duʿā)** İnşa'llāhü teʿālā ledā şerefi'l-vuṣūl meʾlūf u müstemendi olduġum teveccühāt-ı seniyye-i bende-perverīleriniñ ḥaḳḳ-ı ʿācizānemde bī-diriġ buyrulması bābında ve her ḥālde. **[64]**

Eyyām Tebrīki

Ara ṣıra taḳdīm-i ʿarīża-i ḫulūs ile istiḳrār-ı teveccühāt-ı kerīmānelerine bir vesīle-i ḥasene aranılmaḳta iken işbu ḫulūliyle teşerrüf ü teyemmün olunan ramażān-ı maġfiret-nişānıñ tebrīk ü tesʿīdi keyfiyyetini bu ümniye-i ḫāliṣe-i çākerānemiñ ḫuṣūlüne ẕerīʿa ittiḫāẕ ile taḳdīm-i ʿarīżama ibtidār eyledim. **Hemān** Cenāb-ı Rabb-i müsteʿān işbu mah-ı maġfiret-nümūdu ḥaḳḳ-ı ʿālīlerinde müteyemmen ü mesʿūd ve emsāl-i keşīresine neylūletle ʿömr ü devletleri ṭavīl u memdūd buyurması duʿā-yı bī-riyāsıyla īfā-yı emr-i tebrīke mübāderet ḳılındı. İnşa'llāhü teʿālā ledā şerefi'l-vuṣūl teveccühāt-ı devletleriniñ ḥaḳḳ-ı nā-müsteḥaḳḳ-ı ʿācizānemde ber-devām buyurulmasını niyāz eylerim ol bābda.

Vilādet Tebrīki Muḳaddimesi

İşbu āvān-ı saʿd-iḳtirānda bir maḫdūm-ı necābet-mevsūm-ı ʿālīleri dünyāya geldigi ḫaber-i meserret-eşeri sāmiʿa-nüvāz-ı çākerānem olduġundan ne derecelerde mesrūr olduġumu taʿrīf edemem. Hemān cenāb-ı berāzende-i bedāyiʿ-i vücūd taḳaddese ẕatühü ʿani'l-vālid **[65]** ve'l-mevlūd- işbu nev-gül-i gülistan-ı vücūd-ı mekārim-nümūd-ı dāverānelerin çār baġ-ı cihān bāḳī olduḳça ṣarṣar-ı devrāndan maṣūn ve āġūş-ı dāye-i ʿizz ü nāzda cilve-nümūn buyurmaḳ daʿvātıyla berāber taḳdīm-i tehniyet-nāmeye ibtidār eyledim. İnşa'llāhü teʿālā ledā şerefi'l-vuṣūl meʾlūf olduġum teveccühāt-ı

münʿimāneleriniñ ḥaḳḳ-ı çākerānemde devām u beḳāsını niyāz eylerim. Ol bābda ve her ḥālde.

Tesliyet Mektūbu

Aḥvāl-i zamān taḳallübāt u taḥavvülāt üzre müʾesses olduġu teslīm-kerde-i erbāb-ı ʿuḳūl u ʿirfāndır. Maʿmāfīh her zamānda ḥādiṯ olan ʿārıża-i kederiñ ṣoñu meserret ü ṣuʿūbetiñ āḫiri suhūlet olacaġı müstaġnī ʿani'l-beyāndır. **(Muḳaddime)** Bu defʿa ḥasbe'l-ḳader meʾmūriyyet-i ʿālīlerinden infiṣāl buyurduḳları ḫaber-i teeʾssüf-eṯeri sāmiʿa-ḫırāş-ı ʿācizānem olmaġın **(sebeb-i taʿziyye)** her ne ḳadar aḥbābıñ kederiyle diger aḥbābıñ mükedder olması emr-i ṭabīʿī olduġundan fevḳa'l-ġāye müteʾessif oldum ise de **(iẓhār-ı esef)** lakin infiṣāl ile ittiṣāl birbirine mütelāzım olduġuna intiḳāl ile bunuñ taḥtında nice nice elṭāf-ı ḫafiyye-i raḥmāniyye müstetir olduġu azāde-i külfe-i istidlāl olub **[66]** İnşa'llāhü'r-raḥmān ʿan-ḳarībi'z-zamān maẓhar-ı luṭf u iḥsān-ı cenāb-ı yezdān buyurulmaları duʿā-yı bī-riyāsı ile mücerred tesliyet-i ḳalb-i ʿālīleri żımnında terḳīm-i nemīḳaya ibtidār eyledim. Bi-mennihi teʿālā rehīn-i ʿilm-i sāmīleri buyuruldukda ol bābda.

Taʿziye Mektūbu

Muḳteżā-yı taḳdīr-i Ḫudā-yı bi-enbāz... Murġ-ı rūhu ḥadīḳa-i cināna pervāz eyledigi ḫaber-i küdüret-eṯeri semʿ-i ʿācizāneme vāṣıl oldukda ke-enne üzerime ṣāʿiḳa-i keder nāzil olub dil ü cāna bir āteş bıraḳtı. Hayfā ki ol nev-gül[40]-i gülẕar-ı fażīlet ṣarṣar-ı fenādan pejmürde ve derīġā ki ol nev-nihāl-i devḥa-i saʿādet nīrū-yı bāzū-yı ecel ile şikeste ve üftāde olmuş. Ah birāder ne çāre الحكم لله الواحد القهار [41] demekden başḳa elden ne gelir. Hemān cenāb-ı rābb-i müsteʿān bāḳīlere ṣabr-ı cemīl ile ʿömr-i ṭavīl iḥsān buyurmaḳ daʿvātı īṣāl-i sū-yı ʿālem-i bālā ḳılındıġı ifāde vü inhāsıyla īfā-yı resm-i taʿziyeye ibtidār ḳılındı efendim.

Hediye Taḳdīmi ile ʿArż-ı Ḫulūṣ

[40] Metinde sehven "توكل" şeklinde yazılmış.
[41] *el-ḥükmü li'llāhi'l-vāḥidi'l-ḳahhār.* "Hüküm, kahhar ve tek olan Allah'a aittir." manasına gelen Arapça bir ibâre.

Ṭaraf-ı devletlerine üstüvār olan ḫulūṣ u ḫuṣūṣiyyet-i **[67]** kemterānem iḳtiżāsınca edʿiyye-i dāverāneleriyle meşġūl olduġum gibi teʾkīd-i rābıṭa-i ḫuṣūṣiyye bir ẕeriʿa-i ḥasene ittiḫāzıyla çiftlik-i ʿācizānemiñ ḥāṣılātı olmaḳ üzre iki fuçı revġan-ı sāde hediye-i nā-çīz olacaḳ pīş-gāh-ı ʿālīlerine taḳdīme cesāret eyledim. İnşa'llāhü teʿālā revġan-i mersūl nihāde-i mevḳiʿ-i ḳabūl buyurulmaġla bende-i dīrineleri ḥāʾiz-i mesārr-ı bi-pāyān ve baʿdemā daḫi teveccühāt-ı dāverāneleriniñ ḥaḳḳ-ı müstmendānemde bī-dirīġ ü erzān buyurulması bābında.

Teşekkür Mektūbu

Himemāt-ı ʿaliyye-i fāżılāneleri netāyicinden olaraḳ maḫdūm-ı ʿācizī efendi bendeleri bu sene icrā olunan imtiḥānda birinci ṣınıfa naḳl etmiş olduġu ifāde-i şifāhīsinden añlaşılmış olmaġla her ne ḳadar bu keyfiyyet ẓāhiren müma ileyhiñ saʿy u ġayretinden neşʾet etmiş gibi görünür ise de ḥaḳīḳat ẕāt-ı fāżılāneleriniñ terbiye vü himmet-i üstādāneleriniñ eṯeri bulunduġundan bu bābda ẕāt-ı ʿālīlerine ne derecelerde teşekkür edecegimi ifādeye muḳtedir olamayacaġımdan hemān duʿā-yı tezāyüd-i ʿömr ü ʿāfiyetleri refʿ-i bārgāh-Cenāb-ı Rabbü'l-izze ḳılındığı beyānla bi'l-cümle şākirdān ḥaḳḳında mebẕūl buyurulan himem-i ʿālīlerine ilāve olaraḳ mümā ileyh bendeleri **[68]** ḥaḳḳında himmet ü riʿāyet-i maḫṣūṣa-ı fāżılāneleriniñ kemā-kān bī-dirīġ buyurulması bābında luṭf ü ʿināyet efendimiñdir.

Tavṣiye Mektūbu

Bu kere Erzincānī falan efendi dāʿīleri şühūr-ı ṯelaṯeyi İzmir'de imrār için ol cānibe ʿazīmet edeceginden ve kendisi ise aṣḥāb-ı ʿilm u fażīletden olub her vechle iltifāt-ı devletlerine şāyeste olduġundan oraya vuṣūlünde ḥaḳlarında muʿāmele-i laṭīfe icrā buyrulması niyaẕ-ı maḫṣūṣuyla şuḳḳa-i muḥibbī terḳīmine ibtidār ḳılındı.

Diger

Ḥāmil-i ʿarīża-i ʿācizī falan efendi bendeleri mekteb-i maḫrec-i aḳlāmda taḥṣīl-i hüner ü maʿārif ederek aḳrānına fāʾik ve ehliyyet ü kifāyeti müsellem olan bir bendeleri olduġu cihetle şīme-i ḥasene-i kadr-dānī ve ehl-perverīleri iḳtiżāsınca mümā ileyh bendeleriniñ taḥrīrāt-ı kitābeti ḫıdmetinde istiḫdām buyurmaları niyāz-ı bendegānem idügüni beyān ile ʿarīża-i kemterānem taḳdīm ḳılındı ol bābda. **[69]**

ʿArż-ı Ḫulūṣa Cevāb

Bu kere teveccühāt-ı fuʾādiyyeleri tebşīrini ḥāvī irsāl-ı sū-yı ʿācizānem olan meveddet-nāme-i ʿālīleri vāṣıl-ı dest-i iʿzāz olub bu vechle teʾyīd-ı rābıṭā-i meveddete maṣrūf buyurulan himem-i ʿālīlerinden memnūniyyet-i vafīre ḥāṣıl olmaġla mücerred beyān-ı maḥżūżiyyetle berāber hemān dāʾire-i ʿizz ü ʿāfiyetde ber-ḳarār buyurulmaları daʿvāt-ı ḫayriyyesi teẕkār u istifsār-ı ṭabʿ-ı vālāları żımnında cevāb-nāme-i muḥibbī taḥrīrine ibtidār ḳılındı.

Tebrīk Cevābı

Aṣlen liyāḳāt-ı ʿācizānem olmadıġı ḥālde bu defʿa ʿināyet-i cenāb-ı pādişāhīden ʿuhde-i ʿācizāneme iḥsān buyurulmuş olan rütbe-i ūlā ṣınıf-ı ūlānıñ merāsim-i tebrīk ü tehniyeti żımnında rāḥe-zīb-i vurūd olan bir ḳıṭʿa-i kerem-nāmeleri meʾāl-i muṣādaḳat-iştimāli müdrike-ārā-yı ḫāliṣānem oldu. Bu ṣūretle resm-i tebrīk-i rütbe-i ʿācizānemiñ īfāsına sezāvār buyurulan himem-i kerīmāneleri memnūniyet-i ṣenāverānemi müstelzim olaraḳ tezāyüd-i ʿömr ü ʿāfiyetleri duʿāsı yād u teẕkār ḳılınmış **[70]** olmaġla īfā-yı farīża-i şükrāniyyetle berāber meʾlūf olduġum teveccühāt-ı ʿāliyyeleriniñ beḳāsını rica vü iltimās ederim. Ol bābda ve her ḥālde.

Tesliyet Cevābı

Meʾmūriyyet-i ʿācizānemden vuḳūʿ-ı infiṣālimden dolayı bir ḳıṭʿa tesliyet-i ḫāṭır-ı muḫliṣānemi ḥāvī kerem-nāme-i ʿālīleri resīde-i dest-i iʿzāz olub meʾāl-i vālāsı mūcib-i mesrūriyyet-i ḳalb-i ḫāliṣānem olub bu vechile teʾyīd-i rābıṭa-i meveddete maṣrūf buyurulan himem-i ʿālīlerinden memnūniyyet-i vafīre ḥāṣıl olmaġla mücerred beyān-ı maḥżūżiyyetle berāber hemān dāʾire-i ʿizz ü ʿāfiyette ber-ḳarār buyrulmaları daʿvāt-ı ḫayriyyesine tekrār ile istibḳā-yı teveccühāt-ı vālāları żımnında cevāb-nāme-i muḥibbī taḥrīrine ibtidār ḳılındı.

Ḫuṣūṣ mektūblarının şurūṭu üçtür:

1- Doġrudan doġruya iş ne ise onu güzelce īżāḥ ve ḥüsn-i ibtidā ṣanʿatına riʿāyet için evvelinde bir münāsib muḳaddime īrād etmek. 2- Bu işe lāzım olan şey ne ise orasını ve

īcāb ederse esbāb-ı mūcibesini beyān etmek **[71]** 3- ḥüsn-i intihā ṣanʿatını müştemil olmaḳ için emr ü irādeyi muḫāṭaba teslīm etmek.

Miṣāl

İşbu evāʾil-i faṣl-ı bahār mevsim-i ġars-ı tāk u eşcār olmaḳ ḥasebiyle herkes bāġ u baġçesini eşcār-ı müṣmire ile tezyīn ü taḥsīne iʿtinā edecegi bir hengām-ı münāsib olduġunda bendeḫāneleri pīşgāhında bulunan baġçede ġars olunmaḳ üzre bāġ-ı ʿālīlerinde bulunan çavuş üzümü çubuḳlarından beş yüz ḳadar çubuḳ baġçıvān bendeleriyle ṭaraf-ı ʿācizīyye irsāl ile mesrūru'l-bāl buyurmaları bābında.

Ḫuṣūṣ Teẕkiresi

Ḥasebü'l-uṣūl işbu gelecek māh temmuzuñ ibtidāsından aġustosuñ on beşine degin mektebler taʿṭīl olacaġından eyyām-ı taʿṭīli bütün bütün taḥṣīlden ḫālī geçirmemek ve müṭālaʿa ile eglenmek için nezd-i ʿālīlerinde bulunan ʿĀkif Paşa münşeʾātını ḥāmil şuḳḳa-i çākeriye teslīmen ṭaraf-ı ʿācizāneme irsāli vābeste-i ʿināyet-i ʿaliyyeleridir efendim. **[72]**

Ḫāriciye Neẕāretine ʿArż-ı Ḥāl

Şerāʾiṭi üçtür: 1- īżāh-ı madde, 2- istirḥām, 3- tevfīż-i irādedir. Lakin kendisinden istiḥḳāḳ u liyāḳatdan baḥs etmek cāʾiz degildir.

Āsitāne-i ʿaliyyede falan-nām maḥallde 11 numaralı ḫānede muḳīm falan devlet tebʿasından falan kimesne ẕimmetinde bulunan muḳaddemā īcār etmiş olduġum dükkān kirāsından dolayı şu ḳadar ġuruş maṭlūb-ı ʿācizānemi defaʿātle meṭālibe etmiş isem de teʾdiye etmeyib her istenildigi zamān teʿannüd eylediginden keyfiyyet-i meẕkūreniñ bi't-teẕkire devlet-i müşārün ileyhā sefāret-hānesine işʿārı ḫuṣūṣuna müsāʿade-i ʿaliyye-i nezāret-penāhīleri şāyān buyurulması bābında.

İstidʿā

Ḳulları sinn-i tufūliyyetimden bu āna degin bāb-ı ʿālī mektūbu ḳalemine devāmla vaẓīfe-i meʾmūremiñ ḥüsn-i tesviyyesine iḳdām ederek emekdārlıḳ nāmını ḳazanmış bendegānda olub şimdi ise de sinn-i ʿācizānem kemāle vāṣıl olmaġla yoluyla **[73]**

ḫıdmetimiñ īfāsına muḳtedir olamadıġımdan niẓāmī vechle teḳāʿüd ü çerāġ buyurulmaḳlıġım bābında.

Mażbaṭa

Ḳażāmız ḳāʾim-maḳāmı bulunan falan beg bu kere infiṣāl ederek der-i ʿaliyyeye ʿavdet eyliyor. Mīr-i mümā ileyhiñ müddet-i meʾmūriyyetinde ṣadāḳat ü istiḳāmet üzre ḥareket ederek ḫilāf-ı rıżā-yı ʿālī bir gūne ḥālātda bulunmadıġı gibi emvāl-i mīriye vü sāʾireden ẕimmetine aḳçe geçirmemiş ve ḥaḳḳında kimse ṭarafından şikāyet daḫi olmadıġından sezāvār-ı luṭf u ʿāṭıfet-i ʿālī olan bendegān-ı salṭanat-ı seniyyeden bulunduġunu ʿarż u ifāde maʿrażında işbu mażbaṭa-i ʿācizānemiñ tertīb ü taḳdīmine ictisār olundu ol bābda.

Meclis Mażbaṭası

Ruḫṣatsız güşād olunmasından dolayı seddedilen on ʿaded maṭbaʿa aṣḥābından aḫẕı lāzım gelen cezā-yı naḳdīniñ istīfāsı müteʿaẕẕir olacaġı cihetle cezā-yı naḳdīden müsteṯnā ṭutularaḳ müceddeden ruḫṣat-nāme iʿṭā olunub olunmamasını istīẕāndan ʿibāret olan falan vilayet-i celīlesiniñ inhāsı **[74]** üzerine dāḫiliyye neẓāret-i celīlesiniñ encümene ḥavāle buyurulan...tārīḫli...numaralı teẕkiresiyle evrāḳ-ı müteferriʿası tedḳīk u müṭālaʿa olundu. Vilāyet-i müşārün ileyhāca ḥükm-i ḳānūna muvāfık olaraḳ sedd edilen maṭbaʿalar aṣḥābından aḫẕı maṭbaʿa nizām-nāmesi iḳtiżāsınca maṭlūb olan cezā-yı naḳdīniñ ṣūret-i istīfāsı muṭlaḳā muḥākemeye muḥtāc olduġunu düstūruñ cild-i evveliniñ altı yüzüncü varaḳasında muḥarrer niẓām-nāmeniñ birinci māddesi irāʾe eylemekde bulunduġu gibi maḥkūmen aḫẕ u taḥṣīl olunacaḳ cezā-yı naḳdīyi īfada ḳudret-yāb olmayanlar ḥaḳlarında icrāsı laẕım gelen muʿāmele dāhi yine aḥkām-ı ḳānūniyye ile muʿayyendir. Şu ḥālde gerçi meẕkūr maṭbaʿalar aṣḥābınıñ muʿāmele-i niẓāmiye netīcesine tābiʿ olmaları lāzım gelirse de vilāyetiñ ṣūret-i işʿārı bu maṭbaʿalar aṣḥābınıñ medār-ı taʿayyüşleri yevmī işledikleri işden alabilecekleri cüzʾī aḳçeye münḥaṣır bulunduġunu müʾeyyed ve şu ḥālde niẓāmen cezā-yı naḳdī taḥṣīliniñ ḳable'l-muḥākeme ʿādetā müteʿaẕẕir gösterilmesi esās muʿāmeleniñ muḥākeme netīcesine tevdīʿi ḥaḳḳındaki maḳṣadında bir ṣemere ḥāṣıl edemeyecegini müʾekkeddir. İḳtiżāsı lede't-teʾemmül maṭbūʿāt-ı ḳānūn-ı cedīdeniñ neşrine degin maṭbaʿa güşādına ruḫṣat iʿṭāsından ṣarf-ı naẓar **[75]** olunmasını müteżammın olan...tārīḫli teẕākir-i sāmiyyeniñ teblīġ eyledigi irāde-i seniyye-i ḥażret-i

pādişāhī iḳtiża-yı ʿālīsiniñ müceddeden maṭbaʿa güşādı ārzūsunda bulunanlara münḥaşır olduġundan irāde-i seniyye tārīḫinden muḳaddem ruḫṣatsız güşād olunmalarından dolayı sedd ile ṣūret-i güşādlarınıñ niẓām-ı maḫṣūṣuna tevfīḳi ārzū olunan maṭbaʿalara şümūlu olamaması ṭabīʿīdir. Benāberīn ilcāʾāt-ı mevḳiʿyyeniñ icrāsını müteʿaẕẕir gösterdigi aḥkām-ı ḳānūniyyeye ḳarşı cezā-yı naḳdī muṭālebesini īcāb eden muʿāmelātdan müsteşnā ṭutulmasıyla niẓām-ı maḫṣūṣuna tevfīḳen bunlara ruḫṣat-nāme iʿṭā ḳılınmasınıñ ve irāde-i seniyye tārīḫinden ṣoñra güşād olduḳları ḥālde sedd edilen matbaʿalar için ne muʿāmele olunmasınıñ bāb-ı ʿālī cānib-i sāmīsinden istīẕānı münāsib gibi görülmüş ve icrā-yı iḳtiżāsı merhūn-ı reʾy-i sāmī-i neẓāret-penāhīleri bulunmuş olmaġla her ḥālde.

Müẕekkere

Ruḫṣatsız maṭbūʿ olaraḳ ẓuhūr edecek kütüb ü resāʾilden bir nüsḫasınıñ maʿārife irsāline alınacaḳ cevāba tevfīḳ-i muʿāmeleye velāyet-i celīlesince mevḳiʿen imkānsızlıḳ gösterildikde bu miṣillü āsārıñ bi'l-muʿāyene münderecātı her türlü maḫẕūr **[76]** mażarratından sālim olduġu taḳdīrde aṣḥābına iʿṭāsıyla bunlar maṭbūʿāt-ı dāḫiliyeden ise ṭābiʿi kimdir yoḳsa maṭbūʿāt-ı ecnebiye maḥṣūlatından mıdır? Kitāblarıñ esāmīsiyle berāber īżāḥāt-ı maṭlūbeyi müteżammın bir pusulaşının irsālinde daḫi kifāyet görüldügünden oña göre muḳteżāsınıñ īfāsı lāzım gelir. Şu ḳadar ki ruḫṣatlı maṭbūʿ kütüb ü resāʾil meyānında baʿżılarınıñ ḳabları üzerindeki ruḫṣat ḳaydı birṭaḳım bed-ḫᵛāhānıñ āmāl-i fāsidesini tedāvül için maṣdar-ı sūʾ-i istiʿmāl ve ben-ā-berīn ruḫṣatlı maṭbūʿ görülen baʿżı kitābın derūnu maḳālāt-ı mużırra ile māl-ā-māl olduġu dāhi mesbūḳtur. O cihetle ḳabları üzerlerinde ruḫṣatlı başıldıġı muḥarrer olsun olmasın cümlesi bi'l-muʿāyene naẓar-ı tedḳīḳden geçirilerek āṣār-ı mużırranıñ menʿ-i intişārı ḥaḳḳında taḳayyüdāt-ı mütemādiye vü inżibāṭiye icrāsı ḫuṣūṣunuñ cevāben teblīġi iḳtiża eder ol bābda.

Taḳrīr

Falan ḳażāsı dāḫilinde falan çiftligi aʿṣārı geçen sene idāre-i emānetde naṣılsa taḥrīr u istiḥṣāl olunamamış idügi bu kere çiftlik ṣāḥibiniñ muḫālefetinden tebeyyün eylemiş ve böyle **[77]** meṭālib-i seniyyeden olan emvāliñ teʾdiyesinde kimse ṭarafından imtināʿ cāʾiz olamayacaġından meẕkūr çiftliginiñ bu sene ḥāṣılātınıñ miḳdārı erbābı maʿrifetiyle keşf ü

taḥrīr birle geçen sene aʿşārınıñ daḫi o nisbet üzre taḥṣīli lazımeden olmasıyla icrā-yı iḳtiżāsı emr ve irāde-i mutaṣarrıfīlerine mütevaḳḳıf olmaġla ol bābda.

Bādī-i ʿilm ü ḫaber oldur ki falan maḥallde vāḳiʿ 21 numaralı bulunan ḫāne işbu senesi şehr-i falanıñ ġurresinden iʿtibāren altı aylıḳ olmaḳ üzere şu ḳadar ġuruş falan kimseye īcār olunmuş olduġundan lāzım gelen ḳonṭuratosunuñ tanẓīmi için işbu ʿilm u ḫaber verildi.

Protesto-nāme

Bundan aḳdem yedimde bulunan iki yük ġuruşluk bir kıtʿa açıḳ bonunuñ māh-ı ṣaferiñ yirmi beşinci günü vaʿdesi ḫitām bularaḳ ḥükmü ḳalmayacaġı ve meẕkūr bono ʿarṣa bedeli olmaġla ʿarṣa-i meẕkūreniñ bu āna ḳadar ferāġı icrā olunmadıġından geriye iʿādesi lāzım gelecegi ve iʿāde olunmadıġı ṣūretde **[78]** żarar u ziyānımı daʿvā edecegimi mübeyyin işbu protesto-nāmem baʿde't-taṣdīḳ bir nüsḫasınıñ mümā ileyhe ve diger nüsḫasınıñ ṭaraf-ı ʿācizāneme isrā vü iʿṭāsı ve bir kıṭʿasının daḫi maḥkemede ḥıfẓ olunmaḳ üzre nezāret-i celīlerine taḳdīm ḳılındı.

Protestonuñ Reddi

Ticāret deʿāvī ḳaleminden fī 2 kānūn-ı evvel tārīḫinde ṭaraf-ı ʿācizāneme irsāl ḳılınan protesto-nāmeniñ meʾāli ki falan imżālı yedimde bulunan iki yük ġuruşluk bir ḳıṭʿa bononuñ māh-ı ḥāliñ yirmi beşinci günü vaʿdesi ḫitām bulmaġla ḥükmü ḳalmayacaġı ve meẕkūr bono da ʿarṣa bedeli olub ʿarṣa-i meẕkūreniñ bir āna ḳadar ferāġı icrā olunmadıġından geriye iʿādesi lāzım gelecegi ve iʿāde olunmadıġı ṣūretde żarar u ziyān daʿvā edeceginden ʿibaret idi.

Meẕkūr bononuñ ʿarṣa bedeli olub olmadıġı ʿācizlerince mechūl olub ancaḳ bononuñ teʾmīnātıyla falan kimesne benden bir yük ġuruş farż olaraḳ ṭaleb etmiş ben daḫi piyasada ʿadetā naḳid aḳçe demek olan bononuñ ve ṣāḥib-i imża falanıñ iʿtibārına riʿāyeten ol miḳdār aḳçe vermiş ve li-ecli't-teʾmīn bonoyu **[79]** almışımdır. Bināʾenʿaleyh meblaġ-ı mezbūru almadıḳça bonoyu vermeyecegimi ve müddeʿī bulunan falan daḫi ol miḳdār aḳçeyi vermiş olsa bile mā-dām ki yanımıza bıraḳmış olan kimesne meydānda yoḳtur, ḥükūmetden iẕinsiz ḫod-be-ḫod kendisine teslīm edemeyecegimi iḫṭār eylerim ve bu yüzden gelen żarar u maṣārifātıma bonoyu veren kimse ile protesto ṣāḥibi mesʾūl

ṭutulmaḳ üzere ḥaḳīḳat-i ḥāli mübeyyin işbu cevāb-nāme-i ʿācizānemiñ ʿale'l-uṣūl taṣdīḳiyle bir nüsḫasınıñ bonoyu baña vermiş olan ġāʾib falan kimse her nerede ise maʿlūmu olmaḳ üzere tabʿ olunmaḳ için ġazetelerden birine irsāli ve bir nüsḫasının merḳūm protesto ṣaḥibine ve diger nüsḫasının da ṭaraf-ı ʿācizāneme isbāli ile aṣlınıñ ḳalemde ḥıfẓ buyurulması mütemennā-yı ʿācizānemdir.

Beyān-nāme

Muḥarrir-i imżā falan devlet-i ḫāriciye nāẓırı bugün...devletler muraḫḫaṣları ṭarafından imżā olunan protoḳole müteʿalliḳ olmaḳ üzere şunu beyān ederim ki falan devlet falan devletiñ teklīf eyledigi protoḳolü imżā etmege mücerred āsāyişi muḥāfaẓa maḳṣadıyla muvāfaḳat eylemiş olduġundan eger maḳṣad ḥāṣıl olmayacaḳ olur ise ve beynlerinde ṣulḥ u müsālemet **[80]** muḥāfaẓa edilmez ise mebḥūṣün-anh olan protoḳol ke-en-lem-yekün ḥükmünde ḳalacaġı şimdiden muḳarrerdir.

Ultimatom

Eger falan devlet falan ayıñ yedinci gününe degin protoḳol mündericātına muvāfıḳ ḥareket etmez ise falan devlet protoḳol ile żabt-nāmede etdiği taʿahhüdāt ke-en-lem-yekün ḥükmünde ṭutub menāfiʿine ḥareket edecekdir.

Muḳāvele-nāme

Badī-i taḥrīr-i sened oldur ki falan efendi ile falan aġa ikişer yüz lira sermāye vażʿ ederek beynlerinde şirket ʿaḳd etmiş olduḳlarından şirket-i meẕkūreye dāʾir şerāʾiṭ ber-vech-i zīr beyān olunur. Evvelā merkez-i ticāret-i der-i ʿaliyyede falan maḥalle maḫṣūṣ olub sermāye vü muʿāmelāt tekerrür eder ise lüzūm görüldügü ḥālde ṭarafeyniñ rıżālarıyla aḫer maḥallerde daḫi şuʿbe açılması, şāniyen muʿāmelāt-ı cāriyeniñ üç senede bir defʿa muḥāsebesi görülerek maṣārif ü düyūn şirket ṭarafından tesviye olduḳdan ṣoñra her ne ḳadar kār u żarar terettüb eder ise münāṣafaden şerīkīn-i meẕkūrīniñ **[81]** üzerlerine ʿāʾid olmaḳ şartıyla işbu muḳāvele-nāme taḥrīr ile her birine iʿṭā olundu.

İşte muḳāvele-nāmede ḳaç şerāʾiṭ mevcūd ise bunuñ gibi bend bend olaraḳ ġāyet vāżıḥ ʿibāre ile yazılmalıdır ki maḳṣūd olan maʿnānıñ ġayrı bir şeyʾe şümūlu olmaġla bi'l-āḫare nizāʿı mūcib olmasın. Ḳonṭurato da böyle yazılır.

Sened

Bādī-i terḳīm-i sened oldur ki işbu biñ iki yüz doḳsan...senesinde şehr-i kānun-ı s̱ānīniñ on birinci günü Mıṣır çarşūsunda kāʾin tüccār-ı muʿteberāndan İzmirli Muḥammed Efendiden mübāyaʿa eyledigim sekiz balya pamuḳuñ bahāsı olan seksen liranın nıṣfını teʾdiye ve nıṣf-ı digeri olan ḳırḳ lirası altı māh vaʿde ile ẕimmetimde deynim olub vaʿde-i meẕkūre ḥulūlünde īfā edemedigim ḥālde ticāret ḳāʿidesi mūcibince īcāb eden güẕeştesiyle berāber teʾdiye edecegimi mübeyyin işbu memhūr senedim iʿṭā olundu.

Rapor

Bir müddetden beri gözlerine ʿārıż olan ʿilletden dolayı **[82]** icrā-yı tekāʿüdünü istidʿā eden falan efendi muʿāyene olunduḳda fi'l-ḥaḳīḳa gözleriniñ s̱uḳbe-i ʿayniyyeleri üzerinde perde ḥāṣıl olmuş olmasıyla bu ḥāl ile mümā ileyhiñ īfā-yı ḫıdmete hīçbir liyāḳat u ḳābiliyyeti ḳalmadıġı taṣdīḳ u beyān olunur.

Poliçe Mektūbu

Selanik'te erzāḳ aḫẕ u iʿṭāsıyla meşġūl İzmirli Ḥasan Efendi'den der-saʿādetde teʾdiye olunmaḳ üzre on beş biñ şu ḳadar ġuruş burada alınmış olduġundan yevm-i vuṣūlünden on bir gün ṣoñra meblaġ-ı meẕkūru der-i ʿaliyyede falan ḫānda sākin efendi-i mümā ileyhiñ birāderi ʿAli Efendiye verilmesi żımnında işbu poliçe-i ʿācizānem keşīde ḳılındı.

İcār Senedi

Falan maḥalde kāʾin mutaṣarrıf olduġum bir bāb maġazanıñ īcārına ṭaleb olan falan ẕāt ...senesi ...ayından iʿtibāren şehriye şu ḳadar ġuruşa bir sene müddet için isticār u ḳabūl edib ve şu ḳadar ġuruş daḫi peşin olaraḳ teslīm eylemişdir. Meẕkūr maġazasına hītāmına degin taṣarrufunda olmaḳ ve müddet-i īcārında diger ṭarafdan ücretine żamm ile ṭālib **[83]** ẓuhūr eder ise de iʿtibār olunmamaḳ veya ṣūret-i aḫerle fesḫ olunmamaḳ üzere işbu sened iʿṭa olundu.

Numūne emsilesi bu ḳadarla iktifā olundu.

Bāb-ı Sādis

Tanzīm-i Ḥikāyāt u Rivāyāt

Faṣl-ı Evvel

Fenn-i inşānıñ ḳısm-ı aʿlā vü ecmeli tanzīm-i ḥikāyāt u rivāyāt ḳısmıdır. Tanzīm-i ḥikāyāt u rivāyāt bir māddeye müteʿalliḳ olan maʿlūmātı ifāde-i maḳṣadıñ iraʾe edecegi şerāʾiṭiyle ḥāl u nesaḳ-ı ṭabīʿīsine tevfīḳ etmekdir. Her bir mektūb yazmaġa iḳtidārı olan münşī kendisini ḥikāyet ü rivāyet yazmaḳ iḳtidārını ḥāʾiz ẓanneder. Lakin öyle degildir. Rivāyet yazmaḳ için birḳaç şarṭlar vardır ki biri esās-ı ḥikāye evvelā ẕihinde tertīb edilmelidir ki bu da vüsʿat-i ḳarīha ve tedḳīḳāt-ı ʿamiḳ ile olur. **[84] 2-** Ḥikāye olunan şeyʾi ḥüsn-i telaḳḳiye istiʿdād verecek ṣūretde sevḳ-i kelāmdır. Bu sebebden nāşī ḥikāyeniñ evveliyātıyla maḥāll ü zamānı ve ẕī-medḫal bulunan ẕevāt güzelce taʿrīf olunmalıdır. Baʿżı kere sevḳ-i kelāmdan ḥāṣıl olan siyāk-ı īfade müʾessir olmaḳ için maḳṣad sāmiʿīniñ maʿlūmları gibi ṭanılaraḳ birdenbire vakʿanıñ ortasından yaʿnī muḳaddimesizce basṭ-ı maḳāl edilir. Bu uṣūle mücerred merāḳı teheyyüc için tevessül olunur. 3- Rivāyet olunan ẕevāt u vukūʿāt münasebetle birbirine rabṭ olunmaḳ, 4- Reviş-i ifādeyi iḫlāl edecek tafṣīlātda bulunulmamaḳ, 5- Sevḳ-i kelāmda müstenid olduġu noḳṭa yaʿnī netice birṭaḳım muḳaddemāt-ı yaḳīniyye ile müṭālaʿa edenler için gizlice ḥāżırlanmaḳdır, 6- Rivāyet mümkün mertebe nüket ü mezāyā-yı kelāmiyye ile tevşīḥ etmekdir. Zīrā zīnet-i ifādeden ʿāri olan ekṣer-i rivāyāt ṭabīʿatıyla rūḥa ṣıkıntı verir.

Gelelim yazılacaḳ ḥikāyeniñ esāsı mütevātirāt gibi menḳulāt-ı ṣarīḥa veya meşhūdāt-ı ṣaḥīḥadan meʾḫuẕ ise meṣelā tārīḫ u ḳıṣaṣ u seyāḥat-nāme gibi bu miṣillü şeyleri yazar iken efkār u ʿaḳāyid-i ʿāmmeniñ ḫilāfına gidilmek ṭarīḳi iḫtiyār **[85]** olunmamalıdır, tā ki oḳuyanlar ondan istifāde etsinler ve eger ḥikāye-i merḳūmeniñ esāsı ṣırf muḫayyelāt ise orada istenilen şey yazılabilir. Faḳaṭ intiḫāb olunan fıḳralar maʿḳūl olmalıdır.

Seyāḥat-nāme bir nevʿ ḥikāyetdir ki onu tanẓīm için daḫi bir ḫaylice maʿlūmata iḫtiyāc messeder. Meṣelā bir münşī her ne ḳadar yazacaġı şeyʾi revnaḳ u şeṭāretli ḳaleme alabilmek iḳtidārını ḥāʾiz olur ise de lā-aḳall seyāḥāt-nāme yazmaḳ için coġrafya vü hendese ve fenn-i miʿmāri vü ʿilm-i nebātāt ve ʿilm-i ḥıyāfet u resm bilmek lāzımdır. Meṣelā coġrafya bilinmez ise vārid olunan memleketiñ ṭūl u ʿarżını ve ḳanġı iḳlīmden olduġu ve fenn-i miʿmāri bilmez ise teṣādüf olunan ʿacāyib ve ġarāyib ebniye ve ʿilm-i nebātāta vuḳūf olmayınca görülen eşcār u nebātāt taʿrīf edilemedigi gibi resim bilinmedigi ḥālde īcāb eden ebniye vü sāʾireniñ resimleri iraʾe edilemez. Bu cihetle bir

Avrupalınıñ yazdığı seyāḥāt-nāme gibi bizde daha seyāḥāt-nāme yazılamamaḳdadır. Ḫuṣūṣuyla seyyāḥ gördügü memleket ahālīsiniñ ḥālini ḥikāyede onlarıñ ādāb u aḫlāḳını ve efrād-ı mürekkebesiniñ ne türlü şeylere meyelān-ı ḫāṭırlarını ve terbiye **[86]** vü ʿādetleriniñ nehc ü revişini ve ḳābiliyet-i ṭabīʿīyyelerini ve derecāt-ı medeniyetlerini beyān ile berāber mīzān-ı tedḳīḳe vurmalıdır. Ve'l-ḥāṣıl rivāyet olunan şey ṣūret-i mükemmelede olmalı yaʿnī ezhānıñ taṣvīr u muḥākeme edemedigi nükte vü daḳīḳaya tamāmī-i ıṭṭılāʿ verecek ṣūretde naḳl ü ḥikāye olunmalıdır.

Tercüme-i aḥvāl ki bir ādeme müteʿalliḳ aḥvālden baḫṣeden ḥikāyeye denir. Eger bir ādemiñ tercüme-i ḥāli yazılmaḳ lāzım gelse o kimseniñ vaḳāyiʿne müteʿalliḳ ḥālāt-ı ʿumūmiyyeden baḫṣedilmek īcāb eder. Ḫuṣūṣuyla o ādemiñ müddet-i ḥayātına dāʾir mevād u vuḳūʿāt üzerine ḥaṣr-ı ḳalem edilib fevḳa'l-ʿāde bulunan efʿāliniñ esbāb-ı mūcibesi açıḳ ve mufaṣṣal beyān edilmelidir. İşte müverriḫ ol ādemiñ naḳāʾis ü fażāʾilini cemʿ ederek ve oña ʿāʾid mesāʾili taṣvīr ü terkīb eyleyerek mustaḥżarātını keşīde-i silk-i suṭūr edib şaḫṣ-ı merḳūm üzerine olan mülāḥaẓāt u müṭālaʿāt-ı ẕātiyyesini ise pek nādir ve hem de muḫtelif maḥallde ṣarf etmelidir.

Tercüme-i ḥāl ile ser-güzeştiñ beyninde farḳ vardır. Tercüme-i ḥālde o ādemiñ ʿumūma taʿalluḳ eder vaḳāyiʿ u muʿāmelātı **[87]** vuḳūʿāt u ʿādāt-ı şaḫṣiyyesinden ziyāde mevḳiʿ-i naẓar u iʿtināya alınır. Ser-güzeşt ise gerek ʿumūma ve gerek şaḫsına dāʾir mevādd-ı kevniyyeden baḫṣ eder.

Birṭaḳım ẕāt-ı meşhūreniñ ser-güzeştleri meslek ve mişāvarları ḥaḳḳında bize ıṭṭılāʿ-ı tāmm verecegi cihetle onlarıñ fażāʾil ü ḥissiyāt u teʾyīdāt-ı ḳalbiyyeleriniñ derecāt-ı mütefāvitesine kesb-i vuḳūf etmek ṣaḥīḥen mūcib-i istifādedir.

Faṣl-ı Ṯānī

Hikāyāt-ı Tārīḫiyye

Tārīh vuḳūʿāt-ı eslāfı pīşgāh-ı aḫlāfa ʿarż ḫıdmetini der-ʿuhde eder. Yaʿnī eslāfıñ aḥvāl ü vuḳūʿātından aḫlāf ḥiṣṣe-mend-i naṣīḥat olub netīcesinde ḫayr u menfaʿat terettüb eden umūr ile ʿāmil ve mażarrat terettüb eden işlerden iḥtirāz etmek için bir vāsıṭadır.

Tārīḫ-nüvīs olan kimse vuḳūʿātıñ ṣıḥḥat u ḥaḳīḳatini taḥḳīḳ ederek yazmalıdır. Yaʿnī aʿṣār-ı ṣābıḳa ve ḳurūn-ı sālife **[88]** vaḳāyiʿniñ ḥaḳīḳatine kesb-i vuḳūf u ıṭṭılāʿ ile zamānları ḥādiṯātına taṭbīḳ ederek yazmaġa muḳtedir bulunmalıdır tāki aḫlāf vaḳāyiʿ eslāfdan bir tecrübe-i ṣaḥīḥe alabilsin. Müverriḫ olan kimse ḥaḳīḳat-i ḥāli oña ẕīb u ġaraż ile ḳarışmış olanlardan farḳ u temyīze muḳtedir olmalıdır.

Tārīḫde taʿbīrāt-ı taʿaṣṣubiyye ve ḥikāyāt-ı ġayr-ı maʿḳūle ile imlā-yı ṣaḥā'if-i suṭūr etmek ḳaṭʿā cāʾiz degildir. Müverriḫ yalñız ḥaḳīḳati beyān degil belki her şeyʾiñ esbāb-ı mūcibesini beyān ve ḥikāye olunan vaḳʿayı bugün vuḳūʿ buluyor gibi taṣvīr u ʿayān etmelidir.

Tārīḫ vuḳūʿāt-ı ḥaḳīḳiyyeniñ ḥikāyesi demekdir. Müverriḫ olan ẕāt bī-ṭaraf bulunmalıdır ve vuḳūʿātı tanẓīm maḳṣadıyla ḥāl-i ṭabīʿisinden çıḳarmamalıdır. Müverriḫiñ tecrübe-i ṣaḥīḥa olmaḳ için ezmine-i māżiyyede aḥvāl-i insāniyye ve ʿumrān-ı memālik ü büldānda ne türlü teʾsīrler ẓuhūr etmiş olduġunu göstermelidir ki aḫlāf o yüzden müntefiʿ vü ḥiṣṣemend olalar. Tārīḫe *żiyā-yı fażl u ʿirfān* ve *cilā-yı eẕhān* dense be-cādır. Çünkü dünyāda milel ü aḳvām için vuḳūʿ bulmuş bunca āṯārı yaʿnī saʿādet-i ḥāl ve idbār u iḳbāli hep tārīḫ **[89]** bize irāʾe eder. Tārīḫ mekmen-i ġarāʾib ve maḫzen-i ʿacāʾib denmege şāyestedir. Zīrā istiknāh-ı aḥvāl-i nevʿ-i beşer için tedḳīḳ ile naẓar edenler tārīḫ vāsıṭasıyla nice nice serāʾir ü meknūnāt-ı āṯār u aḥvāle vāḳıf olmuşlardır.

Tārīḫ *sāʿī-i zamān* denmege sezādır. Çünkü cemʿiyet-i beşeriyemiziñ esbāb ve refāh u saʿādetini ikmāl için dünyānıñ cihāt-ı muḫtelifesinden bizi ḫaberdār eder.

İbn-i Ḫaldun Rahmetu'llāh Muḳaddime tārīḫinde der ki fenn-i tārīḫe taṣaddī eden kimse ḥaḳḳı bāṭıldan ṣaḥīḥi fāsidden farḳ u temyīz için siyāset-i ümem ve niẓām-ı ʿāleme dāʾir meṣāliḥü'l-enām ve ḥaḳāyıḳ-ı eşyā ve ṭabāyiʿ-i mevcūdātı bilmek lāzım olup aʿṣār-ı sālifeniñ ve eṭrāf u aḳṭārıñ ve ḳurūn-ı māżiyyeniñ eṭvār u aḫlāḳ u ʿādetlerine ve milel ü meẕāhib ve sāʾir aḥvāl-i muḫtelifelerine ıṭṭılāʿ-ı tāmm taḥṣīline muḥtāc olduġundan māʿadā kendi zamānında mevcūd u müteʿāref olan umūru dāhi żabṭ u iḥāṭa edip ḥāżır ile māżī ve mevcūd ile ġāʾib arasından bulunan eṭvār u aḥvāliñ muvāfaḳat u mümāṯeletini yāḫūd muḫālefet ü muġāyeretini **[90]** żabṭ u itḳān eyleyib iki ʿaṣr ve devletde muvāfiḳ ya muḫālif bulunan eṭvār u aḥvāliñ ʿilletlerini beyān eyleye ve daḫi her devlet ü salṭanatıñ

ve dīn-i milletiñ aṣıllarını ve ibtidā-yı ẓuhūrlarını ve hudūs u vuḳūʿlarınıñ ʿilel ü esbābını geregi gibi bilib ve bunları vücūd u ẓuhūra getiren ricāliñ aḥvāl ü iḫbārlarına vāḳıf olmaḳ lāzımdır ki müverriḫ olan kimesne cemīʿ-i ḥavādiṯ ü vaḳāyiʿiñ esbābını istīʿāb edib her ḫaberiñ aṣlına geregi gibi vuḳūf-ı tāmm taḥṣīl etdikden ṣoñra naḳl olunan ḥikāyeyi maʿlūmu olan ḳavāʿid-i külliye ve ḳavānīn-i ʿaḳliyyeye ʿarż edib menḳūlü maʿḳūle taṭbīḳ u naḳli ʿaḳıl ile tevfīḳ fāʿidesine mürāʿāt eyleye. Eger naḳl olunan mādde ḳānūn u ḳāʿideye muṭābıḳ ve mūcib ü muḳteżāsına muvāfıḳ olub ʿakl-ı selīm ve ṭabʿ-ı mustaḳīm tecvīz etdiği umūrdan ise ḫaber-i meẕkūruñ ṣıḥḥatine iʿtiḳād u iʿtimād eyleye ve illā tezyīf ü redd edib iṣġā vü iltifāt etmeye. *İntehā*

Faṣl-ı Ṯāliṯ

Tārīḫ iki ḳısımdır biri tārīḫ-i ʿumūmī ve digeri tārīḫ-i **[91]** ḫuṣūṣīdir. Tārīḫ-ı ʿumūmī ḳurūn-ı ūlā ve ḳurūn-ı vusṭā ve ḳurūn-ı ḥāżıra tārīḫidir. Ḳurūn-ı ūlā tārīḫi aʿṣār-ı mechūleden bedʾ ile ġarbī Roma İmparaṭorluġunuñ inḳırāżına degin vuḳūʿ bulan aḥvāl u vuḳūʿātdan kütüb-i ʿahd-i ʿatīḳ ve āṯār-ı ʿatīḳa vü sāʾire vāsıṭasıyla istiḫrāc ü isti[n]bāṭ olunan şeylerden baḥṯ eder. Ḳurūn-ı vusṭā şarḳī Roma İmparaṭotluġunuñ ibtidā-yı ẓuhūrundan iżmiḥlāline degin mürūr eden ʿaṣırlardır ki tārīḫi ol ʿaṣırlarda güẕerān etmiş olan vuḳūʿātdan baḥṯ eder. Ḳurūn-ı ḥāżıra feṭḥ-i Ḳonṭanṭinniye'den ṣoñra bu āna degin mürūr eden ḳarnlardır ki tārīḫi ḳurūn-ı meẕkūrede ṣafḥā-i kāʾinatda cereyan eden vuḳūʿāt u ḥavādiṯātdan baḥṯ eder. İmdi ezmine-i meẕkūreniñ vuḳūʿātından ḳanġı bir tārīḫde baḥṯ olunur ise o tārīḫ-i ʿumūmi demekdir.

Tārīḫ-i ḫuṣūṣi yalñız bir ḳavim veya bir devletiñ zamānında ẓuhūra gelen vuḳūʿātı beyān eder. Meṯelā şevket-i salṭanat-ı āfitāb-saṭvet-i dūde-i ʿOṯmāniyān żiyā-pāş-ı sāha-i rūy-ı zemīn olduġu zaman-ı saʿd-iḳtirānda şimdiye degin aḥvāl ü vaḳāyiʿ-i devlet-i ebed-müddet-i ʿOṯmānī ḥaḳḳında tertīb u tedvīn olunmuş olan tārīḫler gibi. **[92]**

Ez-cümle Naʿīmā Tārīḫi

Tārīḫ-i merḳūmuñ ḫilʿat-i fāḫire-i naẓm u tertībini taṣvīr-i merām ve telfīḳ-i kelām bediʿasıyla tevşīḥ u taḥsīn ve żābıt-ı dībā-ṭırāzı şerāʾiṭ-i tārīḫiyye ile tezyīn olunmuştur. İşbu tārīḫ-i güzīn biñ senesiniñ muḥarremu'l-ḥarāmı ġurresi ibtidāsından bedʾ ile biñ

yetmiş senesi ġāyesine degin vuḳūʿ bulan ḥavādiṯāt-ı kevniyeden baḥṯeder ki mütālaʿası cümleden aḥlā vü eleẕẕ bulunmuş olduġundan şāyeste-i naẓra-i enẓār-ı ūli'l-ebṣārdır.

Tārīḫ-i Cevdet

El-yevm ʿadliye neẓāret-i celīlesine revnaḳ-efzā olan devletli Cevdet Paşa ḥażretleriniñ tārīḫleridir ki biñ iki yüz seksen sekiz şaʿbānından başlayıb on yedi tārīḫine ve daha ṣoñralara ḳadar müşārün ileyh ḥażretlerinin devletçe vuḳūʿ-yāfte olan ḥavādiṯ-i yevmiye ve ẓuhūrāt-ı kevniye nesaḳ-ı vāḥid üzere çekīde-i ḳalem-i nādire ramaḳları olmuştur ve yine Aydın defterdārı sābıḳ Muḥammed Fevzi Efendi merḥūmuñ ṭarz-ı nevīn üzere ḳaleme almış olduġu *Ḫaber-i Ṣaḥīḥ*dir ki bu selīs ʿibāreli **[93]** tārīḫiñ muḳaddimesinde bu devlet-i muʿaẓẓamanıñ vuḳūʿāt-ı cüzʾiye vü külliyesini bildirir. Bugüne ḳadar mūciz u mufaṣṣal birçoḳ kütüb-i tevārīh tedvīn edilmiş ise de efāżıl-ı vükelā-yı feḫḫāmdan Cevdet Paşa ḥażretleriniñ żabṭ-ı vaḳāyiʿine meʾmūr olduġu biñ yüz seksen sekiz sene-i hicriyyesine gelinceye ḳadar olanları belāġat yolunda münşīyāne ve şāʿirāne yazılmış şeylerdir. Birazı da *Ḥamzā-nāme* vādīsinde türrehāt-ı bī-maʿnā ve tafṣilāt-ı mā-lā-yaʿnī ile memlū ve ḫuṣūṣiyle şīve-i inşā vü ifādeleri ādāb-ı ʿaṣrımıza göre naẓar-ı istihcān ile görülür. Birṭaḳım elfāẓ-ı taʿaṣṣubiyyeyi muḥtevī olduġu gibi baʿżıları daḫi ʿādāt u ṭabāyiʿe muġāyir birṭaḳım ġarāʾib ḥikāyāt ile memlūdur diyerek tevārīḫ-i meẕkūreyi taḳbīḥ eyledikden ṣoñra Paşa-yı müşarün ileyh ḥażretleriniñ żabṭ u teʾellüfüne başladığı tārīḫiñ üst ṭarafı olan dört yüz doḳsan senesi vuḳūʿāt-ı devletiñ lisān-ı ʿaṣra muvāfiḳ ṣūretde Sulṭān Selīm Ḫān-ı sānī ḥażretleriniñ ʿaṣırlarına degin beş cild üzere cemʿ ü tedvīn ederek bi-ḥaḳḳın nāmını cerīde-i aṣḥāb-ı āsāra dercetmişdir. Bundan ṣoñra tedvīn olunan tārīḫler meyānında ehemmiyyeti derkār olan tārīḫleriñ biri de maʿārif-i ʿumūmiyye neẓāret-i celīlesine revnaḳ-efzā devletli **[94]** Muṣṭafā Paşa ḥażretleriniñ *Netayicü'l-vukūʿāt*-nām tārīḫ-i bī-naẓīrleridir ki ṭulūʿ-ı kevkebe-i iḳbāl-i saʿādet-meʾāl-i āl-i ʿOsmān'dan bu āna degin güzerān eden selāṭīn-i ʿaẓām ḫużerātınıñ cülūs-ı saʿādet-i meʾnūsları ile menāḳıb-ı cemīleleri ve zamān-ı saʿādetlerinde ẓuhūra gelen vuḳūʿāt-ı mühimme umūr-ı māliye vü siyāsiyyelerini muḫtaṣar u mūciz ṣūretde beyān u ifāde eder. Tārīḫ-i mezbūr şerāʾiṭ-i mebsūṭa-i tārīḫiyyeyi ḥāvī bulunduġu gibi neẓāret-i ticāret maḳām-ı celīlesine şeref-efzā devleti Ṣubḥī Paşa ḥażretleriniñ *Tārīḫ-i İslāmī* ile *Tabṣıra-*

i ʿĀkif Paşa ve *Ḳışaṣ-ı Enbiyā* ve risāle-i *Devr-i İstīlā* daḫi fenn-i tārīh ü ḳışaṣda meziyyet-i fevḳa'l-ʿādeyi ḥāʾiz bulunan āṯār-ı ber-güzīdelerdendir.

Faṣl-ı Rābiʿ

Rivāyet-i Ḳışaṣ

Rivāyet-i ḳışaṣdan maḳṣad ya maḥżan eglendirmek veya bunuñla berāber nāsa ʿibret ü intibāh göstermek için bir vaḳʿa-i tārīḫiyyeniñ oña münāsib ve mülāʾim olan birṭaḳım ḥālāt u ḥādiṯātınıñ tafṣilātından veya ṣırf muḫayyel vāridāt-ı ẕihniyyeden ʿibāret olan bir ḥikāyeyi **[95]** ḥaḳīḳat ṣūretinde tanẓīm ü teşkīl ile ḫużżār veya sāmiʿine irāʾe etmekdir. Vāḳıʿan bu maḳūle ḳışaṣ u ḥikāyeyi oḳuyan veya diñleyen kimseler müddet-i ʿömürlerinde teṣādüf edecekleri vuḳūʿāt meyānında ṭarīḳ-i selāmet veya tehlikeyi farḳ ü temyīz ederek ġaflet ʿārıżasıyla ḫaṭīʾātdan maṣūm olurlar çünkü insan için ġaflet egerçi emr-i ṭabīʿī ise de ekṯeriyā mesmūʿāt u meşhūdātdan aḫẕ-ı ʿibret ü intibāh ile mündefiʿ olması muḳarrer bulunduġundan ʿārıż ḥükmüne girmişdir.

ʿAvārıżıñ defʿi mümkünātdan olmasına göre işbu ʿārıża-i ġafletden ḳurtulmanıñ ṭarīḳi daḫi bu miṯillü vuḳūʿāt u ḥikāyātından maʿlūmāt almaġla nīk ü bedi temyīz ve tefrīḳ için iḥsāsāt-ı ṭabīʿīyyeye ʿilm-i yaḳīn ʿilāve etmekdir.

İşte bu sebebe mebnī cevher-i ʿilm ü ʿirfān ile tezyīn-i ẕāt eden ve aḥvāl-i ʿāleme vāḳıf olanlarıñ ġaflete uġraması nādiren vuḳūʿ bulur ve nādir ise maʿdūm ḥükmünde olduġundan vuḳūf ve ʿilm-i ġafletiñ nādiren ve bunuñ ʿaksi dāʾimā vuḳūʿuna medār ve belkide sebeb-i müstaḳil olur. Bir ʿālim ile bir cāhiliñ ḥarekāt u muʿāmelātlarında vuḳūʿ bulan ḫaṭīʾātlarını yekdigere muvāzene vü muḳāyese edecek olur isek pek **[96]** çoḳ farḳ buluruz. Yaʿnī nīk ü bedi temyīze muḳtedir ʿālimiñ bir ḫaṭāsı var ise ʿālim olmayanıñ on ḫaṭāsı bulunur. Çünkü erbāb-ı ʿilm u vuḳūf sevābık-i aḥvāli tefekkür ve mülāḥaẓa ile levāḥık-i efʿālde tabaṣṣur u intibāh üzre ḥareket edeceginden ġaflete uġrasa bile vuḳūfsuzluḳ beliyyesiniñ ilcā edecegi tekerrür ü taʿaddüdden maṣūn olur. Ve'l-ḥāṣıl bir ādem gidecegi yolda çāh-ı muṣībetiñ vücūdundan vāḳıf olur ise kendüsi ne ḳadar terġīb olunsa bile oralardan gitmeyib bir ṭarīḳ-i selāmet arar. Lakin bunun ʿaksi ḥālinde yaʿnī gidecegi yolda çāh-ı muṣībetiñ vücūdından bī-ḫaber olur ise bulunan iġfālāta ṭabīʿī ḳapılıb muṣībete uġrar. Bunuñ için insān muʿāmelātında ve ḥattā ġaflet edib de bir ḫaṭāya

uġramamaḳ üzre tabaṣṣur u intibāh ḥāṣıl etmek için aḥvāl ü vuḳūʿāt-ı tārīḫiyyeden ʿibret almalıdır ki mūcib-i mażarrat olan ḫaṭīʾāta düçar olmaya.

ʿAle'l-ḫuṣūṣ aḥvāl-i ʿāleme vāḳıf olmayan gençler sefīne-i ḥayātlarını bādbān-ı ḫayāl ü ḫülyā ile baḥr-ı muhīṭ-i sevdāya ataraḳ o deryānıñ yüzünde gezmesini cān göñülden ārzū ederler. Lakin eksẹriyā telāṭum-i emvāc tekneleri ġarḳ-ı girdāb-ı helāk **[97]** eder olduġunu ve bunuñ için dehriñ nice nice riyāḥ-ı şedīde vü furtuna beslemekde bulunduġunu bilmezler. ʿĀlemiñ her ṭarafında bir gül görseler hemān onuñ rāyiḥasını istişmām emeliyle ele getirmege şitāb ederler. Lakin onuñ insanı zaḫmdār edecek dikenini der-ḫāṭır etmezler ve her cānibinde yetmiş fidan u nev-nihāliñ ḥüsn-i ṭarāvet u letafet-i manẓarasına ḥayrān olaraḳ dāʾimā eṭrāf u cevānibinde ḫırāmān olmaḳ sevdāsında bulunurlar. Lakin bu aġaçlarıñ köklerine ṣarılmış mār-ı zehrnākıñ ṣoḳmasını hīç tefekkür etmezler. İşte bu mülāḥaẓāta naẓaran gençler için tārīḫ u ḳıṣaṣ u ḥikāyāt oḳumaḳ īcāb eder ki kendilerini varṭa-i hevlnāka düşürmemek için bir tecrübe ḥāṣıl edeler. Ve'l-ḥāṣıl ḥikāyāt u ḳıṣaṣ insānları yine kendi müşābihleri ile taʿlīm ve terbiyeye ḫıdmet etmek emrini der-ʿuhde eylediklerinden mübtedīler ileride alacaḳları maʿlūmāt-ı ḥavādiṣeyi ve müntehīler aḥvāl-i ʿālemden vāḳıf olduḳları şeyleri onda bulurlar.

[98] Bāb-ı Sābiʿ

Mevāʿiẓ yaʿnī Ḫuṭbe ve Nuṭuḳ

Faṣl-ı Evvel

Ḫuṭbe ḥamdele ve ṣalvele ile bedʾ ederek sāmiʿīni bir şeye terġīb veya bir şeyden taḥẓīr için tertīb ü tanẓīm olunmuş kelāma denir. Ḫuṭbeniñ ʿibāresi muḳaddemāt-ı yaḳīniye veya maḳbūle veya maznūneden terekküb eder. Ḫaṭīb aḳvāli şāyān-ı istimāʿ vü ḳabūl olan ol bir ẓātdır ki kelāmını fikr ü taṣavvuru için sevḳ ve fikr ü taṣavvurunu da ḥaḳīḳati meydāna çıḳarmaḳ için istiʿmāl eder. Ḫaṭīb ifāde edecegi kelāmı sāmiʿiniñ derece-i ḳābiliyyet ü terbiyelerine ve maʿlūmātlarına göre īrād etmelidir. Ḫaṭībiñ söyleyecegi kelāmda doġruluḳ ve edeb ve tedbīr ü ḫayr-hᵛāhlıḳ ḫaṣāʾiṣi bulunmalıdır. Ḫaṭībiñ ʿilm ü faẓlı ve aḫlāk-ı ḥasenesi olmalı ve esālīb-i kelāmda ḥāẓıḳ bulunmalıdır. Ḫaṭīb olan kimse infiʿālāt-ı nefsāniyyeye mālik olmalı. Meṣelā sāmiʿini aġlatmaḳ isteyince evvelā kendisi aġlamalıdır.

[99] Ḫaṭīb olan ẕātda ḳuvve-i muḫayyiliye olmalıdır ki söyleyecegi kelāmı şāyān-ı naẓar-ı diḳḳat olan ḥālāt ile taṣvīr edebilsin. Ḳuvve-i ḥāsse olmalıdır ki ḳalbi sürūr u keder ve ġażab u merḥamet gibi ḥissiyāt-ı müteḫālife vü mütenevviʿaya açıḳ bulunsun. Ḳuvā-yı ḥāsseye mālik olmayan ḫaṭīb veya kātib faṣīḥ olamaz. Vāḳıʿan serd eyledigi delāʾil ṣaḥīḥ ve muḳniʿ olur ise de ama bürūdetle telaḳḳī olduġuna bināʾen ḳuvā-yı ḥissiyyeyi taḥrīk u tehyīc edemez. Ḳuvve-i mümeyyize olmalıdır. Ḳuvve-i mümeyyize ḥissiyātıñ ṭabāyiʿ vü evṣāfını teşḫīṣ u temyīze kesb-i iḳtidār ile mülāyimi veya münāfiri olan kelāmı bilmek ve ḥissiyātı tehyīc için lāzım gelen vesāʾiṭi bulmaḳdır. Bir ḫaṭībte şu üç ḳuvvet bulunmaz ise infiʿālāt-ı nefsāniyyeye ve tehyīce mālik olamaz. *İnfiʿālāt*-ı nefsāniyye ruḥuñ heyecānına denir. Heyecan da bir şeyʾe muḳārenet ve şiddet-i inhimāka veya mübāʿadet ve şiddet-i münāferete sebebiyet verir. Her kimde ki eẕhānı nuṭḳı vāsıṭasıyla istedigi gibi tehyīc edecek ve ṭabāyiʿi diledigi gibi ḳullanaraḳ kederden sürūra ve ġażabdan merḥamete ve bürūdetden meftūniyyete ḳalb u taḥvīl eyleyecek ḳadar kifāyet ü iḳtidār olur ise de şübhesiz o kimse ḫaṭīb-i faṣīḥdir. Ekṣeriyā ḫuṭbeniñ ʿibāresi *ʿulüvv-i efkār* **[100]** veya ʿaẓamet-i ḥissiyātdan münbaʿiṯ vāridāt-ı zīhniyye veya ḳarīḥa-i ḫāliṣe ve taḫayyülāt-ı ṣāfiyyeden müteraşşiḥ maḳāṣıd-ı ʿāliyeyi taṣvīr eden kelāmdan ʿibāret olur veya ʿuḳūl-i beşeriyyeniñ idrāk edemedigi vüsʿat u ʿaẓamet ve iḫtişām u rifʿatla muttaṣıf mā-fevka'l-ṭabīʿa vicdān- ı ṣaḥīḥden ʿuḳūlü müteḥayyir ḳalacak ṣūretde ṭulūʿ u sünūḥ eden maʿāni-i ʿāliyye ve ḥaḳāyıḳ-ı ḳudsiyye ile müzeyyen ü müveşşaḥ olur.

Maʿānī-i ʿāliye ve ḥaḳāyıḳ-ı ḳudsiyeyi müştemil ḫuṭbe

Emmā baʿd ey nās size Allah teʿālā ḥażretlerinden ittiḳā ile vaṣiyet eylerim ki ʿunvān-ı ṣıdḳ u ṣadāḳat Allah'a iṭāʿat ve ʿıḳābından ḫaşyet ve bi'l-ḫāṣṣa aḫlāḳ-ı ḥasene ile tezyīn-i ẕāt u ṭaviyyetdir. Taḳvā vü ṣalāḥ bāʿiṯ-i feyż ü necāh ve sebeb-i fevz ü felāhdır. و من يطع الله ورسوله فقد فاز فوزاً عظيماً [42] ve ṣāliḥāt-ı aʿmāl ile taṣfiye-i ḥāl bādi-i rıżā-yı Rabb-i müteʿāldir. Nitekim *ve rıḍvānu'llahi ekber* buyurulmuştur. Taḥḳīḳ bilin ki Cenāb-ı Ḥaḳḳ celle şānühü vaʿd-i vaʿīdinde ṣādıḳ ve Ḳur'ān-ı Kerim bu ḫuṣūṣda ṣıdḳ ile nāṭıḳdır. Kemā-ḳāl ما يبدل القول لدى و ما انا بظلام للعبيد [43]

[42] *Ve men yuṭıʿi'llāhe ve resūlehu fe-ḳad fāze fevzen ʿaẓīmā.* (Kim Allah ve resülüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.) Ahzâb, 33/71

[43] *Mā-yubeddelu'l-ḳavlü ledeyye ve mā-ene bi-ẓallāmin li'lʿabīd.* (Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim.) Kaf, 50/29

Ḫuṭbe-i Diger

Emmā baʿd **[101]** ey nās! Size nāzil olan bu meṣāʾibe ṣabr u s̱ebāt ediñiz. Zīrā ṣabr u s̱ebāt her şeyde lāzım ve lā-büddür. Ḫuṣūṣiyle bu ḥāl bize muṣībet gibi görünür ise de ʿākıbet ḥaḳḳımızda Allahu teʿālānıñ bir luṭf u merḥameti olduġunu bilecegiz. Zīrā düşman ḳarşımızda muḳāvemet edemeyib hezīmet eylediler. Biz de taʿḳīb ederek onları işte buraya ḳadar getirdik. Ḳorkmayıñ nuṣret-i ilāhīyye bizimledir. Ser-ʿaskerimiz Ebū ʿUbeyde ḥażretleri bize her ne ḳadar ordunuñ bulunduġu mevḳiden çok da uzaḳda bulunmayıñız deyü buyurdular ise de şimdiki ḥālde ḥasbe'l-īcāb onlardan yedi ḳonaḳlı mesāfe uzaḳda bulunuruz. Müşārün ileyh ḥażretleri böyle külliyyetli düşman ʿaskerine teṣādüfümüzü bilemezler. Eger münāsib olur ise içiñizden biri gidib serīʿān Ebū ʿUbeyde ḥażretlerine keyfiyyeti iḫbār etsin ki iḫvān-ı müslimīnden bir fırḳa ile bize imdād yetişdire. Şuraḥbīl rıḍvanu'llāhi ʿanh. (*Fütūḥu'ş-Şām*)

Emmā baʿd

Ey nās ṣabr u s̱ebāt iki ʿaskerdir ki onlara ġalebe mümkün ü mutaṣavver degildir. Bu bir ḥayf u esef günüdür. Aṣḥāb-ı **[102]** Resūlü'llāhı yed-i aʿdāya terk etdikden ṣoñra mürüvvet ü ʿāṭıfetiñizde ve ġayret-i dīniyyeñizden kendiñizde ne görebilirsiñiz? Öyle ise onları taḫlīṣe saʿy ediñiz ve Allahu teʿālā ḥażretlerinden ḳorḳuñuz ki meṣīr ü merciʿñiz odur. Ve bunu böyle biliñiz ki eşyā-yı nefsiyyeyi terk ancaḳ enfes-i ḫabīs̱eye lāyık ve sezādır. Sizce taḥaḳḳuḳ etmedi mi ki dünyā fāni ve āhīret dār-ı naʿīm u bāḳīdir. Bilmez misiñiz ki nice ervāḥ u eşbāḥ bu dünyā-yı fānīden dār-ı āḫirete intiḳāl etdi. Elbette bir gün olacaḳdır terk-i mā-sivā edilecekdir. Dünyānıñ müddeti ġāyet azdır. Öyle ise meʿāşir-i ervāḥı tezyīde saʿy ediñiz. Çūnkü āvān-ı rıḥlet taḳarrüb etdi ve siziñ seferiñiz vāḳıʿān şākk ve muḥtāc-ı zād u refākdır. Her ne ise taḥammül ü muṣāberet eyleyiniz. *İnna'llāhe meʿa'ṣ-ṣābirīn. ʿİyāż bin Ġanm* [44](*Fütūḥu'ş-Şām*)

Faṣl-ı S̱ānī

Nuṭuḳ

[44]Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine iştirak eden ünlü kumandan, sahâbî (Çubukçu, 2001: 498).

Nuṭuḳ sāmiʿīniñ ʿırḳ-ı ḥamiyyetlerini taḥrīk u teheyyüc veya bir şeyʾe **[103]** terġīb veya bir şeyden terhīb ü tenfīr için faṣīḥ u belīġ bir ẕāt ṭarafından īrād olunan kelāmdır.

Nuṭuḳ daḫi muḳaddemāt-ı yaḳīniyye vü maḳbūle vü maẓnūneden tertīb ü tanẓīm olunan bir nevʿ ḫuṭbe olub muḳteża-yı ḥāl ve iʿtibār-ı münāsibe göre tenevvüʿ eder. Meşelā nuṭḳu diñlemek için taḥaşşüd eden bir cemʿiyet-i ʿuẓmāya da sāmiʿīniñ ziyādesiyle diḳḳat ve baṣīretlerini cālib olmak için muḳaddemātı cevāhir-i ʿilmiyye ve tezyīnāt-ı bedīʿa ile müzeyyen u müveşşaḥ ve efkār-ı ʿālīden münbaʿiṣ birçoḳ maʿāni vü ḥaḳāyıḳ ile müreşşaḥ edilir. Bu miṣillü muḳaddemāta *muḳaddemāt-ı yaḳīniyye* denir. Baʿżı kere ḥaḳīḳat-i ḥāle sāmiʿīniñ ıṭṭılāʿı fütūr ü nefretlerini müʾeddī olmasın deyü iḫdāʿ vü iġfāl için ḥīle-i şerʿiyye ve desāyis-i ʿakliyye ile müveşşaḥ yalñız muḳaddemāt-ı ẓanniyyelerden tertīb ü tanẓīm olunur ki bu miṣillü muḳaddemāta *muḳaddime-i ḫādiʿe* denir ki buñda ʿibāresi ʿādī ile basīṭ beyninde bir fikir ile taṣvīr olunan kelām riḳḳat ü letāfet ve nezāket ü ẓarāfet ṣıfatlarından biriyle veya cümlesiyle muttaṣıf olur. Ve baʿżı kere de muḳaddemāt-ı maḳbūleden tertīb olunur ki bu da nuṭḳuñ fevāʾidiniñ ḳılleti ve medlūlü olan mebḥaṣiñ vāżıḥiyyeti ve sāmiʿīniñ ol ḳadr **[104]** nā-müsāʿid bulunması cihetle sūʾ-i teʾṣīrden iḥtirāz olunamayacaḳ maḥallde kān-ı sāde bir ḳarīḥadan sünūḥ etmiş gibi maʿānī vü maḳāṣıdı tezyīnāt-ı lafẓiyye ve taḫayyülāt-ı şāʿirāneden berī olduġu ḥālde ṣırf ḥaḳīḳat ve vāḳiʿa muṭābıḳ ṣūretde ʿibāre-i basīṭa ile īrād olunur. Baʿżı kere tehyīc-i efkār ve taḥrīk-i ezhān için infiʿālāt-ı nefsāniyyeyi maẓhar-ı ḥareketle sāmiʿīnde daḫi infiʿālāt-ı nefsāniyye iẓhār edecek ṣūretde birṭaḳım şiddet ü ḫiddet-i kelām ile īrād olunur ki buña *muḳaddemāt-ı müheyyice* ıṭlāk olunur.

Şiddet-i Kelām

Efkār u taḫayyülāt-ı şedīde ile nikāt-ı müʾessireniñ kelāmda ḥüsn-i imtizācına denir ki bu da ḥiss ü fikri kemāl-i ḳuvvet ile ifāde ve ḥissiyāt-ı müterākimeden münbaʿiṣ maʿnāları az kelimelere idrācile olur.

Ḫiddet-i Kelām

Ḫissiyātıñ sürʿatle ḥareket ve ḳuvve-i ḫayāliyyeniñ hiss-i serīʿ ile lafẓda imtizācıyla mütekellimi bi-ḥużūr ederek ẓuhūr eden kelāma denir ki bu miṣillü ḥiddetli kelāmı īrād eden kimseniñ tekellümünde ṭayş ü ḫiffet ve ḥareketinde baṭş u ḳuvvet müşāhede olunur.

İrād-ı nuṭuḳdan beklenilen netīce ve maḳṣad hemān eñ ziyāde nuṭḳ **[105]** eden taḳrīr u beyānından alınabilir. Taḳrīr u beyān güzel ve şerāʾiṭine muvāfıḳ olunca nuṭḳ eden ẕāt sāmiʿīni müteḥayyir ḳılar, iġfāl eder, celb eder, merāmına sevḳ eder. Bi'l-ʿakis nuṭḳ eden ẕāt taḳrīr u beyāna muvaffaḳ olmaz ise sāmiʿīni kendisini lā-ubāliyāne diñlerler ve netīcede ḥuṣūl-peẕir olmaz. Taḳrīr güzel olmak için evvelā maḳṣad güzelce düşünülmek veya ḳaleme alınmaḳ ve sāmiʿīne ve fāʾidesi olmayan efkār-ı ʿaḳīme kāle alınmaḳ ile olur. Nuṭuḳ söylendikde sāmiʿiniñ işitecekleri vechle söylenilmek ve muḫāṭabı tehyīc ü müteḥayyir ḳılacaḳ ṣūretle leṭāfet ü metānetle ifāde edilmek lāzımdır.

Sāmiʿīne nuṭḳu suhūletle ve tamāmiyyetle işitdirmek için üç şarṭ vardır. Biri ṣadāniñ derece-i maṭlūbede ḳuvvetli olması, ikinci kelimāt birbirinden farḳ u temyīz olacaḳ derecede aġır söylenilmeli, üçüncü kelāmıñ vaḳf olunacaḳ duracaḳ yerlerine riʿāyet edilmelidir.

Bu sebebden nāṣī baʿżı kimseler söylenecek nuṭḳu ġāyet belīġāne ḳaleme almaḳ uṣūlünü bilirler de söylemek uṣūlünü bilmezler. Çünkü insān için feṣāḥat ve belāġatla söz söylemek ve şarṭına muvāfıḳ nuṭuḳ etmek bir hediye-i maḫṣūṣa-i ilāhīyyedir. **[106]**

İrād-ı nuṭḳ beş şeyle ḥuṣūl-peẕīr olur: Biri ṣadāniñ ḳuvvetli ve dolġun olmasıyla, ikinci nuṭuḳda ẕikr olunan kelimeler kendilerine maḫṣūṣ bir ṣadā vü ḥareketle beyān olunmasıyla olur. Eger böyle olmaz ise nuṭuḳ bārid olduḳdan başḳa meʾālde eksik ḳalır. Üçüncü terākīb-i kelāmiyyeniñ tenevvüʿ ü iḫtilāfı nisbetinde refʿ-i ṣavt olunmasıyla nuṭḳuñ eczāʾ-ı muḫtelifeleri farḳ u temyīz olunmaḳ için īcābı ḥālinde vaḳfedilmesiyle olur. Vaḳfiñ iki nevʿi vardır: Bir ṣadāniñ tefrīḳ u temyīzine ḫıdmet ü iʿāne eder ki bu nevʿ vaḳf efkār- ı mühimme ʿaḳībinde edilerek sāmiʿiñ bir müddet diḳḳat-i naẕarını fikr-i meẕkūr üzerine celb ü ḥaṣr etdirir ve digeri ise bir fikr-i maḫṣūṣdan baḥs eden kelāmıñ insicām u selāsetine lüknet ü rekāket gelmeksizin eczā-yı muḫtelifesiniñ ḳaṭʿ olunmasıdır ki bunuñ mevḳiʿi de sāʾika-i ṭabīʿatdır. Beşinci nuṭuḳ eden ẕāt ḥissiyātını īmā için vücūdunda ḥareket peydā olmasıyla olur. Zīrā hīç bir ḥis yoḳtur ki oña maḫṣūṣ bir ḥareket olmasın.

[107] Miṣāl

Nuṭuḳ

Ey fityān-ı ʿArab! İşte düşmanlarıñız hengām-ı ġafletiñizde size hücūm ediyorlar. Onlar da siziñ gibi ʿArab'dır. Bu sāʿat Allah ʿindinde vaḳitleriñ efḍali ve sāʿatlerin eñ ehemmiyyetlisidir.

İmdi ḳalbiñize ḳuvvet u ʿazmiñize metānet veriñ ve ḫavf üzre olmayıñ. Maʿlūmuñuzdur ki Resūlümüz ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretleri الجنة تحت ظلال السيوف [45] buyurdular ve kendi ḳılletiñiz ile düşmanıñ keşretine baḳmayıñ. Çūnkü vācib teʿālā ḥażretleri Kurʾān-ı Kerīm'inde كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة بإذن الله والله مع الصابرين [46] buyururlar. Ḍırār bin el-Evzer *rıḍvanu'llāhi ʿanh*[47] (*Tercüme-i Fütūḥu'ş-Şām*)

Nuṭuḳ

Her millet ve devletiñ derecāt-ı medeniyyetleri efrādınıñ ṣınāʿat ü ticāret ve yesār u şervetleri ile mütenāsiben gitmekdedir. Ṣınaʿāt-ı nefīse ile ticāret-i ṣaḥīḥa vābeste-i ʿilm ü maʿrifet ve ʿilm ü maʿrifet ise merhūn-ı teshīl-i esbāb-ı taḥṣīliyedir. **[108]** Egerçi devlet-i ʿaliyye-i ebedīyü'l-devāmıñ teʾsīsinden biri her nevʿ fünūn-ı ʿāliyyeniñ maḥall-i taḥṣīli medāris olub ve bu medārisden pek büyük ʿālimler yetişmekde ise de lakin taḥṣīl-i şervetiñ mā-bihi'l-ḳıvāmı olan fünūn-ı nāfiʿanıñ maḥall-i taḥṣīli de mekātib olduġu bī-iştibāhdır. Bugün Avrupa ahālīsinde meşhūdumuz olan ṣanʿat u ticāret ve yesār u şervet hep bu mekātibden çıḳan aṣḥāb-ı maʿrifetiñ himmetleri ile meydāna gelmekdedir.

Velī-niʿmet-i bī-minnetimiz pādişaḫ-ı maʿārif-güster efendimiz ḥażretleri birçoḳ fedākārlıḳlar ile bugün Avrupa mekteblerine muʿādil memālikiniñ her ṭarafında mektebler teʾsīs ü binā buyurmuş ve ḥālā daḫi bir ṭarafdan binā olunmaḳdadır.

Ey ebnā-yı vaṭanıñ gençleri! Size ciddī ve ḥaḳīḳī olaraḳ beyān ederim ki sinn-i kemāle vuṣūlüñüzde cāhil olanlarıñız pençe-i faḳr u meskenete düçār ve envāʿ-ı żarūrete giriftār olacaḳlardır. Çūnkü şimdi ʿaṣr u zamān cühelādan yüz çevirmekde olduġu ṣūret-i bedāhetde görülmege başladı. Bu sözümüzle vālideyniñiz daḫi üzeriñize naẓar-ı

[45] *El-cennetü taḥte ẓılalü's-süyūf*. (Cennet, kılıçların gölgesi altındadır) (Koçaşlı, 1983: 503).
[46] *Kem min-fiʾetin ḳalīletin ġalebet fiʾeten keşīraten bi-izni'llāh va'llāhu meʿa-s ṣabirīn.* (Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.) Bakara 2/249
[47] Yalancı peygamberlerle yapılan savaşlarda ve çeşitli fetihlerde Hâlid b. Velîd'in emrindeki orduda yer alan, içki, kumar, eğlence vb. zevkleri, hatta ailesini ve bütün servetini terk ederek Hz. Peygamber'in yanında müşriklere karşı savaşmaya geldiğini, bu alışverişte zararlı çıkmamayı ümit ettiğini ifade eden "Lamiyye" kasidesiyle ünlü şâir ve savaşçı sahâbî (Aşık, 1994: 275).

diḳḳatlerini celb ederiz. Evlāda raḥmet u şefḳat onlara taḥṣīl-i ʿilm u maʿrifet etdirmekdir. **[109]**

Lehü'l-ḥamdü ve'l-minne sāye-i şāhānede her nevʿ mektebler güşāde ve esbāb-ı taḥṣīliyye müheyyā vü āmādedir. Oḳuyub yazmanıñ muḥsenātından baḥşedecek olsaḳ birḳaç cild kitāb tertībine muḥtāc olduġundan yalñız bu ātīdeki sözlerle iktifā ederiz.

Taḥṣīl-i ʿilm u maʿrifetde ḳuṣūr edenler vāṣıl-ı ser-menzil-i saʿādet olamazlar. Çūnkü iʿtibār-ı ʿumūmīyi ḳazananlar ve her mecālis ü meḥāfilde taṣaddur edenler ve nāmını ḥüsn-i şöhretle bıraḳıb gidenler ve eyyām-ı żarūretlerinde istiḥṣāl-i ḥavāyice muvaffaḳ olmaġla nefslerini sefālet ü meẕelletden ḳurtaranlar ve iḫtirāʿ vü īcāda muvaffaḳ olanlar ve nice nice füyūżāt u ġalebeye nāʾil olanlar hep oḳuyub yazmaḳ bilenlerdir.

Misāl-i Diger

Fransa'da maʿārifiñ teraḳḳī [ve] intişārı müteveffā üçüncü Napolyon'uñ vefātında Fransa Avrupa'nıñ mekteb-i ʿirfānı menzilesine varmış iken bugünkü günde ahālīden yazmaḳ ve oḳumaḳ bilmeyenleriñ bulunuşuna esef etmemek daḫi elden gelmiyor. Çūnkü maʿārifiñ taʿmīmi mekātib-i ṣıbyāniyyeyi ıṣlāḥ eder diyemem. Zīrā mekātib-i mezkūreniñ ḳābil-i ıṣlah bir ciheti olmayıb ancaḳ uṣūl-i **[110]** ḳadīmeye devāma menūṭ bulunmuştur ki ekṣer-i mektebler uṣūl-i meẕkūreyi terk ile her biri bir yola gitmekdedir.

Fransa'nıñ Avrupa ile münāsebetine gelince Fransa'nıñ müstaḳbelindeki meslek-i selāmeti için Avrupa devlet veya ḥükūmetlerinden hīç birine müdāḫele etmeyerek maḥżan kendi saʿādet ü selāmetini tefekkürden başḳa bir ṭarīḳ yoktur. İşte Fransa ṭarīk-i meẕkūra sālik olduġu müddetce Avrupa'nıñ merḥamet ve şefḳatini celb ile kendine birçoḳ da ṭarafdār peydā edecegine aṣlā şübhe yoḳtur. Her mülküñ esbāb-ı selāmetinden olan āsāyiş ḫuṣūṣu ise Fransa'da gün-be-gün esāslaşmaḳda olduġundan ahālī beyninde daḫi emniyyet-i ḳadīmeniñ aġır aġır ẓuhūru görülmekdedir... İlḫ. Mösyö Tayr (Louis Adolphe Thiers)[48]

Nuṭuḳ

[48] Louis Adolphe Thiers. Fransız devlet adamı, gazeteci ve tarihçi. Eserde موسیو تیر şeklinde geçer.

Müddet-i medīdeden beri Lord Derby[49] ile birlikde ḫıdmet-i devletde refāḳat ederek muḥabbet-i ẕātiyesine maẓhariyyet ḥaṣıl etmiş idim. Lord Derby memleketce ehemmiyyeti derkār olan müṭālaʿātı nezāketi ḥasebiyle ber-ṭaraf etmiş olan bir ẕātdır. Ben daḫi şu mülāḥaẓaya bināʾen īżāḥāta girişmek istemem faḳaṭ yañlış maʿlūmātdan çoḳ mażarrat ḥāṣıl olacaġı cihetle **[111]** ḳonġreniñ ictimāʿ etmeyecegi iʿtiḳādına mebnī İngiltere devletiniñ muḥāfaẓası tedābīrini görmüş ve ḳuvve-i iḫtiyāṭiyyeniñ iḫżārı żımnında parlementonuñ reʾyine mürācaʿat olunmasına ḳarār vermiş idim ve ḳraliçe ḥażretleriniñ Lord Derby'niñ istiʿfāsını ḳabūl buyurmalarında dolayı müteʾessif oldum ise de müşārün ileyhiñ iḳtidār u ʿaẓametine medār olacaġına da şübhe etmem. Bikonsfild (Lord Bikonsfild)[50]

Misāl

ʿAskerler! Ulum'da (Ulm)[51] perīşān olan Avusturya ʿaskeriniñ intiḳāmını almaḳ üzere şimdi de üzeriñize Rusya ʿaskeri geliyor. Bunlar Holebron (*Hollabrunn*)[52] ḳasabasında urub daġıttıtığıñız ve şurada burada taʿkīb edib durduġuñuz o maʿhūd ʿaskerlerdir. Siziñ taḫt-ı żabṭıñızda bulunan mevāḳiʿi düşmanıñ istirdādı mutaṣavver degildir. Düşman aşaġı inib ṣaġ ḳolumuzuñ üstünü kesecek olduġu ḥālde biz daḫi ḥasbe'l-mevḳiʿ kendisini yandan ururuz.

ʿAskerler, ṭaburlarıñıza ben kendim ḳumanda edecegim, müteḫalliḳ olduġuñuz şecāʿat ü metānetle düşman ṭaburlarını münhezim **[112]** u perīşān etdigiñiz ḥālde uzaḳda duracaġım lakin ẓafer ve fütūḥatıñız bir daḳīḳa şübhede ḳalır ise imparaṭoruñuzu eñ şedīd āteş içinde göreceksiñiz.

Şu gün Fransız piyādeleriniñ nāmusu demekdir. Fütūḥātıñ teʾḫir u tedāḫülünü hīç bir vech ile tecvīz etmem. Yaralıları ṭaşımaḳ vesīlesiyle ṣaḳın kimse ṣaff-ı ḥarbden dışarı çıḳmasın ve her neferi İngiltere aḳçesiyle üzerimize ḳıyām eden ve vaṭan u milletimize ḫaṣm-ı dāʾimī olan düşmanlarıñ maḳhūr u ber-bād olacaḳları günüñ bugün olduġunu der-ḫāṭır

[49] Lord Derby, İngiltere siyasetçilerinden olup Derby Kontu'nun on dördüncüsüdür (Sâmi, 1890: 2129). Eserde لورد دربی şeklinde geçer.
[50] Lord Bikonsfild, İngiltere'nin eski başbakanlarından ve murahhaslarından biridir (Aslan, 2019: 49). Eserde بیقونسفلد şeklinde geçmektedir.
[51] Almanya'nın Würtenberg bölgesinde ve Tuna'nın kenarında Stuttgart'ın 90 km Güneydoğusunda tarihi bir şehir.
[52] Hollabrunn, Avusturya'da bir kasaba. Eserde هولبرون şeklinde yazılmıştır.

etsin. İşte şu fütūḥāt ile ümīd ederim ki sefer daḫi hītām bularaḳ bizler de ḳışlalarımıza çekiliriz ve Fransa'dan gelen yeñi ʿaskerle birleşib milletimize ve şān u şerefimize sezā bir meṣālihe ḥażır edebiliriz. Birinci Napolyon[53]*(Mebānī-i İnşā)*[54]

Miṯāl-i Diger

ʿAskerler! Bilirim, şimdi ṣırtıñız çıplaḳ ve ḳarnıñız açdır. Şu yalçın ḳayalar arasında ibrāz etdiğiñiz ḥamiyet ü cesāret ve sizden meşhūd olan taḥammül ü müṣāberet ṣaḥīḥen ḥayret-**[113]**efzā-yı ʿuḳūldür. Lakin ne çāre ki irtiḳā-yı şān u şerefiñize şu āna dek daha bir daḫl u iʿāneti olamadı.

Şimdi sizi cihānıñ eñ münbit ṣaḥrālarına götürüyorum. Yed-i temellüküñize zengīn u māldār eyaletler, büyük ve metīn beldeler geçecekdir. Şān u şöhret ve ṯerveti oralarda bulacaḳsınız. Birinci Napolyon *(Mebānī-i İnşā)*

Bāb-ı Sāmin

Tavṣīfāt

Tavṣīf eşyāyı tecessüm etdirir ṣūretde taṣvīr demekdir. Bir şey tavṣīf olunduġu zamān ol derece ṣaḥīḥ ü ṣābit u ṭabīʿi taṣvīr olunmalıdır ki sāmiʿe onu işitmek veya oḳumaḳla görmek derecesinden ziyāde maʿlūmāt-ı yaḳīniyye ḥāṣıl ola. Tavṣīf olunacaḳ şey altı ḳısımdır. Biri insan veya ḥayvānıñ şekl ü şemāyilini tavṣīfdir.

Miṯāl: ʿAṣīyü'l-mizāc orta boylu çehresi ṭatlı olmaḳla berāber **[114]** cesāretini māvi gözleriniñ parlaḳlıġı arslana yaḳışır bir şecāʿate mālik bulunduġunu ve burnunuñ doġruluġu ārzūsunda ṯebatla istiḥṣāl-i maḳṣad uġrunda her zaḥmete taḥammülünü işʿār ve eñli olduġu ḥālde zamānından evvel buruşmuş olan alnı zekā vü fıṭnatını īmā eyler idi. Ucları azıcıḳ bükülmüş olan ve üzerinde ḫande-i istihzā eksik olmayan dudaḳlarından ʿilm-i ḳıyāfete āşinā olanlar keṯret-i meṣāʾibden ḥāsıl olma bir teʾṯīrsizlik görürler idi.

2-Bir maḥall veya sarāy veya bir şehriñ tavṣīfidir.

[53] Napolyon Bonapart, Fransız asker, politikacı ve I. Napolyon olarak 1804-1814 arası Fransa İmparatoru.
[54] Süleyman Hüsnü Paşa tarafından inşâ ilmi üzerine yazılmış iki ciltlik bir eser. Aynı zamanda bu eser Arap ve Fars belâgat eserlerindeki konuyla ilgili bilgilere ilave olarak Fransız retorik kitaplarındaki belâgat konusuna dair bilgileri veren ilk eserdir (Yıldız, 2016: 8).

Miṣāl-i Tavṣīf-i Maḥall: Taḥt-gāh-ı salṭanatıñ Aḳdeñiz 'e ḳarşı aġyāra seddolunmuş bir bāb-ı āhenīni denilmege şāyān olan ḳalʿa-ı sulṭāniyye boġazından girilir ve bir sāʿat ḳadar daha beri gelinirse ḳudretden numūne-i leṭāfet olmaḳ için yapılmış bir ḥavż-ı behişti görülür. İnsān birḳaç gün o deryā-yı ṣafānıñ kenārında temāşā-yı ṭabīʿat etmelidir ki ḫazīne-i bedāyiʿanıñ ibẕalinde feyyāż-ı ḳudretiñ ne kerīm olduġuna ẕihninde bir müṭālaʿa ḥāsıl edebilsin. Ekṣer günlerde vaḳtā ki aḫşam taḳarrüb eder bād-ı şimal ile hevā-yı **[115]** cenūbu birbiriniñ āġūş-ı vefāsından ḳoparaḳ her biri dünyānıñ bir köşesinden ġurūb ile memleketiñ eñ ʿāşıḳāne bir seyrāngāhı olan o zemīn-i bī-miṯāli mevʿid-i visāl eylemiş iki nāzenīn muʿānaḳaya başladılar. O ḳadar āheste ḥareket ederler ki teneffüsleri birbiriniñ gül cemālini ṣoldurur ve ṣadā-yı pāları aġyāra ifṣā-yı rāz eder endīşesindedirler ẓannolunur. Bād-i şimāle cilvegāh olan ṣularıñ emvācı o ḳadar küçülür ve şemsiñ żiyāsı o ḳadr pāre pāre daġılır ki zemīnine bir berrāk āyīne ferş edilmiş denilebilir. Poyraz güẕergāhı olan yerleriñ baʿżı kere ötesine berisine lodos doḳunur yollar açar ki serv-i sīmīnden farḳ olunmaz. Lodos uġrağı olan ṭaraflarıñ baʿżı vaḳit ötesinden berisinden poyraz geçer şenlikler ḥāsıl eder havāda bir ebr-i bahārī pārelenerek deñize dökülmüş ḳıyās olunur. Ḫūrşīd-i münevver ʿaẓamet u salṭanatla āfāḳa cevāhir-feşān olaraḳ ufḳuñ müntehāsına gelince eṭrāf-ı maġribi dolaşan buluṭlarıñ ḥāṣıl etdiği nūra ġark olmuş renkler ne ḳavs-i ḳuzaḥda ne nigīn-i elmāsda ne ezhār-ı bahāriyyede ne mürġān-ı Hindiyyede görülmek iḥtimāli vardır. Bir ṭarafı ġāyet açıḳ benefşe ve bir ṭarafı ġāyet ḳoyu ʿalev **[116]** rengine ġark olmuş veyāḫūd bir ciheti āteşīn āldan başlayaraḳ ṭabaḳa ṭabaḳa penbe turuncu ve ḳavuniçi renkleriniñ ḳırḳ elli derece ḳoyuluġundan açıḳlıġa ve açıḳlıḳdan ḳoyuluġuna intiḳāl ederek nihāyet ḳanarya ṣarısında ḳarār vermiş veyāḫūd dünyāda ne ḳadar parlaḳ renk var ise açıḳlıḳda ḳoyuluḳda ḳābil olduḳları derecātıñ hīçbiri ḫāricinde ḳalmamaḳ üzere ʿumūmunu cemʿ etmiş biñ dürlü mülevven buluṭlar daḳīḳa daḳīḳa renklerini bir leṭāfetden bir bedīʿaya taḥvīl ederek āheste āheste āfāḳı seyretmege başlarlar. Bir ṣūretde ki yalñız deñizde degil daġlarda bile şekliyle levniyle ʿaskerleri müşāhede olunur. Bu ʿaskerler ise dāʾimā birbirine inʿiṭāf ederek ġālibā bād-ı şimāl ile bād-ı cenūbuñ ḫiffet u ġılẕetce olan tefāvütü daḫi havāda ṭabaḳāt u ṭabaḳātda bi't-ṭabʿ āyīneligine istiʿdād ḥāṣıl eylediginden saṭḥ-ı mādan evc-i havāya ḳadar dāʾimā taġayyürde dāʾimā televvünde bir nūr ʿālemi ḥāsıl olur ki taṣvīrine degil taṣavvuruna daḫi imkān yoḳtur. Kemāl

Miṣāl-i Diger

Burası bir şehristān-ı āsāyiş-i maḳarrdır. Burası dārü'l-amān-ı faż̄ īletdir. Burası āfitāb-ı ḳadr ü ʿaẓametiñ zevāl bulduġu yerdir. Burası bir ʿadālet-ḫāne-i sermedīdir ki derūnunda bir zavallı parya ile pādişāh hem-ḥāldir diyerek mevti temennī eder idim. *Külbe-i Hindī*[55]

Miṣāl-i Diger

ʿAraba dik bir yoḳuşdan ḳorḳunç manẓaralı bir boġaza gitmege başladı. Bu boġaz iki yüksek silsile-i cibāliñ birbirine yaḳlaşmasında müteşekkil olub aradan cereyān eden ırmaḳlar yeşil yapraḳlı eşcārla muḥāṭ idi ve laṭīf laṭīf esen rūzgār vāsıṭasıyla ezhār-ı gün-ā-gündan güzel ḳoḳularda intişār etmekde idi.

3- Vaḳtiñ tavṣīfidir.

Miṣāli: Gökyüzüne baḳılınca iki mürtefiʿ z̲irve arasından ġurūb etmek üzere bulunan güneşiñ şuʿāʿıyla ḳırmızılanmış bir ufuḳ manẓūr olur idi. Güneş ġurūb etdikden ṣoñra cānib-i şarḳa imāle-i naẓar-ı imʿān etdikçe murġ-ı bālā-pervāz-ı ḫayālim ān-be-ān pīraye-baḫş-ı ṭulūʿ olan eḫterānı feżā-yı eflāke doġru taʿḳīb eyleyip vaḳtā ki meşşāṭa-i şafaḳ bu ʿarāyis-i nücūmuñ cāz̲ibe-i **[117]** laṭīf u dāʾimiye maẓhar olan çehre-i münevverlerine gül-güne-sāy-ı zīb u revnaḳ oldı. Pīşgāh-ı ʿālem-i melekūta vardım ẓanneder idim. Faḳat āfitāb-ı pertev-niṣ̲ār şevāhıḳ-ı ḳıbāb-ı maʿābidi pūşīde-i zerrīn-ḳabā-yı envār etdiği gibi mecmaʿ-ı enāmdan sāyevār firār ile ḳırda bir agaç sāyesinde oturur ve ḳuşlarıñ naġamāt-ı cān-fezāsını diñleye diñleye uyurdum. *Külbe-i Hindī*

4- Bir şaḫṣıñ feżāʾil ü naḳāyışınıñ tavṣīfidir.

Tavṣīf-i Feżāʾil

Emīr Mücāhid Tatar'ıñ ordugāh-ı ġalebe ve dārü'ş-şirk-i taʿaṣṣubī olan Māverāʾü'n-nehr ṭaraflarında sekiz doḳuz ay içinde ʿizzet -i şerīʿati ḳudemāʾ-ı İslām'ıñ āṣ̲ār-ı bedīʿasından maʿdūd olacaḳ bir şaʿşaʿa-i iḳbāl ile iʿlā eyledi. Fakaṭ dāʾimā naẓarı yine Horāsān ve Kirmān ṭaraflarında idi. Çūnkü oralar İslām'ın ġalebeligince sāʾir yerlere müreccaḥ olduġu gibi ḥükümdārı olan şehzāde Ġāzān daḫi ṣabāvetden şebāba intiḳāl edince evlād-

[55] Ziver Paşazâde Memduh'un Bernardin de Saint Pierre'den çevirdiği eser (Karabargu, 2010: 233-234).

ı Cengīz arasında dirāyet ü kifāyetde fevḳa'l-ʿāde bir imtiyāz ḥāṣıl etmiş ve bayaġı **[119]** *Cengiz* ve *Oktay* zamānlarınıñ ittiḥād u idāre ve ġalebe-i muṭlaḳasını iʿādeye bir ḳābiliyyet göstermekde bulunmuş idi. (*Taʿlīm-i Edebiyāt -Kemāl*)[56]

Tavṣīf-i Rezāʾil

Elinden yazı gelmez ve kitābete ʿaḳlı ermez birṭaḳım lāf-zen-i süfehā vardır ki teneffüs odalarını maḥalle ḳahveḫānelerine döndürüb ṣabāḥdan aḳşama ḳadar orada ārām ile birṭaḳım safsaṭa-āmīz maġlaṭa-engīz boş boġazlıḳlar ile mesāmiʿ-i nāzike-i ḫulefā-yı kitābı taṣdīʿ vü taʿcīz etmekdedirler. İşte bu miṣillü birṭaḳım aç gözlü don sözlü ḥaddini bilmez faṣṣāl u bī-edeb ve elinden bir şey gelmez eşḫāṣ-ı mażarrat-iḫtiṣāṣ ile görüşmek mūcib-i nedāmeddir. (*Edebiyāt-ı Kitābet*)

Miṣāl

Saña gelince teṣādüf etdiğin zamān meʾyūsiyyetiñ taṣvīr-i ẕī-rūḥu idiñ maḥzūn idiñ mużṭarib idiñ ḥayātdan **[120]** ümīdden ferāġat etmiş idiñ yüzünde ne bir ḫāyāl ve ne de ümīd emāresi var idi.

5- Bir ḥāl veyāḫūd bir emriñ taṣvīfidir.

Miṣāl

Bu ādemin ḥāline bir ehl-i diḳḳat taʿmīk-i naẓar ederse muṭlaḳā añlar idi ki müddet-i medīde ümīd etmiş ṣoñra ıżṭırāb çekmiş ve aġlamış olduġu ḥālde şimdi her şeyden ümīdini kesmiş.

Miṣāl-i Tavṣīf-i Emr

Mesʿūdiyyet-i medeniyye ḫāyālleri nihāyetü'l-emr böyle bir ḥiss-i nedāmet ü pişmānīye naṣıl vüsʿat veremez ki yüzlerce senede ḥāṣıl eyledigi maʿmūriyet üzerine ġıbṭa-baḫşā-yı enām olan bir şehr-i ʿaẓīmiñ çend sāʿat ẓarfında yanġın yerine döndügü görülür. Ḳırḳ yılda mükemmeliyyet-i beşeriyyesi ḥuṣūle gelen bir insān-ı kāmiliñ beş pārelik bir ḳurşun

[56] Müellif, Recaizâde Mahmut Ekrem'in meşhur eseri olan "Talîm-i Edebiyât"tan alıntı yapmıştır. Bu alıntının yazarı ise Namık Kemal'dir.

ile döküldügü ve hem de biñlercesi bir anda yere serildigi naẕar-ı ḥayretle müşāhede olunur.

[121]

Cenk!

Bādī-i emrde öyle muḳaddes bir şey ki ḳudsiyyetiniñ vicdānca mülāṭafa vü muvāzenesi yürekde bir ḳaynar ḳanıñ cereyānını ḥissetdiriyor. Öyle ya! Mesʿūdiyetimize göz diken ḥāsidleri sāʾika-i ḥissle teşebbüs̱ edecekleri taḫrībden menʿ için īcād olunmuş bir işdir.

Faḳaṭ cenk!..

Ne müstekreh şey ṭūl-ı emel ve ġalebe-i ḥased ve sevḳ-i ġarazla nevʿiyyet-i beşeriyyesine maḫṣūṣ olan mülkiyyeti melʿanet-i ʿifrītāneye taḥvīl eyleyen insānları hedef-i ḥareket-i melʿūnānesine īṣāl eyleyen şehr-rāh daḫi cenk diye bādī-i emrde taḳdīs eyledigimiz bir keyfiyyet degil midir?...ilḫ (*Aḥmed Midḥat Efendi*)

6- Bir vaḳʿanıñ göz öñünde vuḳūʿ bulur gibi tavṣīfidir.

Miṣāl

Ḳalʿadan atılan ṭop dehşet-nişān-ı aʿdāya şerāre-feşān olub gürūh gürūh nīrāne gönderdi. Ṣīt u ṣadā-yı ceng-āverān ve hāyhūy-ı erbāb-ı ṭuġyān ve āvāze-i ṭabl u nefīr ve şaʿşaʿa-i şemşīr ve tīr ü ṣāʿiḳā-i ṭop u tüfenġ ve naʿra-i ehl-i ceng bir mertebeye vardı ki zemīn u āsumān lerzān olub [Mışr]aʿ Ṣanasın ḳoptu ol yerde ḳıyāmet. *Naʿīmā*[57]

[122]

Ḫayālī olan tavṣīf ervāḥ u ḳulūbe teʾsīri ġāyet şiddetlidir. Şöyle ki ʿadetā hevāsı taʿṭīl ve rūḥı tehyīc eder.

Tavṣīfāt-ı muḫayyele tezyīnāt-ı kelāmiyyeniñ cümlesini ḳābil u müsāʿid olur. Ḳaldı ki tezyīnāt-ı kelāmiyyede teşbīhāt u mecāzāt u istiʿārāt mevḳiʿinde istiʿmāl olunur ise ġāyet parlaḳ ve yaḳışıḳlı olur. Çünkü mevḳiʿinde īrād olunan teşbīh u mecāz u istiʿāre bir kitāb

[57] Mustafa Naîmâ Efendi, Osmanlının ilk vakanüvîsidir.

veya taḥrīrātıñ terkībinde olan ḥalāvet u leṭāfeti tezyīd eder. Yolsuz ve vecihsiz olunca baʿżı kere bir risāleyi ṣadedden çıḳarıb sebk ü şīvesini muḫtel eder.

Tavṣīf-i eşyāda taṣavvurāt-ı ḫayāliyyeniñ nice ṭarīḳleri vardır. Ez-cümle büleġā-yı üdebānıñ li-nüktetin kelāmı ẓāhir muḳteżā-yı ḥāle muḫālif iḫrāc etmeleri ḳabīlinden olaraḳ ḳābil-i ḫiṭāb olmayan emvāt u cemādātı ḳuvve-i ḫayālinde tecessüm ü teşaḫḫuṣ etdirerek nidā veya istifhām-ı mükerrer ile inṭāḳ etmek bir insāna veya bir ḳavme ḫiṭāb ile inṭāḳ eder.

Nükte-i meẕkūre ise mütekellim ḥissiyātınıñ teblīġinde muḫāṭabıñ müʾeddā-yı kelāma ḳuvve-i şevḳiyesini tehyīc birle istimāʿ vü ışġāsına **[123]** ilḳā-yı semʿ-i diḳḳat edib taḥayyür u taʿaccub veya raḥm u şefḳat veya beʾs u nefretine bādī olması keyfiyyetleridir.

Miṣāl

Ey ʿālī vü cesīm dağlar! Sizi bu esās üzerine kim vażʿ eyledi? Ẕirveñizi buluṭlardan kim terfīʿ etdi? Sizi yeşil ormanlar, meyveler, aġaçlar reng-ā-reng ve müfīd nebātāt ve güzel çiçekler ile kim tezyīn eyledi? Ve ẕirveñizi ḳar ve buzlarla setredib derunuñuzdan nebeʿān ve arżı tertīb u maḥṣūlḍar eden ṣuları cereyān etdiren ve feyż u bereketi her ṭarafa neşreden ve ʿaẓametli nehirleri vücūda getiren kimdir?

Ṣaḥrāların güzel çiçekleri size bu ḫārikʿu'l-ʿāde ziynetleri kim verdi? Bir parça ṭopraḳ, birḳaç damla ṣu bu neşāṭ-engīz leṭāfeṭiñizi naṣıl ḥuṣūle getirdi bizi taʿṭīr u iḥyā eden ʿıṭriyāt ve gözlerimize fer veren ve aṣlā taḳlīd ḳabūl etmeyen bu parlaḳ renkler nerden gelir? Ḳarada deryāda sākin olan maḫlūḳāt-ı vücūd u bünyeñizden **[124]** ve muḥayyer-i ʿuḳūl u nevʿiyyetiñize maḫṣūṣ sevk-i ṭabīʿatıñızdan dolayı kime minnetdārsıñız? (*Envār-ı Ẕekā*)[58]

Miṣāl-i Diger

Ey ḳoca Fabrison! Senin için bir eṣer-i bed-baḫtī olaraḳ saña iʿāde-i ḥayāt olunub da vaḳtiyle tehlikeden taḫlīṣ eyledigiñ ve kāffe-i muẓafferīyyātdan ziyāde şeref-i nāmıñla

[58] 1299-1302/1883-1885 yıllarında Mustafa Reşid tarafından Ebuzziya Tevfik matbaasında çıkarılan edebiyat, felsefe ve bilim dergisi (Soydaş, 2017: 138).

müşerref etdigiñ Roma'nıñ şimdiki manẓarasını görse idin rūḥ-ı maʿālī̄-sünūḥuñ ʿacabā ne müṭālaʿada bulunur idi?

Elbette şu vechle feryād eder idi: *Ya müsteʿān vaḳtiyle feżāʾil-i aḫlāḳa mesken olan o saḳf-ı giyāh-beste ve kāşāne-i sādeler nereye gitti? Roma'nıñ sādegī̄-i aḥvāli yerine ḳāʾim olan bu zī̄net-i menḥūsa nedir?Bu şī̄ve-i ġarābet-nümā-yı lisān nedir? Bu eṭvār-ı nisā-pesendāne nedir? Bu heykeller bu levḥalar bu binālar ne demek olacaḳ? Ey bī̄-şuʿūrlar nedir bu yapdıġıñız? Feżāyil-i Aḫlāḳ* (Saʿī̄d Begefendi)[59]

[125] Keẕā

Ey ḥikemiyāt-ı beyhūdeniñ ʿār u şenārini ile'l-ebed enẓār-ı ʿālemiyāna ʿarż eden Isparta, bir ṭarafdan fünūn-ı nefī̄se delāletiyle mesāvī̄ Atina'ya vurūd ve diger ṭarafdan bir müteġallib şāh şuʿarānıñ āṯārını cemʿ etmege beẕl-i mechūd etmekde iken sen fünūn ile mütefenninleri ve ʿulūm ile ʿālimleri bābıñdan maṭrūd ediyor idiñ.

Keẕā

Ey zimāmdārān-ı ḥükūmet, istiʿdād u ḳābiliyyete ibrāz-ı muḥabbet ve terbiye-i istiʿdāda çalışanları maẓhar-ı ḥimāye vü ṣaḥābet ediñiz. Ey terbiyeli aḳvām onları iltizām eyleyiñiz.

Miṯāl-i Diger

Kimsin? Nereden geliyorsun? Ne yapacaḳsın ve ne olacaḳsın? Bu bir suʾāldir ki ʿālemde olan mevcūdātıñ ḳanġısından suʾāl olunursa cevāba muḳtedir olamaz.

Nebātāta, ḳanġı faẓī̄let size neşv ü nemā verdi? Ve bunca zevāhir u rayāḥī̄ni naṣıl ʿarṣa-i ẓuhūra getirdiñiz deyü **[126]** suʾāl eyledim. O ḳuvve-i Rabbāniyye ile neşv ü nemā bulmuş ebkem ve bī̄-şuʿūr olan mevcūdāt benim şu beyhūde olan suʾālimi cevābsız bıraḳtılar.

[59] Mütercim Kemalpaşazâde Saîd Bey'in Jean-Jacques Rousseau'dan çevirdiği Fezâil-i Ahlâkiyye ve Kemâlât-ı İlmiyye isimli eser.

Ḥayvānātda nebātātdan ziyāde olaraḳ ḥiss ü ḥareket ve yekdigerleri ile muvānesetlerini görüb onlardan daḫi bu keyfiyyeti suʾāl eyledim. Onlar da nebātāt gibi beni cehālet-i aṣliyem üzere ibḳā etdiler. *Maḳāletü'l-ʿurefā'*dan *Voltaire*[60]*'iñ Maḳālesi*

Miṣāl-i Tavṣīf-i Vaḳt ü Maḥal

Ḫarābāt -ı Tedmür

Āfitāb-ı cihān-tāb henūz ġurūb edib daha āṣārı bir ʿaṣābe-i gül-gūn şeklinde uzaḳ Sūriye daġları ufḳunda görünür idi ve bedr-i tābān cānib-i şarḳīde Fırat sāḥil-i musaṭṭaḥında bir zemīn-i nīl-gūn üzerinde ʿarż-ı dīdār-ı pür-envār idi. Gökyüzü ṣāff ve berrāḳ ve havā sākin u laṭīf idi. Gündüzüñ revnaḳ-ı vāpesīni dehşet-i ẓalāmı taʿdīl ve geceniñ ṭarāvet-i nev-ẓuhūrı ḥarāret-i zemīni teskīn eder idi. Ḫayme-nişīnān-ı Aʿrāb bādiye-peymā-yı raʿy olan develerini cemʿ etmişler **[127**] idi. Artıḳ dīde-i neẓẓāregān ṣaḥrā-yı melsā-yı sincābī-renk üzerinde hīçbir ḥareket göremeyib ol rīgistān-ı bī-pāyānı pür-sükūn ser-ā-ser istīʿāb etmiş idi. Yalñız gāh ü bī-gāh baʿżı gece ḳuşlarıñ ve çaḳallarıñ aṣvāt-ı muvaḥḥişeleri sāmiʿa-ḫırāş olur idi. Gölgeler gittikçe uzayıb çoḳ geçmedin ḳarañlıḳ baştı. Artıḳ gözlerim beyāż direkler ve dīvārlar ḳaraltısından başḳa bir şey farḳ etmez oldu. Bu ıssız yer bu sessiz aḫşam ve bu temāşāgāh-ı iḥtişām baña bāʿiṯ-i ḥayret u istiġrāḳ oldu. Ḫāk ile yeksān olmuş bir sevād-ı ʿaẓam müşāhedesi ve ezmine-i sābıḳa mülāḥaẓası ve şimdiki ḥāliñ oña muḳāyesesi nice efkār-ı ʿamīḳayı dāʿī oldu. Şu ḥālde bir direk kürsüsü üzerine oturdum ve dirsegimi dizime ve başımı elime dayayaraḳ gāh çöl ṭarafına ve gāh ḫarābelere imāle-i enẓār ederek derin derin ḫayāllere daldım.

Derdim ki burası vaḳtiyle maʿmūr bir şehir idi. Bir ḳavī devletiñ pāyitaḫtı idi. Şimdi böyle ferd-i āferīdeden ḫālī olan yerlerde bir zamān nice biñ ahālī var idi. Şu tenhā yollarda izdiḥām üzere āmed-şüd ederler idi. Maḥalle-i ḫāmūşāndan nişān veren bu maḥallerde ṣadā-yı ḥiref u ṣanāyiʿ ve naʿra-i şevḳ u şādī **[128]** ʿayyūḳa çıkar idi. Bu yıġın yıġın duran mermerler ʿāli sarāylar teşkīl ederdi ve bu ser-nigūn olan sütūnlar maʿābid u heyākile zīnet u iḥtişām verirdi. Bu yıḳılmış eyvānlar mecmaʿ-i nās olan meydānlarıñ baḳiyyesidir. Beride kimisi veẓāyif-i muḥtereme-i dīniyyeleriniñ īfāsı için kimisi esbāb-ı maʿīşetleriniñ

[60] François Marie Arouet, Voltaire takma adıyla tanınan Fransız yazar ve filozof. Eserde وولتير şeklinde yazılmıştır.

tedāriki için birçoḳ ḫalḳ aḳın aḳın giderdi. Ötede esbāb-ı temettuʿ ü kāmrānīden olan ṣanāyiʿ her iḳlīmiñ maḥṣūlātını celb edib Ṣūr fırfırı[61] Çin ipligiyle Keşmīr şālları Kürdistān ḳāliçeleriyle Balṭıḳ kehrübāsı ʿArabistan incisi ile ve ʿıtriyātiyle mübādele edilir idi. Şimdiki ḥālde bu belde-i cesīmeden bāḳī ḳalan bir vīrāne-i vaḥşet-ḫīz ve bir salṭanat-ı ḳavī-şevketiñ baḳiyyesi bir ḫayāl-i melāl-engīzdir. Bu kemerleriñ altında hāy u hūlarla olan tek u pūlar ḫalvet-i emvāta munḳalib olmuş mezāristāna maḫṣūṣ olan sükūn u sükūt izdiḥāmgāh-ı enām olan meydānlarıñ gürüldüleri maḳāmına kāʾim olmuş ticāretgāh olan bir şehr-i şehīriñ ṣervet ü sāmānı bir ḳafr-ı dehşet- **[129]** fermāya taḥavvül etmiş... ilḫ. Volne (Comte de Volney) [62] *Tercüme-i Münīf Paşa*[63]

Miṣāl-i Tavṣīf-i Ḥāl

Prusya ḳrallarından ikinci Frederik (*Friedrich*)[64] ki kiber-i sinn cihetiyle degil ḥikmeten ve dirāyeten ḥāʾiz olduġu ʿaẓamet sebebiyle "*büyük*" laḳabıyla şöhret-şiʿār bir ḥükümdār-ı feżāʾil-i diṣār idi. Kendisi maʿārif u meʿāliye ṭālib ve dāʾimā erbāb-ı ḥikmet ü ʿirfān ile hem-bezm u meṣāḥib olmasından büyük laḳabıyla berāber "*ḥükümdār-ı ḥekīm*" ʿunvānını daḫi iḫrāz eylemişdir.

Devr-i ḥükūmetinde Prusya Devleti'niñ iḳbāl ü istiḳbālini dāʿī birçoḳ müʾessesāt-ı nāfiʿa vü bedīʿaya sāʿī olmuş ve ez-cümle dillerde destān olan bugünkü ḳudret-i ʿaskeriyyesiniñ niẓāmātını bi'ẕ-ẕāt kendi iḳdām-ı ictihād-kārānesiyle zamānında vażʿ eylemişdir.

Büyük Frederik'iñ ʿulūma ve ʿulemāya olan raġbeti maġlūb-ı ʿaşḳ u hevā olan bir nev-cevānıñ bir dil-rübāya olan ibtilāsından efzūn olmaġla sarāyını encümen-i ʿulūm u maʿārif ḥāline getirmiş ve **[130]** zamānında faẓl u ḥikmetle iştihār etmiş ẕevātı ve bā-ḫuṣūṣ Fransa'nıñ eʿāẓım-ı edeb u ʿirfānını envāʿ-ı talṭīfāt u ʿināyāt ile Berlin'e celb ü cemʿ etmekle ẕevḳ u ḥaẓẓı leyl ü nehār onlarla tertīb-i bezm-i dānişden ʿibāret bulunmuş idi. Ḥatta Berlin civārında meşhūr Sanṣosi Sarāyı 'ndaki Serkıl Literari (**circle literatüre)**

[61] *Ṣūr Sūriye sāḥilinde el-yevm daḫi mevcūd ve yine bu isim ile maʿrūf bir şehir. Fırfır benefşeye māʾil bir nevʿ ḳırmızı boyadır ki ḳudemā elbise-i fāḫirelerini bu renkle boyarlar idi.*

[62] Constantin François de Chasseboeuf, Comte de Volney. Volney kontu. Fransız filozof, tarihçi ve politikacı. Eserde وولنه şeklinde geçer.

[63] Şâir, gazeteci, dergici, eğitmen, düşünür, çevirmen ve cemiyetçi kimlikleri ile Türk edebiyatı ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunan âlim. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munif-pasa (25.07.2022)

[64] II. Friedrich. Eski Prusya krallarından biridir. Eserde فرمدريق bu şekilde yazılmıştır.

dāʾire-i edebiyyeyi Fransa meşāhir ḥükemāsından Mupertui (*Maupertuis*)[65]niñ taḥt-ı riyāsetinde olaraḳ teşkīl eylemişdir. İşbu encümen-i ʿurefāya ʿaṣrıñ eñ büyük filozofları dāḫil olub her biriniñ her dürlü esbāb-ı ḥużūr u rāḥatı mükemmel idi ḥatta bir zamānlar Volter (*Voltaire*) daḫi bu meclis-i edebde bulunaraḳ Frederiḳ'iñ pek çoḳ telaṭṭuf u ikrāmına maẓhar olmuştur...ilḫ. *Mecmūʿa-i Ebuʾż-żiyā*[66]

Tavṣīf-i eşyā ḫayālāt-ı ṣāḥirāne ile taṣvīr olunursa şedīd ü müʾessir ve bi'l-ḫāṣṣa ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeyi da şāmil olursa ġāyet parlaḳ ve rengīn olur. Ḫayāli bir şey öyle taṣvīr olunmalıdır ki ḥaḳīḳat u vāḳıʿada vücūd bulmuş ẓann olunmalıdır. Bir māddeyi tavṣīfde **mürāʿātü'n-naẓīr** ṣanʿatına riʿāyet etmek ʿādetā bir resmi yaġlı boya ile tezyīn etmek gibidir. Vāḳıʿan birbirine muḳārenet u mülāyemeti olan eşyā vü aḥvāli **[131]** muḫayyelāne bir yere cemʿ ve telfīḳ-i taṣvīfi eñ ziyāde parlaḳ ve dil-firīb eden bedīʿalardandır. İşbu "*mürāʿāt-ı naẓīr"* ki buña "*telfīḳ*" u "*iʾtilāf"* ve "*tevfīḳ*" u "*tenāsüb"* daḫi denir. ʿİbārede münāsib u mülāyim şeyleri cemʿ etmege derler.

Miṣāl

Cenāb-ı taḳdīr-fermā-yı menāzil-i ḳamer ve nesaḳ-baḫşā-yı bürūc-ı mihr-i enver ġurre-i ġarrā-yı āsumān-ı devlet ve bedr-i iʿtilā-yı sipihr-i salṭanat olan ẕāt-ı hümāyun-bülend-i aḫter-i şāhānelerini taḫt-ı meʿālī-baḫtlarında ile'l-ebed ṣābit ve müstaḳarr buyursun.

"Teżād" ki ʿibārede müteḳābil veya selb ü īcād ile muḫtelif kelimeler īrād olunmaḳdan ʿibāretdir. Buña "*muṭābaḳat"* ve *"ṭıbāḳ"* daḫi denir. Resimde ẓıll ile żiyānıñ bulunması resmiñ tecessümünü bādī olduġu gibi teżādda ifādeniñ revnaḳ-ı ẕātiyyesine başḳa bir lemeʿān verir.

Miṣāl

ʿİlm ü ʿirfān dünyā vü āḫiretde bāḏi-i şān u saʿādet ve cehl ü nādānī bāʾiṣ-i meẕellet ü sefāletdir. ʿibāresinde olduġu gibi **[132] mürāʿātü'n-naẓīr** mülḥaḳātından bulunan **īhām-ı tenāsüb** ki iki lafẓıñ ictimāʿında birisinin murād olmaya maʿnāsı iʿtibāri ile

[65] Pierre Louis Maupertuis, Finlandiya'da Lapland'a bir sefer düzenleyerek arzın biçiminin, Newton'un tahmin ettiği gibi, kutuplarda basık, ekvatorda şişkin yaklaşık bir küre olduğunu gösteren ünlü Fransız bilim adamı (İnönü, 2004: 106). Eserde موپرتوئی şeklinde geçer.
[66] Ebuzziyâ Tevfîk tarafından 1880-1912 yılları arasında on beş günlük ve haftalık olarak yayımlanan ilmî, edebî, siyasî dergi (Kahraman, 2003: 268).

meẕkūr lafẓlarıñ beyninde tenāsüb peydā etdirmeğe derler ki bu da ʿādetā maharet-i ṣanʿatında tevāfuḳları görünen iki ecnebīniñ birbirleri ile olan ittiḥād u müʾālefet gibi bir dereceye ḳadar ittiḥād u yek-rengī īrās eder şeylerdendir.

Miṣāl

Ol ḫāliḳ-i kevn ü mekān ve ḥāfıẓ-ı zemīn ü āsumān olan vācib teʿālā ḥażretlerine şems ü ḳamer ve necm ü şecer tehlīl ü tesbīḥ ederler. ʿibāresinde necm ile şeceriñ birbiri ile telfīḳi necm maʿnā-yı meşhūru ile yıldız ve maʿnā-yı ġayr-ı meşhūru ile gövdesiz nebātāt maʿnāsına olduġu içindir ve yine mülḥaḳāt-ı mürāʿātü'n-naẓīrden **teşābüh-i eṭrāf** bedīʿası ṣanāyiʿ-i bedīʿiyeniñ eñ parlaḳlarından olub bu da bir kelāmıñ ibtidāsı yaʿnī ṭaraf-ı evveli ḳanġı bir maḳṣada mebni başlanmış ise ṭaraf-ı āḫiri yaʿnī intihāsı daḫi o mażmūnda sözler ile nihāyet bulmasıdır ki kelāma leṭāfet ü revnaḳ verdigi için tavṣīfat-ı kelāmiyyede istiʿmāli müstaḥsen görülür **[133]** ve keẕā **müşākele** daḫi bir şeyʾiñ taḫḳīḳan veya taḳdīren şeyʾ-i āḫer ṣoḥbetinde vuḳūʿı cihetiyle şeyʾeyn-i meẕkūreyndan biri āḫeriñ ismiyle ẕikr olunmaġa derler ki muṣāḥebāt-ı ʿādiye veya edebiyāt-ı kelāmiyede muḳābele bi'l-miṣl īcāb eden maḥallerde ṣarf u īrād edildigi gibi tavṣifāt-ı eşyāda daḫi istiʿmāli müstaḥsen görülür bir ṣanʿatdır. Meṣelā *Ey enẓār-ı ẕevīyü'l-ebṣārdan nihān ve dānā-yı her esrār u ʿayān olan Allah'ım! Bu eşyāya vücūd u ḥayāt u ḥareket veren āṣār-ı yed-i ḳudret u kemāliñdir. Ve lakin esrārına vuḳūfdan yed-i maʿrifet-i insān ḳāṣırdır.* ʿ*Acābā bu envār-ı āṣārdan bir lemʿaya da mı vāḳıf olmayacaḳ mıyım āh ne ʿaḳıl ermez bir ṣanʿat ve ne muḥīṭ bir ḳudret. Evet Allah'ım sen laṭīf ve ḫabīrsin.* ʿibāresinde "*laṭīf*" ve "*ḫabīr*" ve "*nihān*" u "*dānā*" lafẓlarıyla teşābüh-i eṭrāfa ve "*yed-i ḳudret*"le "*yed-i maʿrifet*" müşākeleye miṣāldir.

Müzāvece ṣanʿatıyla tavṣīf bu daḫi şarṭ u cezādan her biri üzerine terettüb etdirilen maʿnāyı āḫer üzerine daḫi terettüb etdirilmekle şarṭ ile cezāda vāḳiʿ muʿayyeniñ izdivāc u ictimāʿ etdirilmesine denir. **[134]**

Miṣāl

Falan ẕātıñ inṣāf u mürüvvetine baḳıñ ki beni her ne ḳadar onuñla görüşmekden menʿ ederler ise de onuñ muḥabbeti ʿināduna ḳalbimde kesb-i iştidād eyler. Lakin o ise

ḥaḳḳımda ġammāz-ı cān-güdāzıñ nifāḳını semʿ-i ʿitibāra alaraḳ ʿināduna benim hicrimde sebāt eder.

Tevcīh Ṭarīḳiyle Tavṣīf

ʿİbāreyi iki muḫtelif maʿnāya muḥtemel olaraḳ īrād etmekdir ki buña muḥtemelü'ż-żıddeyn daḫi denir. Miṣāli *ẕāt-ı ʿālīleriniñ fuḳarāya ḫiçbir dirhem verdigi görülmemişdir. Vāḳıʿan şān-ı ʿālīlerine yaḳışan daḫi budur.* Böyle ẕü'l-vecḫeyn kelāmlar teḫāṭüb-i edebiyyede taṣrīḥde bir maḥẕūr-ı müṭālaʿa olduġu zamān īrād olunur.

Te'kīdü'l-medḥ bimā yüşbihu'ẕ-ẕem veya **teşebbühü'ẕ-ẕem bimā yüşbihü'l-medḥ** yaʿnī medḥi ẕemm ve ẕemmi medḥ ṭarzında īrād leṭāʾif-i edebiyyeden olub evvelkine miṣāl *Falan ẕātıñ ḫīç ʿayb u ḳabāḥati yoḳtur lakin malını fuḳarāya beẕl eder*. İkinciye miṣāl *Falan ādem fāsıḳ ise de lakin cāhildir.*

[135] Tekrīr

Tekrīr ṭarīḳiyle tavṣīf veya sevḳ-i kelām ıṭnāb-ı bedīʿasınıñ teʾsīrli bir ḳısmıdır. Bu da lafẓıñ maʿnāsı üzerine mükerreren delāletine derler. Bundan murād teʾkīd veya taḳrīr veya tefḫīm veya tehvīl veya tevbiḫ veya inkār veya istibʿād olur. Tekrīr-i kelām lafẓen teʾkīd için olunca cümleleri taʿdād edercesine sebk-i mafṣūl ṭarīḳiyle īrād olunur. Bundan ġaraż da kelāmıñ noḳṭa-i istinādı olan maʿnāyı muḫāṭabın naẓar-ı diḳḳatine vaż‘ etmekdir.

Miṣāl

Vaṭan uġruna gidiyoruz. Vaṭan uġruna başımızı fedā ediyoruz. Vaṭan uġruna evlād u ʿiyālimizi terk ediyoruz. Vaṭan uġruna işimizi ve menfaʿat-i şaḫṣiyyemizi bıraḳıyoruz. Öyle vaṭan ki ḫāki... Öyle vaṭan ki āb u hevāsı...ilḫ...

Tekrīriñ muḳābili olaraḳ bir cümle tamām olmadan kaṭʿ ile evvelkine münāsebeti olmayan cümle-i āḫere intiḳāl olunmaḳ daḫi īcāz ḳabīlinden bir nükte-i bedīʿadır ki ḫīn-i tekellümde ẓuhūr **[136]** eden heyecan-ı bāl u ıżṭırāb-ı ḫāṭır sebebiyle kelāmı tekmīl etmeden o birine intiḳāl etmekden ʿibāretdir.

İşbu Ḳaṭʿ Nükte-i Bedīʿası

Taʿlīm-i edebiyāt'da şöyle taʿrīf olunmuştur. Ḳatʿ dedigimiz ṭavr-ı mecāzī, ifādesine devām olunmaḳta olan bir sözü henüz tamām olunmaḳsızın baġteden keserek diger bir fikre intiḳāl olunmaḳdan ʿibāretdir. O ṣūretde ki miḳrāż-ı ihmāle uġrayan söz netīce-i merāmı söze devām olunması ḳadar ve belki ondan daha ziyāde vużūḥ ve belāġatla müfīd olsun. Bu ṭarz beyān "*Rubbe sükūtin ebleġu mine'l-kelāmin*" yaʿnī çoḳ kere sükūt sözden belīgdir ḥikmetine müsteniddir.

Miṣāl

Reʾylerimizde gördügüm bu ittiḥādıñ göñlümüzde daḫi bulundıġını taṣavvura niçin cesāret etmeyeyim? Bażʿı kere gözlerimiz yekdigerine ḳarşı gelir birlikde bī-iḫtiyār āh ederiz ve baʿżı gizli gizli gözyaşları dökeriz... Ah Juli! Bu ittiḥad eger taḳdīr-i ezelī ise... Bütün dünyā bir yere gelse... **[137]** Amān Juli! ʿAfv ediniz şaşırdım ṣaçma söylüyorum. Temenniyātımı ümīd ʿadd etmege cesāret ediyorum. Jean-Jacques Rousseau[67] *Mütercimi:* Münīf Paşa

Kitāb-ı Meẕkūrda

Tedrīc ṣanʿatı daḫi şu yolda ifāde olunmuştur.

Tedrīc

Bir nükte-i kelāmiyyedir ki onuñla müʾellif ḫayālden ḫayāle fikirden fikire derece derece çıḳaraḳ veya inerek istedigi noḳṭaya vāṣıl olur.

Tedrīcde gerek çıḳmaḳ ve gerek inmek ṣūretiyle olsun kelimātıñ maʿnā ḥükm ü ḳuvvetleri ṣırasıyla yekdigerinden zāʾid veya nāḳıṣ olmaḳ lāzımdır.

Tedrīc-i Ṣāʿide Miṣāl

Ṭārıḳ bin Ziyād[68] **nefer** degil **serdār** degil **bir ordu [138]** idi. Bir **ḳalʿe** idi. O ḥīlekār bir orduyu esīr etmek bir kalʿeyi taḫrīb eylemek istiyordu. Ṭārık bin Ziyād ordu da degil ḳalʿe de degil bir iḳlīm idi...ilḫ. Ḥāmid Beg

[67] Jean-Jacques Rousseau. Aydınlanma Çağı Avrupa'sında demokrasinin olgunlaşmasını sağlayan ve on sekizinci yüzyılın en önemli siyaset teorisyenlerinden biri (Işık, 2017: 79). Eserde ژان ژاق روسو şeklinde geçer.
[68] Mûsâ b. Nusayr ile birlikte Endülüs'ü fetheden kumandan (Atçeken, 2011: 24).

Tedrīc-i Hābıṭe Miṣāl

İki ʿasker mızraḳ mızraġa ḳılıç ḳılıca, ḫançer ḫançere, ḥattā boġaz boġaza uġraşmaġa başladı. Kemāl Beg

Tafṣīl baʿde'l-icmāl ṣanʿatıyla tavṣīf tefsīr baʿde'l-ibhām gibi ıṭnāb-ı maḳbūle nevʿinden olub o da kelāmıñ nefs-i sāmiʿde teʾṣīri ziyāde olmaḳ için ibtidā bir taʿbīr ṣūret-i icmālde īrād olunaraḳ baʿdehu tafṣīlātına girişmege denir.

Miṣāl

Maʿlūm oldu ki inkār-ı biʿṣet-i enbiyā āfet-i ʿakl-ı bī-żiyādır. ʿAḳl-ı bī-żiyā jeng-yāfte-i şehiyyāt-ı dünyādır. Şehiyyāt-ı dünyā müsteleẕẕāt-ı bī-beḳādır. Müsteleẕẕāt-ı bī-beḳā merdūd-ı ʿurefā vü aṣfiyādır. ʿUrefā vü aṣfiyā maḳbūl-i dergāh-ı kibriyādır. *Rumūz*

[139] Tecrīd Ṭarīḳiyle Tavṣīf

Tecrīd bir şeyden yine o ṣıfatta oña mümāṯil emr-i āher intizāʿına denir ki bu da kelāmda mübālaġa ḳaṣdı ile īrād olunur. Ḫitābī ve ġayr-ı ḫitābī olaraḳ ikiye münḳasımdır.

Miṣāl

Ey rūhum! Uyan! Müddet-i medīdeden beri müstaġraḳ olduġuñ haᵛāb-ı ġafletden bīdar ol. Eṭrāfıñı iḥāṭa eden manẓara-i ʿāliyye-i ḥayret-baḫşāya ʿatf-ı nigāh-ı ibtiṣār eyle! Nefsiñi ve maḫlūḳāt-ı sāʾireyi temāşā et! Onlarıñ şekl ü bünyesine baḳ! Maṣnūʿāt-ı ilāhīyyeyi temāşā eden bir ṣaḥib-i ibtiṣār nice intiẓām-ı ḫıred-fersā görür. Göge ve onuñ muḫtelifu naẓar-ferīb elvānına ve āsumānı tenvīr eden yıldızlara ve beni iḥāṭe eden bunca eşyānıñ vāsıṭa-i münferide-i rūyeti olan żiyāya baḳdıḳça deryā-yı veleh u ḥayrete mustaġraḳ olaraḳ kendi kendime diyorum ki bu eşyā nereden gelir? Bu pāyānsız ḳubbe-i āsumānı kim inşā eyledi? Mesāfāt-ı ġayr-ı mütenāhiyyeyi bir sürʿat-i ḫāriḳu'l-ʿade ile geçerek şuʿāʿātını bizlere ḳadar īṣāl eden **[140]** bu āteşleri yıldızları küngüre-i āsumāna ṣaçan kimdir? Ḥareketlerini bu ḳadar intiẓām üzere kim taʿyīn etdi? Güneşi, arżı tenvīr u iḥyāya meʾmūr eden kimdir? *Envār-ı Ẕekā*

Ṣanʿat-ı ʿaks ṭarīḳiyle tavṣīf kelāmıñ cüzʾ-i muʾaḫḫarı cüzʾ-i muḳaddemi üzere taḳdīm olunmaġa derler.

Miṣāli

Bir şehinşāh-ı gerdūn-bārgāhdır ki āsumān-ı ḳadri manend-i ḳadr-i āsumān ḫaric ez-dāʾire ʿuḳūl u evhām ve sipihr-i serīri serīr-i sipihr-āsa mütecaviz-i medārik-i idrāk u ifhāmdır.

Rücūʿ ṣanʿatıyla tavṣīf bażʿı kere iḳtiżāsına göre li-nüktetin mütekellim kelām-ı sābıḳını terk birle ondan daha rengīn ve müʾessir bir kelām īrādına derler.

Miṣāl

Belā-yı vaḥdet dāġ-ı cān-sūz-ı ġurbetdir ve dāġ-ı ġurbet bir ḳafes-i fürḳatdir. Yoḳ yoḳ dām-ı ġurbet ḳafes degil ʿālem-i melāmetdir ʿālem-i melāmet bir ʿālem-i digerdir. **[141]**

Tensīḳ-i Ṣıfāt Ṣanʿatıyla Tavṣīf

Bir şeyʾi ṣıfāt-ı ʿadīde ile tavṣīf etmege derler.

Miṣāli

Düstūr-ı mükerrem müşīr-i mufaḫḫam niẓām-ı ʿālem nāẓım-ı menāẓım-ı umūr-ı ümem müdīrü umūri'l-cumhūr bi'l-fikri's-sâḳıb, mütemmimü mehāmi'l-enām bi'r-reʾyi'ṣ-ṣāʾib, mümehhidü bünyāni'd-devleti ve'l-iḳbāl, müşeyyidü erkāni's-saʿādeti ve'l-iclāl, mürettibü merātibi'l-ḫilāfeti'l-kübrā, mükemmilü nāmūsi's-salṭanati'l-ʿuzmā el-maḥfūf bi-ṣunūfi ʿavāṭıfi'l-meliki'l-aʿlā aʿnī falan paşa.

Miṣāl-i Diger

ʿUnvān-ı müʾellefi nām-ı nāmī ve ism-i sāmī ḥażret-i pādişāhī ile tezyīn edilmege meşşāta-i ʿadl-i şāmili çehre-ārā-yı ʿāfiyet ü refāhiyyet ve siyāset-i tedbīr-i kāmili ḥāfıẓ-ı ṣıḥḥat-i cism-i medeniyyetdir. Bir şehriyār-ı ʿālī-cāhdır ki kāffe-i tebaʿası ve zīr-destānı sāye-i devḥatü'ṣ-ṣafā-yı ḥüküm-rānīsinde murabba'-nişīn-i çemen-ṣoffa-i emn ü emān ve ẓıll-ı reʾfet u ʿātıfeti sāyebân-ı ḳaviyyü'l-bünyānıdır. **[142]**

Siyāḳatü'l-aʿdād Ṣanʿatıyla Tavṣīf

Bu da birṭaḳım esmāʾ-ı müfredeyi taʿdād etdikden ṣoñra cümlesini veya baʿżısını tavṣīf etmege derler.

Miṣāl

Tārīḫ *cilā-yı eẕhān* ve *sāʿī-i zamān* ve *māye-i faẕl u ʿirfāndır sāʿi-i zamāndır* ki ezmine-i sābıḳadan bize maʿlūmāt verir. Cilā-yı eẕhāndır ki kārīniñ ẕihnini jeng ü ġafletden muʿarrā ḳılar. Māye-i faẕl u ʿirfāndır ki müṭālaʿa edenleri aḥvāl-i ʿāleme vāḳıf kılar.

Miṣāl-i Diger

Muḥtāc-ı ʿarż u īżāh olmadıġı üzere ʿaẕāmet u metānet-i devlet ve rāḥat u saʿādet-i millet mutavaḳḳıf-ı yesār u ṣervet ve ṣervet ise muḥtāc-ı ṣınāʿat u ticāret ü zirāʿatdir. **Ṣınāʿat** bir sermāye-i mesʿadetdir ki teraḳḳiyāt-ı ʿilmiyye vü fenniyye ile münāsiben teraḳḳī eder ve teraḳḳīsiyle mütenāsib ṣūrette baḫş-ı fevāʾid eyler. **Ticāret** Maʿārif-i medeniyyeniñ vāṣıl-ı mertebe-i kemāl olduġu ḳıṭaʿāta zīnet **[143]** verir. **Zirāʿat** nevʿ-i beşer için hem ʿiṣmetli eñ doġru eñ güzel bir vāsıṭa-i feyż ü saʿādetdir ve bā-ḫuṣūṣ memālik-i vesīʿa-i ʿOṣmānīyye'deki bereket ü menbitlikçe aḳṭār-ı cihāna fāʾiḳ u rāciḥ olan ḫāk-ı mübārekinde yaşayan ahālī için zirāʿat eñ birinci vāsıṭa-i ṣervetdir. Feyż-i ḳudretiñ ṭopraḳlarımıza verdigi ḳuvve-i inbātiyye ḥaḳīḳaten ol derecedir ki her pārçası için bir kenz-i ḫafī ve bir künc-i maʿnevī denilse ḫatā edilmemiş olur.

Tecnīs Ṣanʿatıyla Tavṣīf

Kelāmda maʿnāları muḫtelif ve lafıẓları müşābih iki kelime īrādına denir. Meẕkūr kelimeler eger nevʿ ü ʿaded ve tertīb-i ḥurūf u ḥarekāt u sekenātda müttefiḳ olurlar ise **tecnīs-i tāmm** denir ki bu nevʿ cinās pek nādir olur "*ḥamd-ḫaʸān-ı ḫaʸān-ı iḥsān*" gibi lakin kelimeteyn beyninde teşābüh u tevāfuḳ bu dereceye ḳadar olmasına ehemmiyyet verilmez ise ol zamān cināsıñ birçoḳ aḳsāmı ḥuṣūle gelir. O dürlü cināslara ḳudemā-yı üdebāmızıñ kelāmlarında pek çoḳ teṣādüf olunur. **[144]**

Miṣāl

Eyyām-ı şebābda taḥṣīl-i ʿulūm u fünūna muḳdim u muṣır olan ehl-i ẕekā ferīd muṣırr-ı maʿārif olacaġından henġām-ı meşīb ḥulūlünde bi-ḥasebi'l-ʿitibār cümleden muḳaddem ve her ḥālde ʿazīz u muḥterem olacaġı müslim ve ġayr-ı müslim ʿindinde müsellemdir.

Mebāni-i Naḳī

İşbu cināsıñ mülḥaḳātından olaraḳ **iştiḳāḳ** ve **şibh-i iştiḳāḳ** ṣanʿatları vardır ki bu da iki kelime beyninde iştiḳāḳda ittiḥād veya şibh-i iştiḳāḳ olmaġla yekdigere bir nevʿ mücānis bulunurlar.

Mişāl

Cenāb-ı berāzende-i būd u ne-būd taḳaddese ẕātühü ʿani'l-vālid ve'l-mevlid necl-i necīl-i ʿālīlerini kehvāre-nişīn-i emn ü emān ve zīb u zīnet-i ʿarṣa-i kevn ü mekān buyursun.

[145] Ẕeyl ü Ḫātıme

Edebiyāt

Taḥrīr u taḳrīrde ẓarāfet u nezāhete riʿāyet ve mūcib-i ʿayb olan nesnelerden nefsi viḳāye etmek ḫaṣletine **edeb** ve bu evṣāf ile ittiṣāf edenlere **edīb** denir. Bunuñ da ḥaṣılı kāffe-i feżāʾil u meḥāsiniñ māhiyyetini idrāk ile aḳvāl u efʿālde ḳānūn-ı ḥikmete ittibāʿ eden ẕāt demekdir.

Şiʿr u inşāya edeb ve şāʿir u münşīye edīb denmesiniñ vechi ise ekṯeriyā esālīb-i terkīb-i kelāma vāḳıf olan kimseleriñ ẓarāfet u fażīlet ve mehāsin u mekārim ṣıfatları ile muttaṣıf olduḳları görüldügündendir.

Ecille-i ḥükemānıñ kāffesi meḥāsin-i edebiyye ile tezyīn-i zāt u ṣıfāt etmiş kimesnelerdir. Tārīḫ-i ḥükemāda Eflāṭūn sinn-i ṣabāvetinde şiʿr u inşāya ḥarīṣ olmaġla ṣanʿat-ı şiʿrde māhir olmuş ve nice ebyāt-ı muḥzine ve eşʿār-ı muṭriba inşād eylemiş ve felek-i ġaddār ve iḫtilāf-ı rūzgār rūzgārdan tefeccuʿ u teşekkīyi ḥāvī iki ḳaṣīdesi daḫi vardır deyü mesṭūrdur. Reʾīsü'l-ḥükemā *Şeyḫ Ebu ʿAlī Sīnā*'nıñ şiʿr u inşā ve lüġate dāʾir nice āṯarı vardır ve hekeẕā.

İşte edebiyātıñ fāʾide vü menfaʿati ve edīb olan ẕātlardan fażl u **[146]** meziyyeti ne olduġu bu cümlelerden añlaşılabilir. Ḳaldı ki bir lisānıñ edebiyātınıñ mükemmel olması o lisān ile tekellüm eden milletiñ ʿulūm u fünūn-ı mütennevi ʿayı ileri getirmesiyle lisānıñ kesb-i vüsʿat etmesinden ileri gelir şeylerdendir. Her ḳanġı lisānıñ kesb-i vüsʿat etmiş olduġu görülmüş ise ol lisānıñ ṣāḥibi bulunan ahālī elbette o ʿasırda ʿulūm u fünūn u edebiyātda iler gitmiş ahālīdir. Cümleniñ maʿlūmu olan ʿArab lisānınıñ bu derece ittisāʿı lisān-ı

meẕkūra tercüme olunan ʿulūm u fünūndan ıṣṭılāḥāt-ı fenniyyeye dāʾir pek çoḳ lüġāt-i ecnebiyyeyi aḫẕ u ḳabūl etmesindendir.

ʿArablar ḳable'l-İslām şiʿr u ḫiṭābet ile iştiġāl ederek ġāyet faṣīḥ ve belīġ eşʿār tanẓīm etmişler ise de lisān-ı ʿArabīniñ kavāʿid ve lüġatce ittisāʿı bu dereceye varmadığından muntaẓam edebiyātları yoġ idi. Kurʾān-ı Kerīm derece-i nihāyede bir feṣāḥat u belāġat ile nāzil olduġundan lisān-ı ʿArabıñ esāsı ḥükmüne geçtikden mā-ʿadā muʾaḫḫaran daḫi lisān-ı ecnebiyyeden ʿArab lisānına tercüme olunan ʿulūm u fünūn vāsıṭasıyla lisān-ı meẕkūr geregi gibi tevessüʿ etmesinden dolayı tanẓīm-i edebiyāta ṣāliḥ olmaġla lisān-ı ʿArabīyi lisān-ı fennī ve edebī ittiḫāẕ eden ahālī-i müslime belāġat-ı Ḳurʾān-ı Kerīm'i fehm ü idrāk için ṣarf u naḥv ve **[147]** maʿānī vü beyān ve bedīʿ ü emṯāli gibi ḳavāʿid-i mükemmele ile berāber lisān-ı meẕkūrda nice nice āṯār-ı edebiyyeler teʾlīf ü taṣnīf etdiler ve keẕā vüsʿat u teraḳḳīsi meşhūd ve edebiyātı meşhūr olan Fransız lisānı lüġāt u ıṣṭılāḥāt-ı ʿilmiye vü fenniyeden ayrılmış olsa ġayet dar bir lisān olduġu ḥālde şimdi görülen derecede tevessüʿ kesb etmesi Yunan ve Latin lisānlarından alınan ıṣṭılāḥāt-ı fenniyye sāyesindedir. Çünkü bir lisāna ʿulūm u fünūn naḳl olunduḳça ekṯeriyā onlarıñ ıṣṭılāḥ-ı maḫṣūṣası ʿaynī ile veya maʿnā-yı mevżūʿīsiniñ aḫẕıyla naḳl olunmaḳ lāzım geldiğinden o lisān elbette vüsʿat kesb eder. Türkce lisānımızda ʿulūm u fünūn ʿArabcadan meʾḫūz olduġundan aldığımız ıṣṭılāḥāt-ı fenniyyeyi lisānımıza ḳarışdırmaġa mecbūr olduġumuz gibi ʿaṣr-ı ḥāżırda lisān-ı ecnebiyeden birçoḳ fünūn ve edebiyāta dāʾir kitāblar lisānımıza tercüme olunduġundan o fenlere maḫṣūṣ ıṣṭılāḥātıñ mevḳiʿ-i vaż'larına göre ya maʿnā-yı aṣliyyesini alaraḳ yerine o maʿnāda ʿArabī veya Fārsī veya Türkce ber-ceste lüġat bulunursa ṣırf Türkce olaraḳ kelimeler istiʿmāllerini şerḥle berāber ʿaynen naḳletme[mi]z lāzımdır ki edebiyātımız mükemmel bir ṣūret kesb etsin.

[148][69]

[69] Bu sayfada Hata-Savab cetveli yer almaktadır. Gerekli düzeltmeler yapıldığı için cetvelin çeviri yazısı verilmemiştir.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda Azerbaycan'ın Şirvân eyâletine bağlı Şemâhi'de dünyaya gelen Hamdi Bey, kendisi gibi müderris olan Abdullah Efendi'nin oğludur. Hamdi Bey, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı DH SAID 00004 00059 numaralı defterinin 116. sayfasında bulunan sicil kaydına göre Hicri 1247, Miladî 1831 yılında dünyaya gelmiştir. İdarecilik, müderrislik gibi çeşitli memuriyetlerde bulunmuş; Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine çok iyi derecede hâkim olduğu bilinmesinin yanında çeviri eserler de ortaya koymuştur. Harîrî'nin Makâmat isimli eserini iki cilt halinde çevirdikden sonra kendisine devriye mevleviyyeti verildiği onun başka bir sicil kaydında geçmektedir. Bir Osmanlı aydını olan Hamdi Bey, 1890 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Ahmed Hamdi Bey 19 eser kaleme almıştır. Çeşitli alanlarda yazılan bu 19 eser, onun birçok bilim dalına vâkıf olduğunun göstergesidir. Bu eserler; inşâ, edebî sanatlar belâgat ve aruz gibi edebî ilimlerin yanında optik, münazara, İslam hukuku, mantık, kelâm, fıkıh, coğrafya, Arapça-Farsça öğretimi ve grameri, seyahatname ve astronomi gibi birçok alanda kaleme alınmıştır.

Döneminde sağlam bir eğitim almış olan Ahmed Hamdi Şirvânî'nin Medhal-i İnşâ isimli eseri, son dönem Osmanlı ortaöğretimlerinde ders kitabı olarak okutulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Eser içerisinde yazının tarihî, imla, inşâ kuralları, iyi bir münşîde olması gereken özellikler, mektupların nasıl yazılacağına dâir kaidelerle Doğu, Batı ve Türk edebiyatından alıntı mektup örnekleri vardır. Bunların yanında eser sonunda bulunan Zeyl ü Hâtıme başlığı altında Hamdi Bey edep, edip ve edebiyat hakkında görüşlerine de yer vermiştir.

Medhal-i İnşâ, döneminin ders kitabı olması açısından önemlidir. Zira bu ders kitabı; o dönemin eğitim seviyesi, liselerde okutulan ders kitapları ile kompozisyon derslerinin düzeyi hakkında bizlere bir fikir vermektedir.

Eski dönem okullarımıza dair bir fikir veren eserin, günümüz lise kitapları ile küçük bir mukayesesi yapıldığında dilinin ağır olduğunu görürüz, bu da o dönem lise eğitim dili ve lise öğrencilerinin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Hamdi Bey, mektupların tanımından sonra verdiği örnekler verilen tanımın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Özellikle "ifâde-i merâm"ın yollarından olan "tevriye, ihâm, istiâre ve türleri, teşbih ve türleri vs."ni açıkladıktan sonra verdiği örneklerle anlatımı güçlü ve anlaşılır kılmıştır.

Yazar, imla tarihinden bahsettiği bölümde "Homeros, William Shakespeare, Torquato Tasso, Pedro Calderón de la Barca…" gibi isimleri tanıtması ve aynı şekilde Fars edebiyatından "Firdevsi, Hafız ve Sadi"ye değinmesi onun hem Batı hem de Doğu edebiyatlarına hâkim olduğunu göstermektedir.

Medhal-i İnşâ, bir mukaddime ve sekiz babtan müteşekkildir. Müellif, mukaddime bölümünde inşâ ilmi ve onun faydalarıyla münşînin tanımına yer vermiştir. Birinci babta inşâ ilmi ve onun tarihçesi hakkında bilgiler ortaya koyulmuş, ikinci babta yazının tarihi hakkında malumat verilmiştir. Üçüncü bölümde terkib-i kelâmın şartları anlatıldıktan sonra bu babın bölümlerinde "telfik-i kelâm, tasvir-i merâm, vuzûh-ı kelâm, selâset-i kelâm, ciyâdet-i kelâm ve metânet-i kelâm" başlıklarına yer verilmiştir.

Dördüncü babta Hamdi Bey, ifade-i merâmın yolları hakkında bilgiler vermiş, beşinci babta muharrerâttan bahsederek bu başlık altında birçok mektup örneğine yer vermiştir. Altıncı bab inşâ ilminin büyük bir kısmını oluşturan "hikâyât"tan müteşekkildir. Yedinci babın muhtevası hutbe ve nutuktur. Son babta ise yazar, "tavsifât"ı anlatmış ve her tavsif türüne ayrı ayrı örnekler ortaya koymuştur.

Birçok ilmin yanı sıra inşâ ilminin kuram ve uygulamasında derin bilgiye sahip olduğu anlaşılan Hamdi Bey'in Medhal-i İnşâ isimli bu eseri inşâ sanatı, münşî ve münşeatlar hakkında geniş ve detaylı malumat içermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Döneminde kaleme alınan inşâ ders kitaplarıyla mukayese edildiğinde Hamdi Bey'in Medhal-i İnşâ adlı bu eserinin imla kavramı ve yazı tarihçesi hakkındaki bilgiler; "Zeyl ü Hâtıme Edebiyat" başlığı altında yer alan edebiyata dair malumat; "Ultimatom, Poliçe Mektubu, Sekvestr, Bono" vb. modern ticaret hayatına ait yazışma örnekleri barındırması bakımından emsalinden üstün olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Ahmed H., (1299), Medhal-i İnşâ, (1.baskı), Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.

Algül, H., (1998), "Himyerîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul.

Apak, A., (2011), "Tay (Benî Tay)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul.

Aslan, T., "Berlin Antlaşmasının Birinci Murahhası Aleksandır Karatodori (Theodori) Efendi'nin (Paşa) Berlin Antlaşmasının Ermenilerle İlgili 61. Maddesine Dair Görüşleri", *Ermeni Araştırmaları*, 2019, (63), ss.31-58.

Aşık, N. (1994), "Dırâr b. Ezver," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.

Atçeken, İ., H., (2011), "Târık b. Ziyâd," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul.

Aycan, İ., (1996), "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul.

Aydın, M., (2010), "Şirvan," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul.

Ayverdi, İ., (2005), Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C. 2, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

Azizova, E., (2012), "Ukaz," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, (Tarihsiz) Osmanlı Müellifleri, Haz. A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, C. 1, Meral Yayınları, İstanbul.

Çaldak, Y., K., (2022), *Ahmed Hamdî eş-Şirvânî ve Teshîlü'l-'Arûz ve'l-kavâfî ve'l-bedâyi'si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ, (Türkiye).

Çubukçu, A., (2001), "İyâz b. Ganm," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul.

Diyânet İşleri Başkanlığı, Kur'ân-ı Kerîm Meâli, H. Altuntaş, M. Şahin, (2011), Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Durmuş, İ., (2000), "İnşâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul.

Ebû Davud, (1983), Sünen-i Ebû Davud ve Tercemesi, İbrahim Koçaşlı, C. 3, Milli Gazete Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M., Çöklü, R., "Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usûl-i Fıkıh," *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 4/2018, (1), ss.27-47.

Gültekin, H., (2015), Türk Edebiyatında İnşâ, (1.baskı), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Haksever, H, İ., (1995), *Eski Türk Edebiyatında Münşeatlar ve Nergisi'nin Münşeatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi), Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya (Türkiye).

Haydârî, H., "Seyr-i Tekâmül-i İnşâ," *Nehhomin Hemâyiş-i Millî-i Pejûheşhâ-yı Zebân u Edebiyât-ı Fârsî*, h.1396, ss.1-14.

Işık, S., "J. J. Rousseau ve Egemenlik Anlayışı Üzerine," *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8/2017, (2), ss.79-98.

İbni Mâce, (1983), Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi, Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul.

İnönü, E., "Bilimsel Devrim ve Türkiye", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 5/2004, (2), ss.103-116.

Kahraman, A., (2003), "Mecmûa-i Ebuzziyâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara.

Kahraman, F., (2019), *Hüseyin Râcî Telhisü'l-İnşâ (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi),* Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ (Türkiye).

Kanar, M., Kurtuluş, R., (2000), "İnşâ," *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 22, İstanbul.

Karabargu, O., (2010), *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatro Eserlerinde Üzerinde Bir Araştırma ve İnceleme,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Denizli (Türkiye).

Karadağ, B., "Homeros ve Felsefe Tarihinde Alegorik Homeros Yorumları," *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* (SKAD), 2017/3, (5), ss.223-244.

Münif Paşa, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munif-pasa (25.07.2022)

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (h.26.09.1289), A.}MKT.MHM, 442/81.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (h.29.12.1247) DH SAID 00004 00059, ss.116.

Özarslan, E., "Harf inkılabından önce neşredilmiş Türkçe inşâ, kitabet ve münşeat kitapları," Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2007, (34), ss.63-78.

Özaydın, A., (1999), "İbn Mukle," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul.

Özdoğan, M., A., "Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış," *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 12/2015, (1), ss.1-28.

Pakalın, M. Z., (1993) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, C. 1,2,3.

Reşâd, F., (1310), Fenn-i İnşâ, (1. baskı), Karabet Matbaası, İstanbul.

Sâmi, Ş., (1889), Ariosto, Kamusu'l-Alâm, C. 1, İstanbul.

Sâmi, Ş., (1889), Derbi, Kamusu'l-Alâm, C. 3, İstanbul

Soydaş, H., "Tahlilî Fihristi Işığında Envâr-ı Zekâ Dergisinin Edebî Faaliyetleri," *Gazi Türkiyat,* Güz 2017, (21), ss.137-161.

Şişmanoğlu, Ş., "Osmanlı Tefrika Çalışmalarında Göz Ardı Edilen Bir Kaynak: Karamanlıca Anatoli Gazetesi," *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi,* 2017, (44), ss.145-188.

Tolan, Ö., "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler," *Karadeniz,* 39/2018, (39), ss.141-159.

Topuzoğlu, T., R., (1994), "Ebü'l-Esved ed-Düeli," *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 10, İstanbul.

Unan, F., (2004), "Mevleviyyet," *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 29, Ankara.

Uzun, M., İ., (2000), "İnşâ," *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 22, İstanbul.

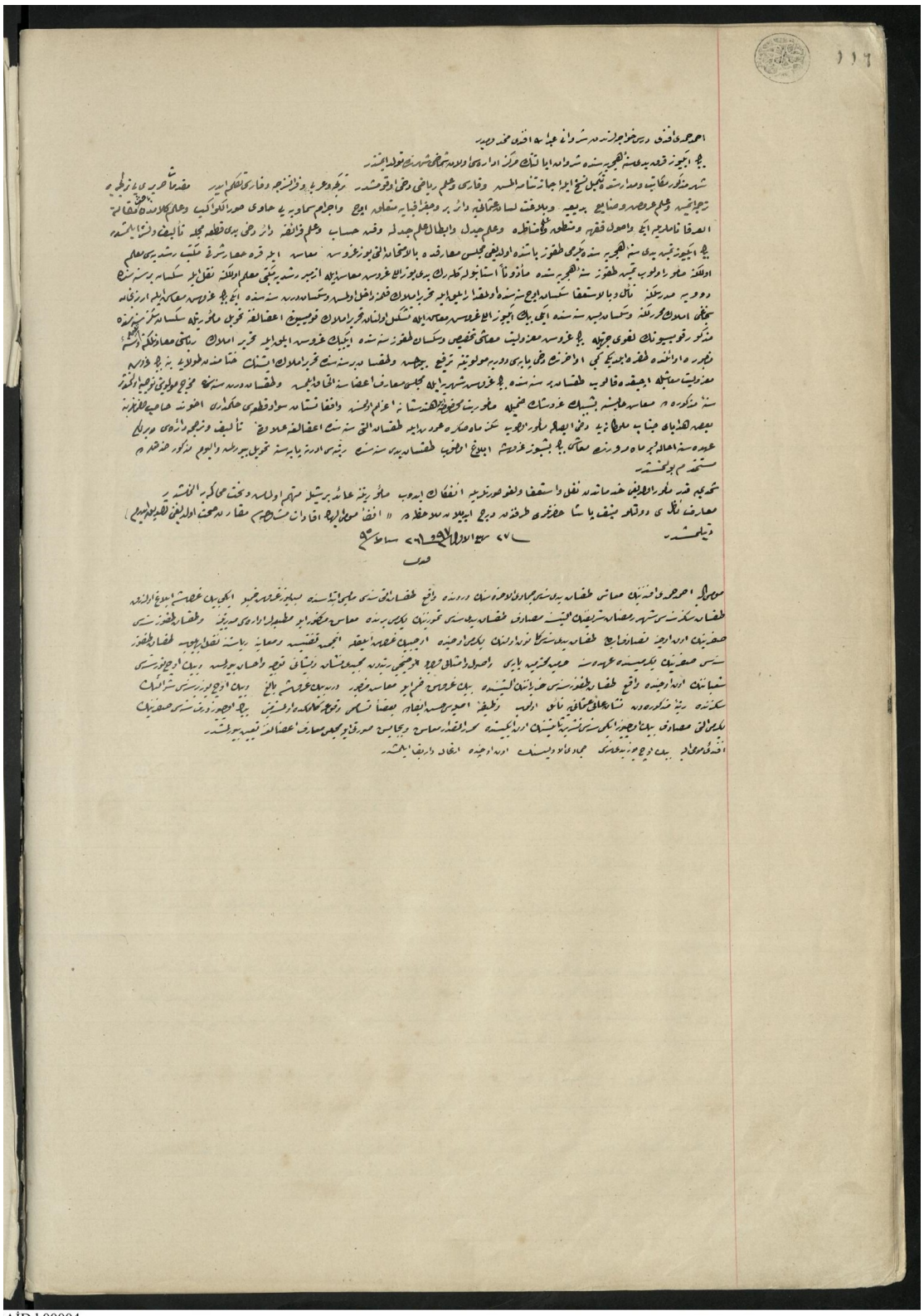
Yazıcı, T., (1994)," Destûr-i Debîrî," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.

Yıldız, F., (2016), *Mebâni'l-İnşâ Cild-i Evvel,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Aydın (Türkiye).

Yücesan, B., Koran O., (2019) Aşk ve Savaşın Destanı: Torquato Tasso'nun Kurtarılmış Kudüs'ü, Dünden Bugüne Dünya Destanları, Görkem Gökdemir, Ayşegül Fidan, Bilgi Kültür Sanat, Ankara.

Ek (Sicil Kaydı ve Eserin Tıpkıbasımı)

Sicil Kaydı

AİDd.00004

Tıpkıbasım

مقدمجه معارف نظارت جليله‌سنك نظارت عليالرى
التنده اچيلوب اداره اولنان مكتب اعداديه‌ده انشا
و بلاغت معلمكلرى وظيفه‌لرى عهده‌ٔ عاجزانه‌مه احاله
و توديع اولنديغندن مذكور درسلرى ديكته اصولى
اوزره شاكردانه تعليم ايدرك روزمره اوقونان درسلر
شاكردان افنديلر طرفندن ضبط وقيد اولنمش ايدى ٠
بكن بيك ايكيوز طقسان برسنه‌سنده نظارت مشار اليهانك
تنسيبله بلاغته دائر اولان قسمى (بلاغت لسان عثمانى)
نامى التنده طبع ونشر اولنه‌رق يالكز انشا قسمنك انتشارى
وقت مرهونه براغلمش ايدى ٠
بودفعه شرفپيراى مسند صدارتعظما ورونق افزاى مقام
وكالت كبرا وزير ارسطو سيرت ومشير فلاطون منزلت
دولتلو فخامتلو (سعيد پاشا حضرتلرينك) بالجمله مؤلفين
حقنده وبالخاصه حق داعيانه‌مده سزاوار بيورلمقده اولان
الطاف وعنايات وكالتپناهيلرندن حاصل اولان شوق
وغيرت سايقه‌سيله اشبو انشا قسمى دخى نهادهٔ موضع
انتشار قلندى ٠

احمد حمدى

صحیفه	
۲	دیباجه
٤	مقدمه تعریف انشاایله فوائدی ومنشأتك محررات وحکایات ومواعظ وتوصیفاتدن عبارت اولدیغی
٥	تعریف منشی واقسامی
۷	باب اول فن انشایه دائر معلومات تاریخیه
۱۲	باب ثانی وفصل اول خطه دائر معلومات تاریخیه
۱٤	فصل ثانی انشـا ایله خط توأم واحدهما آخره مستلزم اولدیغی
۱٦	فصل ثالث املایعنی یازیلان لغتـلرك خطادن سالم اولمسی
۱۷	باب ثالث ترکیب کلامك شرائطی
۲۰	فصل اول تلفیق کلام
۲۱	فصل ثانی تصویر مرام
۲۲	فصل ثالث وضوح کلام
۲۳	فصل رابع سلاست کلام
۲٥	فصل خامس جیادت کلام
۲٦	فصل سادس متانت کلام
۲۷	ترکیب کلامك نکتهٔ معنویه‌لری
۲۷	سبك مفصول

صحیفه	
۲۸	سبك مرکب
۲۸	ایجاز کلام
۲۹	اطناب کلام
۳۰	مساوات
۳۱	باب رابع طرق افادهٔ مرام
۳۰	فصل اول افادهٔ مرام یاحقیقت یامجاز یااستعاده طریقیله اولور
۳٤	فصل ثانی افادهٔ مرام یاتعریض ویاکنایه طریقیله اولور
۳۷	فصل ثالث افاده یاتوریه ویاایهام طریقیله اولور
٤۰	باب خامس محررات
٤۰	فصل اول تراکیب منشوره‌نك نوع اولی
٤۱	فصل ثانی آداب وقواعد مکاتبه
٤٤	فصل ثالث ارکان محررات
٤٦	فصل رابع رسمی وغیر رسمی محررات
٤۹	فصل خامس عرضحال واستدعا ومضبطه ومحضر ومذکره‌نك تعریفلری
٥۳	فصل سادس اوامر عالیه
٥٥	فصل سابع بیوك ذاتدن امثالنه یازیلان نامه‌لر

صحیفه	
٥٨	فصل ثامن مخاطبی غیر معین اولان محررات
٦٢	بیوك ذاته یازیلان عرض خلوص
٦٣	رتبه تبریکی
٦٤	ایام تبریکی
٦٤	ولادت تبریکی
٦٥	تسلیت مکتوبی
٦٦	تعزیه مکتوبی
٦٦	هدیه تقدیمی ایله عرض خلوص
٦٧	تشکر مکتوبی
٦٨	توصیه مکتوبی
٦٩	عرض خلوصه جواب
٦٩	تبریك جوابی
٧٠	تسلیت جوابی
٧١	خصوص تذکردسی
٧٢	خارجیه نظارتنه عرضحال
٧٢	استدعا
٧٣	مضبطه
٧٣	مجلس مضبطه‌سی
٧٥	مذکره

صحیفه	
٧٦	تقریر
٧٧	پروتستو نامه
٧٨	پروتستونك ردی
٧٩	بیاننامه
٨٠	اولتیماتوم
٨٠	مقاوله نامه
٨٠	سند
٨١	راپور
٨٢	پولیچه مکتوبی
٨٢	ایجار سندی
٨٣	باب سادس تنظیم حکایات وروایات
٨٣	فصل اول فن انشانك قسم اعلا واجلی حکایاتدر
٨٧	فصل ثانی حکایات تاریخیه
٩١	فصل ثالث تاریخ عمومی ایله تاریخ خصوصی
٩٤	فصل رابع روایت قصص
٩٨	باب سابع مواعظ یعنی خطبه ونطق
٩٨	فصل اول خطبه‌نك تعریفی
١٠٢	فصل ثانی نطق
١٠٧	نطق ایچون مثالر

صحیفه	
١٠٩	مثال دیکر
١١٠	نطق دیکر
١١١	مثال دیکر
١١٢	مثال دیکر
١١٣	باب ثامن توصیفات یعنی توصیف اشیایی تجسیم ایتدیرر صورتده تصویر ایلکدر
١١٣	مثال
١١٤	مثال توصیف محل
١١٦	مثال دیکر
١١٧	مثال دیکر
١١٨	توصیف فضائل
١١٩	توصیف رزائل
١١٩	مثال
١٢٠	مثال دیکر
١٢٠	مثال توصیف امر
١٢١	مثال
١٢٣	کذا مثال
١٢٤	مثال دیکر
١٢٥	مثال دیکر

صحیفه	
١٢٦	مثال توصیف وقت و محل خرابات تدمر
١٢٩	مثال توصیف حال
١٣٠	مراعات النظیر صنعتیله توصیف
١٣١	تضاد صنعتیله توصیف
١٣٢	ایهام تناسب صنعتیله توصیف
١٣٣	مشاکله ومزاوجه صنعتیله توصیف
١٣٤	توجیه صنعتیله توصیف
١٣٥	تکریر صنعتیله توصیف
١٣٦	قطع نکتهٔ بدیعه‌سی
١٣٧	تدریج صنعتی
١٣٨	تدریج هابطه مثال
١٣٩	تجرید طریقیله توصیف
١٤٠	صنعت عکس طریقیله توصیف
١٤١	تنسیق صفات صنعتیله توصیف
١٤٢	سیاقة الاعداد صنعتیله توصیف
١٤٣	تجنیس صنعتیله توصیف
١٤٤	اشتقاق وشبه اشتقاق صنعتلریله توصیف
١٤٥	ذیل وخاتمه ادبیات

مدخل انشا

اثر

احمد حمدی

معارف نظارت جلیلهسنك رخصتیله

انشا

باب عالی جوارنده ابوالسعود جادهسنده ۷۲ نومرولی

(محمود) بكك مطبعهسنده طبع اولنمشدر

۱۲۹۵

H.P.L
108/68

295

Medkhal insha.
Elements of composition

مدخل انشا

بسم الله الرحمن الرحيم

عصر ثالث عشركه زمان نشو و نمای رياحين فضل وهنر وايام نضارت وطراوت هر نوع شكوفهٔ اثردر كلستان وسيع البنيان معارفده پك چوق ازهار آثار اكيلش و آفتاب فضل وعرفان هر درلو نونهال ادب يتشديرمشدر

چنصفهٔ پهناى ادبياتك هر طرفى محصولات ادبيه ايله مشحون وهر جانبنده حاصلات آثار رنكارنك نافعه رونموندر

على الخصوص اشبو آوان سعد اقتران عصر حميدى كه زمان ربيع هنر ومعرفت وايام رونق و بهاى علم وفضيلتدر چونكه نسائم توجهات جهاندرجات تاجداريلرى طراوت افزاى كازار معارف و شمائم تعطفات قدسية النفحات ملكداريلرى فيض بخشاى كشتزار عوارفدر

لاجرم اشبو دوحهٔ وسيعة الانحاء اديبه‌ده باغبان استعداد اهل كمال بونجه آثار غرس واخضلال براقش ولكن كلچينان كلبن منشآت وادبيات اولان طلاب فيض انتساب ايچون برمدخل صحيح ومسرح صريح يابمامش اولديغندن امر مسنون (فادخلوا البيوت من ابوابها) يه امتثال واقتدا اولنمق امنيه‌سيله اوكلستان بديع البنيان وحديقهٔ ملتفة الاغصانك ازهار واثمارندن استشمام و استفاده‌يه مهيا و التقاط حاصلات ادبيه‌سى ايچون دامنكشا اولان هوسكارن معارفه رهنما اولمق مقصد خير مرصدى ايله ❊ مدخل انشا ❊ ناميله بر رسالهٔ مختصرهٔ ادبيه ترتيب و برمقدمه وسكز باب اوزره تبويب اولندى

وبالله التوفيق

مقدمه

فن انشا صحیفهٔ خاطرده مرتسم اولان مقاصد و معانی یه دلالت ایدن عبارات وهر درلو تراکیب منشوره‌نك سبك و ترتیبنی بیلدیرر علمدر

تراکیب مذکوره (محررات) و (حکایات) و (مواعظ) و (توصیفاتدن) عبارتدر

فن مذکورك فوائد ومنافعندن بری انسانك ابنای جنسیله تحریراً مخابره وافادهٔ مرامه اولان احتیاجاتنی ایفایه واسطه اولمسیدر

فی الواقع انشا اولمیدی دنیانك بر باشندن او بری باشنده بولنان انسانلر بر برلرینه افادهٔ مرام واستفادهٔ کلام ایده بیلورلرمی ایدی

ایکنجی نطق انسانیده مودوع آثار فکریه و نتایج خیالیه‌نك بقاسنه وسیله اولمسیدر

فی الحقیقه انشا اولمیدی امور سیاسیه وسائره‌یه دائر تعاطیٔ افکار متعذر اولور ایدی اکر انشا اولمیدی اسلافك وقوعات تاریخیه سندن اخلاف ایچون استفاده ممکن اولورمی ایدی انشا لسان دولت وترجمان افکار هر قوم وملتدر انشامصباح معارف انسانیه ومفتاح ابواب کمالات روحانیه‌در

(تعریف منشی)

(منشی) کلمات لطیفه ایله ادای معانیٔ مقصوده‌یه قادر وهر درلو تراکیب نثریه‌نك ایجاد واختراعنه مقتدر ذاته دینور

منشی یاحقیقی وطبیعی اولور ویا مقلد وغیر حقیقی اولور

منشی حقیقی نادر ومقلدك انواعی متکاثردر

(خواجهٔ جهان) مناظر انشاسنده انشایی شعره ترجیحله مدعاسین بر قاچ دلیل ایله اثبات وتصحیح ایتدیکی صره‌ده دیرکه نوادر و بدایع انشادینه قادر شاعر ماهر هر یرده وافر اولوب انجق منشی که نهادنده سلیقی وقریحه‌سنده طبیعی اوله هر یرده و بلکه هر عصرده نادر بولنور

منشئ مقلد طبیعی اوله‌رق قوهٔ انشایه مالك وقریحهٔ صحیحه صاحبی اولمیه‌رق انجق قوهٔ علیه و یا زکاوتی اعانه‌سیله عبارات بلغایی کندی کلامنه ربطه مقتدر و با وجود ربط عباره‌ده سلاست ومتانتی کوزتمکده دخی مهارتی ظاهر اولاندر

بو مقوله‌دن اولنلره منشئ حقیقی دینله‌مز ایسه‌ده ینه ظاهر حاله منشیلکدن بهره‌سز دخی دینله‌مز

فاما عبارات فصحا وتعبیرات بلغابی کندی کلامنه ربطه قادر ولکن عباره‌یه‌سلاست ومتانت اعطاسندن الی قاصر اولنلر منشیلك وظیفه‌سی نه ایدوکندن غافل وکتابت نه دیمك اولدیغندن زاهل اولنلردر

واقعا انشا دینلان فن جلیل بر درجه‌یه قدر تقلید وتعلمله تحصیل اولنه‌بیلور ایسه‌ده حقیقت حاله طبیعت مخصوصه و قریحهٔ خالصه سوقیله آن بآن ترقی ایدرك عاقبت منشیده بر حسن سلیقه ورسوخ وملکه حاصل اولمینجه انشاسی کوزل اوله‌ماز چونکه حسن سلیقه‌سی اولمیان منشیك کلامی بارد و محرراتی حلیهٔ رونق و طراوتدن عاری اولور

باب اول

فن انشایه دائر معلومات تاریخیه

فصل اول

فن جلیل انشانك الك اول قنغی قوم وقبیله‌دن ظهور وفن مذکوری ابتدا کیم اختراع ایتدیکی تاریخچه معلوم دکل ایسه‌ده دنیاده افادهٔ مرام ضمننده ترکیب کلامك ظهوری الك اول نظمله بدأ ایتمش اولدیغی محققدر چونکه طبیعت بشریه‌نك نثردن زیاده نظمه میل ورغبتی ونظمك حفظنده سهولت واذهان عوامده رسوخ ومکانتی جهتیله متقدمین ملل و اقوام وقومات تاریخیه و آثار فنیه وادبیه‌لرین تلف وضیاعدن وقایه ایچون طریق نظمی اختیار ایلشلردر

حضرت ابراهیم علیه السلام زمانده یقین برعصرده عرب بائده‌نك اشعاری وقدماء یونانیه‌دن قبل المیلاد قرن عاشر وتاسعده ظهورایدن (هیودور) و(اومیروسك) وکذا

قديم رومالولردن (ورجيل) وامثالی شاعرلرك آثاری هب
بويولده بولنمشدر قبل الميلاد اوروپا ديارنده پك چوق
بليغ وفصيح شعرا وحكما يتشمش ايسه ده بعد الميلاد
رومالولر بربريه طائفه سنك هجوم واستيلاسيله مضمحل
و پريشان اولدقلرندن علوم و فنون ديار مذكوردن
يومأفيوما محو وسرنكون اولمشدر

انجق بعد الميلاد قيصر (جوستينيانوس) زماننده شعر وادبله
زياده استيناس ايدن مورخ (اغسياس) اولوب مومی اليهك
(سيكل) عنوانيله معنون اقسام سبعه اوزره ترتيب ايتمش
اولديغی انشا آت ومراسلات واوصاف اشيا ومواعظ
وخريه ولعبياته دائر مجموعهٔ ادبيه سی آلان وفرانسز
لسانی اوزره موجود ومتداولدر

قرق سنه سی ابتداسندن طقسان التی سنهٔ هجريه سنه
منتهی اولان محاربهٔ صليبيه دنصكره اوروپالولر سائر
علوم ادبيه وفلسفه دن فراغت و يالكز شعر ايله اشتغاله
رغبت ايدوب سليقهٔ طبيعيه لری مقتضاسندن اولهرق
اشيانك بلاغت وفصاحتله توصيفنده اظهار مهارت
ايتدكارندن شعرلری قوی وممدوح اولدی
خلفای اسلاميه عندنده شاعرلره حرمت ورعايت اولنديغی

كبی امرای افرنجيه عندلرنده معاصرلری اولان شعرا
معزز ومكرم ايديلر

فصل ثانی

هرقوم وملتك تصوير مرام وافادهٔ معانيده كندولرينه
مخصوص برقوهٔ تصرفيه لری وار ايسه ده هر لسانك
سجع وقافيه يه مساعده سی وهر بر اقليمده ناسك قوهٔ
عاقله سی مستويه اولميوب ذهنك وادیٔ معانيده جولان
وحماستی واقاليم حاره وباردهده اشتداد وازدياد ايلديكی
ديار عربده ادبياتك وبلاد شماليه ده اوتهدنبری اشعار
وحكاياتك وآلان المانياده فنون ومعارفك سائر محللردن
اوفرواكثر اولمسيله استدلال اولنور

مثلا مانخن فيهز اولان انشا وانشاد صنعتنه بلاد عربده
اوتهدنبری اهالی بالطبع راغب اولدقلرندن جازده
(عكاظ) وعراقده (مربد البصره) نام موقعلرده اهالی
جمعيت ادبيه لر تشكيل ايدرك بليغ وفصيحلری طرفندن
خطبه ونطقلر قرائت وشعراسی بيننده مشاعره ومباحثه يه
مباشرت ايلدكلری كبی بونلره تقليداً اسپانياده (كتالونيا)

وفرانسه ده (برووونسه) شهرلرنده برطاقم مجمعلر اولوب
ادبای بلده جمعیتکاهلره طوپلانه‌رق مناظره و مشاعره
ایلرلر ایدی

اسپانیالیلر ناسك مدت مدیده استفاده‌سنه مدار اوله بیله جك
قصائد وعرباره تقلیداً احوال انسان و تاریخ قدما و عجائب
سحر و حربه متعلق اولان وقائع کثیره و کذا کتب مقدسه یی
نظم و انشاد ایلدیلر ایسه ده افاده‌لرنده سلاست و عباره‌لرنده
طلاقت اولمدیغندن میلادك اون التنجی قرننده (لویس
رفیفا و (کالدرو) نام ادیبلر تراکیب شعریه‌ده برطریق
مستحسن بولدیلر و اورو پالولرك مکتب تهذیب اخلاق
دیدکلری تیاترو مجموعه‌لرینی تألیف ایلدیلر

قرن مذکورده ایتالیا دیارنده (تاسو) و (اربوسیو)
نامنده ایکی ادیب مشهور ظهور ایدرك الآن دیار
مذکورده مستعمل اولان لسانك بین الناس اشتهارینه
باعث اولدقلری کبی اون بشنجی قرنده انکلتره‌ده ظهور
ایدن (شکسپر) انکلیز لسانك مزایاسنی شعری ایله عالمه
بیلدیردی

فرانسه لسانك قواعدی عرب لسانی قواعدینه تطبیقا
یاپلش اولمسیله برابر اون یدنجی عصر ادباسنك املا

ورسم خطنی دخی اصلاح ایتلری سایه‌سنده بالجمله دولتلر
طرفندن عمومی لسان اولمق ایچون قبول اولندی

فرس و هند و چین اهالیسی جمیعاً نظم اشعاره مقتدر
اولوب از جمله بر قاچ قرن بوندن مقدم علوم وفنون
بلاد عجمدن اطراف عالمه ضیا پاش بهجت ورونق ایدی
فردوسی و سعدی و حافظ و بونلرك امثالی فضلای
فرسیه‌نك قصائدی لغات افرنجیه‌یه ترجمه اولنوب
قصائد مذکوره‌نك مشتمل اولدیغی تخیلات و مزایا
حیرتبخش ادبای اوروپا اولدیغی مشهوردر

بزم ترکه لسانمزه کلنجه

عرب لسانی کرك لغتنك زنکینلکی ایله قواعدینك
رصانت و متانتی و کرك بلاغت و فصاحته اولان
شیوه‌سنك استعداد فوق العاده‌سندن ماعدا اوروپا
لسانلرنده بولنه‌میان محسنات لفظیه وترصیعات بدیعیه‌یه
لیاقت و قابلیت وسائر مزایاسی وفارسی لغتنك دخی
عربیدن صکره ملاحت وسلاست الفاظیله برابر صنایع
بدیعیه‌یه اولان استعدادی غیر منکر اولدیغی حالده اشبو
ایکی لغت لسانمزك اجزای متممه‌سندن بولندقلری ایچون
ادبای قدیمه‌مزك آثارلرنده اولان ملاحت و لطافت قابل

انکار دکل ایسه ده بر مدتدنبری نورسیدکان معارفك فرانسه ادبای مشهوره سنك آثار برگزیده لرندن شیوه سنی بوزمیه رق ترجمه ایتمکده اولدقلرندن ادبیات جدیده مز اوروپا ادباسی سلیقه سنی دخی محتوی بولنمشدر

باب ثانی

خط دائر معلومات تاریخیه

(خط) سنوحات فکریه و طلوعات ذهنیه یی اشکال واشارات مخصوصه ومرتبه و یاحروفات صوتیهٔ معینه واسطه سیله ارائه ایتمکه دینور

خط ایکی نوعدر بری خطوط (شکلیه) و دیکری (خطوط صوتیه) در

خطوط شکلیه میلاددن طقوز عصر مقدم (آثوری) و (کلدانیلرك) قوللاندقلری اشکال مرسمه دن عبارت اولدیغی کبی صکره اشکال مذکوره یرینه درلو درلو چزکیلر ودها صکره لری کوشه لی خط دیلان چزکیلی شکللر اختراع اولنوب بوخطلردن مصریلرك کی مطلوب اولان شیئی ارائه ویا افاده ایدر (عقود عشره) کبی براشارتدن وایرانیلرك کی برهجایی اشعارایدر برعلامتدن عبارت ایدی

فنیکه لولر مصریلرك استعمال ایتدکلری اشارتدن برطاقمی حروف صوتیه ودیکر طاقمی حروف غیر صوتیه اعتبار ایله یکرمی ایکی حرفلی بر الفبا ترتیب ایتدیلر

فنیکه لولرك اطراف ممالك ایله معامله لری زیاده اولدیغندن شو اصول موضوعه لری هر طرفه منتشر اولمغه سبب اولوب الك اول عبرانیلر صکره اسپانیوللر ایله رومللر و ایتالیانلر و اسلاولر آلوب خطلرینی تعدیل واصلاح ایلدیلر

وخطوط صوتیه صدایی بربرندن تفریق ایچون اشبو کوریلان حروف هجا ترتیب وترکیبندن حاصل وبرخیلیجه تحولات واصلاحات کوردکدنصکره بودرجه یه واصل اولمشدر حتی آثار عتیقه ده کوریلان خطوط قدیمه دن برطاقمك مأل ومعناسی هنوز استخراج اولنه مامقده در

بعض روایته نظراً ام الخطوط اولان خط عربی یعنی کوفی خطنی ابتدا (حمیر) بن (سبا) وضع ایدوب نقطه وحرکه وضعنه کمی حضرت علی کرم الله وجهه تلقینیله (ابوالاسود دئلی یه) وکمی (حجاجه) اسنادایدر وبونك کبی خط مذکورك وضعی خصوصنی (طی) قبیله سنه ده اسناد ایدرلر

سائر خطوط اسلامیه دخی اشبو عربیدن انشعاب ایدرك
درلو قالبلره کیردی یعنی (ابو علی بن مقله) خط
کوفی بی ثلث و نسخ قالبنه افراغ ایلدکدن صکره رقعه
وتعلیق و دیوانی خطلری دخی بونلردن تشعب ایلدی

والحاصل صکره دن کلانلر تصویر افکارلری ایچون
بر طاقم خطلر اختراع ایلیه رك اخلاف دخی مصنوعات
فکریه لرینی دستکاه کتابته بوخطلر واسطه سیله طرز
کوناکون ونقش رنکارنك ایله نسج واعمال ایتمکده درلر
انشا ایله خط توأم واحدهما آخره مستلزم بولندیغندن
هرمنشی ایچون خط سرمایهٔ سعادت و دستمایهٔ مفخرت
اولوب تحصیل علم وادب هرنه قدر فائدهٔ حسنه و نتیجهٔ
مستحسنه یی مستوجب ایسه او نسبتده حسن خطك
تحصیلی دخی کاتبه مندوب ومستحب و (الکتابة نصف العلم)
دخی مسلم ارباب فضل واربدر

واقعا سلیقهٔ انشا ایله حسن خطك بریرده جمعیتی بر
جمیلهٔ رعنانك خلعت فاخره وجامهٔ کرانبها ایله تزیین
واکتسامی نسبتنده در برانسان زادهٔ طبعنی حسن خطله
تزیین ایتمك اولاد حقیقیسنی البسهٔ فاخره ایله ملبس ایلمك
کبیدر اولادك پژمرده برحال وقیافتده کورلمسی نصل

انسانك نشئه سین قاچرر ایسه سنوحات فکریه دخی پریشان
خطوط ایله مشاهده اولندقده نشئهٔ طبیعت زائل اولور
اما نتیجهٔ افکار حسن خط کسوه سیله مکتسا اولنجه
منشینك افکاری مزین وقریحه سی منکشف اولور
بوراسیده خی اولیه که هرکس بشقه سنك خط وانشاسنه
تعلقله تقلید ایتمك قدرتنه مالك اولمغله ابتدای امرده
مبتدیلرك بو ایکیسنك تحصیلی ایچون طریق مشق و تعلمه
سالك اولمری لازمه دن ایسه ده شیوهٔ خط و کتابت
طبیعت وقابلیته تابع برمسلك مخصوص اولدیغندن هرکس
استعداد فطریسی اعانه سیله کندوسنه مخصوص
برشیوه وسلیقه اتخاذ ایدرك ربقهٔ تقلیدن رقبه سنی
تخلیص ایتملیدر

چونکه انسانك شکل وشمایلنجه بربرینه مشابهت تامه سی
اولدیغی کبی اعمالات قلمیه ونتایج فکریه سی دخی
اونسبتده مختلف اولوب هرکسك قلم وقریحه سی طبیعت
وخلقته کوره متحرك و منتج اولدیغندن خط وکتابتی
دخی کندوسنه مخصوص برمسلك اولمش اولور

فصل ثالث

املا

املا یازیلان لغتلرك خطادن سالم اولمسنه دنیلورکه رسم خطدنصکره املا اوکرنمکدخی مبتدیلره الزمدر چونکه لغتلر طوغری اولمز ایسه یازیلان عباره‌لردن مأل چیقماز واقعا لسانمزده یوز بیکدن زیاده لغت بولندیغندن بونلرك صورت املاسنی بلله‌مك وهربرینی آیرو آیرو تعلم ایتمك نصل اولور سؤالی وارد خاطر اولور ایسه دیرز که بزم لسانمزده املا بیلنك قواعدمخصوصه‌سی واردرکه صرف ونحو واسطه‌سیله اوکرنیلور بوده فن مذکوره فعل وصفت کبی کلمات مشتقه‌لرك اصول تعریفیه‌سی وصورت املاسی بیلندکدنصکره انلر برمقیاس حکمنده اوله‌رق سائر افعال و اوصافك اکا کوره املایه قونلمسی ممکندر وکذا اصول کتابتك طریقنی اوکرنمك ایچون قریحه‌سنه وسعت وافکارینه جودت کلنجه‌یه دکین ادبا و بلغانك آثارینی مطالعه‌دن خالی اولمامليدر چونکه املا اوکرنمك ایچون یالکز لغت کتابنی آچوب مطالعه ایتمك

پکده فائده و یرمیه‌جکندن البته ادبیاته دائر خیلیجه کتابلر و اوراق حوادثلر اوقنوب مطالعه اولنملیدر ومطالعه و قرائت دخی کمال دقتله مأل ومعنا اکلاشلمق شرطیله اولملیدر که کورینان شی ذهنده تقرر ایتمکله حین کتابتده هرلغاتك موقع استعمالنی وعباره‌لرك برینه اولان ربطنی وجمله‌لرك طریق ترکیب‌وسبکنی بیلوب تاکه بوواسطه‌ایله املاده کسب رسوخ وملکه حاصل اولسون والحاصل انشا علمنز اولمیه‌جغندن وعلی الخصوص لسان ترکی عربی وفارسی ایله مختلط بولندیغندن هر بر مبتدینك بوایکی لسانك قواعد مخصوصه‌سنی تعلم ایتدکدنصکره دها بر طاقم آثار نافعه کورمسی لازمدر

بعض کمسه‌لرك قوهٔ طبیعیه‌لری اعانه‌سیله تحصیل علم ایتمدن مسلك کتابتده مطلوب اولان درجه‌یه واصل اولمقده اولدقلری کورلمکده‌در دینلورسه بوشاذ قبیلندن اولوب کثرت اوزره بولنسه بیله ینه اربابی عندنده نقصان اولدیغی ظاهردر

باب ثالث

ترکیب کلام

افادهٔ مرام ایچون ترکیب کلام یاعادی صورتده اولورکه اوده عوام ناسك بربری ایله محاوره ایتدکاری زمان (کیف ماانفق) قوللاندقلری الفاظ وعباراتدرکه بوده بزم بوراده کی صددمزك خارجنده در

و یا (سبکی) و تحریری صورتده اولورکه اوده منشی وکاتب اولان ذاتك معانی مستحضره یی قالب الفاظ مستحسنه یه افراغ برله کلمات و عباراتك صورت ترتیب و ترکیبنده سیاق و سباق قواعدی کوزدیله رك یعنی بونلردن قنغیسی تقدیم وقنغیسی تأخیر اولنه جغنی وجمله لردن بری دیکرك ملائم و مناسبی اولدیغنی حس و ادراکله شیوهٔ افاده یه رعایت ایدللدیکی حالده تسوید وتحریر اولنان عباره لردرکه بونك محل استعمالی محررات و مکتوبات وحوادث ووقوعات ونطق وخطب کبی شیلردر

ویاخود عالی ومخیل برصورتده اولورکه اوده حقایق و معانی عالیه قوالب الفاظ لطیفه و رقیقه یه افراغ

ایدیله رك وسبك وربطنده سالف الذکر قواعده رعایتدن صکره فضله اوله رق تشبیهات حسنه و استعارات مستحسنه و مجازوتوریه وکنایات ایله تشحین وترصیعات بدیعیه ایله تزیین وتحسین ایدیلان عباره لردرکه بونکده اکثریا محل استعمالی مخیلات ونعوت وتوصیفاتدر

ایمدی اشبو ذکر ایتدیکمز تفسیماتدن ترکیب کلام وافادهٔ مرام ایچون اوچ نوع خاصه اولدیغی ظاهر اولور بری نفس ترکیبك افاده سی جهتیله اولان خاصه سیدرکه بوخاصه کلامك مقتضای حال، واعتبار مناسبه رعایتیله حاصل اولور

ودیکری ترکیبك معنایه دلالتی جهتندن اولان خاصه سیدرکه اوده منشی و یا متکلم مراد ایتدیکی معنایی او معنایه دلالتده واضح وبلکه اوضح ترکیبله ایراد ایتمکه مقتدر اولمغله حاصل اولور

اوچنجی انسجام و انتساق کلامده سمعه ملایم وخوش کله جك وحسن ترتیبه لطافت ویره جك تناسب کلمات و تجاوب فقرات خاصه سیدرکه اوده صنایع بدیعیه ایله حاصل اولور قالدیکه ترکیب کلامك بر طاقم شرائطی اولوب ایشنه فصول اتیده بیان اولنور

فصل اول

تلفیق کلام

تلفیق کلام الفاظ و لغاتك موقع استعمالی وجمله‌لرك یکدیکرینه اولان مناسبات وملایماتی بیلمندیکی حالده بربرینه ربط ایله تحریر و یا تقریر کلامه دینور

کنج بر ذاتك ابتدای امرده قلمه الهجغی شی خدایی نابت اغاج کبی محتاج اصلاح و تربیه اولدیغندن هر بر مبتدی نتایج قریحه‌سی اعانه سیله حاصل اولان نو باوهٔ بضاعه‌سنی صفحهٔ سطوره نقش ایلدکجه براستاد کاملك نظر اصلاح و تربیه سنه عرض ایله تصحیح وتهذیب ایتمینجه تلفیق کلام اقتدارینه مالك اولهمز اشبو تلفیق کلام مطلق ترکیب کلامدن اخص اولوب شویله که ترکیب کلامده (تفویف) نکتهٔ بدیعه‌سنه رعایت اولمینجه تلیفق کلام حصولپذیر اولهمز تفویف لغتده اینجه‌وظریف و پوروزسز طوقمش چبوقلی‌وپارلاق الوان رنکلی قاشه دینور اصطلاحده طرق کوناکون اوزره الفاظ عذبه وعبارات لطیفه‌یی ترکیب حسن و ترتیب

مستحسنه وضع ایتمکه دیرلر نکتهٔ مذکوره ترکیباتك حاوی اولدیغی کلام وعباره‌ده متکلم و یا منشی تقریب افهام واستفادهٔ طباع واسماع ضمننده ظاهر المعنا وسهل الحصول الفاظ قوللانه‌رق یعنی غرابت کلمات و مهجورات الفاظدن عاری و محاورات ادبا ومنشآت بلغاده متداول وجاری الفاظ و کلماتی تکلفسزجه ظهورایدن سجعلراوزرینه بنا وتشبیهات بارده واستعارات غیر مشهوره ومجازات بی فائده وتعبیرات مکرره وخابیده قوللانمامغه اعتنا وکذا تقدیم وتأخیر غیر مناسبه‌دن معرا اولمسنه وعباره کاه سلیس وکاه رکیك وترکیب کاه مطردوکاه مضطرب اولمامسنه دقت ایدرك هر جمله‌نك معناسی کندی ترکیبیله قائم وهر فقره بربرینه مناسب وملائم اولدیغی حالده حسن ترتیب وانسجامی شامل اولمغله حاصل اولور

فصل ثانی

تصویر مرام

تصویر مرام منشی یازه‌جغی ماده‌یی ابتدا ذهننده ترتیب

وتنظيم ايله مقدمه و نتيجه نه اولديغنى اكلايوب بيلرنده
استلزامك صحيح اولوب اولمديغنى فهم ايتمك و عباره نك
اولنده بسط اولنان مطالعه هرنه ايسه آخرنده دخى اول
مطالعه يه حسن ختام ويرمك و صددن خارج برشيئه
تصدى ايتمامكه ديرلر كه بوده ابتدادن منشى اولان ذاتك
يازه جغى شيئى كوزلجه دوشينوب بعده يازمغه شروع
ايتمسيله حصولپذير اولور اكر قوهٔ متصوره نك
نتيجه ويرديكى صورتله مرام و مقصد صحيفهٔ اوراقه
قونليوب اول باول خاطره كلان شيئله كتابته بدأ ومباشرت
اولنور ايسه اثناى تحريرده افكارك حسن جريانه خلل
ايراث ايدرك لاحق ماسبقنه ربط وتطبيقده مشكلاته
تصادف اولنور شويله كه محرر سلسلهٔ افكارينك
اوجنى غائب ايتدكدنصكره ربطه مدار اولمق زعميله
برطاقم حشو ياتله اوغراشوب او مناسبتله تصوير مرامه
خلل ايراث اده جكى جهتله مآل ومعنانك حسن جريانيله
برنتيجهٔ حسنه نك عدم انتاجنى مستلزم اولور

فصل ثالث

وضوح كلام

وضوح كلام عباره وكلامك آچيق صورتده يعنى تعقيد

وتصعيدن برى اولهرق ايرادينه دينوركه بوده كلام تنافر
حروف وكلمات والفاظ غريبه وياغير مأنوسه استعمالندن يعنى
بركسه نك قوللانمديغى ويا پايتخت اهاليسنك غيرى بر بلده
اهاليسى عندنده متعارف اولوب بلادسائره اهاليسى عندنده
غير متعارف اولان كلمه ولغت استعمالندن وتتابع اضافات
وسائره كبى تعبيرات ومصطلحات ركيكه ايرادندن توقى
ومجانبت وشيوهٔ لسان مساعد اولديغى مجاز و استعاره
قوللانمق وعباره ده كائن فاعل ومفعول ومضاف ومضاف
اليه وصفت وموصوف كبى شيلرى فرق ايدرك هر برينى
محلنده كتورمكله وضوح كلام حصولپذير اولور اشبو
وضوح كلام دخى فصاحت كلامى مستلزمدر

فصل رابع

سلاست كلام

سلاست كلام كلمه وكلامك صورت ترتيب وتركيبى روش
طبيعى ولسانده حسن جريانى مستلزم اولهجق صورتده
ايراد اولنمسنه دينوركه بوده حين انشاده سلسلهٔ افكار
بربرينى تعاقب ايدرجه سنه آتى ماسبقك ملايمى بولنمسى
وهرجمله كندى معناسنده مستقل اولوب نه جملهٔ واحده
ايكى حكمى ونه ايكى جمله بر حكمى شامل اولمليدر

واقعا هر قومك ادباسی بیننده مرغوب ومطلوب اولان انشا وکتابتده عباره تکلفسز جه اوله‌رق قریحه‌دن نه صدور ایدر ایسه او یولده یازیلوب تکلف وتصلف ایله بر شی یازلمامسی و معقد تعبیرات قوللانلمامسیدر

چونکه شیوهٔ کتابت طبیعت بشریه‌یه تابع بر مسلك مخصوص اولدیغندن بونك سلیمی استعداد فطرینك محصولی وقریحهٔ صحیحه‌نك اعانه‌سندن منبعث اولنلریدر

منشی اولان ذاتك ترتیب ایتدیکی عباره او یله سلیس ورونقلی اولملیدرکه اکر جمله‌لرینك آخری مقفی قلنه‌جق اولسه برشاعر ماهرك شعرندن هیچ فرقی اولمامليدر

ایشته بویولده انشا وتنظیم اولنان کلامك استماع وقرائتندن قوهٔ سامعه متلذذ وقلب منشرح اولور

(توبال بن لام) قدیم موسیقی آلتنی ایجاد واختراع ایلدیکی زمان نغمات موسیقیه ایله آهنك سلاستدن حاصل اولان الحان صوتیه‌نك توامان اولدیغنی حس ایدرك دیمشدر که قوای ظاهره‌دن هر بری ملائم ومناسبی اولان شیلردن مستفید اولدیغی کبی قوهٔ سامعه‌نکده ملائمی شدت

ورخاوتده متناسب ومتکافی وتنافر وخشونتدن خالی وصافی اولان صوتدر

لکن صوت مذکورك حسن ولطافتی دخی برمعنای لطیفی افاده ضمننده حروفنك حرکات وسکناتی تناسب اوزره ترتیب واجزای متساویه وجمل متعادله‌دن مقفی وغیر مقفی ترکیب اولنان کلام واسطه‌سیله ظاهر اولور دیمك اولدیکه کلام منظوم اولسون ویا منثور اولسون سلاست بولنمسی شرطندن ایمش

فصل خامس

جیادت کلام

جیادت کلام کلامك طرز نوین و شیوهٔ رنکین اوزره کشیدهٔ سلك سطور اولمسیدر بومثللو کلامك تأثیری غایت زیاده اوله‌جغندن منشی اولان ذات مرامنی ایفاده جیادتی التزام ایتملیدر چونکه کلامك طرز نوین اوزره ایراد اولنمسنده اوقویان ویا دیکلیان کسه‌لر اثنای قرائت و یا مطالعه‌ده متلذذ اولمقله قلبنده بر حسن تأثیر حصوله کلور

تأثير دنيلان شى عبارەنك شيوه و اسلوبى حسن و تركيب و انسجامى متسق و مستحسن اولمقله برابر كلامك صورت ذهنيەسى صورت خارجيەسنه تمام مطابقتى ايله حاصل اولەجغندن منشى اولان ذات بو خصوصه دقت واعتنا ايتملىدر

فصل سادس

متانت كلام

متانت كلام كلامك اسباب موجبه وتفرعات سائرەسيله برابر برجسته عبارات ودلبسته فقراتى محتوى اولمسيدر چونكه عبارەئى تركيب ايدن الفاظ وكلمات وجود انسانيده بولنان اعضانك حسن انتظامى كبى انتظام طبيعيسى اوزره يابلمش برهيئتده بولنسه متانتى مستلزم اولور اكر حسن انتظام بولنميوبده الفاظ پراكنده و پريشان اولورايسه متانت غايب اولور

لاحقه

تركيب كلامك نكتهٔ ومعنويەلرى

فقرات كلاميه

فقره جملەلرى برجسته و بربرندن تميز ايدەجك درجەده ايراد ايتمكه ديرلر عبارهٔ منثورەده فقره منظومەده مصرع مقامندەدر

(سبك كلام) الفاظ وكلماتى جمل وفقرات قالبنه افراغ برله ترتيب وتنظيم ايتمكدر بوده يا موصول ويا مفصول ويا بو ايكيسندن مركب اولور (سبك موصول) مقام افادەده تركيب اولنان عبارەنك حاوى اولديغى جمله و متماتلرينك يكديكره معطوف اولنميدركه بونده جمل مذكوره اخباريت وانشائيتده متحد اولمق ومعطوف ايله معطوف عليه بيننده فى الجمله مناسبت بولنمق لازمەدندر

سبك مفصول

تركيب كلامده بسط اولنان عبارەنك حاوى اولديغى جمله ومتممات جملەلرى فصل طريقيله ايراد واتيان

ایتمکه دیرلرکه صورت مذکوره ده جمله لر اخباریت وانشائیتده مختلف اولدیغی ومتممات جمله بیننده اصلا مناسبت بولنه مدیغی جهتله یکدیکره وصل وعطفلری جائز اوله مز

سبك مركب

(سبك مركب) ترکیب کلامده بسط اولنان عباره نك مشتمل اولدیغی جمله ومتممات جمله دن بعضیلرینی وصل وبعضیلرینی دخی فصل طریقیله ایراد ایتمکه دیرلر

انسجام كلام

(انسجام کلام) کلامك سلاست و متانتیله برابر ترکیبنك کاه مضطرب وکاه مطرد واجزای جمله کاه زیاده وکاهی نقصان اولمیه رق نسق واحد اوزره مطردا ترتیب اولنان کلامه دینور

ایجاز كلام

(ایجاز کلام) کلامك بعض احزاسنی ویا متممات جمله دن بعضیلرینك مخاطبك مرامی اکلایه بیله جکنه اعتماداً لزوم کورلدیکی حالده ترك ایله اختصار و بالجمله حشویاتدن بری قلنمغله ترکیب اولنمسیدر بوجهتله کلامده ایجازی التزام ایدن ذات برمعنا ایچون مختلف ومترادف لغتلر

قوللانمقدن اجتناب ایدرك ممکن مرتبه معنای مؤدایی افاده ایچون مفید ومختصر جمله لرایراد ایتملیدر

بو یولده انشا تکلفسزجه قریحه دن طلوع و سنوح ایدن بر طاقم الفاظ شرین وکلمات دلنشین استعمالیله حصوله کلورکه بوکا (ایجاز مقبول) دینور برده (ایجاز مخل) واردرکه اوده کلامك محل فائده اولان جزئی حذف وترك ایدیلمسندن حاصل اولور بو مثللو ایجاز کلام معنای مؤدانك فهم وادراکنی اخلال ایدر

اطناب كلام

(اطناب کلام) کلامی قواعد مخصوصه سنه رعایتله تطویل وصددن خارج سوز وحشویات صوقاسزین مرامی توضیح وتفصیل ایتمکه دیرلرکه بوکا اطناب مقبول دینور برده (اطناب ممل) واردرکه مخاطبه ملال وفتور ویره جك صورتده کلامی تطویلدن حاصل اولور بو وجهله ترتیب وایراد اولنان عباره بلا فائده بر طاقم حشویاتی مشتمل اولدیغندن مقبول دکلدر

(احتباك) نکته بدیعه سی دخی ایجاز بالحذف وتیره سنده بر صنعت لطیفه در بوده ایکی جمله ذکر اولنه رق هر برنده آخرده ذکر اولنانك نظریني ویا ضدینی حذف ایتمکدن عبارتدر

مساوات

معانی مقصوده‌یی حاوی اولان عباره‌نك ارکان واجزاسی تمامیله ذکر و ایراد اولنه‌رق نه مقصددن فضله ونه‌ده ناقص سوز بولنمامقله حصولپذیر اولور

(تسجیع کلام) ایکی ویاققرات کثیره‌نك آخرلرنده بولنان حرفلرینك حرکات وسکناتده متفق ومتحد قلنمسنه دینور بوده اوچ قسمدر بری (سجع مرصع) درکه فقرهٔ اولانك حاوی اولدیغی کلمه‌لردن هر برینك فقرهٔ لاحقه‌ده مقابلی بولنان لفظلر ایله وزن و سجعده توافق ایتلریدر ایکنجی (سجع متوازی) درکه فقرهٔ اولی ایله فقرهٔ لاحقه‌نك یالکز آخر لفظلرینك وزن وسجعده برابر اولمه‌سیله توافقندن عبارتدر اوچنجی (سجع مطرف) درکه فقرهٔ اولی وثانینك آخر لفظلرینك یالکز حرف رویده توافقندن عبارتدر

(ارسال کلام) یعنی (کلام مرسل) کلامك پارچه‌لرینك سجعدن عاری صورتده ایراد اولنمسیدر

قالدیکه نفس ترکیب کلامك داخلنده اولمیان صنایع بدیعیه‌دن معنوی و لفظی بر طاقم مزایای کلامیه آیروجه آتیده ذکر اولنه‌جقدر

باب رابع

(طرق افادهٔ مرام)

فصل اول

افادهٔ مرام یا حقیقت و یا مجاز و یا استعاره طریقیله اولور حقیقت افادهٔ مرام ایچون ایراد اولنان عباره‌نك حاوی بولندیغی کلمه‌لرك وضع اولندیغی معنالرنده استعمال اولنمسیدر که بوکا (حقیقت لغویه) اطلاق اولنور مثلا (قدرته قدرت) و (یغموره یغمور) و (لسانه لسان) دیمك کبی و برده (حقیقت عقلیه) واردرکه عباره‌ده کلان جملهٔ فعلیه‌نك فاعل حقیقسی ایله استعمالی کبی مثلا (جناب خلاق عالم مقلب احوال اقوام وایام ومحی ومیت بنی آدمدر) عباره‌سنده تقلیب واحیا واماته فعللرینك فاعل حقیقلری اولان الله تعالی‌یه اسناد اولنمری حقیقت عقلیه‌در

(مجاز) کلمات مذکوره‌نك وضع اولندیغی معنانك غیر یسنده قوللانلمسی‌در

مثلا قدرته (ال) ویغموره (رحمت) ولغته (لسان) دینلمك

کبی که اولکنده سببی مسببك ایکنجیده مسببی سببك او چنجیده شیئی آلتنك اسمیله تسمیه ایتمکله مجازه کیدیلمشدر

کلامده معنای حقیقی یی مراد ایتمکده بر قرینهٔ صارفه نك وجودی ایله برابر ایکی شیئك اراسنده سببیت و مسببیت و حالیت و محلیت کلیت وجزؤیت و الحاصل بر نوع لازمیت وملزومیت علاقه لری بولنورایسه لسانك مساعده ایتدیکی صورتده مجازا برینك اسمی ایله دیکرینی ذکر ایتمك جائز اولور اشبو علاقه لرك محل تفصیلی علم بلاغتدر

ایکی شبك اراسنده علاقه مشابهتك غیری اولور ایسه عاریة استعمال اولنان لفظه مجاز مرسل دنیلدیکی کبی علاقه مشابهت اولنجه استعاره دینور

مجازك برقسمیده حقیقت عقلیه مقابلی اولان (مجاز عقلیدر) که اوده جملهٔ فعلیه نك فاعل حقیقیسنك غیریسنه یعنی سبب وزمان و مکانه وسائر متعلقاتنه اسنادیدر

مثلا (فصل بهار انبات ازهار وجریان انهار قلبمه القای ذوق ومسار ایلدی) دنیلدکده اولکی فقره ده فعل سببیله زمانه وایکنجیده مکانه اسناد اولنمشدر

استعاره نك مدار و اساسی معنای حقیقی اولان تشبیه

اولوب بونکده (ادات تشبیه) و(وجه شبه)و(مشبه) و(مشبه به) دنیلان درت رکنی واردر اکر برشی شی آخره تشبیه ایدلدکده ارکان مذکوره بتمامها کتیریلور ایسه اوشیده مجازواستعاره اولمیوب بلکه حقیقتی اوزره ایراد اولنمش اولور وکذابرشیئی برشیئه تشبیهده اکروجه شبه ایله ادات تشبیه ذکر اولنماز ایسه (تشبیه بلیغ) اولور لکن بونلرك عدمیله برابر مشبه به ده ذکر اولنماز ایسه (استعارهٔ مصرحه) اولور (میدان محاربه ده شجاعت اظهار ایدن عسکرلره ارسلان یاوریلری دیمك) کبی

واکر مشبه ذکر اولنه رق مشبه به ذکر اولنماز ایسه (استعارهٔ مکنیه)اولور (فلان ذاته دولت توجه ایتدی) کبی که بوراده (دولت) مشبه (شاهد مشبه به) و(توجه) ملایمی اولغله تخییلیه سی اولمش اولور

مصرحه ایله مکنیه اساس استعاره اولوب بونلردن ماعدا استعارهٔ مصرحه ده مستعار منهله مستعار لهك ملایملرندن برشی بولنماز ایسه (استعاره مصرحهٔ مطلقه) دینور

مثالی (بو محاربه ارسلان محاربه سیدر) کبی و اکر یالکز مستعار منهك ملائمی بولنورایسه (استعارهٔ مصرحه

مرشحه) دینور (محاربه ده کسکین طرناقلی ارسلان اوللیدر)
کبی و اکر یالکز مستعار لهك ملائمی بولنور ایسه
استعارهٔ مصرحهٔ مجرده اولور (بو محاربه ده مسلح نیجه
ارسلان واردر) کبی استعارهٔ مکنیه ده مرشحه تخییله
نامیله استعاره مذکوره نك جزئی مشابه سنده قوللانیلور
بر جمله بتمامها استعاره دن عبارت اولور ایسه استعارهٔ
تمثیلیه ومجاز مرکب تعبیر اولنور
مثلا (فلان آدم صمان التندن صو یوریدر) کبی که
بوراده صمان التندن صو یوریمه حالندن النان هیئت
کیرلیجه ایش یاپمه هیئتنه تشبیه ایله استعاره یاپلشدر
مجاز مرکبك استعمالی شایع اولنجه (ضروب امثال)
حکمنی آلور

فصل ثانی

افادهٔ مرام یا کنایه و یا تعریض طریقیله اولور کنایه
اصطلاح اهل بیانده لازمی ذکر ایدوب ملزومی اراده
ایتمکه دیرلر بوده نوعاً مجاز مرسل دیمك ایسه ده کنایه نك
معنای مجازیسی ایله برابر معنای حقیقیسی ده مراد
اولنه بیلسیله بینلرنده فرق حاصل اولور چونکه مجاز
مرسلك معنای مجازیسنی افاده ایتمسی معنای حقیقیسنی اراده

ایتمکدن قرینهٔ صارفه نك وجودیله مشروطدر مثلا کنایه
ایله بر کوسه آدمه (خفیف اللحیه) ومسرف کمسه یه (سخی)
وسارقه (الی اوزون) وخاندان کمسه یه (قپوسی آچیق)
دنیلدیکی زمان معنای مجازی معنای حقیقی ایله برابر
اراده اولنمدن بر مانع یوقدر لکن مجاز طریقیله (لفته)
(لسان) دنیدیکی زمان هم دیل هم لغت مراد اولنه مز .
و یا تعریض طریقیله اولور تعریض حقیقت و یا مجاز
طریقیله اولان افاده لرك غیری اوله رق بر کلام اولوب معنای
منطوقدن ماعدا مفهوم مخالفیله ویا معنای اشارتی ایله
بر دیکر معنایی افاده ایتمسیدر
مثلا افندی بن جاهل دکلم و (فقیر بر کسنه بوقوناغك
اسکی صاحبی مرحوم بك افندی فقرا پرور بر ذات
ایدی) و (قیش کلدی اوده اودون کورده یوق دیه رك
اولکسنده مخاطبك جهلنی ایکنجیده و اوچنجیده قوناق
صاحبنك کندوسنه پاره ویرمسنی مراد ایتمسی) کبی
اشبو تعریض طریقیله اولان کلامك اشارت معناسی دائما
سوق کلامدن بالذات مقصود اولدیغندن اصول فقهده
بیان اولنان عباره نك اشارت معناسی ایله بینلرنده فرق
کلامك مسوق لهی اولمامسیله حاصل اولور

کنایه و تعریض کلام صریحك ضدی اوله‌رق حین ایجابیده انکاره مجال اولسون دیو کلامك مستورانه سویلنمسندن عبارتدر چونکه اکثریا کنایه و تعریض وتوریه وایهام مقام استهزا وتقبیحده ویا اوتانیله‌جق یرده استعمال اولنور

طرق افاده‌دن صراحت کلام ایسه کرك معنای حقیقی وکرك قرینه‌سی واضح و مشتهر اولان معنای مجازی اولسون هرکسك عندنده معلوم اولان معناده قوللانیلان الفاظ وتعبیراته دینور

کلام صریح ایله کنایه بیننده وضوح وخفا جهتیله (نسبت) بالذات معنای مقصودی افاده ایدن کلام ایله عباره‌نك (اشارت) و(اقتضا) و(دلالت) معنالرینه نسبتی کبیدر

اشبو اقتضا و دلالت معنالرینکده بلاغت کلامده پك چوق مدخلاری اولوب کندولرندن بشقه بشقه احکام چیقدیغندن بونلرده طرق افاده سلکنه ادخال اولنه‌بیلور

بعضکره افادهٔ مرام (خفی) و(مشکل) و(مجمل) طریقلرندن برطریقله‌ده اولور مثلا (طرار) و(نباشه) (سارق) دینلمسی

(خفی) وبر معنایی مشترك برلفظ ایله افاده‌یه (مشکل) وافادهٔ مرام اجمال طریقیله اولنمسنه (مجمل) دینور صکره خفی ومشکل برکلامك معناسنی تمادیله ادراك ایچون مخاطبك دقت وتحریسی کفایت ایدر ایسه‌ده مجمل برکلام متکلم طرفندن تفصیل اولنمینجه اکلاشیله‌مز

فصل ثالث

افادهٔ مرام یا (توریه) و (ایهام) ویا امثالی طرق خفیه‌دن برطریق ایله اولور توریه وایهام متکلم مراد ایتدیکی لفظك معنای بعیدینی معنای قریبنده ستر ایتمکه دیرلر

مثلا صقالی اوزون برآدمه اوزون سویلر ایکن احبابندن بری طرفندن (اوزون طوتمه قیصه کس) دینلمسی کبی که بو کلام مخاطبك صقالینك اوزون اولمسنه توریه طریقیله استهزا دیمك اولور

ایهام دخی توریه دیمك ایسه‌ده لکن ایهامك بعضکره معنای بعیدی معنای قریبندن اوجه خاطره تواردایلدیکندن کلام سویلنیر ایکن مخاطب متکلمدن دها اول ایهامه ذاهب اوله‌رق وای بکا ایهام سویلیورسن دیر

مثلا بعضکره بریسی (بو افندی صافدلدر) دیدکده افندی بو کلامی بلاهته حمل ایله متکلمه دلکیر اولور . ایهامه ترجمه (شمولی کلام) و (پارچه لی سوز) دخی دینور

طرق افاده دن بریده (تلمیح) طریقیدر اوده ذکری سبقت ایتمز سزین کلامده کلام حکما و یا کبار و یا قصه و یاحدیث و یا آیت کریمه کبی مشهور و متعارف برشیه ایما و اشارت اولنمقدر مثلا (بسمله سز باشلنیلان برکتابك عندالاسلام ابتر و احقر اوله جغی ثابت و مقرر برکیفیتدر) کلامیله (کل امر ذی بال الخ) حدیث شریفنه تلمیح اولندیغی کبی

(تفسیر بعدالایهام) دخی طرق افاده دن اولوب بوده متکلم مخاطبه کلامنك تأثیری زیاده اولمقجون ابتدا مبهم صورتده ایراد و بعده ابهامی تفسیر ایله دفع و ازاله ایتمکدن عبارتدر مثلا (جناب تنسیق فرمای کار جهان تنزهت ذاته عن النقصان علم و معرفتی ایستیانه و مال و ثروتی ایستدیکنه احسان بیورر یعنی علم و معرفتی اعلا و ادنا کیم سعی ایدرایسه تحصیل ایدر سعی ایتزایسه جاهل قالور لکن مال و ثروت سعیسز میراث و سائره کبی بر واسطهٔ خفیفه ایله ده اله کیچه بیلور) عباره سی محلنده تفسیر بعدالابهام طریقیله ایراد اولنمشدر

کلامی (التفات) طریقیله ایراد ایتمك دخی طرق مذکوره دن اولوب بوده کلامده سامعی ایقاظ ایتمك ایچون براسلوبدن دیکر اسلوبه انتقال اولنمسنه دینور شویله که متکلم کلامی برمخاطبه خطاب ایدرجه سنه سوق ایدرایکن بردنبره خطابدن غایب طریقنه و یا غایب طریقیله سوق ایدر ایکن خطاب طریقنه سلوك ایدر مثالی (توفیق باری مروج کارك اولسون پادشاهمز زهی اول امرایه که بویله پادشاهه خدمت ایدرلر و نه شرف اول اهالی یه که بویله متبوعه تبعیت ایدرلر چوق یشا پادشاهمز) کبی

لف و نشر که متکلم اشیاء متعدده یی ذکر ایدرك بعده بونلرك احادندن هر برینه تعلق ایدر نسنه یی سامعك محلنه ارجاع ایتمسنه اعتمادا مرتب و یاغیر مرتب صورتده عقبنده ذکر ایتمکه دیرلر بوده طریق افاده دن بر طریق اولدیغی کبی

اقتباس طریقیله افادهٔ کلام که عباره نك آیات کریمه و یا احادیث شریفه یی و یا برمشهور کلامی اشتمالیدر بودخی طرق مذکوره دن برطریقدر طرق افاده دن بریده افادهٔ مرامده (تجاهل العارف) طریقیدر بودخی متکلم کلامنی تحیر و تدله و ادیسنده ایراد ایتمکه دیرلر مثلا کف

پاشا مرحومك (بو كيجه ميدر يوقسه كيرلى چكديكم آهمك ظلمتى ميدر) معناسنده كى شرقينك مطلعى كبى وكذا (مبالغه) انواعندن تبليغ و (اغراق) و (غلو) طريقلريدركه تبليغ بين الادبا مقبول و (اغراق) بعضا قبيح و (غلو) اكثريا مذمومدر طرق مذكوره‌نك مثالرى براز ملاحظه ايله اكلاشيله جغندن ايراددن صرف نظر اولندى قالديكه افاده‌ده متكلم يا (افراط) ويا (تفريط) ويا (اقتصاد) طريقنه سلوك ايدر افراط متكلمك برينك حقنده مضمرندن زياده ستايش وكلام سويلسندن وتفريط مضمرندن دون ومخاطبك قدرينى تنزيل ايده‌جك بر كلام ايله تفوه ايتمسندن (اقتصاد) تكلمده مضمرى ايله معبر عنهى حال اعتدال اوزره بولنه‌رق تكلم ايتمسندن عبارتدر

باب خامس

محررات

فصل اول

مقدمه‌ده بيان اولنان تراكيب منشوره‌نك درت نوعندن نوع اول محررات ومكتوبات اولوب بوده رسمى وغير رسمى ايكى قسمه منقسمدر

رسمى قسمى هر دائره‌نك كندى اداره‌سنه مخصوص اتخاذ ايلديكى قاعده واصول حدودنده دوران ايدوب اصلا اوحدوددن خروج وتجاوز ممكن اولميه‌جغندن قاعده النه‌جق تذاكر ومحررات اصول متخذه اوزره قلمه النمق لازم كلوركه بوده مطلقا استخدامه متوقف اولمغله بومثللو محرراتك اصول وقواعدينى خارجدن تعليم وتعلم ممكن اولمز غير رسمى قسمى هرمبتدى ايچون بيلنمسى لزوم تحتنده اولديغندن بو قسم اوزره يازيله‌جق عرض خلوص وسائره يه تعلق كاتيب وعرائض وتذاكرك اركان وشرائط وقواعد واصولى ايله برابر محررات رسميه‌نكده اقسامنى ذكر وبيان ايده‌لم

فصل ثانى

آداب وقواعد مكاتبه

بعض تحريراتك بالاسنده اوته‌دنبرى بسمله اشارتيله وبر مدتدنبرى مكتوب كوندريله‌جك ذاتك منصب ومقامى يازلمق وكذا هر رتبه‌يه مخصوص القابله ابتداى مكتوبده مخاطبه خطاب ايتمك اصول متخذه‌دن اولديغى كبى درون مكتوبده مومى اليهك رتبه وحيثيتنه كوره برطاقم تعبيرات

استعمالی دخی آداب مکاتبه‌دندر مثلا مکتوب کوندریله‌جك ذات کاتبدن رتبه و حیثیتجه یوقارو بولنور ایسه بن دیه‌جك برده بنده‌لری و یا چاکرلری وعلمادن ایسه داعیلری ویاعبد داعیلری وسن دیه‌جك برده‌ذات‌والالری ویا ذات کریمانه‌لری ووزرادن ایسه ذات خدیوانه‌لری ویا مشیر اکرمیلری و امثالی تعبیرات متواضعانه وکلمات خلوصکارانه یازلمیدر والحاصل مخاطبه صیغهٔ خطاب وکندوسنه صیغهٔ تکلم نسبت اولنمیوب دائما صیغهٔ غائب ایله ذکر اولنمیدر ومقام طلبده امر حاضر ولفظ مفرد قوللانلمدقدن بشقه رجا ونیاز وجمع صیغه‌سی ایراد وارسال وتسییر مقامنده عرض و تقدیم و امثالی کلمات لطیفه استعمال اولنمیدر

اکر رتبه وحیثیتجه مادونده بولنور ایسه بن دیه‌جك محلده (ثناورلری) ویا (خلوصوریلری) وسن دیه‌جك محلده ذات عالیلری وعلمادن ایسه ذات فاضلانه‌لری دیو یازلمیدر اکرمساوی رتبه‌ده‌بولنورایسه‌ده یه‌متواضعانه کلمات وتعبیرات قوللانلق تربیه ونزاکتدندر

(بومکتوبلردن قنغیسنه اولور ایسه اولسون جواب یازلدیغی زمان استعمال اولنان تعبیرات) جواب یازیله‌جق

آدم مکتوب یازان ذاتك رتبه‌جه مادونده‌ایسه (مکتوبکز واصل اولدی) دینله‌جك محلده (شقهٔ شریفه‌لری) ویا (محبتنامه و نمیقهٔ بهیه‌لری) ویا مساوی ویا براز بیوجك رتبه‌ده بولنور ایسه (تحریرات علیه) ویا (سنیه) ویا و (الالری) ویا (التفاتنامه) و (کرمنامهٔ عالیلری) ویا (والالری) واکر کندوسندن بالاتر بر رتبه‌ده ایسه (تحریرات علیهٔ منعمانه‌لری) ویا (امرنامهٔ سامیلری) ویا (کریمانه‌لری) و یا (ولی النعمیلری) ووزرادن ایسه (فرمانناهٔ رحیمانه‌لری) ویا (مشیرانه‌لری) و یا (خدیوانه‌لری) و رتب علیه رجالندن ایسه (تحریرات علیهٔ فاضلانه‌لری) وصدوردن ایسه (تحریرات علیهٔ سموحیلری) و امثالی تعبیرات قوللانلق و (مکتوبکز کلدی دینله‌جك محلده) کوچك آدم ایسه (شقهٔ بهیه‌لری بالوصول) ویا (رسیدهٔ دست عاجزی اولهرق) مألی معلوم اولدی ومتوسط حاللی ویا کندوسیله متساوی درجه‌ده بولنور آدم ایسه (بر قطعه تحریرات علیه‌لری انیله زیب تکریم) ویا (راحه‌پیرای اعزاز و احترام) ویا (رسیدهٔ موقع ابجال اولوب مفهوم ومأل والاسی رهین اذعان عاجزی اولدی)

وکندوسندن یالاتر برتبه وحیثیتده ایسه (برقطعه فرمانامهٔ سامیلری ویا منعمانه‌لری هامه پیرای تعظیم وابجال ویا انمله زیب توقیر واحترام و یا پیرایش دست تکریم وتعظیم اوله‌رق) ویا (هامه آرای تبجیل واحترام اولان برقطعه امرنامهٔ سامیٔ آصفانه‌لری مأل مکارم اشتمالی قرین اذعان کبتری اولدی یازلمق آداب کتابتدندر

فصل ثالث

ارکان محررات

اکثریا محررات ومکاتیبده درت رکن تصور اولندیغی کبی برطاقم شرطلر دخی بولنور رکنلردن بری (ابتدا) ۲ (تخلص) ۳ (ایراد مطلب) ٤ (انتها) در (ابتدا) کلامك برنجی جله‌سیدرکه بوکا (مطلع) دخی دینور منشی اولان ذات مطلعی هرنقدر حسنلی ورونقلی ایراد اینده بیلور ایسه اونسبتده مقصدك حاوی اولدیغی جله‌لره قرائت ومطالعه ایدنلرك حصر نظرین موجب اولور مطلع کلامده معنای مقصودی ایما واشارت ایده‌جك افادهٔ بلیغانه ایله بعض تعبیرات حسنه ایراد اولنور ایسه اکا (براعت استهلال) دینورکه بوده (حسن مطلع صنعتی) حاوی اولور کلامدن الك اول سمعه واصل اوله‌جق شی مطلع

اولدیغی ایچون انده عذوبت لفظ وحسن سبك ووضوح معنی بولنملیدر (تخلص) که مطلعدن مقصده انتقال ایتمکه دیرلر بونده مطلع ایله مقصد بینده مناسبات خفیه وحسن التیام وارتباطك وجودی وجله‌لرك نسق واحد اوزره مفرغ اولمسی شرطدر. بعض کسه‌لر مقصده انتقال ایده‌جك یرده موقع تخلصده برطاقم فائده‌سز حشویات ایله املای صحایف ایدرك کلامك انتظامنی غائب ایلدکلرندن قارئ و سامعی ورطهٔ حیرته دوچار ایدرلر. اما بونك عکسی تقدیرنده یعنی قارئ وسامع مطلبدن مقصده انتقال ایده‌جکی وقتده ملائمت کلامی حس ایدر ایسه نشاطی تهیج ایدرك مابعدینی اصغایه احالهٔ سمع دقت ایلر (ایراد مطلب) کاتب ومنشی ویامتکلمك بسط کلامندن مقصدی بالذات قنغی جله‌ایسه اکا دینور افادهٔ مقصده دخی بیان حال وعرض کیفیت مخاطبك اکلایه‌جغی صورتده بولنملیدر والا کلامدن غرض اصلی فوت اولور یعنی رکن مذکور قلم النان ماده‌نك روحی اولدیغی جهتله الفاظ مبهمه ایرادندن ومعنای مراده انتقالی تصعیب وتعقید ایدر تعبیراتدن ومراتب کلامیه‌یی تقدیم وتأخیردن وجله‌لری تطویل ممل واختصار مخلدن مجانبت اولنملیدرکه

بو صورتده کلام حسن طلب صنعتنی محتوی بولنسون (انتها)
کلامك نهایتنده بولنان جمله یه دینورکه انکله کلامه ختام
ویریلور بوجمله تعبیرات حسنه ایله اولورسه (حسن انتها)
صنعتنی حاوی اولور بورکنه دخی زیاده سیله اعتناودقت
اولنمق اقتضا ایدر چونکه ختام کلامده کلان جمله لر
رونقلی وحسنلی اولورایسه ماقبلنك قصورلرنیده خاطره
کتورمز اما بالعکس معیوب اولور ایسه ماقبلنك محاسنن
دخی ستر ایدر

فصل رابع

رسمی ویاغیر رسمی عموما محرراتده یامخاطب معین ویا غیر
معین اولور مخاطبی معین اولان مکتو بلردن بر قسمی
چوکدن بیوکه ویا بیوکدن کوچوکه و یا اقراندن اقرانه
یازیله بیلانلردرکه آنلرده (عرض خلوص) و (تبریك)
و(تسلیت) و(تعزیه) و(هدیه) و(تشکر) و(توصیه) وامثالی
خصوصاته دائراولان مکتوبلردایمدی بونلردن هربرینك
بروجه آتی ارکان وشرائط واصول وقواعدی بیان اولنور
مثلا (عرض خلوصه) دائر یازیلان مکتو بلرك ارکان
اربعه سی صورت حسنه ده ایراد ایدلمك شریطهٔ
کتابتندندر مثلا (حسن ابتدا) صنعت بدیعه سنی شامل

اولمق اوزره مطلع کلامی مخاطبك مدح وثنا و یاتوقیر
وتعظیمیله تزیین ایتمك و (حسن تخلص) نکتهٔ جمیله سنی
محتوی اولمق اوزره یینلرنده اوته دنبری جاری اولان
محبتدن و یامناسبتدن بحث ایتمك و (ایرادمطلب) رکن
حقیقیسی که کاتبك دوام خلوصنی مخاطبه بیلدیرمکدن
عبارتدر (حسن طلب) صنعت جمیله سنی حاوی اولمق
ایچون خلوص ومحبتك ملایمندن اولان ادعیهٔ خیریه لرنده
مداوم اولدیغی صورتنده بیان ایلمك (وحسن انتها)
صنعت لطیفه سنی جامع اولمق اوزره ختام مکتوبی
مخاطبدن رجای توجهات ویا استدامهٔ موالفت ایله توشیح
ایتمك کبی

ایمدی بوندن اکلاشیلدیکه عرض خلوص مکتو بلرنده
اکثریا بودرت شریطه یه رعایت اولنور یعنی ۱ (مدح
وستایش) ۲ (تذکار مودت) ۳ ادعیهٔ خیریه
٤ رجای توجه

تبریك وتهنیت مکتو بلری برکسه یه رتبه ومنصب
حصولنده ویاایام مبارکه دن برینك تقرب وحلولنده
ویا ولادت وقوعنده یازیلور بونلرك رکن اصلیسی
مبارك اولسون ویاچشمکز روشن اولسون دیمکدن

عبارت اولوب بونی تحریرا ایفا ایتمك ایچون سائر اوچ
رکنلر دخی علاوه اولنه جغندن ارکان مذکوره‌یی حسن
صورتله ایراد ایتمك اشبو درت شرطه رعایتله اولور
مثلا مطلع شقه‌یی تحسین ایچون رتبه و یامنصب تبریکنده
مخاطبك لیاقت واهلیتنی بیانه مدار اولمق اوزره بومسرته
نائلیتنه منتظر اولدیغنه دائر برفقره لطیفه ایله سوزه کیریشمك
و یا فقره‌سزجه لیاقت و اهلیتدن بدأ ایتمك کبی که اولزمان
مطلع ایله تخلص برلشمش اولور ۲ استماع کیفیتی اظهار
مسرت ایله تعقیب ۳ تبریکی دعا ایله تعقیب ٤ رجای توجه
لکن ایام مبارکه تبریکیله ولادت تهنیه‌سنده تخلص وسیلهٔ
حسنه ارانیلسی ایله وامثالی مناسبت آلور سوزلرله اولور
هدیه ارسالنه دائر یازیلان مکتوبك شروطی بشدر
۱ بیان خصوصیت ۲ بیان وسیلهٔ تقدیم ۳ بیان
هدیهٔ مرسله ٤ رجای قبول ٥ رجای توجهات
تسلیت وتعزیه‌یه دائر یازیلان مکتوبك شروطی آلتیدر
۱ اولنده تسلیته مناسب برفقره ایرادی ۲ سبب
تعزیه‌یی بیان ۳ اظهار تأسف ٤ صبرك لزومنی
بیان ٥ ادعیهٔ خیریه ٦ رجای توجهات
تشکره دائر یازیلان مکتوبك شرائطی التیدر

۱ تشکره مناسب برفقره ایله بدأ کلام ۲ سبب
تشکری بیان ۳ تشکره اظهار ممنونیت ٤ مخاطبی
ثنا ٥ دعا ٦ رجای توجه و یا استدامهٔ محبتدر
توصیه‌یه دائر یازیلان مکتوبك شرائطی درتدر ۱ توصیه
اولنه جق ذاتی تعریف ایله ایشی نه‌دن عبارت اولدیغنی
بیان ۲ مخاطبی ستایش وثنا ۳ التماس حصول
مطلب ٤ رجای توجه ویا استدامهٔ محبتدر
خصوص مکتوبلرینك شرطی درتدر ۱ فقرهٔ مناسبه
ایله بدأ ایتمك ۲ اسباب موجبه بیان ایتمك ۳ بیان
مطلب ٤ امر واراده‌یی مخاطبه تفویض ایتمکدر
بونلرك جوابنه کانجه عموماً جوابده مکتوب مرسلك
وصولندن بحث ایتمك برنجی شرط اولوب ایکنجی شرط
بیان ممنونیت ۳ تشکر ودعا ٤ رجای توجه ویا
استدامهٔ محبتدر

فصل خامس

محررات یا کوچکدن بیو که خطاباً یازیلور بونلرده
(عرضحال) و (استدعا) و (مضبطه) و (محضر)
و (مذکره) وتقریر وعلم وخبر وامثالی مکتوباتدر عرضحال
تمغالی واستدعا تمغاسز کاغداوزرینه یازیلور فقط عرضحال

كاغدك برنجى ربعندن ويا نصفندن بدأ اولنه‌رق بر مصلحته دائر يازيلوب مقامات عاليه‌دن برينه تقديم اولنان ورقه‌در

بونك شرائطى قنغى مقامه تقديم قلنه‌جق ايسه ورقه‌نك بالاسنه بسمله اشارتندن صكره سرلوحه يازيلوب يالكز او مقامده بولنان ذاتك القاب رسميه‌سيله و بيوك مقامه ايسه (معروض) عنوانيله بدأ ايله‌طلب اولنان ماده‌نه ايسه كوزجه ايضاح ايدرك اركان اربعه‌دن (انتها) ركننك مستحسن اولمسنه رعايت ايچون (تقديم قلنديغى محاطعلم ساميلرى بيورلدقده اولبابده امر وفرمان حضرت من‌له الامر كدر) كلاميله سوزه ختام ويريلور

(مضبطه) ايكى قسم اولوب برى دوائر عاليه داخلنده بولنان مجالسده موقع مذاكره‌يه قونيلان مصالح حقنده ويريلان قراره دائر اولمق اوزره تحرير و تنظيم قلنه‌رق هيئت طرفندن مهرلنان راى وقرار مضبطه‌سيدر بو مثلو مضبطه‌لره سرلوحه والقاب يازلميوب يالكز نهايتنده امر و فرمان حضرت من له الامر كدر كلامى و طشره‌لردن درسعادته كوندريلانلره القاب دخى يازيلور

وديكرى برشى رجا و استرحامنه ويا عرض شكرانيته ويا تبريكه و يا اخبار و اشهاده و يا تظلم حال و شكايانه دائر

بر بلده اهاليسى طرفندن بالوكاله برقاچ شخص زيرينى مهرلريله بالتختيم تنظيم وتقديم ايديلوركه بوكا (عرض محضر) دخى ديرلر

(مذكره) ايكى نوع اولوب برى مجالسدن برينه حواله بيوريلان اوراقك مطالعه و تذكرى ايله ويريلان رأى وقرار اوزرينه سرلوحه والقاب يازيله‌رق مجلسك مهر مخصوصى ايله مهرلنوب اوراق متفرعه‌سى مطويا نظار ويارؤسايه بعدالتقديم عائداولديغى قلمه حواله اولنان ورقه‌در ديكرى بعض مأمورين طرفندن ضابط ومرجعنه افادهٔ حال ضمننده سرلوحه‌سز اوله‌رق القاب يازلديغى حالده زيرى امضالنه‌رق ويريلان ورقه‌در

(تقرير) برمأمورك برخصوصك اجراسنى و ياتصورده اولان برشيئك ظاهره اخراجنى التماس والتزام ايله‌اوست طرفنده كى مأموره ويرديكى ورقه‌در

بو مثلو ورقه‌لرك بالاسنه محررات سائره كبى تبركا بسمله اشارتى وضع اولنمق قاعده‌دن ايسه‌ده سرلوحه والقاب يازلمق اصول وقاعده‌دن اولميوب انجق ابتداى كلامى ايراد مطلب ركنندن بدأ ايله مطلوبى ترويجه مداراولور دلائل ومحاسن حقيقيسى سرد واتيان ايدلليدر

(علم وخبر) دخی ایکی نوع اولوب بری دوائر رسمیه دن تحریر واعطا قلنانلردر که مصالح متنوعه ورسمیه اوزرینه جریان ایدن معاملات قلمیه دن حاصل اوله جق نتایجك ثبت دفتر ایدلمسی ایله کیفیتك معلوم اولمسیچون قنغی قلم اوطه سندن تنظیم واعطا اولنورایسه سرلوحه والقابسزجه یازیله رق مهر مخصوصیله مهرلنمك و تاریخ وضع اولنمق شرائطندندر

نوع دیکری بعض خصوصی اخبار ویاتصدیق ویا اشهاد صورتیله ائمه و مختاران طرفلرندن تنظیم اولنوب مهر رسمیلری ایله مهرلنه رك اصحاب مصالحه ویا قپویه اعطا اولنان ورقه در بومقوله علم وخبرلرده القاب محلنده (بادی ترقیم علم وخبر) ویا (وجه تحریر حروف) اولدرکه سوزلری یازیلق و نهایتنده امر وفرمان حضرت من له الامر کدر دیه رك صکره تاریخ وضع اولنمق اصول وقواعدندندر

(سکوستر و) فرانسزجه بر کلمه اولوب مدیونك اموال واملاکنی دائن اله جغنی آلنجه یه دکین تحت توقیفه آلدیرلمسیچون و (حجزنامه) دخی اموال واملاکنی مدیون صاتمغه مقتدر اولمامق ایچون مرجعنه ویریلان عرضحاله دینور

(پروتستونامه) برحقوقه مداخله اولنمدقده حقوق صاحبنك حقوقنی وقایه ضمننده خصمنه کوندردیکی ادعا ورقه سیدر کرك بووکرك ایکی اولکیلر اوچ نسخه اولمق واولکیلرده دائنك مدیوندن مطلوبی نه جهتدنطولایی بولندیغی وصکره کینده نه مقوله حقوقنه طوقنلمش اولدیغی اطرافلیجه یازلمق شرائطندندر

(راپور) و (لایحه) و (بیاننامه) برکسه ویابرمأمور طرفندن تحقیقات واقعه سنی مرجعنه معلومات ویرمکیچون یازیلان ورقه در

(شقه) دخی اکثریا بیوك برکسه ویابر مأمور طرفندن اقرانه ویا مادونده بولنانلره یازیلان ورقپاره یه دینور بونك ده شرائطی بالاسنه بسمله اشارتی ایله مخاطبك رتبه وحیثیتنه کوره باشنده القاب تعظیمیه و انتهاسنده شقهٔ محبی ویا ستایشوری و امثالی کلمات متواضعانه ترقیم اولنور

فصل سادس

محررات یا بیوکدن کوچوکه یازیلورکه بوده برقاچ قسمدر بری (خط همایوندر) که طرف ذیشرف حضرت پادشاهیدن صدر اعظمله خطاباً یازیلوب باب عالی یه کوندریلور

ایکنجیسی (فرمان عالی) درکه وزرایه رتبهٔ وزارت توجیهنه دائر طرف حضرت شهنشاهیدن توجیه اولنان ذات مخاطب بیوریلهرق برطاقم ستایشلری مشتمل التون صویی ایله یازیلان ورقه درکه بوکا (منشور عالیده) دینور لکن مشیخت اسلامیه جانب عالیسندن مفتیلرك تعیینه دائر انلره خطاباً یازیلان ورقه یه ده (منشور) دینور

اوچنجی (برات همایوندر) که رتبه توجیهی ایچون ویا بر کسمه یه معاش ویا برجهت ویا برنشان ویا امتیاز ویرلمك ایچون طرف اشرف ملوکانه دن اولهرق باب عالیدن ومالیه و اوقاف نظارتلرندن یازیلوب اصحابی یدینه ویریلان امتیاز سندیدر

دردنجی (امر عالیدر) که بعض خصوصه دائر باب عالیده طرف پادشاهیدن اولهرق ایجاب ایدنلره خطاباً تسطیر بیوریلور کرك فرمان عالی وکرك برات همایون و امر عالی اولسون بونلرك خط دیوانی ایله یازلمسی و بالاسی طغرالی و تاریخلری عربی اولمسی اصول متخذه وشرائط واقعه سندندر و بونلردن ماعدا بعض مقام عالیدن مادونده بولنان مقاملره یازیلانلردن بری (امرنامه) درکه مقام وکالت کبری جانبندن ولاة

ومتصرفینه خطاباً یازیلور ودیکری (بیورلدی عالیدر) که بودخی مقام وکالت کبرادن عرضحالك ظهرینه و یا ذیلنه یازیلان اشارتدر وکذا والیلر و یا رؤسای سائره طرفلرندن مقامه مخصوص مهرله ممهور برماده ضمننده یازیلان ورقه در

بشنجی (رؤس) درکه مدرسین ورتب سائره اصحابنه رتبه لرینك توجیهی حاوی رؤس قلمندن یازیلوب یدلرینه ویریلان ورقه در

التنجی (دیوان تذکره سیدر) که بعض وصایا وتنبیهاتی حاوی مقام وکالتدن عموم دوائر و مجالس و اقلامه خطاباً تسطیر اولنور و برده یولجیلره و اوجیلره ویریلان ورقه یه ده تذکره دینور

(اعلاننامه) برایشه معلومات اولمق ایچون بیوکدن کوچکه یازیلان ورقه در

فصل سابع

محررات یا بیوك ذاتدن دیکر بر بیوك ذاته یازیلور که انلردن بری (نامهٔ همایون) دنیلان ورقه در که مقام خلافت کبرادن حکمدارلردن برینه خطاباً تسطیر اولنور

(٢) (نوطه) دنیلان ورقه درکه برمادهٔ سیاسیه یه دائر دولتلردن بری دیکرینه یازدقلری تبلیغنامه در

(٣) (اولتیماتوم) دنیلان ورقه درکه ایکی دولت میانده پولتیقه مسئله سنده او یشله مدیکی زمان صولك تکلیفاتی ایتمك و یاصولك جوابنی ویرمك اوزره بردولتك دیکرینه کوندردیکی بیاننامه در

(اعتمادنامه) که بر دولت نزدنده اقامت ایده جك سفرایه دولتی طرفندن ویریلان ورقه در کرك بو و کرك ایکی دولت بینده یازیلان (عهدنامه) و (صلحنامه) و (قرارنامه) دخی بو نوعدندر بونلرك شرائطی دخی هر حکمداره مخصوص عنوانله یازلمق و ایضاح ماده ایدلمکدن عبارتدر

و برده بعض محررات واردر که اکثریا اقراندن اقرانه یازیلور مثلا بعض خصوصاته دائر یازیلان مکتوبلردر وکذا حجج وسندات نوعندن اولهرق پولیچه دنیلان ورقه کبی که بوده اکثریا تجاردن بری برمحلده آلمش ویاویرمش اولدیغی پاره یی شریکنه بولندیغی محلده و یرمك و یا تسلیم ایمك اوزره یازدیغی مکتوبه دینور بونکده شرطی وعده لی اولدیغندن پولچه یی کتوران ذات

درحال شریك مذکوره ارائه ایله پاره یی ویره جکنه دائر اوزرینه قبولدر ویا کورلمشدر دیو یازدیرملیدر

(بونو) دنیلان ورقه که کیمك النده ظهور ایدر ایسه درونده مسطور اولان اچقه وعده ختامنده و یا بلا وعده تأدیه ایلیه جکنی مبین ویریلان سنددر

(قونطوراتو) دخی ایکی کسه ویا برقاچ کسه نك اجراسنی درعهده ایلدکاری شیلر ایچون یاپیلان مقاوله نامه یه دینور وکذا مقاوله نامه دخی آجر ومستاجر واصحاب شرکت طرفلرندن یکدیکره ویریلان سنده دیرلر بونلرك شروطی تراضی و قبول طرفین درونده ثبت اولنمقدر

(جیرو) حواله سندی مقامنده اولوب پولیچه هر کیمك نامنه ایسه اول کسه بشقه سنك نامنه نقل و تحویل ایلمکدن عبارتدر که کناری و یا ارقه سی تحشیه ایدیلهرك امضا وتختیم اولنور

استطراد

(تحشیه) برسند ویا برمکتوبك متنده بیان اولنان ماده اوزرینه ویا دیکر برخصوص ایچون مکتوبك اشاغی طرفنده اورته یردن صاغدن صوله طوغری چپرازاولهرق تحریر وزیرینه تاریخ وامضا وضع اولنان خطه دینور

(ذيل) اكثر يا مخابره‌لى تذاكرك اشاغى طرفنه طوغريجه يازيلان جوابلره دينور كه بونلرده القاب يازيلوب نهايتنده دخى امضا وضع اولنور

دركنارحواله‌لى عرضحالك اوزرينه برداٴره و ياقلم وقيد اوطه‌سندن ايجابنه كوره يازيلان شيئه دنيلور

فصل ثامن

مخاطبى غير معين اولان محررات (حجج شرعيه) لر وسابقده ذكر اولنانلرك ماعداسى بولنان (حجج نظاميه) لر و(رخصتنامه)و(شهادتنامه) و(اذننامه)لردركه بونلركده انواعى واردر برى اخذواعطاده مديونك داينه ويرديكى حجت كاغديدر بوكا دين تحويلى دخى دينور

٢ معاش النديغى زمان صنديغه ويريلان مقبوض سنديدر بوكا مقبوض علم وخبريدخى دينور بونلرك شرائطى مقدار اچه ايله تاريخى معلوم اولمق و درونى سيلتنسز اولمقدر

٣ طاپوسنديدركه بوده‌اراضى ميريه متصرفلرينه مأمورى واسطه‌سيله ويريلمكچون مطبوع اوله‌رق ويركو امانتندن طشره‌يه كوندريلان جدوللى ورقه‌در

(طاپو) لفظى روم لسانيده بر معناسنه اولان (طپوس) كلمه‌سندن النمشدر

قانوننامه دولتجه برماده خصوصنده دائمى اولمق اوزره ياپيلان قانون صحايفى در

(نظامنامه) قانونك تفسيرينه دائر شرح صورتنده يازيلان قرار صحايفيدركه بعضاً بونظامنامه تبدل دخى ايدر

(رخصتنامه) كتاب طبعى حقنده وسائر بعض رخصتى حاوى شيلرده دائرهٔ مخصوصه سندن اصحاب مصالح بدنيه ويريلان سنددر

(اذننامه) ايكى قسمدر برى تكميل مراتب علميه ايدن طلبهٔ علومك يدلرينه خواجه‌لرى طرفندن عربى العباره اوله‌رق جمعيت مخصوصه‌ده بعدالقراة يدلرينه ويريلان ورقه‌در

ديكرى امر نكاحك اجراسى ضمننده حاكم الشرع طرفندن رخصتى حاوى ويريلان ورقه‌در

(اعلاننامه) ايكى قسمه منقسمدر برسى شرعى اوله‌رق محكمهٔ شرعيه‌لردن ويانظامى اوله‌رق محكمهٔ نظاميه‌لردن بر حكمى بيان ضمننده ويريلان ورقه اولديغى كبى ايكنجيسيده بر مصلحتك صورت جريانى ايله قرار واقعى وحكم نظامى

تفهیم ایچون بعض مجلسلردن یازیلوب زیری مهر مخصوصیله تختیم اولنان ورقه در

(دیپلومه) فرانسزجه در بر جمعیت ویا برهیئت تعلیمیله مکاتبه تکمیل درس ایدن شاگردان یدلرینه ویریلان تصدیقلی ورقه در

(شهادتنامه) شاگردانی بعد الامتحان ممیزلر طرفندن قونیلان نومرولو موجبنجه شاگردان مومی الیهك درجهٔ لیاقتلرینی مبین یدلرینه ویریلان ورقه در که زیری مجلس مهر مخصوصیله تصدیق ایدیلور

(اهلیتنامه) امتحان ویرن بر ذاتك خواجه لك ومعلملك ایتمکه مقتدر اولدیغنی مبین مرجعی طرفندن یدینه ویریلان ورقه در

قالدیکه کرك محررات رسمیه وکرك مصالحه دائر اولان اوراقده تزیین الفاظ وتحسین عبارات ایدیلکه اوغراشلیوب یالکز شرائط ترکیب کلامدن اولان تعبیراتك وضوح وسلاست ومتانت وجیادتی ایله معانینك حکم وقوتی التزام اولنملی وکاتب مخاطب کندویه معارض فرض ایدرك بر مخاطب طرفندن ایراد اولنه بیله جك اسئلهٔ مقدره نك جواب لازمیلری ایراد ومدعا ومرامك اسباب موجبه لری

بیان اولنوب افاده نك تمامیتیله برابر فقرات کلامیه اولدقجه موجز ومفید اولمسنه دقت وتطویل مقال ایتمکدن توقی ومجانبت والفاظ ایله معانینك قوتجه موازن ومساوی بولنمسنه سعی وغیرت اولنملیدر

(نمونه مثالری)

ذات عالیلری ایله بیمزده جریان ایتمکده اولان آب زلال مودتله نشوونما بولمش اولان ازهار حقوق وموالاتك رنك وصفاسی مرور ایام وآوان ونوارد فصول زمان ایله تغییر اولمیه جغی شهادت ضمیر منیر عالیلری ایله بیلنور موادن اولدیغندن اول وادیده سرد دلائله حاجت کوره مدیکم کبی برطاقم الفاظ وعبارات رسمیه ایله تزیین صحیفهٔ خلوص ایتمکدن دخی صرف نظر ایدرك مقتضای حقوق اخوتدن اولدیغی اوزره دعای تزاید عمر وعافیت دادرانه لری رفع بارگاه جناب ذوالجلال قلندیغنی بیان وافاده ایله برابر همان قاعدهٔ وفاکاریه رعایتله توجهات فؤادیه مروتلرینك دوام وبقاسنی رجا وتمنی خصوصنده تسوید محبتنامه یه ابتدار اولندی افندم

ایمدی بوراده اشارت بسمله والقاب شرطلرینی ایفادن صکره

(ذات عالیلری) تعبیری مخاطبی مختصرجه توقیردن عبارت اولدیغی کبی (بیمزده جریان ایتمکده اولان آب زلال مودتله

نشوونما بولمش اولان ازهار حقوق وموالاتك رنك وصفاسی
مرور ایامله تغییر اولمیه جغنی کلامی) (بیان محبت) شرطندن
و (دعای تزاید عمر وعافیت) کلامی (رفع بارگاه جناب
ذوالجلاله دکین) (دعا) شرطندن و (توجهات فؤادیهٔ
مروتلرینك دوام وبقاسنی رجا وتمنی ایدرم) کلامی دخی
(رجای توجهات شرطندن) عبارتدر

(بیوك ذاته یاز یلمور دیکر عرض خلوص)

تلثیم دامن علیای منعمیلری امرنده اشتیاق باهر الوثاق
بندکانه‌مك نه درجه‌لره واصل اولدیغنك توطئه وتمهیدی
ضمننده خامهٔ مخالصت علامهٔ چاکری قصوردن وبلکه ده
تصدیعدن خالی اوله‌میه جغنی درك واذعان ایلدیکمدن
طی طومار جری ماجری ایدرك همان دعای تمادیٔ عمر
واقبال وتمنیات توافر عز واجلال منعمانه‌لرینی عن صمیم
البال اوراد ایدینه‌رك الطاف بی‌نهایهٔ کریمانه‌لرندن مألوف
اولدیغم توجهات بنده‌پروریٔ داورانه‌لرینك حق بندکانمده
دوامنی استرحام ایلرم اولبابده وهرحالده امر وفرمان
حضرت مزله الامر کدر

(رتبه تبریکی)

ذات والای کریمانه‌لرینه اولان شدت خلوص
وخصوصیتم اقتضاسنجه روز لیال تمنیات شرف اقبال
داورانه‌لرینه چارچشم انتظارایله نکران ایکن (مقدمهٔ
تبریك) کمال لیاقت و استیهال عالیلرندن ناشی (بیان
استیهال) بوکره عهدهٔ علیهٔ کریمانه‌لرینه رتبهٔ اولی صنف
اولی توجیه وافضال بیورلدیغی نوید مسرت افزای
سامعه نواز چاکرانه‌م اولدقده خدا عالمدرکه بوجهتدن
حاصل اولان سرور وحبور بندکانه‌می بروجهله تعریف
وافهام ایده‌م همان جناب مفیض الخیر والجود حضرتلری
اشبو رتبهٔ علیه‌لرین حق احق اکرمانه‌لرنده مبارك
بیورمسی دعای مخصوصه‌سنی ایفا ایلدیکمی عرض
وافاده معرضنده تقدیم عریضهٔ خصوصیته ابتدار ایلدم
(دعا) ان شا اه تعالی لدی شرف الوصول مألوف
و مستمدی اولدیغم توجهات سنیهٔ بنده پروریلرینك حق
عاجزانه‌مده بیدریغ بیورلمسی بابنده و هر حالده

(ایام تبریکی)

آره صره تقدیم عریضهٔ خلوص ایله استقرار توجهات کریمانه‌لرینه بروسیلهٔ حسنه آرانیلمغه ایکن اشبو حلولیله تشرف و تیمن اولنان رمضان مغفرت نشانك تبریك و تسعیدی کیفیتنی بو امنیهٔ خالصهٔ چاکرانه‌مك حصولنه ذریعه اتخاذله تقدیم عریضه‌مه ابتدار ایلدم (همان) جناب رب مستعان اشبو ماه مغفرت نمودی حق عالیلرنده متمین و مسعود و امثال کثیره سنه نیلولتله عمر و دولتلری طویل و ممدود بیورمسی دعای بی ریاسیله ایفای امر تبریکه مبادرت قلندی انشاء اه تعالی لدی شرف الوصول توجهات دولتلرینك حق نامستحق عاجزانه‌مده بردوام بیورلمسنی نیاز ایلرم اولبابده

(ولادت تبریکی مقدمه‌سی)

اشبو اوان سعد اقترانده برمخدوم نجابت موسوم عالیلری دنیایه کلدیکی خبر مسرت اثری سامعه نواز چاکرانه‌م اولدیغندن نه درجه‌لرده مسرور اولدیغمی تعریف ایده‌مم همان جناب برازندهٔ بدایع وجود تقدس ذاته عن الوالد

والمولود اشبو نوکل کلستان وجود مکارم‌نمود داورانه‌لرین چار باغ جهان باقی اولدقجه صرصر دوراندن مصون وآغوش دایهٔ عزو نازده جلوه نمون بیورمق دعواتیله برابر تقدیم تهنیتنامه‌یه ابتدار ایلدم ان شاء اه تعالی لدی شرف الوصول مألوف اولدیغم توجهات منعمانه‌لرینك حق چاکرانه‌مده دوام و بقاسنی نیاز ایلرم اولبابده و هر حالده

(تسلیت مکتوبی)

احوال زمان تقلبات وتحولات اوزره مؤسس اولدیغی تسلیم کردهٔ ارباب عقول وعرفاندر مع‌مافیه هرزمانده حادث اولان عارضهٔ کدرك صوکی مسرت وصعوبتك آخری سهولت اوله‌جغی مستغنی عن البیاندر (مقدمه) بو دفعه حسب القدر مأموریت عالیلرندن انفصال بیوردقلری خبر تأسف اثری سامعه خراش عاجزانه‌م اولمغین (سبب تعزیه) هر نقدر احبابك کدریله دیکر احبابك مکدر اولمسی امر طبیعی اولدیغندن فوق الغایه متأسف اولدم ایسه‌ده (اظهاراسف) لکن انفصال ایله اتصال بربرینه متلازم اولدیغنه انتقال ایله بونك تحتنده نیجه نیجه الطاف خفیهٔ رحمانیه مستتر اولدیغی ازادهٔ کافهٔ استدلال اولوب

انشاء الرحمن عن قريب الزمان مظهر لطف و احسان جناب يزدان بيورلمرى دعاى بيرياسى ايله مجرد تسليت قلب عاليلرى ضمننده ترقيم نميقه يه ابتدار ايلدم بمنه تعالى رهين علم سامیلرى بيورلدقده ولبابده

(تعزيه مكتوبى)

مقتضاى تقدير خداى بى انباز .... مرغ روحى حديقهٔ جنانه پرواز ايلديكى خبر كدورت اثرى سمع عاجزانه‌مه واصل اولدقده كان اوزره صاعقه كدر نازل اولوب دل و جانه بر آتش براقدى حيفا كه اول توكل كلزار فضيلت صرصر فنادن پژمرده و درينا كه اول نونهال دوحهٔ سعادت نيروى بازوى اجلله شكسته و افتاده اولمش آه برادر نه چاره (الحكم الله الواحد القهار) ديمكدن بشقه الدن نه كلور همان جناب رب مستعان باقيلره صبر جميل ايله عمر طويل احسان بيورمق دعواتى ايصال سوى عالم بالا قلنديغى افاده و انهاسيله ايفاى رسم تعزيه يه ابتدار قلندى افندم

(هديه تقديمى ايله عرض خلوص)

طرف دولتلرينه استوار اولان خلوص وخصوصيت

كمترانه‌م اقتضاسنجه ادعيهٔ داورانه لريله مشغول اولديغم كبى تأكيد رابطهٔ خصوصيته بر ذريعهٔ حسنه اتخاذيله چفتلك عاجزانه‌مك حاصلاتى اولمق اوزره ايكى فوجى روغن ساده هديهٔ ناچيزاوله‌رق پيشكاه عاليلرينه تقديمه جسارت ايلدم ان شاءالله تعالى روغن مرسول نهادهٔ موقع قبول بيورلمغله بندهٔ ديرينه‌لرين حائز مسار بى پايان و بعدما دخى توجهات داورانه‌لرينك حق مستمندانه‌مده بيدريغ وارزان بيورلمسى بابنده

(تشكر مكتوبى)

همهمات علميهٔ فاضلانه‌لرى نتايجندن اوله‌رق مخدوم عاجزى افندى بنده‌لرى بو سنه اجرا اولنان امتحانده برنجى صنفه نقل ايتمش اولديغى افادهٔ شفاهيسندن اكلاشلمش اولمغله هرنقدر بو كيفيت ظاهراً مومى اليهك سعى و غيرتندن نشأت ايتمش كبى كورينور ايسه‌ده حقيقة ذات فاضلانه‌لرينك تربيه و همت استادانه‌لرينك اثرى بولنديغندن بو بابده ذات عاليلرينه نه درجه‌لرده تشكر ايده‌جكمى افاده‌يه مقتدر اوله‌ميه جغمدن همان دعاى تزايد عمر و عافيتلرى رفع باركاه جناب رب العزه قلنديغنى بيانله باجمله شاكردان حقنده مبذول بيوريلان همم عاليلرينه علاوه اوله‌رق مومى اليه بنده‌لرى

حقنده همت و رعایت مخصوصه فاضلانه‌لرینك کما کان بیدریغ بیورلمسی بابنده لطف وعنایت افندمکدر

(توصیه مکتوبی)

بوکره ارزنجانی فلان افندی داعیلری شهور ثلثه‌یی ازمیرده امرار ایچون اول جانبه عزیمت ایده‌جکندن وکندوسی ایسه اصحاب علم و فضیلتدن اولوب هر وجهله التفات دولتلرینه شایسته اولدیغندن اورایه وصولنده حقلرنده معاملهٔ لطفیه اجرا بیورلمسی نیاز مخصوصیله شمهٔ محبی ترقیمه ابتدار اولندی

(دیکر)

حامل عریضهٔ عاجزی فلان افندی بنده‌لری مکتب مخرج اقلامده تحصیل هنر و معارف ایدرك اقرانه فائق و اهلیت و کفایتی مسلم اولان بربنده‌لری اولدیغی جهتله شیمهٔ حسنهٔ قدردانی و اهل پروریلری اقتضاسنجه مومی الیه بنده‌لرینك تحریرات کتابتی خدمتنده استخدام بیورملری نیازبنده کانه‌م ایدوکنی بیان ایله عریضهٔ کمترانه‌م تقدیم قلندی اولبابده

(عرض خلوصه جواب)

بوکره توجهات فؤادیه‌لری تبشیرینی حاوی ارسال سوی عاجزانه‌م اولان مودتنامهٔ عالیلری واصل دست اعزاز اولوب بووجهله تأیید رابطهٔ مودته مصروف بیوریلان همم عالیلرندن ممنونیت وفیره حاصل اولمغله مجرد بیان محظوظیتله برابر همان دائرهٔ عزوعافیتده بر قرار بیورلمری دعوات خیریه‌سی تذکار و استفسار طبع والالری ضمننده جوابنامهٔ محبی تحریرینه ابتدار قلندی

(تبریك جوابی)

اصلا لیاقت عاجزانه‌م اولمدیغی حالده بو دفعه عنایت جناب پادشاهیدن عهدهٔ عاجزانه‌مه احسان بیورلمش اولان رتبهٔ اولی صنف اولینك مراسم تبریك و تهنیتی ضمننده راحه زیب ورود اولان بر قطعه کرمنامه‌لری مأل مصادقت اشتمالی مدرکه آرای خالصانه‌م اولدی بو صورتله رسم تبریك رتبهٔ عاجزانه‌مك ایفاسنه‌سزاوار بیوریلان همم کریمانه‌لری ممنونیت ثناورانه‌می مستلزم اولهرق تزاید عمر وعافیتلری دعاسی یاد و تذکار قلنمش

اولمغله ایفای فریضهٔ شکرانیتله برابر مألوف اولدیغم توجهات علیه‌لرینك بقاسنی رجا و التماس ایدرم اولبابده و هر حالده

(تسلیت جوابی)

مأموریت عاجزانه‌مدن وقوع انفصالمدن طولایی برقطعه تسلیت خاطر مخلصانه‌می حاوی کرمنامهٔ عالیلری رسیدهٔ دست اعزاز اولوب مأل والاسی موجب مسروریت قلب خالصانه‌م اولوب بووجهله تأیید رابطهٔ مودته مصروف بیورملان همم عالیلرندن ممنونیت وفیره حاصل اولمغله مجرد بیان محظوظیتله برابر همان دائرهٔ عز وعافیتده برقرار بیورملری دعوات خیریه‌سنی تکرار ایله استبقای توجهات والاری ضمننده جوابنامهٔ محبی تحریرینه ابتدار قلندی

خصوص مکتوبلرینك شروطی اوچدر

(١) طوغریدن طوغری یه ایش نه ایسه آنی کوزلجه ایضاح وحسن ابتدا صنعتنه رعایتیچون اولنده برمناسب مقدمه ایراد ایتمك (٢) بوایشه لازم اولان شی نه ایسه اوراسنی وایجاب ایدرسه اسباب موجبه‌سنی بیان ایتمك

(٣) حسن انتها صنعتنی مشتمل اولمق ایچون امروارادهٔ بی مخاطبه تسلیم ایتمك

(مثال)

اشبو اوائل فصل بهار موسم غرس تاك واشجار اولمق حسبیله هرکس باغ و بغچه‌سنی اشجار مثمره ایله تزیین وتشجیره اعتنا ایده‌جکی برهنکام مناسب اولدیغندن بنده‌خانه‌لری پیشکاهنده بولنان بغچه‌ده غرس اولنمق اوزره باغ عالیلرنده بولنان چاوش اوزومی چبوقلرندن بشیوز قدر چبوق بغچه‌وان بنده‌لریله طرف عاجزی یه ارسال ایله مسرور البال بیورملری بابنده

(خصوص تذکره سی)

حسب الاصول اشبو کله‌جك ماه تموزك ابتداسندن اغستوسك اون شنه دکین مکتبلر تعطیل اولنه‌جغندن ایام تعطیلی بتون بتون تحصیلدن خالی کچورمامك ومطالعه ایله اکلنمك ایچون نزد عالیلرنده بولنان عاکف پاشا منشأتنی حامل شقهٔ چاکری یه تسلیماً طرف عاجزانه‌مه ارسالی وابستهٔ عنایت علیه‌لریدر افندم

(خارجیه نظارتنه عرضحال)

شرائطی اوچدر ١ ایضاح ماده ٢ استرحام ٣ تفویض ارادهدر لکن کندسنك استحقاق ولیاقتندن بحث ایتمك جائز دکلدر .

آستانه علیه ده فلان نام محلده (١١) نمرولی خانه ده مقیم فلان دولت تبعه سندن فلان کمسنه ذمتنده بولنان مقدما ایجار ایتمش اولدیغم دکان کراسندن طولایی شوقدر غروش مطلوب عاجزانه می دفعاتله مطالبه ایتمش ایسه مده تأدیه ایتیوب هرایستدیکی زمان تمدد ایلدیکندن کیفیت مذکوره نك باتذکره دولت مشار الیها سفارتخانه سنه اشعاری خصوصنه مساعدهٔ علیه نظارتپناهیلری شایان بیورلمسی بابنده

(استدعا)

قوللری سن طفولیتمدن بو آنه دکین باب عالی مکتوبی قلمنه داوملهٔ وظیفهٔ مأموره مك حسن تسویه سنه اقدام ایدرك امکدارلق نامنی قزانمش بندکاندن اولوب شمدی ایسه سن عاجزانه م کاله واصل اولمغله بولیله

خدمتمك ابقاسنه مقتدر اوله مدیغمدن نظامی وجهله تقاعد و چراغ بیورلمقلغ بابنده

(مضبطه)

قضامز قائممقامی بولنان فلان بك بو کره انفصال ایدرك درعلیه یه عودت ایله یور میر مومی الیهك مدت مأموریتنده صداقت و استقامت اوزره حرکت ایدرك خلاف رضای عالی برکونه حالاتده بولنمدیغنی کبی اموال میریه وسائره دن ذمتنه اچقه کچورمامش و حقنده کیمسه طرفندن شکایت دخی اولمدیغندن سزاوار لطف وعاطفت عالی اولان بندکان سلطنت سنیه دن بولندیغنی عرض و افاده معروضنده اشبو مضبطهٔ عاجزانه مزك ترتیب و تقدیمنه اجتسار اولندی اولبابده

(مجلس مضبطه سی)

رخصتسز کشاد اولنمسندن طولایی سد ایدیلان اون عدد مطبعه اصحابندن اخذی لازم کلان جزای نقدینك استیفاسی متعذر اوله جغی جهتله جزای نقدیدن مستثنا طوتیله رق مجدداً رخصتنامه اعطا اولنوب اولنماسنی استیذاندن عبارت اولان فلان ولایت جلیله سنك انهاسی

اوزرینه داخلیه نظارت جلیله‌سنك انجمنه حواله
بیوریلان ... تاریخلی ... نومرولی تذکره‌سیله
اوراق متفرعه‌سی تدقیق ومطالعه اولندی ولایت
مشارالیهاجه حکم قانونه موافق اولهرق سد ایدیلان
مطبعه‌لر اصحابندن اخذی مطبعه نظامنامه‌سی اقتضاسنجه
مطلوب اولان جزای نقدینك صورت استیفاسی مطلقا
محاکمه‌یه محتاج اولدیغنی دستورك جلد اولنك التی
یوزنجی ورقه‌سنده محرر نظامنامه‌نك برنجی ماده‌سی ارائه
ایلکده بولندیغی کبی محکوماً اخذ وتحصیل اولنه‌جق
جزای نقدی‌یی ایفاده قدرتیاب اولمیانلر حقلرنده اجراسی
لازم کلان معامله دخی ینه احکام قانونیه ایله معیندر
شوحالده کرچه مذکور مطبعه‌لر اصحابنك معاملهٔ نظامیه
نتیجه‌سنه تابع اولمقلری لازم کلورسه‌ده ولایتك صورت
اشعاری بومطبعه‌لر اصحابنك مدارتمیشلری بومی ایشلدکاری
ایشدن الهیله جکلری جزئی اقچه‌یه منحصر بولندیغنی مؤید
وشوحالده نظاماً جزای نقدی تحصیلنك قبل المحاکمه عادتا
متعذر کوسترلمسی اساس معاملهٔ نك محاکمه نتیجه‌سنه تودیعی
حقنده‌کی مقصدندنده برثمره حاصل ایده‌میه جکنی مؤکددر
اقتضاسی لدی التأمل مطبوعات قانون جدیدینك نشرینه
دکین مطبعه کشادینه رخصت اعطاسندن صرف نظر

اولنمسنی متضمن اولان ... تاریخلی تذاکر سامیه‌نك
تبلیغ ایلدیکی ارادهٔ سنیهٔ حضرت پادشاهی اقتضای
عالیسنك مجدداً مطبعه کشادی آرزوسنده بولنانلره منحصر
اولدیغندن ارادهٔ سنیه تاریخندن مقدم رخصتسز کشاد
اولنمرندن طولایی سد ایله صورت کشادلرینك نظام
مخصوصنه توفیق آرزو اولنان مطبعه‌لره شمولی اولهماسی
طبیعیدر بنابرین اجلآت موقعیه‌نك اجراسنی متعذر
کوسترديکی احکام قانونیه‌یه قارشو جزای نقدی مطالبه‌سنی
ایجاب ایدن معاملاتدن مستثنا طوتلمسیله نظام مخصوصنه
توفیقاً بونلره رخصتنامه اعطا قلنمسنك و ارادهٔ سنیه
تاریخندن صکره کشاد اولندقلری حالده سد ایدیلان مطبعه‌لر
ایچون نه معامله اولنمسنك باب عالی جانب سامیسندن
استیذانی مناسب کبی کورلمش واجرای اقتضاسی مرهون
رأی سامیٔ نظارتپناهیلری بولنمش اولمغله هرحالده

(مذکره)

رخصتسز مطبوع اولهرق ظهور ایده‌جك کتب ورسائلدن
برنسخه‌سنك معارفه ارسالیله النه‌جق جوابه توفیق
معامله‌یه ولایت جلیله‌سنجه موقعاً امکانسزلق کوسترلدکده
بومثلو آثارك بالمعاینه مندرجاتی هردراو محذور

ومضرتدن سالم اولديغی تقديرده اصحابنه اعطاسيله
بونلر مطبوعات داخليه‌دن ايسه طابعی کيمدر يوقسه
مطبوعات اجنبيه محصولاتندنميدر کتابلرك اسامیسيله
برابر ايضاحات مطلوبه‌يی متضمن برپوصله‌سنك ارسالنده
دخی کفايت کورلديکندن اکا کوره مقتضاسنك ايفاسی
لازم کلور شوقدرکه رخصتلی مطبوع کتب ورسائل
میانده بعضيلرينك قابلری اوزرنده‌کی رخصت قيدی
برطاقم بدخواهانك آمال فاسده‌سنی تداول ايچون مصدر
سوء استعمال وبنابرين رخصتلی مطبوع کوريلان بعض
کتابك درونی مقالات مضره ايله مالا مال اولديغی دخی
مسبوقدر اوجهتله قابلری اوزرلرنده رخصتلی باصلديغی
محرر اولسون اولسون جمله‌سی بالمعاينه نظر تدقيقدن
کچوريلهرك اثار مضره‌نك منع انتشاری حقنده تقييدات
متماديه وانضباطيه اجراسی خصوصنك جواباً تبليغی
اقتضا ايدر اولبابده

(تقرير)

فلان قضاسی داخلنده فلان چفتلکی اعشاری کچن سنه
ادارهٔ امانتده نصلسه تحرير واستحصال اولنه‌مامش ايدوکی
بوکره چفتلك صاحبنك مخالفتندن تبين ايتلش و بويله

مطالب سنيه‌دن اولان اموالك تأديه‌سنده کسه طرفندن
امتناع جائز اولهميه‌جغندن مذکور چفتلکك بو سنه
حاصلاتنك مقداری ارباب معرفتيله کشف و تحرير برله
کچن سنه اعشارينك دخی اونسبت اوزره تحصيلی لازمه‌دن
اولمسيله اجرای اقتضاسی امر و ارادهٔ متصرفيلرينه
متوقف اولمغله اولبابده

بادیٔ علم وخبر اولدرکه
فلان محله‌ده واقع ٢١ نمرولی بولنان خانه اشبو سنه‌سی
شهر فلانك غره‌سندن اعتباراً التی آيلق اولمق اوزره
شو قدر غروشه فلان کيمسه‌يه ايجار اولنمش اولديغندن
لازمکلان قونطوراتوسنك تنظيمی ايچون اشبو علم وخبر
ويرلدی

(پروتستونامه)

بوندن اقدم يدمده بولنان ايکی يوك غروشلق برقطعه
آچيق بونونك ماه صفرك يکرمی بشنجی کونی وعده‌سی ختام
بوله‌رق حکمی قالميه جغی ومذکور بونه‌عرصه بدلی اولمغله
عرصهٔ مذکوره‌نك بو آنه قدر فراغی اجرا اولنمديغندن
کرويه اعاده‌سی لازم کله‌جکی واعاده اولنمديغی صورتده

ضرر وزیانمی دعوا ایده جکمی مبین اشبو پروتستونامه‌م
بعد التصدیق برنسخه‌سنك مومی الیه‌ودیکر نسخه‌سنك طرف
عاجزانه‌مه اسرا واعطامی وبر قطعه‌سنك دخی محکمه‌ده
حفظ اولنمق اوزره نظارت جلیله‌لرینه تقدیم قلندی

(پروتستونك ردی)

تجارت دعاوی قلمندن فی ۲ کانون اول تاریخنده طرف
عاجزانه‌مه ارسال قلنان پروتستونامه‌نك مألی که فلان
امضالی یدمده بولنان ایکی یوك غروشلق برقطعه بونونك
ماه حالك یکرمی بشنجی کونی وعده‌سی ختام بولمغله
حکمی قالمیه جغی ومذکور بونوده عرصه بدلی اولوب عرصهٔ
مذکوره‌نك بوآنه قدر فراغی اجرا اولنمدیغندن کرویه
اعاده‌سی لازمکله جکی واعاده اولنمدیغی صورتده ضرر
وزیان دعوا ایده‌جکمندن عبارت ایدی

مذکور بونونك عرصه بدلی اولوب اولمدیغی عاجزلرنجه
مجهول اولوب انجق بو بونونك تأمیناتیله فلان کسنه بندن
بربوك غروش فرض اوله‌رق طلب ایتمش بن دخی پیاسه‌ده
عادتا نقداقچه دیمك اولان بونونك وصاحب امضا فلانك
اعتبارینه رعایةً اولمقدار اقچه ویرمش ولاجل التأمین بونوبی

المشمدر بناء علیه مبلغ مزبوری المدققه بونوبی ویرمیه جکمی
ومدعی بولنان فلان دخی اولمقدار اقچه‌یی ویرمش اولسه
بیله مادامکه یانمزه براقش اولان کسنه میداندہ بوقدر
حکومتدن اذنسز خودبخود کندوسنه تسلیم ایده‌میه جکمی
اخطار ایلرم وبوبوزدن کلان ضرر ومضار فاتمه بونوبی
ویرن کسه ایله پروتستو صاحبی مسئول طوتلمق اوزره
حقیقت حالی مبین اشبو جوابنامهٔ عاجزانه‌مك علی الاصول
تصدیقیله برنسخه‌سنك بونوبی بکا ویرمش اولان غائب
فلان کسه هرزه‌ده ایسه معلومی اولمق اوزره طبع اولنمق
ایچون غزته‌لردن برینه ارسالی وبرنسخه‌سنك مرقوم پروتستو
صاحبنه ودیکر نسخه‌سنك ده طرف عاجزانه‌مه اسبالی
ایله اصلنك قلمده حفظ بیورلمسی متمنای عاجزانه‌مدر

(بیاننامه)

محرر امضا فلان دولت خارجیه ناظری بوکون ....
دولتلو مرخصلری طرفندن امضا اولنان پروتوقوله متعلق
اولمق اوزره شونی بیان ایدرمکه فلان دولت فلان دولتك
تکلیف ایلدیکی پروتوقولی امضا ایتمکه مجرد اسایشی
محافظه مقصدیله موافقت ایلمش اولدیغندن اکر مقصد
حاصل اولمیه‌جق اولور ایسه وبینلرنده صلح ومسالمت

محافظه ایدلمزایسه مبحوث عنه اولان پروتوقول کان لم یکن حکمنده قاله جغی شمدیدن مقرردر

(اولتیماتوم)

اکر فلان دولت فلان آیك یدنجی کونه دکین پروتوقول مندرجاتنه موافق حرکت ایتمزایسه فلان دولت پروتوقول ایله ضبطنامه ده ابتدیکی تعهداتی کان لم یکن حکمنده طوتوب منافعنه حرکت ایده جکدر

(مقاوله نامه)

بادی تحریر سند اولدرکه
فلان افندی ایله فلان اغا ایکیشر یوزلیرا سرمایه وضع ایدرك بینلرنده شرکت عقد ایتمش اولدقلرندن شرکت مذکوره یه دائر شرائط بر وجه زیر بیان اولنور اولا مرکز تجارت درعلیه ده فلان محله مخصوص اولوب سرمایه ومعاملات تکرر ایدرایسه لزوم کورلدیکی حالده طرفینك رضالریله اخر محللرده دخی شعبه آچیلمسی ثانیا معاملات جاریه نك اوچ سنه ده بردفعه محاسبه سی کوریله رك مصارف ودیون شرکت طرفندن تسویه اولدقدن صکره هرنه قدر کار وضرر ترتب ایدرایسه مناصفة شریکین مذکورینك

اوزرلرینه عائداولمق شرطیله اشبو مقاوله نامه تحریر ایله هر برینه اعطا اولندی
ایشته مقاوله نامه ده قاج شرائط موجود ایسه بونك کبی بندبند اوله رق غایت واضح عباره ایله یازلمليدركه مقصود اولان معنانك غیری برشیئه شمولی اولمغله بالاخره نزاعی موجب اولمسون قونطوراتوده بویله یازیلور

(سند)

بادیٔ ترقیم سند اولدرکه
اشبو بیك ایکیوز طقسان .. سنه سنده شهر کانون ثانینك اون برنجی کونی مصر چارشوسنده کائن تجار معتبراندن ازمیرلی محمد افندیدن مبایعه ایلدیکم سکز بالیه پموقك بهامی اولان سکسان لیرانك نصفنی تأدیه ونصف دیکری اولان قرق لیراسی التی ماه وعده ایله ذمتمده دینم اولوب وعدهٔ مذکوره حلولنده ایفا ایده مدیکم حالده تجارت قاعده سی موجبنجه ایجاب ایدن کذشته سیله برابر تأدیه ایده جکمی مبین اشبو ممهور سندم اعطا اولندی

(راپور)

برمدتدنبری کوزلرینه عارض اولان علتدن طولایی

اجرای تقاعدینی استدعا ایدن فلان افندی معاینه اولندقده فی الحقیقه کوزلرینك ثقبهٔ عنبیه‌لری اوزرنده پرده حاصل اولمش اولمسیله بوحال ایله مومی الیهك ایفای خدمته هیچ برلیاقت وقابلیتی قالمدیغی تصدیق وبیان اولنور

(پولیچه مکتوبی)

سلانیکده ارزاق اخذ واعطاسیله مشغول ازمیرلی حسن افندیدن درسعادتده تأدیه اولنمق اوزره اون بشبیك شو قدر غروش بوراده التمش اولدیغندن یوم وصولندن اونبر کون صکره مبلغ مذکوری درعلیه‌ده فلان خانده ساکن افندیٔ مومی الیهك برادری علی افندی‌یه ویرلمسی ضمننده اشو پولیچهٔ عاجزانه‌م کشیده قلندی

(ایجار سندی)

فلان محلده کائن متصرف اولدیغم برباب مغازه‌نك ایجارینه طالب اولان فلان ذات ... سنه‌سی ... آیندن اعتباراً شهریه شو قدر غروشه بر سنه مدت ایچون استیجار و قبول ایدوب و شو قدر غروش دخی پشین اوله‌رق تسلیم ایلشدر مذکور مغازه سنه ختامنه دکین تصرفنده اولمق ومدت ایجارنده دیکر طرفدن اجرتنه دخم ایله طالب

ظهور ایدر ایسه‌ده اعتبار اولنمامق و یا صورت آخرله فسخ اولنمامق اوزره اشبو سند اعطا اولندی .

(نمونه امثله‌سی بوقدرله اکتفا اولندی)

باب سادس

(تنظیم حکایات و روایات)

فصل اول

فن انشانك قسم اعلا و اجلی تنظیم حکایات و روایات قسمیدر

تنظیم حکایه‌وروایات برماده‌یه متعلق اولان معلوماتی افادهٔ مقصدك ارائه ایده‌جکی شرائطیله حال ونسق طبیعیسنه توفیق ایتمکدر هر بر مکتوب یازمغه اقتداری اولان منشی کندوسنی حکایت و روایت یازمق اقتدارینی حائز ظن ایدر لکن اویله دکلدر یعنی شروطنه موافق تنظیم روایت هر منشنك کاری دکلدر روایت یازمق ایچون برقاچ شرطلرواردر بری اساس حکایه اولاذهنده ترتیب ایدلملیدرکه بوده وسعت قریحه وتدقیقات عمیقه ایله اولور

(٢) حكايه اولنان شيئى حسن تلقيه استعداد ويره‌جك صورتده سوق كلامدر بو سببدنناشى حكايه‌نك اولياتيله محل وزمانى وذى مدخل بولنان ذوات كوزجه تعريف اولنمليدر بعض كره سوق كلامدن حاصل اولان سياق افاده مؤثر اولمق ايچون مقصد سامعينك معلوملرى كبى طانيله‌رق بردنبره وقوعه‌نك اورته‌سندن يعنى مقدمه‌سز جه بسط مقال ايديلور بو اصوله مجرد مراقى تهيج ايچون توسل اولنور

(٣) روايت اولنان ذوات و وقوعات مناسبتله بر برينه ربط اولنمق

(٤) روش افاده‌يى اخلال ايده‌جك تفصيلاتده بولينلمامق

(٥) سوق كلامك مستند اولديغى نقطه يعنى نتيجه برطاقم مقدمات يقينيه ايله مطالعه ايدنلر ايچون كزليجه حاضر لنمقدر

(٦) روايت ممكن مرتبه نكت ومزايای كلاميه ايله توشيح ايتمكدر زيرا زينت افاده‌دن عارى اولان اكثر روايات طبيعتيله روحه صقندى ويرر

كلملم يازيله‌جق حكايه‌نك اساسى متواترات كبى منقولات صريحه ويامشهودات صحيحه‌دن مأخوذ ايسه مثلا تاريخ و قصص و سياحتنامه كبى بومثللو شيلرى يازار ايكن افكار و عقايد عامه‌نك خلافنه كيديلك طريق اختيار

اولنماملىدر تاكه اوقويانلراندن استفاده ايتسونلر واكر حكايهٔ مرقومه‌نك اساسى صرف مخيلات ايسه اوراده استنيلان شى يازيله بيلور فقط انتخاب اولنان فقره‌لر معقول اولملىدر

سياحتنامه بر نوع حكايتدركه انى تنظيم ايچون دخى بر خيلىجه معلوماته احتياج مس ايدر مثلا بر منشى هر نقدر يازه‌جغى شيئى رونق و شطارتلى قلمه آله بيلمك اقتدارينى حايز اولور ايسه‌ده لااقل سياحتنامه يازمق ايچون جغرافيا و هندسه و فن معمارى و علم نباتات وعلم قيافت ورسم بيلمك لازمدر مثلا جغرافيا بيلنمز ايسه وارد اولنان مملكتك طول و عرضنى وقنغى اقليمدن اولديغى وفن معمارى بيلنمزايسه تصادف اولنان عجايب وغرايب ابنيه و علم نباتاته وقوف اولمينجه كوريلان اشجار ونباتات تعريف ايديله‌مديكى كبى رسم بيلنمديكى حالده ايجاب ايدن ابنيه و سائرنك رسمنى ارائه ايديله‌مز بو جهتله بر اوروپالونك يازديغى سياحتنامه كبى بزده دها سياحتنامه يازيله‌مامقده‌در خصوصيله سياح كورديكى مملكت اهاليسنك حالنى حكايه‌ده انلرك آداب و اخلاقنى وافراد مركبه‌سنك نه درلو شيلره ميلان خاطرلرينى و تربيه

وعادتلرينك نهج و روشنى وقابليت طبيعيه لرينى و درجات مدنيتلرينى بيان ايله برابر ميزان تدقيقه اورمليدر واحاصل روايت اولنان شى صورت مكمله ده اولمق يعنى اذهانك تصوير و محاكمه ايده مديكى نكته ودقيقه يه تمامئ اطلاع ويره جك صورتده نقل و حكايه اولنمليدر

ترجمهٔ احوال كه برآدمه متعلق احوالدن بحث ايدن حكايه يه دينور اكر برآدمك ترجمهٔ حالى يازلمق لازمكلسه اوكسه نك وقايعنه متعلق حالات عموميه دن بحث ايدلمك ايجاب ايدر

خصوصيله اوآدمك مدت حياتنه دائر مواد ووقوعات اوزرينه حصر قلم ايديلوب فوق العاده بولنان افعالنك اسباب موجبه سى اچيق ومفصل بيان ايدلمليدر ايشته مورخ اول آدمك نقائص وفضائلنى جمع ايدرك واكا عائد مسائلى تصوير وتركيب ايليه رك مستحضراتنى كشيدهٔ سلك سطور ايدوب شخص مرقوم اوزرينه اولان ملاحظات ومطالعات ذاتيه سنى ايسه پك نادر وهمده مختلف محلده صرف ايتمليدر

ترجمهٔ حال ايله سركذشتك بيننده فرق واردر ترجمهٔ حالده اوآدمك عمومه تعلق ايدر وقايع ومعاملاتى

وقوعات وعادات شخصيه سندن زياده موقع نظر واعتنايه آلنور سركذشت ايسه كرك عمومه وكرك شخصنه دائر مواد كونيه دن بحث ايدر

برطاقم ذوات مشهوره نك سركذشتلرى مسلك ومشوارلرى حقنده بزه اطلاع تام ويره جكى جهتله انلرك فضائل وحسيات وتأييدات قلبيه لرينك درجات متفاوته سنه كسب وقوف ايتمك صحيحاً موجب استفاده در

فصل ثانى

(حكايات تاريخيه)

تاريخ وقوعات اسلافى پيشكاه اخلاقه عرض خدمتنى درعهده ايدر

يعنى اسلافك احوال ووقوعاتندن اخلاف حصه مند نصيحت اولوب نتيجه سنده خير ومنفعت ترتب ايدن امور ايله عامل ومضرت ترتب ايدن ايشلردن احتراز ايتمكيچون برواسطه در

تاريخ نويس اولان كسه وقوعاتك صحت وحقيقتنى تحقيق ايدرك يازمليدر يعنى اعصار سابقه و قرون سالفه

وقایعنك حقیقتنه کسب وقوف واطلاع ایله زمانلری حادثاتنه تطبیق ایدرك یازمغه مقتدر بولنملیدر تا که اخلاف وقایع اسلافدن برتجربهٔ صحیحه آله بیلسون مورخ اولان کسه حقیقت حالی اکاذیب وغرضله قریشمش اولنلردن فرق وتمییزه مقتدر اولملیدر

تاریخده تعبیرات تعصبیه وحکایات غیر معقوله ایله املای صحائف سطور ایتمك قطعاً جائز دکلدر مورخ یالکز حقیقتی بیان دکل بلکه هر شیئك اسباب موجبه سنی بیان وحکایه اولنان وقعه یی بوکون وقوعبولیورکی تصویر وعیان ایتملیدر

تاریخ وقوعات حقیقیه نك حکایه سی دیمکدر مورخ اولان ذات بیطرف بولنملیدر ووقوعاتی تنظیم مقصدیله حال طبیعیه سندن چیقارمامملیدر مورخك تجربهٔ صحیحه اولمقجون ازمنهٔ ماضیه ده احوال انسانیه وعمران ممالك و بلدانده نه درلو تأثیرلر ظهور ایتمش اولدیغنی کوستر- ملیدر که اخلاف او یوزدن منتفع وحصه مند اولهلر تاریخه (ضیای فضل وعرفان) و (جلای اذهان) دینسه بجادر چونکه دنیاده ملل واقوام ایچون وقوعبولمش بونجه اثاری یعنی سعادت حال وادبار واقبالی هپ تاریخ

بزه ارائه ایدر تاریخ مکمن غرائب ومخزن عجائب دینمکه شایسته در

زیرا استنکاه احوال نوع بشر ایچون تدقیق ایله نظر ایدنلر تاریخ واسطه سیله نیجه نیجه سرائر ومکنونات آثار واحواله واقف اولمشلردر

تاریخ ساعیٔ زمان دینمکه سزادر چونکه جمعیت بشریه مزك اسباب ورفاه وسعادتنی اکمال ایچون دنیانك جهات مختلفه سندن بزی خبردار ایدر

(ابن خلدون رحمة الله مقدمه تاریخنده دیرکه)

فن تاریخه تصدی ایدن کیمسه حق باطلدن صحیحی فاسددن فرق وتمییز ایچون سیاست امم ونظام عالمه دائر مصالح انام وحقایق اشیا وطبایع موجوداتی بیلمك لازم اولوب اعصار سالفه نك واطراف واقطارك وقرون ماضیه نك اطوار واخلاق وعادتلرینه وملل ومذاهب وسائر احوال مختلفه لرینه اطلاع تام تحصیلنه محتاج اولدیغندن ماعدا کندی زمانینده موجود ومتعارف اولان اموری دخی ضبط واحاطه ایدوب حاضر ایله ماضی وموجود ایله غائب آراسنده بولنان اطوار واحوالك موافقت ومماثلتنی یاخود مخالفت ومغایرتنی

ضبط و اتقان ایلیوب ایکی عصر و دولتده موافق یا
مخالف بولنان اطوار و احوالك علتلرینی بیان ایلیه ودخی
هر دولت و سلطنتك و دین ملتك اصللرینی و ابتدای
ظهورلرینی و حدوث و وقوعلرینك علل و اسبابنی کرکی
کبی بیلوب و بونلری وجود و ظهوره کتورن رجالك
احوال واخبارلرینه واقف اولمق لازمدر که مورخ
اولان کسنه جمیع حوادث و وقایعك اسبابنی استیعاب
ایدوب هر خبرك اصلنه کرکی کبی وقوف تام تحصیل
ایتدکدنصکره نقل اولنان حکایه‌یی معلومی اولان قواعد
کلیه و قوانین عقلیه‌یه عرض ایدوب منقولی معقوله
تطبیق و نقلی عقل ایله توفیق قاعده‌سنه مراعات ایلیه
اکر نقل اولنان ماده قانون و قاعده‌یه مطابق وموجب
و مقتضاسنه موافق اولوب عقل سلیم و طبع مستقیم
تجویز ایتدیکی اموردن ایسه خبر مذکورك صحتنه اعتقاد
واعتماد ایلیه والاتزییف ورد ایدوب اصغا والتفات ایتمیه

انتهی

فصل ثالث

تاریخ ایکی قسمدر بری تاریخ عمومی ودیکری تاریخ

خصوصیدر تاریخ عمومی قرون اولی وقرون وسطی وقرون
حاضره تاریخیدر قرون اولی تاریخی اعصار مجهوله‌دن بدأ
ایله غربی روما ایمپراطورلغنك انقراضنه دکین وقوعبولان
احوال ووقوعاتدن کتب عهدعتیق وآثار عتیقه وسائره
واسطه‌سیله استخراج واستنباط اولنان شیلردن بحث ایدر
قرون وسطی شرقی روما ایمپراطورلغنك ابتدای ظهورندن
اضمحلالنه دکین مرور ایدن عصرلردرکه تاریخی
اولعصرلرده کذران ایتمش اولان وقوعاتدن بحث ایدر
قرون حاضره فتح قسطنطنیه‌دن صکره بو آنه دکین
مرور ایدن قرنلردرکه تاریخی قرون مذکوره‌ده صفحهٔ
کائناتده جریان ایدن وقوعات وحوادثاتدن بحث ایدر
ایمدی ازمنهٔ مذکوره‌نك وقوعاتندن قنغی برتاریخده
بحث اولنور ایسه اوتاریخ عمومی دیمکدر
تاریخ خصوصی یالکز برقوم ویا بردولتك زماننده ظهوره
کلان وقوعاتی بیان ایدر مثلا شوکت سلطنت افتاب
سطوت دودهٔ عثمانیان ضیاپاش ساحهٔ روی زمین
اولدیغی زمان سعداقتراندن شمدیه دکین احوال ووقایع
دولت ابد مدت عثمانی حقنده ترتیب وتدوین اولنمش
اولان تاریخلر کبی

(ازجمله نعيما تاريخى)

تاريخ مرقومك خلعت فاخرهٔ نظم و ترتيبى تصوير مرام وتلفيق كلام بديعه‌سيله توشيح وتحسين وضابط ديبا طرازى شرائط تاريخيه ايله تزيين اولنمشدر اشبو تاريخ كزين بيك سنه‌سنك محرم الحرامى غره‌سى ابتداسندن بدأ ايله بيك يتمش سنه‌سى غايه‌سنه دكين وقوعبولان حوادثات كونيه‌دن بحث ايدركه مطالعه‌سى جمله‌دن احلى والذ بولنمش اولديغندن شايستهٔ نظرهٔ انظار اولى الابصاردر

(تاريخ جودت)

اليوم عدليه نظارت جليله‌سنه رونق افزا اولان (دولتلو جودت پاشا) حضرتلرينك تاريخلريدركه بيك ايكيوز سكسان سكز شعبانندن باشليوب اون يدى تاريخنه ودها صكره‌لره قدر مشاراليه حضرتلرينك دولتجه وقوعيافته اولان حوادث يوميه وظهورات كونيه‌نسق واحد اوزره چكبدهٔ قلم نادره رقمى اولمشدر وبنه آيدين دفترداری سابق محمد فوزى افندى مرحومك طرز نوين اوزره قلمه المش اولديغى (خبر صحيح) دركه بو سليس عباره‌لى

تاريخك مقدمه‌سنده بودولت معظمه‌نك وقوعات جزئيه وكليه‌سنى بيلديرر بوكونه قدر موجز ومفصل برچوق كتب تواريخ تدوين ايدلمش ايسه‌ده افاضل وكلاى فخامدن جودت پاشا حضرتلرينك ضبط وقايعنه مأمور اولديغى بيك يوز سكسان سكز سنهٔ هجريه‌سنه كانجه‌يه قدر اولنلرى بلاغت يولنده منشيانه وشاعرانه يازلمش شيلردر براز يده حمزه‌نامه وادبسنده ترهات بيمعنى وتفصيلات مالايعنى ايله مملو وخصوصيله شيوهٔ انشا وافاده‌لرى آداب عصريمزه كوره نظر استهجان ايله كوريليور برطاقم الفاظ تعصبيه‌يى محتوى اولديغى كبى بعضيلرى دخى عادات وطبايعه مغاير بر طاقم غرائب حكايات ايله مملودر ديه‌رك تواريخ مذكوره‌يى تقبيح ايلدكدن صكره پاشاى مشاراليه حضرتلرينك ضبط وتأليفنه باشلديغى تاريخك اوست طرفى اولان درتيوز طقسان سنه‌سى وقوعات دولتك لسان عصره موافق صورتده سلطان سليم خان ثانى حضرتلرينك عصرلرينه دكين بش جلد اوزره جمع و تدوين ايدرك بحق نامنى جريدهٔ اصحاب آثاره درج ايتمشدر بوندن صكره تدوين اولنان تاريخلر ميانده اهميتى دركار اولان تاريخلرك بريده معارف عموميه نظارت جليله‌سنه رونق افزا دولتلو

مصطفى پاشا حضرتلرينك (نتايج الوقوعات) نام تاريخ
بينظرلريدركه طلوع كوكبهٔ اقبال سعادتمال آل عثمانك
بو آنه دكين كذران ايدن سلاطين عظام حضراتنك
جلوس سعادت مأنوسلرى ايله مناقب جميله‌لرى وزمان
سعادتلرنده ظهوره كلان وقوعات مهمه ايله امور ماليه
وسياسيه‌لرينى مختصر وموجز صورتده بيان وافاده ايدر
تاريخ مزبور شرائط مبسوطهٔ تاريخيه‌يى حاوى بولنديغى
كبى نظارت تجارت مقام جليله‌سنه شرف افزا
دولتلو صبحى پاشا حضرتلرينك تاريخ اسلامى ايله
(تبصرهٔ عاكف پاشا) وقصص انبيا ورسالهٔ دوراستيلا
دخى فن تاريخ و قصصده مزيت فوق العاده‌يى حائز
بولنان آثار بركزيده‌لردندر .

فصل رابع

(روايت قصص)

روايت قصصدن مقصد يا محضاً اكلندير مك و يا بونكله
برابر ناسه عبرت وانتباه كوسترمكچون بروقعهٔ تاريخيه‌نك
اكا مناسب وملائم اولان برطاقم حالات وحادثاتنك تفصلاتندن
و ياصرف مخيل واردات ذهنيه‌دن عبارت اولان برحكايه‌يى

حقيقت صورتنده تنظيم وتشكيل ايله حضار و يا سامعينه
ارائه ايتمكدر واقعا بومقوله قصص وحكايه‌يى اوقويان
و يا ديكليان كسه‌لر مدت عمرلرنده تصادف ايده‌جكلرى
وقوعات ميانده طريق سلامت و يا تهلكه‌يى فرق وتميز
ايدرك غفلت عارضه‌سيله خطيئاتدن مصون اولورلر چونكه
انسان ايچون غفلت اكرچه امر طبيعى ايسه‌ده اكثريا
مسموعات ومشهوداتدن اخذ عبرت وانتباه ايله مندفع
اولمسى مقرر بولنديغندن عارض حكمنه كيرمشدر
عوارضك دفعى ممكناتدن اولمسنه كوره اشبو عارضهٔ
غفلتدن قورتلمانك طريقى دخى بومثللو وقوعات وحكاياتدن
معلومات آلمغه نيك وبدى تميز وتفريق ايچون احساسات
طبيعيه‌يه علم يقين علاوه ايتمكدر
ايشته بوسببه مبنى جوهر علم وعرفان ايله تزيين ذات
ايدن واحوال عالمه واقف اولانلرك غفلته اوغرامسى
نادراً وقوعبولور ونادر ايسه معدوم حكمنده اولديغندن
وقوف وعلم غفلتك نادراً و بونك عكسى دائما وقوعنه
مدار و بلكه‌ده سبب مستقل اولور بر عالم ايله
برجاهلك حركات ومعاملاتلرنده وقوعبولان خطيئاتلرينى
يكديكره موازنه و مقايسه ايده‌جك اولور ايسه‌ك پك

چوق فرق بولورز يعنى نيك وبدى تميزه مقتدر عالمك
برخطاسى وار ايسه عالم اولميانك اون خطاسى بولنور
چونكه ارباب علم ووقوف سوابق احوالى تفكر وملاحظه
ايله لواحق افعالده تبصر وانتباه اوزره حركت ايده.
جكندن غفلته اوغراسه بيله وقوفسزلق بليه سنك الجا
ايده جكى تكرر و تعددن مصون اولور و الحاصل
برآدم كيده جكى يولده چاه مصيبتك وجودينه واقف
اولور ايسه كندوسى نقدر ترغيب اولنسه بيله اورالردن
كتميوب برطريق سلامت ارار لكن بونك عكسى
حالنده يعنى كيده جكى يولده چاه مصيبتك وجودندن
بيخبر اولور ايسه اولنان اغفالاته طبيعى قاپيلوب مصيبته
اوغرار بونك ايچون انسان معاملاتنده وحتى غفلت
ايدوبده برخطايه اوغرامق اوزره تبصروانتباه حاصل
ايتمك ايچون احوال ووقوعات تاريخيه دن عبرت آلمليدركه
موجب مضرت اولان خطيئاته دوچار اولميه
على الخصوص احوال عالمه واقف اولميان كنجلر سفينهٔ
حياتلرينى بادبان خيال وخليا ايله بحر محيط سودايه آتهرق
او دريانك يوزنده كزمسنى جان وكوكلدن ارزو ايدرلر
لكن اكثريا تلاطم امواج تكنه لرى غرق كرداب هلاك

ايدر اولديغنى وبونك ايچون دهرك نيجه نيجه رياح شديده
وفورتنه بسملكده بولنديغنى بيلمزلر عالمك هرطرفنده
بركل كورسه لر همان انك رايحه سنى استشمام امليله اله
كتورمكه شتاب ايدرلر

لكن انك انسانى زخمدار ايده جك تكنى درخاطر ايتمزلر
وهرجانبنده يتشمش فدان ونونهالك حسن طراوت
ولطافت منظره سنه حيران اولهرق دائما اطراف
وجوانبنده خرامان اولق سوداسنده بولنورلر لكن
بو اغاجلرك كوكلرينه صارلمش مارزهرناكك صوقمسنى
هيچ تفكر ايتمزلر اشته بوملاحظاته نظراً كنجلرايچون
تاريخ وقصص وحكايات اوقومق ايجاب ايدركه
كندولرينى ورطهٔ هولناكه دوشورمامك ايچون برتجربه
حاصل ايده لر والحاصل حكايات وقصص انسانلرى
ينه كندو مشابهلرى ايله تعليم وتربيه يه خدمت ايتمك امرينى
درعهده ايلدكلرندن مبتديلرايلروده اله جقلرى معلومات
حوادثيه يى و منتهيلر احوال عالمدن واقف اولدقلرى
شيلرى انده بولورلر.

باب سابع

(مواعظ یعنی خطبه و نطق)

فصل اول

خطبه حمدله وصلوه ایله بدأ ایدرك سامعینی بر شیئه ترغیب و یا برشیدن تحذیر ایچون ترتیب و تنظیم اولنمش کلامه دینور خطبه‌نك عباره‌سی مقدمات یقینیه و یا مقبوله و یا مظنونه‌دن ترکب ایدر خطیب اقوالی شایان استماع و قبول اولان اولبزداتدرکه کلامنی فکر وتصوری ایچون سوق و فکر و تصورینیده حقیقتی میدانه چیقارمقچون استعمال ایدر .

خطیب افاده ایده‌جکی کلامی سامعینك درجهٔ قابلیت و تربیه‌لرینه و معلوماتلرینه کوره ایراد ایتملیدر .

خطیبك سویلیه‌جکی کلامده طوغریلق وادب و تدبیر و خیر خواهلق خصائصی بولنملیدر خطیبك علم وفضلی واخلاق حسنه‌سی اولمالی واسالیب کلامده حاذق بولنملیدر خطیب اولان کسه انفعالات نفسانیه‌یه مالك اولمالی مثلا سامعینی اغلاتمق استینجه اولا کندوسنی اغلاملیدر .

خطیب اولان ذاتده قوهٔ مخیله اولملیدرکه سویلیه‌جکی کلامی شایان نظر دقت اولان حالات ایله تصویر ایده‌بیلسون قوهٔ حاسه اولملیدرکه قلبی سرور وکدر وغضب ومرحمت کبی حسیات متخالفه ومتنوعه‌یه آچیق بولنسون قوای حاسه‌یه مالك اولمیان خطیب ویا کاتب فصیح اولهمز واقعا سرد ایلدیکی دلائل صحیح ومقنع اولورایسه‌ده امابرودتله تلقی اولندیغنه بناءً قوای حسیه‌یی تحریك وتهییج ایدهمز قوهٔ ممیزه اولملیدر قوهٔ ممیزه حسیاتك طبایع واوصافنی تشخیص وتمییزه کسب اقتدار ایله ملایمی ویا منفری اولان کلامی بیلمك وحسیاتی تهییج ایچون لازمکلان وسائطی بولمقدر برخطیبده شو اوچ قوه بولنماز ایسه انفعالات نفسانیه‌یه وتهییجه مالك اولهمز (انفعالات) نفسانیه روحك هیجانندر دینور هیجانده برشیئه مقارنت وشدت انهماکه ویامباعدت وشدت منافرته سببیت ویرر هرکیمده که اذهانی نطق واسطه‌سیله استدیکی کبی تهییج ایده‌جك وطبایعی دیلدیکی کبی قوللانه‌رق کدردن سروره و غضبدن مرحمته و برودتدن مفتونیته قلب وتحویل ایلیه‌جك قدر کفایت واقتدار اولور ایسه‌ده شبهه‌سز او کیمسه خطیب فصیحدر اکثریا خطبه‌نك عباره‌سی (علو افکار)

و یا عظمت حسیاتدن منبعث واردات ذهنیه و یا قریحهٔ خالصه و تخیلات صافیه‌دن مترشح مقاصد عالیه‌یی تصویر ایدن کلامدن عبارت اولور و یا عقول بشریه‌نك ادراك ایده‌مدیکی وسعت و عظمت و احتشام و رفعتله متصف مافوق الطبیعه وجدان صحیحدن عقولی متحیر قله‌جق صورتده طلوع و سنوح ایدن معانی عالیه و حقایق قدسیه ایله مزین و موشح اولور ۰

(معانئ عالیه و حقایق قدسیه‌یی مشتمل خطبه)

اما بعد ای ناس سزه الله تعالی حضرتلرندن اتقا ایله وصیت ایلرم که عنوان صدق و صداقت اللهه اطاعت وعقابدن خشیت وبالخاصه اخلاق حسنه ایله تزیین ذات وطویتدر تقوی وصلاح باعث فیض ونجاح وسبب فوز و فلاح در (و من یتق الله فقدفاز فوزاً عظیماً) وصالحات اعمال ایله تصفیهٔ حال بادی رضای رب متعالدر تنکم (و رضوان الله اکبر) بیورلمشدر ۰

تحقیق بیلك که جناب حق جل شانه وعد وعیدنده صادق و قرآن کریم بو خصوصده صدقله ناطقدر کما قال (و مایبدل القول لدی وماانا بظلام للعبید)

(خطبهٔ دیکر)

امابعد

ای ناس سزه نازل اولان بومصائبه صبر وثبات ایدکز زیرا صبر وثبات هرشیده لازم ولابددر ۰

خصوصیله بوحال بزه مصیبت کبی کورنیور ایسه‌ده عاقبت حقمزده الله تعالی‌نك برلطف ومرحمتی اولدیغنی بیله‌جکز زیرا دشمن قارشومزده مقاومت ایده‌میوب هزیمت ایلدیلر بزده تعقیب ایدرك انلری ایشته بورایه قدر کتوردك قورقیك نصرت الهیه بزمله‌در

سرعسکرمز ابوعبیده حضرتلری بزه هرنقدر اردونك بولندیغی موقعدن چوقده اوزاقده بولنمکز دیو بیوردیلر ایسه‌ده شمدیکی حالده حسب الایجاب انلردن یدی قوناقلق مسافه اوزاقده بولنیورز مشارالیه حضرتلری بویله کلیتلی دشمن عسکرینه تصادفزی بیله‌مزلر اکر مناسب اولور ایسه ایچکزدن بری کیدوب سریعاً ابوعبیده حضرتلرینه کیفیتی اخبار ایتسونکه اخوان مسلمیندن برفرقه ایله بزه امداد یتشدیره

شرحبیل رضی الله عنه (فتوح الشام)

(امابعد)

ای ناس صبر وثبات ایکی عسکردرکه انلره غلبه ممکن ومتصور دکلدر بو برحیف واسف کونیدر اصحاب

رسول اللهی ید اعدایه ترك ایتدکدن صکره مروت وعاطفتکزدن وغیرت دینیه کزدن کندو کزده نه کوره بیلورسکز اویله ایسه انلری تخلیصه سعی ایدیکز والله تعالی حضرتلرندن قورقکزکه مصیر ومرجعکز اودر.

وبونی بویله بیلکزکه اشیای نفیسه یی ترك انجق انفس خبیثه یه لایق وسزادر.

سزجه تحقق ایتدیمی که دنیافانی وآخرت دارنعیم وباقی در بیلزمیسکزکه نیچه ارواح واشباح بودنیای فانیدن دار آخرته انتقال ایتدی البته برکون اوله جقدر ترك ماسوا ایدیله جکدر دنیانك مدتی غایت آزدر اویله ایسه معاشر ارواحی تزییده سعی ایدیکز چونکه اوان رحلت تقرب ایتدی وسزك سفرکز واقعا شاق ومحتاج زادورفاقدر هرنه ایسه تحمل ومصابرت ایلیکز (ان الله مع الصابرین)

عیاض ابن غنم رضی الله عنه (فتوح الشام)

فصل ثانی

(نطق)

نطق سامعینك عرق حیتلرینی تحریك وتهیج و یابرشیئه

ترغیب و یابرشیدن ترهیب وتنفیر ایچون فصیح و بلیغ برذات طرفندن ایراد اولنان کلامدر.

نطق دخی مقدمات یقینیه ومقبوله ومظنونه دن ترتیب وتنظیم اولنان برنوع خطبه اولوب مقتضای حال واعتبار مناسبه کوره تنوع ایدر مثلا نطق دیکلمك ایچون تحشد ایدن برجمعیت عظیمه ده سامعینك زیاده سیله دقت و بصیرتلرینی جالب اولمق ایچون مقدماتی جواهر علمیه وتزیینات بدیعه ایله مزین وموشح وافکار عالیه دن منبعث برچوق معانی وحقایق ایله مرشح ایدیلور بومثللو مقدماته (مقدمات یقینیه) دینور بعض کره حقیقت حاله سامعینك اطلاعی فتور ونفرتلرینی مؤدی اولمسون دیو اخداع واغفال ایچون حیله شرعیه ودسایس عقلیه ایله موشح یالکز مقدمات ظنیه لردن ترتیب و تنظیم اولنورکه بومثللو مقدماته (مقدمهٔ خادعه) دینورکه بونکده عباره سی عادی ایله بسیط بیننده برفکر ایله تصویراولنان کلام رقت ولطافت ونزاکت وظرافت صفتلرندن بریله و یاجمله سیله متصف اولور و بعض کره ده مقدمات مقبوله دن ترتیب اولنورکه بوده نطقك فوائدینك قلتی ومدلولی اولان مبحثك واضحیتی وسامعینك اولقدر

نامساعد بولنمامسی جهتله سوء تأثیردن احتراز اولنه میه جق
محلده کان ساده برقریحه دن سنوح ایتمش کبی معانی
ومقاصدی تزیینات لفظیه وتخیلات شاعرانه دنبری
اولدیغی حالده صرف حقیقت وواقعه مطابق صورتده
عبارهٔ بسیطه ایله ایراد اولنور بعض کره تهییج افکار
وتحریك اذهان ایچون انفعالات نفسانیه یی مظهر
حرکتله سامعینده دخی انفعالات نفسانیه اظهار
ایده جك صورتده بر طاقم شدت وحدت کلام ایله ایراد
اولنور بوکه (مقدمات مهیجه) اطلاق اولنور .

(شدت کلام) افکار وتخیلات شدیده ایله نکات مؤثره نك
کلامده حسن امتزاجنه دینورکه بوده حس وفکری
کمال قوت ایله افاده وحسیات متراکمه دن منبعث معنالری
آز کلمه لره ادراجله اولور .

(حدت کلام) حسیاتك سرعتله حرکت وقوهٔ خیالیه نك
حس سریع ایله لفظده امتزاجیله متکلمی بیحضور ایدرك
ظهور ایدن کلامه دینورکه بومثللو حدتلی کلامی ایراد ایدن
کسه نك تکلمنده طیش وخفت وحرکتنده بطش وقوت
مشاهده اولنور .

ایراد نطقدن بکلنیلان نتیجه ومقصد همان اك زیاده نطق

ایدن ذاتك تقریر و بیانندن آلنه بیلور تقریر وبیان کوزل
وشرائطنه موافق اولنجه نطق ایدن ذات سامعینی متحیر
قیلار اغفال ایدر جلب ایدر مرامنه سوق ایدر بالعکس
نطق ایدن ذات تقریر وبیانه موفق اولمز ایسه سامعینی
کندوسنی لا ابالیانه دیکارلر ونتیجه ده حصولپذیر اولمز
تقریر کوزل اولمقچون اولا مقصد کوزلجه دوشینمك ویاقلمه
آلنمق وسامعینه وفائده سی اولمیان افکار عقیمه قاله النمامق
ایله اولور نطق سویلندکده سامعینك ایشیده جکاری
وجهله سویلنمك ومخاطبی تهییج ومتحیر قیله جق صورتله
لطافت ومتانتله افاده ایدلمك لازمدر .

سامعینه نطق سهولتله وتمامیتله ایشتدیرمکیچون درت
شرط واردر بری صدانك درجهٔ مطلوبه ده قوتلی
اولمسی ایکنجی کلمات بر برندن فرق وتمییز اولهجق
درجه ده آغیر سویلنملی اوچنجی کلامك وقف اولنه جق
وطوره جق یرلرینه رعایت ایدیلمیدر .

بوسببدنناشی بعض کسه لر سویلنه جك نطق غایت
بلیغانه قلمه آلمق اصولنی بیلورلرده سویلك اصولنی بیلمزلر
چونکه انسان ایچون فصاحت و بلاغتله سوز سویلك
وشرطنه موافق نطق ایتمك برهدیهٔ مخصوصهٔ الهیه در .

ايراد نطق بش شيله حصولپذير اولور بری صدانك قوتلی وطولقين اولمسيله ايكنجی نطقده ذكر اولنان كلمه‌لر كندولرينه مخصوص برصدا وحركتله بيان اولنمسيله اولور اكر بويله اولمازايسه نطق بارد اولدقدنبشقه مآلده اكسوك قالور اوچنجی تراكيب كلاميه‌نك تنوع واختلافی نسبتنده رفع صوت اولنمسيله وصدانك تيز و پستلكی مقامنه كوره اويدير لمسيله ونطقك اجزاء مختلفه‌لری فرق وتمييز اولنمق ايچون ايجابی حالنده وقف ايدلمسيله اولور .

وقفك ايكی نوعی واردر برصدانك تفريق وتمييزينه خدمت واعانه ايدركه بو نوع وقف افكار مهمه عقيبنده ايديله‌رك سامعك بر مدت دقت نظرينی فكر مذكور اوزرينه جلب وحصر ايتديرر وديكری ايسه برفكر مخصوصدن بحث ايدن كلامك انسجام وسلاستنه لكنت وركاكت كلمكسزين اجزای مختلفه سنك قطع اولنمسيدركه بونك موقعيده سائقه طبيعتدر بشنجی نطق ايدن ذات حسياتنی ايما ايچون وجودنده حركت پيدا اولمسيله اولور زيرا هيچ برحس يوقدركه اكا مخصوص بر حركت اولمسون .

(مثال)

(نطق)

ای فتيان عرب ايشته دشمنلرکز هنكام غفلتكزده سزه هجوم ايديورلر انلرده سزك كبی عرب‌در بوساعت الله عندنده وقتلرك افضلی وساعتلرك اك اهميتليسيدر .
امدی قلبكزه قوت وعزمكزه متانت ويرك وخوف اوزره اولميك معلومكزدركه رسولمز صلی الله عليه وسلم حضرتلری (الجنة تحت ظلال السيوف) بيورديلر وكندی قلتكز ايله برابر دشمنك كثرتنه باقيك چونكه واجب تعالی حضرتلری قرآن كريمنده (كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله) والله مع الصابرين بيورديلر .
(ضرار بن الازور رضی الله عنه) ترجمه فتوح الشام

(نطق)

هرملت ودولتك درجات مدنيتلری افرادينك صناعت وتجارت ويسار وثروتلری ايله متناسباً كيتمكده‌در .
صناعت نفيسه ايله تجارت صحيحه وابستهٔ علم ومعرفت وعلم ومعرفت ايسه مرهون تسهيل اسباب تحصيليه‌در

اگرچه دولت علیهٔ ابدی الدوامك تأسیسندن بری هر نوع فنون عالیه‌نك محل تحصیلی مدارس اولوب وبو مدارسدن پك بیوك عالملر یتشمکده ایسه‌ده لکن تحصیل ثروتك مابه القوامی اولان فنون نافعه‌نك محل تحصیلیده مکاتب اولدیغی بی اشتباهدر .

بوکون اوروپا اهالیسنده مشهود مز اولان صنعت وتجارت ویسار وثروت هب بومکاتبدن چیقان اصحاب معرفتك همتلری ایله میدانه کلمکده‌در .

ولی نعمت بیمنتمز پادشاه معارف کستر افندمز حضرتلری برچوق فداکارلقلر ایله بوکون اوروپا مکتبلرینه معادل ممالکنك هر طرفنده مکتبلر تأسیس وبنا بیورمش وحالا دخی بر طرفدن بنا اولنمقده در .

ای ابنای وطنك کنجلری سزه جدی وحقیقی اوله‌رق بیان ایدرمکه سن کماله وصولکزده جاهل اولنلرکز پنجهٔ فقر و مسکنته دوچار و انواع ضرورته کرفتار اوله‌جقلردر چونکه شمدی عصر و زمان جهلادن یوز چویرمکده اولدیغی صورت بداهتده کورلمکه باشلادی بوسوزمزله والده‌ینکزدخی اوزرکزه نظر دقتلرینی جلب ایدرز اولاده رحم وشفقت انلره تحصیل علم ومعرفت ایتدیرمکدر .

لله الحمد والمنه سایهٔ شاهانه‌ده هرنوع مکتبلر کشاده واسباب تحصیلیه مهیا وآماده‌در اوقویوب یازمنك محسناتندن بحث ایده‌جك اولسق برقاچ جلد کتاب ترتیبنه محتاج اولدیغندن یالکز بوآتیده کی سوزلرله اکتفا ایدرز

تحصیل علم و معرفتده قصور ایدنلر واصل سر منزل سعادت اوله‌مازلر چونکه اعتبار عمومی بی قزانانلر وهر مجالس ومحافلده تصدر ایدنلر ونامنی حسن شهرتله براقوب کیدنلر و ایام ضرورتلرنده استحصال حوایجه موفق اولمغله نفسلرینی سفالت ومذلتدن قورتارانلر واختراع وایجاده موفق اولنلر ونجه نیجه فیوضات وغلبه‌یه نائل اولنلر هب اوقویوب یازمق بیلنلردر .

(مثال دیکر)

فرانسه‌ده معارفك ترقی انتشاری متوفی اوچنجی ناپولئونك وفاتنده فرانسه اوروپانك مکتب عرفانی منزله‌سنه وارمش ایکن بوکونکی کونده اهالیدن یازمق واوقومق بیلمیانلرك بولنیشنه اسف ایتمك دخی الدن کلمیور چونکه معارفك تعمیمی مکاتب صبیانیه‌یی اصلاح ایدر دیه‌م زیرا مکاتب مذکوره‌نك قابل اصلاح برجهتی اولمیوب انجق اصول

قدیمه یه دوامه منوط بولنمشدر که اکثر مکتبلر اصول
مذکوره یی ترك ایله هربری بریوله کیتمکده در .
فرانسه نك اوروپا ایله مناسباتنه کلنجه فرانسه نك مستقبلده کی
مسلك سلامتی ایچون اوروپا دولت ویاحکومتلرندن هیچ
برینه مداخله ایتمیه رك محضا کندی سعادت و سلامتنی
تفکردن بشقه برطریق یوقدر ایشته فرانسه طریق
مذکوره سالك اولدیغی مدتجه اوروپانك مرحمت
وشفقتنی جلب ایله کندی یه برچوقده طرفدار پیدا
ایده جکنه اصلا شبهه یوقدر هرملکك اسباب سلامتندن
اولان آسایش خصوصی ایسه فرانسه ده کون بکون
اساسلشمقده اولدیغندن اهالی بیننده دخی امنیت قدیمه نك
آغیر آغیر ظهوری کورلمکده در ..... الخ موسیو تیر)

(نطق)

مدت مدیده دنبری (لوددربی) ایله برلکده خدمت دولتده
رفاقت ایدرك محبت ذاتیه سنه مظهریت حاصل ایتمش
ایدم لورد دربی مملکتجه اهمیتی درکار اولان مطالعاتی
زاکتی حسبیله برطرف ایتمش اولان برذاتدر بن دخی سوء
ملاحظه یه بناء ایضاحاته کیریشمك ایسته مم فقط یاکاش
معلوماتدن چوق مضرت حاصل اوله جغی جهتله

قونفرهنك اجتماع ایتمیه جکی اعتقادینه مبنی انکلتره دولتنك
محافظه سی تدابیرینی کورمش وقوهٔ احتیاطیه نك احضاری
ضمننده پارلمنتونك رأینه مراجعت اولنمسنه قرار ویرمش
ایدم وقرالیچه حضرتلرینك لورد دربینك استعفاسنی
قبول بیورملرندن طولایی متأسف اولدم ایسه ده مشار
الیهك اقتدار وعظمتنه مدار اوله جغنه ده شبهه ایتم .
(بیقونسفلد)

(مثال)

عسکرلر

اولومده پریشان اولان اوستریا عسکرینك انتقامنی آلمق
اوزره شمدیده اوزریکزه روسیه عسکری کلیور . بونلر
(هولیرون) قصبه سنده اوروب طاغتدیکز وشوراده
بوراده تعقیب ایدوب طوردیغکز اومعهود عسکرلردر .
سزك تحت ضبطکزده بولنان مواقعی دشمنك استردادی
متصور دکلدر . دشمن اشاغی اینوب صاغ قولمزك اوستنی
کسه جك اولدیغی حالده بزدخی حسب الموقع کندوسنی
یاندن اوررز .
عسکرلر طابورلریکزه بن کندم قوماندا ایده جکم متخلق
اولدیغکز شجاعت ومتانتله دشمن طابورلرینی منهزم

وپریشان ایتدیکگز حالده اوزاقده طوره جغم لکن ظفر وفتوحاتگز بردقیقه شبهه ده قالور ایسه ایمپراطوریکزی الك شدید آتش ایچنده کوره جکسگز .

شوکون فرانسز پیاده لرینك ناموسی دیمکدر فتوحاتك تأخر وتداخلنی هیچ بروجهله تجویز ایتمم یاره لولری طاشیق وسیله سیله صاقن کسه صف حربدن طیشارو چقمسون وهرنفری انکابتره آچه سیله اوزرمزه قیام ایدن ووطن وملتمزه خصم دائمی اولان دشمنلرك مقهوروبرباد اوله جقلری کونك بوکون اولدیغنی درخاطر ایتسون اشته شوفتوحات ایله امید ایدرمکه سفر دخی ختام بوله رق بزلرده قشله لرمزه چکلورز وفرانسه دن کلان یکی عسکرله برلشوب ملتمزه وشان وشرفزه سزا بر مصالحه حاضر ایده بیلیرز .

برنجی ناپولئون
مبانئ انشا

(مثال دیکر)

عسکرلر بیلورم شمدی صیرتگز چبلاق وقارنکز آچدر شو یاچین قیالر آراسنده ابرازایتدیکگز حمیت وجسارت وسزدن مشهود اولان تحمل ومصابرت صحیحاً حیرت

افزای عقولدر لکن نه چاره که ارتقای شان وشرفکزه شوآنه دك دها بردخل واعانتی اوله مدی .

شمدی سزی جهانك الك منبت صحرالرینه کوتوریورم ید تملکگزه زنکین ومالدار ایالتلربیوك ومتین بلده لرکچه جکدر شان وشهرت وثروتی اورالرده بوله جقسگز .

برنجی ناپولئون
مبانئ انشا

باب ثامن

(توصیفات)

توصیف اشیایی تجسم ایتدیرر صورتده تصویر دیمکدر برشی توصیف اولندیغی زمان اولدرجه صحیح وثابت وطبیعی تصویر اولنمیدرکه سامعه آنی ایشتمك ویا اوقومقله کورمك درجه سندن زیاده معلومات یقینیه حاصل اوله توصیف اولنه جق شی التی قسمدر بری انسان ویاحیوانك شکل وشمایلنی توصیفدر .

(مثال)

عصبی المزاج اورته بویلی چهره سی طاتلی اولمقله برابر

جسارتنی ماوی کوزلرینك پارلاقلغی ارسلانه یاقیشر بر
شجاعته مالك بولندیغنی وبرونك طوغرولغی آرزوسنده
ثباتله استحصال مقصد اغورنده هر زحمته تحملنی اشعار
واکلی اولدیغی حالده زماندن اول بورشمش اولان آلنی
زکا وفطنتنی ایما ایلر ایدی اوجلری آزاجق بوکلمش
اولان واوزرنده خندهٔ استهزا اکسك اولیان دوداقلرندن
علم قیافته آشنا اولنلر کثرت مصائبدن حاصل اولمه بر
تأثیرسزلك کوررلر ایدی .

٢ بر محل ویا سرای ویا بر شهرك توصیفیدر .

(مثال توصیف محل)

تختگاه سلطنتك آق دکزه قارشو اغیاره سد اولنمش
بر باب آهنینی دینلمکه شایان اولان قلعهٔ سلطانیه بوغازندن
کیریلور و بر ساعت قدر دها بری کانورسه قدرتدن
نمونهٔ لطافت اولمق ایچون یاپلمش بر حوض بهشتی کوریلور
انسان برقاچ کون اودریای صفانك کنارنده تماشای طبیعت
ایتملیدرکه خزینهٔ بدایعنك ابذالنده فیاض قدرتك نه کریم
اولدیغنه ذهننده بر مطالعه حاصل ایده بیلسون اکثر
کونلرده وقتاکه اخشام تقرب ایدر باد شمال ایله هوای

جنوبی بر برینك آغوش وفاسندن قوپارق هر بری دنیانك
برکوشه سندن غروب ایله مملکتنك الك عاشقانه برسیرانکاهی
اولان اوزمین بی مثالی موعد وصال انلمش ایکی نازنین معانقه یه
باشلارلر اوقدر آهسته حرکت ایدرلرکه تنفسلری بر برینك
کل جمالنی صولدیرر و صدای پالری اغیاره افشای
راز ایدر اندیشه سنده درلر ظن اولنور باد شماله جلوکاه
اولان صولرك امواجی او قدر کوچیلور و شمسك
ضیاسی او قدر پاره پار طاغیلرکه زمینه بر براق آینه
فرش ایدلمش دنیله بیلیر پویراز کذرکاهی اولان یرلرك
بعضکره اوته سنه بریسنه لدوس طوقنور یوللر آچارکه
سروسمیندن فرق اولنماز لدوس اوغراغی اولان
طرفلرك بعض وقت اوته سندن بریسندن پویراز کچر شنلکلر
حاصل ایدر هوا ده برابر بهاری پاره لنه رك دکزه دوکلمش
قیاس اولنور خورشید منور عظمت و سلطنتله آفاقه
جواهر فشان اولهرق افقك منتهاسنه کلنجه اطراف
مغربی طولاشان بلوطلرك حاصل ایتدیکی نوره غرق
اولمش رنکار نه قوس قزحده نه نکین الماسده نه ازهار
بهاریه ده نه مرغان هندیده کورلمك احتمالی واردر
بر طرفی غایت آچیق بنفشه و بر طرفی غایت قویو علو

رنکنه غرق اولمش و یاخود برجهتی آتشین آلدن باشلایه رق طبقه طبقه پنبه ترنجی و قاون ایچی رنکلرینك قرق اللی درجه قویولغندن آچیقلقه واچیقلقدن قـویولغنه انتقال ایدرك نهایت قناریه صاریسنده قرار و یرمش و یاخـود دنیاده نه‌قدر پارلاق رنك وار ایسه اچیقلقده قویولقده قابل اولدقلری درجاتك هیچ بری خارجنده قالمامق اوزره عمومنی جمع ایتمش بیك درلو ملـون بلوطر دقیقه دقیقه رنکلرینی بر لطافتدن بر بدیعه‌یه تحویل ایدرك آهسـته آهسته افاقی سـیر ایتمکه باشـلارلر بر صورتده که یالکز دکزده دکل طاغلرده بیله شکلیله لونیله عکسلری مشاهده اولنور بوعکسلر ایسه دائما بربرینه انعطاف ایدرك غالبا باد شمال ایله باد جنوبك خفت و غلظتجه اولان تفاوتی دخی هواده طبقات و طبقاتده بالطبع آینه لکنه استعداد حاصـل ایلدیکندن سطح مادن اوج هـوایه قدر دائما تغیرده دائما تلونده برنور عالمی حاصل اولورکه تصویرینه دکل تصویرینه دخی امکان یوقدر . (کمال)

(مثال دیکر)

بوراسی برشهرستان آسایش مقدر بوراسی دار الامان

فضیلتدر بوراسی افتاب قدر وعظمتك زوال بولدیغی یردر بوراسی برعد التخـانهٔ سرمدیدرکه درونده برزوالی (پاریا) ایله پادشاه همحالدر دیه‌رك موتی تمنی ایدرایدم . (کلبهٔ هندی)

(مثال دیکر)

عربه‌دیك بر یقوشـدن قورقنج منظره‌لی بر بوغازه کیتمکه باشـلادی بو بوغاز ایکی یوکسك سلسلهٔ جبالك بربرینه یقلشمسندن متشکل اولوب ارادن جریان ایدن ایرماقلریشیل یاپراقلی اشجارله محاط ایدی ولطیف لطیف اسن روزکار واسطه سیله ازهار کونا کوندن کوزل قوقولرده انتشار ایتمکده ایدی .

(٣) وقتك توصیفیدر (مثالی) کوك یوزینه باقلنجه ایکی مرتفع ذروه اراسندن غروب ایتمك اوزره بولنان کونشك شعاعیله قرمزیلنمش برافق منظور اولور ایدی

کونش غروب ایتـدکدنصکره جانب شرقه امالهٔ نظر امعان ایتدکجه مرغ بالا پرواز خیـالم آن بآن پیرایه بخش افق طلوع اولان اخترانی فضای افلاکه طوغری تعقیب ایلیوب وقتاکه مشـاطهٔ شفق بوعرایس نجومك جاذبهٔ

لطیف ودائمی یه مظهر اولان چهرهٔ منورلرینه کلکونه سای زیب ورونق اولدی پیشکاه عالم ملکوته واردم ظن ایدر ایدم

فقط آفتاب پرتونثار شواهق قباب معابدی پوشیدهٔ زرین قبای انوار ایتدیکی کبی مجمع انامدن سایه‌وار فرار ایله قیرده براغاج سایه‌سنده اوتورر وقوشلرك نغمات جانفزاسنی دکایه دکایه اویوردم. (کلبهٔ هندی)

(٤) برشخصك فضائل ونقایصنك توصیفیدر .

(توصیف فضائل)

امیر مجاهد تاتارك اردوکاه غلبه ودارا شرك تعصبی اولان ماوراء النهر طرفلرنده سکز طقوز آی ایچنده عزت شریعتی قدماء اسلامك آثار بدیعه‌سندن معدود اوله‌جق بر شعشعهٔ اقبال ایله اعلا ایلدی .

فقط دائما نظری ینه خراسان و کرمان طرفلرنده ایدی چونکه اورالر اسلام غلبه لکنجه سائر یرلره مرجع اولدیغی کبی حکمداری اولان شهزاده غازان دخی صباوتدن شبابه انتقال ایدنجه اولاد جنکیز اراسنده درایت و کفایتده فوق العاده بر امتیاز حاصل ایتمش و بیاغی

(جنکیز) و (اوکتای) زمانلرینك اتحاد واداره وغلبهٔ مطلقه‌سنی اعاده‌یه بر قابلیت کوسترمکده بولنمش ایدی .

تعلیم ادبیات (کمال)

(توصیف رزائل)

النمدن یازو کلمز وکتابته عقلی ایرمز بر طاقم لافزن سفها واردرکه تنفس اوطه‌لرینی محله‌قهوه‌خانه‌لرینه دوندیروب صباحدن اقشامه قدر اوراده ارام ایله بر طاقم سفسطه آمیز ومغلطه انکیز بوش بوغازلقلر ایله مسامع نازکهٔ خلفای کتابی تصدیع وتعجیز ایتمکده‌درلر ایشته بو مقوله بر طاقم آج کوزلی طون سوزلی حدینی بیلمز فصال و بی ادب والندن برشی کلمز اشخاص مضرت اختصاص ایله کوریشمك موجب ندامتدر .

(ادبیات کتابت)

(مثال)

سکا کلنجه بکا تصادف ایتدیکك زمان مأیوسیتك تصویر ذی روحی ایدك محزون ایدك مضطرب ایدك حیاتدن

امیددن فراغت ایتمش ایدك یوزنده نه برخیال ونه‌ده امید اماره‌سی وار ایدی .

(٥) برحال — و یاخود بر امرك توصیفیدر .

(مثال)

بو آدمك حالنه بر اهل دقت تعمیق نظر ایدرسه مطلقا اکلار ایدیکه مدت مدیده امیدایتمش صکره اضطراب چکمش و اغلامش اولدیغی حالده شمدی هر شیدن امیدینی کسمش .

(مثال توصیف امر)

مسعودیت مدنیه خیاللری نهایت الامر بویله بر حس ندامت وپشیمانی‌یه نصل وسعت ویرمزکه یوزلرجه‌سنه‌ده حاصل ایلدیکی معموریت اوزرینه غبطه بخشای انام اولان بر شهر عظیمك چند ساعت ظرفنده یانغین یرینه دوندیکی کوریلیور قرق بیلده مکملیت بشریه‌سی حصوله کلان برانسان کاملك بش پاره‌لك برقورشون ایله دورلدیکی وهمده بیکلرجه‌سی برآنده یره سریلدیکی نظر حیرتله مشاهده اولنیور .

جنك ! .

بادئ امرده اویله مقدس برشی‌که قدسیتنك وجدانجه ملاطفه وموازنه‌سی یورکده برقاینار قانك جریانی حس ایتدیریبور اویله یا ! مسعودیتمزه کوز دیکن حاسدلری سائقهٔ حسدله تشبث ایده‌جکلری تخریبدن منع ایچون ایجاد اولنمش برایشدر

فقط جنك ! . . .

نه مستکره شی طول امل وغلبهٔ حسد و سوق غرضله نوعیت‌بشریه‌سنه مخصوص اولان ملکیتی ملعنت‌عفریتانه‌یه تحویل ایلیان انسانلری هدف حرکت ملعونانه‌سنه ایصال ایلیان شهراه دخی جنك دیه بادئ امرده تقدیس ایلدیکمز برکیفیت دکلیدر ؟ . . . . . الخ احمد مدحت افندی

(٦) بروقعه‌نك کوزاوکنده وقوع بولورکبی توصیفیدر .

(مثال)

قلعه‌دن آتیلان طوپ دهشت نشان اعدایه شراره فشان اولوب کروه کروه نیرانه کوندردی صیت‌وصدای‌جنك آوران و های های هوی ارباب طغیان و آوازهٔ طبل ونفیرو و شعشعهٔ شمشیر و تیر و صاعقهٔ طوپ و تفنك ونعرهٔ اهل جنك بر مرتبه‌یه واردیکه زمین وآسمان لرزان اولوب (ع) صناس قوپدی اولیرده قیامت (نعیما)

خیالی اولان توصیف اوراح وقلوبه تأثیری غایت شدتلیدر شویله که عادتا هواسی تعطیل و روحی تهییج ایدر .

توصیات مخیله تزیینات کلامیه‌نك جمله‌سنی قابل ومساعد اولور قاندیکه تزیینات کلامیه‌ده تشبیهات ومجازات واستعارات موقعنده استعمال اولنور ایسه غایت پارلاق و یاقشقلی اولور چونکه موقعنده ایراد اولنان تشبیه‌ومجاز و استعاره بر کتاب و یا تحریراتك ترکیبنده اولان حلاوت و لطافتی تزید ایدر بولسز و وجهسز اولنجه بعضکره بررساله‌یی صددن چیقاروب سبك و شیوه‌سنی مختل ایدر .

(توصیف اشیاده) تصورات خیالیه‌نك نیجه طریقلری واردر از جمله بلغای ادبانك لنکتة کلامی ظاهر مقتضای حاله مخالف اخراج ایتمکی قبیلندن اولهرق قابل خطاب اولمیان اموات وجماداتی قوهٔ خیالنده تجسم وتشخص ایتدیررك ندا و یااستفهام مکرراً ایله انطاق ایتمك و یاتجرید طریقیله کندی روحنه وذکری سبقت ایتمیان برانسانه و یابرقومه خطاب ایله انطاق ایدر .

نکتهٔ مذکوره ایسه متکلم حسیاتنك تبلیغنده مخاطبك مؤدای کلامه قوه شوقیه‌سنی تهییج برله استماع واصغاسنه

القای سمع دقت ایدوب تحیر وتعجب ویارحم وشفقت و یاباًس ونفرتنه بادی اولمسی کیفیتلریدر .

(مثال)

ای عالی وجسیم طاغلر ! سزی بو اساس اوزرینه کیم وضع ایلدی ذروه‌کزی بلوطلردن کیم ترفیع ایتدی سزی یشیل اورمانلر ، میوه‌لر ، اغاجلر رنکارنك ومفید نباتاتوکوزل چیچکلر ایله کیم تزیین ایلدی ؟ وذروه‌کزی قار و بوزلرله ستر ایدوب درونکزدن نبعان وارضی ترتیب ومحصولدار ایدن صولری جریان ایتدیرن وفیض و برکتی هرطرفه نشر ایدن وعظمتلی نهرلری وجوده کتیرن کیمدر ؟

صحرالرك کوزل چیچکلری سزه بو خارق العاده زینتلری کیم ویردی ؟ بر پارچه طوپراق ، برقاچ طامله صو بونشاط انکیز لطافتکزی نصل حصوله کتیردی بزی تعطیر واحیا ایدن عطریات وکوزلریمزه فروزن واصلا تقلید قبول ایتمیان بو پارلاق رنکلر نردن کلیور ؟ قره‌ده دریاده ساکن اولان مخلوقات وجود و بنیه‌کزدن

ومحیر عقول ونوعیتکزه مخصوص سوق طبیعتکزدن طولایی کیمه منتدارسکز؟ (انوار ذکا)

(مثال دیکر)

ای قوجه فاریسیوس! سنك ایچون براثر بد بختی اوله‌رق سکا اعادهٔ حیات اولنوبده وقتیله تهلکه‌دن تخلیص ایلدیکك وکافهٔ مظفریاتدن زیاده شرف نامکله مشرف ایتدکك رومانك شمدیکی منظره‌سنی کورسه ایدك روح معالی سنوحك عجبا نه‌مطالعه‌ده بولنور ایدی؟

البته شو وجهله فریاد ایدر ایدی (یامستعان وقتیله فضائل اخلاقه مسکن اولان اوسقف کیاه بسته وکاشانهٔ ساده‌لر نره‌یه کیتدی؟ رومانك سادکیٔ احوالی یرینه قائم اولان بوزینت منحوسه ندر؟

بوشیوهٔ غرابتنمای لسان ندر؟

بواطوار نسا پسندانه ندر؟

بو هیکلر بو لوحه‌لر بو بنالر نه دیمك اوله‌جق؟

ای بی شعورلر ندر بو یاپدیغکز؟ (فضایل اخلاق)

سعیدبك افندی

(کذا)

ای حکمیات بیهوده‌نك عار وشنارینی الی الابد انظار عالمیانه عرض ایدن اسپارته برط فدن فنون نفیسه دلالتیله مساوی آتنه‌یه ورود ودیکرطرفدن برمتغلب شاه شعرانك آثارینی جمع ایتمکه بذل مجهود ایتمکده ایکن سن فنون ایله متفننلری وعلوم ایله عالملری بابکدن مطرود ایدیورایدك.

(کذا)

ای زمام داران حکومت استعداد وقابلیته ابراز محبت وتربیهٔ استعداده چالیشانلری مظهر حمایه وصحابت ایدیکز ای تربیه‌لی اقوام انلری التزام ایلیکز.

(مثال دیکر)

کیمسین؟ نره‌دن کلیورسین؟ نه یاپه‌جقسین؟ ونه اوله‌جقسین؟ بو برسؤالدرکه عالمده اولان موجوداتك قنغیسندن سؤال اولنورسه جوابه مقتدر اوله‌مز.

نباتاته قنغی فضیلت سزه نشو ونما ویردی؟ وبونجه زواهر وریاحینی نصل عرصهٔ ظهوره کتوردکز دیو

سؤال ایلدم اوقوهٔ ربانیه ایله نشو و نما بولمش ابکم وبی شعور اولان موجودات بنم شو بیهوده اولان سؤالمی جوابسز براقدیلر .

حیواناتده نباتاتدن زیاده اوله‌رق حس وحرکت و یکدیکرلری ایله موانستلرینی کوروب انلردن دخی بو کیفیتی سؤال ایلدم انلرده نباتات کبی بنی جهالت اصلیه‌م اوزره ابقا ایتدیلر . (مقالة العرفادن)

وولترك مقاله‌سی

(مثال توصیف وقت ومحل)

(خرابات — تدمر)

آفتاب جهانتاب هنوز غروب ایدوب دها آثاری برعصابهٔ کلکون شکلنده اوزاق سوریه طاغلری افقنده کورینور ایدی وبدر تابان جانب شرقیده فرات ساحل مسطحنده برزمین نیلکون اوزرنده عرض دیدار پر انوار ایدر ایدی کوك یوزی صاف وبراق وهوا ساکن ولطیف ایدی کوندزك رونق واپسینی دهشت ظلامی تعدیل و کیجه‌نك طراوت نوظهوری حرارت زمینی تسکین ایدر ایدی خیمه نشینان اعراب بادیه پیمای رعی اولان دوه‌لرینی جمع ایتمشلر

ایدی ارتق دیدهٔ نظارکان صحرای ملسای سنجابی رنك اوزرنده هیچ برحرکت کوره‌میوب اول ریکستان بی پایانی پرسکون سراسر استیعاب ایتمش ایدی یالکز کاه وبیکاه بعض کیجه قوشلرك وچقالارك اصوات موحشه‌لری سامعه خراش اولور ایدی کوللکه‌لر کتدکجه اوزایوب چوق کچمدین قراکولق باصدی ارتق کوزلرم بیاض دیرکلر ودیوارلر قرالتیسمدن بشقه برشی فرق ایتمز اولدی بو ایسمسز یربوسسز اخشام وبوتماشا کاه احتشام بکا باعث حیرت واستغراق اولدی خاك ایله یکسان اولمش برسواد اعظم مشاهده‌سی وازمنهٔ سابقه ملاحظه‌سی وشمدیکی حالك اکا مقایسه‌سی نیجه افکار عمیقه‌یی داعی اولدی شوحالده بر دیرك کرسیسی اوزرینه اوتوردم ودیرسکمی دیزمه وباشمی المه طیایه‌رق کاه چول طرفنه وکاه خرابه‌لره امالهٔ انظار ایدرك درین درین خیاللره طالدم .

دیردم که بورامی وقتیله معمور برشهر ایدی برقوی دولتك پایتختی ایدی شمدی بویله فرد افریده‌دن خالی اولان یرلرده برزمان نیجه بیك اهالی وار ایدی شوتنها یوللرده ازدحام اوزره آمد شد ایدرلر ایدی . محلهٔ خاموشاندن نشان ویرن بومحللرده صدای حرف وصنایع ونعرهٔ شوق وشادی

عیوقه چیقار ایدی بو یغین یغین طوران مرمرلر عالی
سرایلر تشکیل ایدردی وبوسرنکون اولان ستونلر معابد
وهیاکله زینت واحتشام ویررردی بویقلمش ایوانلر مجمع
ناس اولان میدانلرك بقیه سیدر بریده کیمیسی وظایف محترمهٔ
دینیه لرینك ایفاسیچون کیمیسی اسباب معیشتلرینك تدارکی
ایچون بر چوق خلق اقین اقین کیدردی اوته ده اسباب
تمتع وکامرانیدن اولان صنایع هراقلیمك محصولاتنی جلب
ایدوب صور فیرفیری [*] چین اپیلکیله کشمیر شالاری
کردستان قالیچه لریله وبالطبع کهرباسی عربستان اینجوسی
ایله وعطریاتیله مبادله ایدیلور ایدی شمدیکی حالده بو بلدهٔ
جسیمه دن باقی قلان برویرانهٔ وحشت خیز وبر سلطنت
قوی شوکتك بقیه سی برخیال ملال انکیزدر بوکمرلرك
التنده های وهولرله اولان تك وپولر خلوت امواته منقلب
اولمش مزارستانه مخصوص اولان سکون وسکوت
ازدحامکاه انام اولان میدانلرك کورلدیلری مقامنه قائم اولمش
تجارتکاه اولان برشهر شهیرك ثروت وسامانی برقفر دهشت

[*] صور سوریه ساحلنده الیوم دخی موجود وینه بواسم ایله
معروف برشهر • فیرفیر بنفشه یه مائل برنوع قرمزی بویادرکه
قدما البسهٔ فاخره لرینی بونکله بویارلر ایدی •

فرمایه تحول ایتمش .....
..... الخ

(وولنه) ترجمهٔ منیف پاشا

(مثال توضیف حال)

پروسیا قرالرندن ایکنجی (فره دریق) که کبرسن جهتیله دکل
حکمةً ودرایةً حائز اولدیغی عظمت سبیله (بیوك)
لقبیله شهرتشعار برحکمدار فضائل دثار ایدی کندیسی
معارف ومعالی یه طالب ودائما ارباب حکمت وعرفان ایله
همبزم ومصاحب اولمسندن بیوك لقبیله برابر (حکمدار
حکیم) عنوانینی دخی احراز ایلمشدر •

دور حکومتنده پروسیا دولتنك اقبال واستقبالنی داعی
برچوق مؤسسات نافعه وبدیعه یه ساعی اولمش وازجمله
دللرده داستان اولان بوکونکی قدرت عسکریه سنك
نظاماتنی بالذات کندی اقدام اجتهادکارانه سیله زمانینده
وضع ایلمشدر

بیوك فره دریقك علومه وعلمایه اولان رغبتی مغلوب
عشق وهوا اولان برنوجوانك بردلربایه اولان ابتلاسندن
افزون اولمغله سرایینی انجمن علوم ومعارف حالنه کتیرمش

وزماننده فضل و حکمتله اشتهار ایتمش ذواتی وباخصوص فرانسه‌نك اعاظم ادب وعرفانی انواع تلطیفات وعنایات ایله برلینه جلب وجمع ایتمکله ذوق وحظی لیل ونهار آنلرله ترتیب بزم دانشدن عبارت بولنمش ایدی حتی برلین جوارنده مشهور سانصوسی سرایندهکی (سرقل لیته‌ره‌ری) (دائرهٔ ادبیه‌یی) فرانسه مشاهیر حکماسندن (موپرتوئی) نك تحت ریاستنده اولهرق تشکیل ایلمشدی اشبو انجمن عرفانیه عصرك اك بیوك فیلسوفلری داخل اولوب، هر برینك هردرلو اسباب حضور وراحتی مکمل ایدی حتی برزمانلر (وولتر) دخی بومجلس ادبده بولنهرق فره‌دریقدك پك چوق تلطف واکرامنه مظهر اولمشدر ..... الخ (مجموعهٔ ابوالضیا)

توصیف اشیا خیالات شاعرانه ایله تصویر اولنورسه شدید ومؤثر وبالخاصه صنایع بدیعیه‌یی ده شامل اولورسه غایت پارلاق ورنکین اولور خیالی برشی اویله تصویر اولنمیدرکه حقیقت وواقعده وجود بولمش ظن اولنمیدر برماده‌ئی توصیفده (مراعات النظیر) صنعتنه رعایت ایتمك عادتا برر رسمی یاغلی بویه ایله تزیین ایتمك کبیدر واقعا بربرینه مقارنت وملایمتی اولان اشیا واحوالی

مخیلانه بربره جمع و تلفیق توصیفی اك زیاده پارلاق ودلفریب ایدن بدیعه‌لردندر اشبو مراعات نظیرکه بوکا (تلفیق) و (ائتلاف) و (توفیق) و (تناسب) دخی دینور عباره‌ده مناسب وملایم شیلری جمع ایتمکه دیرلر .

(مثال)

جناب تقدیر فرمای منازل قرونسقبخشای بروج مهر انور غرهٔ غرای آسمان دولت وبدر اعتلای سپهر سلطنت اولان ذات همایون بلند اختر شاهانه‌لرینی تخت معالیبختلرنده الی الابد ثابت و مستقر بیورسون .

(تضاد) که عباره‌ده متقابل و یاسلب و ایجاب ایله مختلف کلمه‌لر ایراد اولنمقدن عبارتدر بوکا (مطابقت) و (طباق) دخی دینور رسمده ظل ایله ضیانك بولنمسی رسمك تجسمنی بادی اولدیغی کبی تضادده افاده‌نك رونق ذاتیسنه بشقه بر لمعان ویرر .

(مثال)

(علم وعرفان دنیا وآخرته بادی شان وسعادت و جهل ونادانی باعث مذلت وسفالتدر) عباره‌سنده اولدیغی کبی

(مراعات النظیر) ملحقاتندن بولنان (ایهام تناسب) که ایکی لفظك اجتماعندن بریسنك مراد اولمیان معناسی اعتباری ایله مذکور لفظلرك بیننده تناسب پیدا ایتدیرمکه دیرلرکه بوده عادتا مهارت صنعتده توافقلری کوریندن ایکی اجنبینك بربرلری ایله اولان اتحاد و موافقتلری کبی بر درجه یه قدر اتحاد ویکرنکی ایراث ایدر شیلردندر .

(مثال)

(اوخالق کون مکان وحافظ زمین وآسمان اولان واجب تعالی حضرتلرینه شمس وقمر ونجم و شجر تهلیل وتسبیح ایدرلر) عباره سنده نجم ایله شجرك بربری ایله تلفیق نجم معنای مشهوری ایله یلدز ومعنای غیرمشهوری ایله کوده سز نباتات معناسنه اولدیغیچون در وینه ملحقات مراعات النظیردن (تشابه اطراف) بدیعه سی صنایع بدیعیه نك الك پارلاقلرندن اولوب بوده بر کلامك ابتداسی یعنی طرف اولی قنغی بر مقصده مبنی باشلانمش ایسه طرف آخری یعنی انتهاسی دخی اومضمونده سوزلرایله نهایت بولمسیدرکه کلامه لطافت و رونق ویردیکی ایچون توصیفات کلامیه ده استعمالی مستحسن کوریلور .

وکذا (مشاکله) دخی برشیئك تحقیقاً ویا تقدیراً شی آخر صحبتنده وقوعی جهتیله شیئین مذکورینن بری آخرك اسمیله ذکراولنمغه دیرلرکه مصاحبات عادیه و یا ادبیات کلامیه ده مقابلهٔ بالمثل ایجاب ایدن محللرده صرف وایراد ایدیلدیکی کبی توصیفات اشیاده دخی استعمالی مستحسن کوریلور برصنعتدر مثلا (ای انظارذوی الابصاردن نهان و دانای هر اسرار و عیان اولان اللهم بو اشیایه وجود و حیات وحرکت ویرن آثار ید قدرت وکمالکدر ولکن اسرارینه وقوفدن ید معرفت انسان قاصردر عجبا بو انوار آثاردن برلمعه یه ده می واقف اولمیه جقمی یم آه نه عقل ایرمز بر صنعت و نه محیط بر قدرت اوت اللهم سن لطیف وخبیر سن) عباره سنده لطیف وخبیرونهان ودانا لفظلریله تشابه اطرافه ویدقدرتله ید معرفت مشاکله یه مثالدر .

(مزاوجه)

صنعتیله توصیف بودخی شرط وجزادن هر بری اوزرینه ترتب ایتدیریلان معنایی آخر اوزرینه دخی ترتب ایتدیر - لمکله شرط ایله جزاده واقع معیننك ازدواج و اجتماع ایتدیرلمسنه دینور

(مثال) .

فلان ذاتك اتصاف ومروتنه یاقك که بنی هر نقدر انکله کوریشمکدن منع ایدرلر ایسه ده انك محبتی عنادینه قلبمده کسب اشتداد ایلر لکن او ایسه حقمده غماز جانکدازك نفاقنی سمع اعتباره آلهرق عنادینه بنم هجرمده ثبات ایدر .

(توجیه طریقیله توصیف)

عباره‌یی ایکی مختلف معنایه محتمل اولهرق ایراد ایتمکدر که بوکا محتمل الصدین دخی دینور (مثالی ذات عالیلرینك فقرایه هیچ بردرهم ویردیکی کورلمامشدر واقعا شان عالیلرینه یاقیشان دخی بودر) بویله ذوالوجهین کلاملر تخاطب ادبیه‌ده تصریحده بر محذور مطالعه اولندیغی زمان ایراد اولنور

(تأکیدالمدح بمایشبه الذم) ویا (تشبه الذم بمایشبه المدح) یعنی مدحی ذم و ذمی مدح طرزنده ایراد لطائف ادبیه‌دن اولوب اولکنه مثال (فلان ذاتك هیچ عیب و قباحتی یوقدرلکن مالنی فقرایه بذل ایدر) ایکنجی‌یه مثال (فلان آدم فاسق ایسه‌ده لکن جاهلدر)

(تکریر)

(تکریر طریقیله توصیف) و یا سوق کلام اطناب بدیعه‌سنك تأثیرلی بر قسمیدر بوده بر لفظك معناسی اوزرینه مکرراً دلالتنه دیرلر بوندن مراد تأکید و یا تقریر و یا تفخیم و یا تهویل و یا توبیخ و یا انکارویا استبعاد اولور تکریر کلام لفظاً تأکید ایچون اولنجه جمله‌لری تعداد ایدرجه‌سنه سبك مفصول طریقیله ایراد اولنور بوندن غرضده کلامك نقطهٔ استنادی اولان معنایی مخاطبك نظر دقتنه وضع ایتمکدر

(مثال)

وطن اغورینه کیدبیورز وطن اغورینه باشمزی فدا ایدبیورز وطن اغورینه اولاد وعیالمزی ترك ایدبیورز وطن اوغورینه ایشمزی و منفعت شخصیه‌مزی براقیورز

تکریرك مقابلی اولهرق بر جمله تمام اولمدن قطع ایله اولکنه مناسبتی اولمیان جملهٔ آخره انتقال اولنمق دخی ایجاز قبیلندن بر نکتهٔ بدیعه‌در که حین تکلمده ظهور

ایدن هیجـان بال و اضطراب خاطر سببیله کلامی تکمیل ایتمدن او برینه انتقال ایتمکدن عبارتدر

(اشبو قطع نکتهٔ بدیعه‌سی)

تعلیم ادبیاتده شو یله تعریف اولنمشدر قطع دیدیکمز طور مجازی افاده‌سنه دوام اولنمقده اولان برسوزی هنوز تمام اولنمقسزین بغتة کسه‌رك دیکر برفکره انتقال اولنمقدن عبـارتدر اوصورتده که مقراض اهمـاله اوغرایان سوز نتیجهٔ مرامی سوزه دوام اولنمسی قدر وبلکه اندن دها زیاده وضوح وبلاغتـله مفیـد اولسون . بو طرز بیان (رب سکوت ابلغ من الکلام) یعنی چوق کره سـکوت سوزدن دها بلیغدر) حکمتنه مستنددر .

(مثال)

رأیلرمزده کوردیکم بو اتحـادك کوکلمزده دخی بولندیغنی تصوره نیچون جسـارت ایتیـه‌یم ؟ بعضکره کوزلرمز یکدیکرینه قارشی کلیر برلکده بی‌اختیار آه ایدرز وبعض کیزلی کیزلی کوزیاشلری دوکرز ... آه ژولی ! بواتحاد اکر تقدیر ازلی ایسه ... بتون دنیا بریره کلسه ...

امان ژولی ! عفو ایدیکز شاشردم صاچمه سـو یلیورم تمنیاتمی امید عدایتمکه جسارت ایدییورم

ژان ژاق روسو

مترجمی : منیف پاشا

(کتاب مذکورده)

تدریج صنعتی دخی شو یولده افاده‌اولنمشدر

— تدریج —

برنکتهٔ کلامیه‌درکه انکله مؤلف خیالدن خیاله فکردن فکره درجه درجه چیقه‌رق ویااینه‌رك ایستدیکی نقطه‌یه واصل اولور .

تدریجـده کرك چیقمق وکرك اینمك صورتیـله اولسون کلـاتك معنا حکم وقوتلری صره‌سـیله یکدیکرندن زائد ویاناقص اولمق لازمدر .

(تدریج صاعده مثال)

طارق بن زیاد (نفر) دکل (سردار) دکل (برواردو)

ایدی بر (قلعه) ایدی او حیله کار براردویی اسیر ایتمك
بر قلعه یی تخریب ایلك ایستیوردی طارق بن زیاد اردوده
دکل قلعه ده دکل بر اقلیم ایدی . . . الخ حامد بك

(تدریج هابطه مثال)

ایکی عسکر مزراق مزراغه قلیچ قلیچه ، خنجر خنجره ،
حتی بوغاز بوغازه اوغراشمغه باشلادی . کمال بك

تفصیل بعد الاجمال صنعتیله توصیف تفسیر بعد الابهام
کبی اطناب مقبوله نوعندن اولوب اوده کلامك نفس
سامعده تأثیری زیاده اولمقجون ابتدا بر تعبیر صورت
اجماله ایراد اولنه رق بعده تفصیلاتنه کیریشمکه دینور

(مثال)

معلوم اولدیکه انکار بعثت انبیا آفت عقل بی ضیادر
عقل بی ضیا ژنکیافتهٔ شهیات دنیادر شهیات دنیا
مستلذات بی بقادر مستلذات بی بقا مردود عرفا
واصفیادر عرفا واصفیا مقبول درکاه کبریادر (رموز)

(تجرید طریقیله توصیف)

تجرید برشیدن یه اوصفتده اکا مماثل امر اخر انتزاعنه
دینورکه بوده کلامده مبالغه قصدی ایله ایراد اولنور
خطابی وغیر خطابی اوله رق ایکی یه منقسمدر

(مثال)

ای روحم ! اویان ! مدت مدیده دنبری مستغرق اولدیغك
خواب غفلتدن بیدار اول ! اطرافکی احاطه ایدن منظرهٔ
عالیهٔ حیرتبخشایه عطف نکاه ابتصار ایله ! نفسکی
ومخلوقات سائره یی تماشا ایت ! انلرك شکل و بنیه سنه
باق ! مصنوعات الهیه یی تماشا ایدن بر صاحب ابتصار
نیجه انتظام خرد فرسا کور بر کوکه وآنك مختلف ونظر
فریب الوانه واسمانی تنویر ایدن ییلدیزلره و بنی احاطه
ایدن بونجه اشیانك واسطهٔ منفردهٔ رویتی اولان ضیایه
باقدقجه دریای وله وحیرته مستغرق اوله رق (کندی
کندیمه دیورم که) بواشیا نره دن کلیور ؟ بو پایانسز قبهٔ
آسمانی کیم انشا ایلدی ؟ مسافات غیر متناهیه یی برسرعت
خارق العاده ایله کچه رك شعاعاتنی بزلره قدر ایصال ایدن

بو اتشلری یلدیزلری کنکرهٔ آسمانه صاچان کیمدر ؟
حرکتلرینی بوقدر انتظام اوزره کیم تعیین ایتدی ؟
کونشی ! ارضی تنویر واحیایه مأمور ایدن کیمدر ؟
(انوار ذکا)

صنعت عکس طریقیله توصیف کلامك جزؤ مؤخری جزؤ مقدمی اوزره تقدیم اولنمغه دیرلر

(مثالی)

برشهنشاه کردن بارکاهدرکه آسمان قدری مانند قدرآسمان خارج ازدائره عقول و اوهام و سپهر سریری سریر سپهر آسا متجاوز مدارك ادراك وافهامدر

رجوع صنعتیله توصیف بعضکره اقتضاسنه کوره لنکتهٔ متکلم کلام سابقنی ترك برله آندن دها رنکین ومؤثر برکلام ایرادینه دیرلر

(مثال)

بلای وحدت داغ جان سوز غربتدر وداغ غربت برقفس فرقتدر . یوق یوق دام غربت قفس دکل عالم ملامتدر عالم ملامت، برعالم دیکردر

(تنسیق صفات صنعتیله توصیف)

برشیئی صفات عدیده ایله توصیف ایتمکه دیرلر

(مثالی)

دستور مکرم مشیر مفخم نظام عالم ناظم مناظم امور امم مدیر امور الجمهور بالفکر الثاقب متمم مهام الانام بالرأی الصائب ممهد بنیان الدولة والاقبال مشید ارکان السعادة والاجلال مرتب مراتب الخلافة الکبری مکمل ناموس السلطنة العظمی المحفوف بصنوف عواطف الملك الاعلا اعنی فلان پاشا

(مثال دیکر)

عنوان مؤلفی نام نامی واسم سامی حضرت پادشاهی ایله تزیین ایدلکه مشاطهٔ عدل شاملی چهره آرای عافیت ورفاهیت وسیاست تدبیر کاملی حافظ صحت جسم مدنیتدر بر شهریار عالیجاهدرکه کافهٔ تبعه وزیردستانی سایهٔ دوحة الصفای حکمرانیسنده مربع نشین چمن صفهٔ امن وامان وظل رأفت وعاطفتی سایبان قوی البنیاندر

(سياقة الاعداد صنعتيله توصيف)

بوده برطاقم اسماء مفرده‌يى تعداد ايتدكدن صكره جمله‌سنى
و يا بعضيسنى توصيف ايتمكه ديرلر

(مثال)

تاريخ (جلاى اذهان) و (ساعى زمان) و (مايهٔ فضل
و عرفاندر) (ساعئ زماندر) كه ازمنهٔ سابقه‌دن بزه
معلومات و يرر جلاى اذهاندر كه قارئينك ذهنى ژنك
غفلتدن معرا قيلارمايهٔ فضل و عرفاندركه مطالعه ايدنلرى
احوال عالمه واقف قيلار

(مثال ديكر)

محتاج عرض و ايضاح اولمديغى اوزره عظمت و متانت
دولت وراحت وسعادت ملت متوقف يسار وثروت وثروت
ايسه محتاج صناعت و تجارت و زراعتدر (صناعت)
برسرمايهٔ مسعدتدركه ترقيات عليه و نيه ايله مناسباً ترقى
ايدر و ترقيسيله متناسب صورتده بخش فوائد ايلر (تجارت)
معارف مدنيه‌نك واصل مرتبهٔ كمال اولديغى قطعاته زينت

ويرر (زراعت) نوع بشر ايچون هم عصمتلى الك طوغرى
الك كوزل برواسطهٔ فيض وسعادتدر و باخصوص ممالك
وسيعهٔ عثمانيه‌ده‌كى بركت و منبتلكجه اقطار جهاته فائق
وراجح اولان خاك مبارك‌نده ياشايان اهالى ايچون زراعت
الك برنجى واسطهٔ ثروتدر فيض قدرتك طوپراقلريمزه
ويرديكى قوهٔ انباتيه حقيقة اول درجه‌دركه هر پارچه‌سى
ايچون بر كنز خفى و بر كنج معنوى دينلسه خطا
ايدلمامش اولور

(تجنيس صنعتيله توصيف)

كلامده معنالرى مختلف و لفظلرى مشابه ايكى كلمه ايرادينه
دينور مذكور كلمه‌لرك نوع و عدد و ترتيب حروف
و حركات وسكناتده متفق اولورلر ايسه (تجنيس تام)
دينوركه بو نوع جناس پك نادر اولور (حمد خوان
خوان احسان) كبى لكن كلمتين بيننده تشابه و توافق
بو درجه‌يه قدر اولمسنه اهميت ويرلمز ايسه اولزمان
جناسك برچوق اقسامى حصوله كلور اودرلو جناسلره
قدماى ادبامزك كلامله‌رنده پك چوق تصادف اولنور .

(مثال)

ايام شبابده تحصيل علوم و فنونه مقدم و مصر اولان اهل ذكا فريد مصر معارف اوله جغندن هنكام مشيب حلولنده بحسب الاعتبار جمله دن مقدم و هر حالده عزيز و محترم اوله جغى مسلم وغير مسلم عندنده مسلمدر .

(مبانى نقى)

اشبو جناسك ملحقاتندن اولهرق (اشتقاق) و (شبه اشتقاق) صنعتلرى واردر كه بوده ايكى كلمه بينده اشتقاقده اتحاد و يا شبه اشتقاق اولمغله يكديكره بر نوع مجانس بولنورلر .

(مثال)

جناب برازندهٔ بود و نمود تقدس ذاته عن الوالدو المولد نجل نجيل عاليلرينى كهواره نشين امن و امان و زيب و زينت عرصهٔ كون و مكان بيورسون .

ذيل وخاتمه

(ادبيات)

تحرير وتقريرده ظرافت ونزاهته رعايت وموجب عيب اولان نسنه لردن نفسى وقايه ايتمك خصلتنه (ادب) وبو اوصاف ايله اتصاف ايدنلره (اديب) دينور بونكده حاصل كافهٔ فضائل ومحاسنك ماهياتنى ادراك ايله اقوال وافعالده قانون حكمته اتباع ايدن ذات ديمكدر

شعر وانشايه ادب وشاعر ومنشى يه اديب دينمسنك وجهى ايسه اكثريا اساليب تركيب كلامه واقف اولان كمسه لرك ظرافت وفضيلت و محاسن ومكارم صفتلرى ايله متصف اولدقلرى كوريلديكندندر

اجلهٔ حكمانك كافه سى محاسن ادبيه ايله تزيين ذات وصفات ايتمش كسنه لردر تاريخ حكماده افلاطون سن صباوتنده شعر وانشايه حريص اولمغله صنعت شعرده ماهر اولمش ونيجه ابيات محزنه واشعار مطربه انشاد ايلمش وفلك غدار واختلاف روزكار زوركاردن تفجع وتشكى يى حاوى ايكى قصيده سى دخى واردر ديو مسطور در . رئيس الحكما (شيخ ابوعلى سينا) نك شعر وانشا ولغته دائر نيجه آثارى واردر وهكذا

ايشته ادبياتك فائده ومنفعتى واديب اولان ذاتلرك فضل

و مزیتی نه اولدیغی بو جمله لردن اکلاشیله بیلور

قالدیکه برلسانك ادبیاتنك مکمل اولمسی اولسان ایله تکلم ایدن ملتك علوم وفنون متنوعه یی ایلرو کتورمسیله لسانك کسب وسعت ایتمسندن ایلرو کلورشیلردندر هرقنغی لسانك کسب وسعت ایتمش اولدیغی کورلمش ایسه اول لسانك صاحبی بولنان اهالی البته اوعصرده علوم وفنون وادبیاتده ایلرو کیتمش اهالیدر جمله‌نك معلومی اولان عرب لسانك بودرجه اتساعی لسان مذکوره ترجمه اولنان علوم وفنوندن اصطلاحات فنیه یه دائر بك چوق لغات اجنبیه یی اخذ وقبول ایتمسندندر

عربلر قبل الاسلام شعر و خطابت ایله اشتغال ایدرك غایت فصیح وبلیغ اشعار تنظیم ایتمشلر ایسه ده لسان عربینك قواعد ولغتجه اتساعی بودرجه یه وارمدیغندن منتظم ادبیاتلری یوغیدی قرآن کریم درجهٔ نهایه ده بر فصاحت و بلاغت ایله نازل اولدیغندن لسان عربك اساسی حکمنه کچدکدن ماعدا مؤخراً دخی لسان اجنبیدن عرب لسانه ترجمه اولنان علوم وفنون واسطه سیله لسان مذکور کرکی کبی توسع ایتمسندن طولایی تنظیم ادبیاته صالح اولمغله لسان عربی لسان فنی وادبی اتخاذ ایدن اهالیٔ مسلمه بلاغت قرآن کریمی فهم وادراك ایچون صرف ونحو

ومعانی وبیان وبدیع وامثالی کبی قواعد مکمله ایله برابر لسان مذکورده نیجه نیجه آثار ادبیه لر تألیف وتصنیف ایتدیلر وکذا وسعت و ترقیسی مشهود و ادبیاتی مشهور اولان فرانسز لسانی لغات واصطلاحات علمیه وفنیه دن آیرلمش اولسه غایت طار بر لسان اولدیغی حالده شمدی کوریلان درجه ده توسع کسب ایتمسی یونان و لاتین لسانلرندن آلنان اصطلاحات فنیه سایه سنده در چونکه برلسانه علوم وفنون نقل اولندقجه اکثریا انلرك اصطلاح مخصوصه سی عینی ایله و یامعنای موضوعیسنك اخذیله نقل اولنمق لازم کلدیکندن اولسان البته وسعت کسب ایدر ترجکه لسانمزده علوم وفنون عربجه دن مأخوذ اولدیغندن آلدیغمز اصطلاحات فنیه یی لسانمزه قریشدیرمغه مجبور اولدیغمز کبی عصر حاضرده لسان اجنبیه دن برچوق فنون وادبیاته دائر کتابلر لسانمزه ترجمه اولندیغندن اوفنلره مخصوص اصطلاحاتك موقع وضعلرینه کوره یامعنای اصلیسنی آلهرق یرینه اومعناده عربی ویافارسی ویاترکجه برجسته لغت بولنورسه صرف ترکجه اولهرق کلهلرا ستعمال اولنمیدر و یامعنالرینی بوله مدقلریمزك موقع استعمالرینی شرحله برابر عیناً نقل ایتمز لازمدرکه ادبیاتمز مکمل برصورت کسب ایتسون

خطا وصواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤	٩	اوبری	اوبر
٤١	٩	قرق برسنه‌سی ابتداسندن طقسان التی	درتیوز طقسان طقوز سنه‌سی ابتداسندن التیوز طقسان التی
٤٩	١٩	استدما تمغاسز کاغد اوزرینه	تمغالی کاغد اوزرینه
٥٠	١٧	القاب دخی یازیلور	یالکز سرلوحه یازیلور
٥١	٦	سرلوحه والقاب یازیله‌رق	یالکز القاب یازیله‌رق
١١٠	١٧	سوء	شو
١٣٥	١٣	براقیورز	براقیورز٠ اویله‌وطنکه خاکی ... اویله وطنکه آب وهواسی ... ... الخ ...

بونلردن ماعدا اکر بعض نقطه وحرفجه خطا بولنمق احتمالی وار ایسه‌ده دقت اولنجه صحیحی اکلاشیله‌جغندن تکثیر سوادخطادن احترازاً بوقدرله اکتفا اولندی